

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY
TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI

ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI
IJTIMOIY IQTISODIYOT FAKULTETI

KONSTITUTSIYA – ERKIN VA
FAROVON HAYOT GAROVI!

MAVZUSIDA RESPUBLIKA
ILMIY-AMALIY ANJUMANI

4 DEKABR
CHORSHANBA

KONFERENSIYA SHUBALARI

1. Konstitutsion islohotlar yangi O'zbekiston taraqqiyotining poydevori;
2. Erkin va farovon hayotni ta'minlash va qudratli Yangi O'zbekistonni barpo etishda "O'zbekiston-2030" strategiyasining ahamiyati;
3. Konstitutsiyaviy huquqlarning ximoya qilinishida sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning roli;
4. O'zbekiston Konstitutsiyasida ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish omillarining asoslanishi;
5. Yangi O'zbekiston taraqqiyotini ta'minlashda iqtisodiy va mulkiy munosabatlarning konstitutsion kafolati.

+998979912107

Andijon shahar, Universitet ko'chasi, 129 uy

ANDIJON 2024

Ushbu to'plam Andijon davlat universiteti Ijtimoiy iqtisodiyot fakultetining 2024 yil 04-dekabrda bo'lib, o'tgan №11-sonli Ilmiy kengashida nashrga tavsiya etildi.

Masul muxarrirlar:

Yu.f.d., professor

T.T.Madumarov

Yu.f.n., dosent

R.Imomov

Tahrir hayati:

katta o'qituvchisi, PhD

S.Ismoilov

katta o'qituvchisi PhD

Sh.Amirxo'jayev

Ushbu ilmiy-amamliy konferensiya Andijon davlat universiteti Ijtimoiy iqtisodiyot fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasi tashabbusi bilan o'tkazildi. Konferensiyadagi materiallar anjuman ishtirokchilari taklifi va istaklariga ko'ra nashrda chop etilmoqda.

To'plamdagi materiallardan amaliyotda, Andijon davlat universiteti Axborot resurslar markazida, bundan tashqari mamlakatimizning barcha Oliy ta'lim muassasalarida professor o'qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magistrLAR hamda talabalar o'zlarining ilmiy ishlarida foydalanishlari mumkin.

Ilmiy maqola va tezislarda keltirilgan ma'lumotlar va fikrlarga mualliflar javobgardir.

O‘zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi xalq manfaatlarini himoya qilish va ularning qonuniy kafolatlarini ta’minlashga qaratilgan muhim omillari

Andijon davlat universiteti rektori
Akbaraliyev Baxtiyorjon Bakirovich

Yangilangan Konstitutsiyada inson huquqlari, erkinliklar va demokratiya prinsiplari bilan bog‘liq bir qator aniq va zaruriy qadamlar ko‘rsatib o‘tilgan. Xalq manfaatlarining qonuniy kafolatlari Konstitutsiyada huquqiy va ijtimoiy mexanizmlar orqali amalga oshirilgan bo‘lib, ularning asosiy maqsadi insonning qadr-qimmatini himoya qilish, sog‘lom turmush sharoitlarini yaratish va xalqning erkin va adolatli jamiyatda yashashiga shart-sharoitlar yaratishdan iboratdir.

O‘zbekistonning yangi Konstitutsiyasi xalqning manfaatlarini qonuniy kafolatlashning asosiy yo‘nalishlarini belgilaydi. Unda inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari, ularni himoya qilish va ularga kafolat berishga alohida e’tibor berilgan. Yangi Konstitutsiya inson huquqlarini birinchi o‘ringa qo‘yish bilan davlatning bu huquqlarni hurmat qilishini va ularni ta’minlashini taqozo qiladi. Bu birgina misol tariqasida Yangi Konstitutsiyasining 15 – moddasida O‘zbekiston Respublikasida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so‘zsiz tan olinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to‘g‘ridan to‘g‘ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi¹ deb keltirib o‘tilgan.

Konstitutsiyada inson huquqlariga bag‘ishlangan alohida bo‘lim mavjud bo‘lib, u ikkinchi bo‘lim bo‘lib o‘z ichiga 7 ta bob 19 moddadan 64 moddagacha qamrab olgan. Unda har bir fuqaro uchun qonuniy kafolatlar, ayniqsa, erkinliklar va huquqlarning himoyasi, jamiyatdagi muammolarni hal qilish yo‘llari ko‘rsatib o‘tilgan. Xalq manfaatlari, birinchi navbatda, insonning qadr-qimmatini va huquqlarini ta’minlash orqali amalga oshiriladi. Konstitutsiyaga ko‘ra, davlat fuqarolarning huquqlarini himoya qilish va ularning manfaatlarini ta’minlashga mas’uldir. Buning uchun davlat fuqarolarga, jumladan, ijtimoiy himoya, sog‘liqni saqlash, ta’lim va yoshlar siyosatini amalga oshirishda qonuniy kafolatlarni ta’minlashni talab qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi yangi Konstitutsiyasining 2023 yilda referendum asosida qabul qilingan o‘zgartishlari xalq manfaatlarini qonuniy kafolatlashda muhim rol o‘ynaydi. Konstitutsiyadagi qator yangiliklar fuqarolarning huquqlarini ta’minlash, ularning ijtimoiy holatiga yordam berish va jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan. Konstitutsiyada adolatni ta’minlash ya’ni har bir fuqaroga teng imkoniyatlar

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023. - В.9

yaratish va ularni qonuniy himoya qilish masalasi alohida o'rganilgan. Adolat prinsipi, xususan, inson huquqlarini himoya qilishga yo'naltirilgan. Buning ortidan, insonlar o'z manfaatlarini va huquqlarini himoya qilishga bo'lgan qonuniy kafolatlarga ega bo'lishadi.

Yangi Konstitutsiya ijtimoiy himoyaga asosiy e'tiborni qaratgan. Konstitutsiyada ijtimoiy himoyaning turli shakllari va ularning ahamiyati haqida bayon qilinadi. Xalq manfaatlarini kafolatlashning bir yo'li ijtimoiy himoya tizimining takomillashtirilishidir. Bunda, iqtisodiy rivojlanish, ish o'rinlari yaratish va fuqarolarni turli ijtimoiy xavf-xatarlardan himoya qilishga alohida e'tibor qaratilgan. Masalan, Konstitutsiyaning 54 – moddasida Insonning huquq va erkinliklarini ta'minlash davlatning oliy maqsadidir.

Davlat inson hamda fuqaroning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi² deb keltirib o'tilgan.

Xalq manfaatlarini qonuniy kafolatlash uchun davlat maxsus dasturlar va mexanizmlarni joriy qiladi. Bu mexanizmlar orqali davlat fuqarolarga ijtimoiy, huquqiy va iqtisodiy yordam ko'rsatishni amalga oshiradi. Konstitutsiyada, shuningdek, davlatning manfaatdor organlariga mas'uliyatlar yuklanadi, bu orqali manfaatlar ko'zlangan maqsadlarga erishish uchun qonuniy kafolatlar yaratiladi. Xalq manfaatlarining qonuniy kafolatlari huquqiy va ijtimoiy shaklda ko'rinishi mumkin. Ushbu kafolatlar inson huquqlari va fuqarolarning erkinliklarini himoya qilish, ijtimoiy himoyani ta'minlash va iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishga yo'naltirilgan. Huquqiy kafolatlar fuqarolarga o'z huquqlarini qonuniy asosda himoya qilish imkonini beradi. Yangi Konstitutsiyada har bir fuqaro o'zining huquqlarini talab qilish huquqiga ega ekanligi belgilangan. Shuningdek, sud organlari, prokuratura va huquqni muhofaza qiluvchi organlar xalq manfaatlarini qonunga muvofiq tarzda himoya qilishga mas'uldir.

Ijtimoiy kafolatlar jamiyatdagi eng muhimi ijtimoiy xavfsizlik, ta'lim, sog'liqni saqlash, ish o'rinlari yaratish va ijtimoiy himoya tizimlarini ta'minlashdir. Yangi Konstitutsiyada ijtimoiy himoyaga yo'naltirilgan qator aniq choralar ko'rsatilgan, jumladan, ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatish va aholining ijtimoiy ahvolini yaxshilashga qaratiladigan qadamlar. Konstitutsiyada davlat organlarining xalq manfaatlarini ta'minlashga bo'lgan mas'uliyatiga alohida e'tibor qaratiladi. Davlat organlari o'z vakolatlariga ko'ra, fuqarolarga qonuniy yordam ko'rsatish, huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash vazifasini amalga oshiradilar.

Yangi Konstitutsiyada sud tizimi fuqarolarning huquqlarini himoya qilish, manfaatlarini ta'minlash va adolatni tiklashga mas'uldir. Sud organlarining mustaqilligi, fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan mexanizmlarning samaradorligini oshirish muhim ahamiyatga ega. Konstitutsiyaga ko'ra, qonunchilik organlari va ijro etuvchi organlar fuqarolarning manfaatlarini himoya qilishga, ularning huquqlarini

---

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023. - В.33

ta'minlashga mas'uldir. Bu organlar davlatning ichki ishlari, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy siyosatiga asosan xalq manfaatlarini jamiyatda to'laqonli ta'minlashga harakat qiladilar.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi xalq manfaatlarining qonuniy kafolatlarini ta'minlashga qaratilgan murakkab va ko'p jihatli huquqiy hujjatdir. Unda inson huquqlari, erkinliklar, fuqarolarning ijtimoiy himoyasi va ularning davlat oldidagi majburiyatlari aniq belgilab qo'yilgan. Yangi Konstitutsiyada xalq manfaatlarini himoya qilish uchun kerakli mexanizmlar, davlat organlarining mas'uliyati, va qonuniy kafolatlarning ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilgan. Huquqiy va ijtimoiy kafolatlar Konstitutsiyaning asosiy tamoyillari bo'lib, ular xalq manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan. Insonning qadr-qimmati, huquq va erkinliklarining himoyasi Konstitutsiyaning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Yangilangan Konstitutsiyada davlatning xalq manfaatlarini ta'minlashdagi roli va mas'uliyati aniq va aniq ko'rsatib o'tilgan. Davlat organlarining har biri, ayniqsa, sud organlari va ijro etuvchi organlar, fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga va ularni ta'minlashga mas'uldir.

Yangi Konstitutsiyada jamiyatda adolatni ta'minlash, iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlikni saqlashga qaratilgan maxsus mexanizmlar joriy qilingan. Bu, o'z navbatida, xalqning manfaatlarini ta'minlashga yo'naltirilgan davlat siyosatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, ijtimoiy himoya va sog'liqni saqlash, ta'lim tizimi va iqtisodiy ravnaqning kafolatlanishi xalqning turmush darajasini yaxshilash va ularning hayotiga pozitiv o'zgarishlar kiritishga imkon beradi. Shu bilan birga, Konstitutsiyada fuqarolarning o'z huquqlarini amalda ta'minlash uchun ularga to'g'ri qonunlar va mexanizmlar taqdim etilgan. Sud tizimining mustaqilligi va fuqarolarning qonuniy himoyasiga bo'lgan ehtiyojni qondirish maqsadida, davlat organlarining mas'uliyati oshirilgan. Sud va prokuratura organlari, huquqni muhofaza qiluvchi organlar xalqaro standartlarga muvofiq ish yuritish va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishda faol ishtirok etishi belgilangan. Shu tariqa, O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi xalq manfaatlarining qonuniy kafolatlari sohasidagi huquqiy zaminni mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim hujjat hisoblanadi. U xalqning manfaatlarini himoya qilish uchun kerakli qonuniy mexanizmlar, institutlar va mexanizmlarning ishlab chiqilishiga ko'mak beradi. Konstitutsiyada belgilangan huquqiy va ijtimoiy kafolatlar orqali har bir fuqaro o'z huquqlarini egallash va ularni samarali himoya qilish imkoniga ega bo'ladi. Buning natijasida O'zbekistonda adolatli, demokratik va barqaror jamiyat yaratishga yo'naltirilgan huquqiy asoslar shakllantirilgan.

Xalq manfaatlarining qonuniy kafolatlarini ta'minlashga qaratilgan ushbu chora-tadbirlar Konstitutsiyaning ahamiyatini yanada oshirib, undan foydalanish jarayonida fuqarolarning hayotiga haqiqiy o'zgarishlar kiritishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida” gi 22.06.2020 yildagi PF-6012-sonli Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 23.06.2020-y, 06/20/6012/0953-son).
3. <http://www.lex.uz>

Хуқуқий маданиятни юксалтириш демократик хуқуқий давлатни ривожлантириш мезони

Олий Мажлис Сенатининг маҳаллий ҳокимият вакиллик органларининг фаолиятини кучайтиришга кўмаклашувчи комиссияси раиси, Мудофаа ва хавфсизлик кўмити раиси ўринбосари, сенатор:
Мадумаров Толибжон Абдумаликович

Аннотация: Мақолада демократик ҳуқуқий давлатни ривожлантириш, жамиятда ислохотлар кўламини юксалтириш, қонун устуворлигини таъминлаш, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя этиш жараёнида фуқароларнинг ҳуқуқий маданияти даражаси муҳим аҳамият касб этиши аниқланган. Шунингдек, бу жараён ҳақида илмий асосланган фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар: фуқаро, фуқаролик жамияти, ислохот, ижтимоий ҳаёт, ахлоқ, ҳуқуқ, ҳуқуқий маданият, ҳуқуқий фаоллик, маънавият, маърифат

Аннотация: В статье определено, что уровень правовой культуры граждан имеет важное значение в процессе развития демократического правового государства, увеличения масштабов реформ в обществе, обеспечения верховенства закона, защиты прав и свобод человека. Также представлены научно обоснованные мнения об этом процессе.

Ключевые слова: гражданин, гражданское общество, реформа, общественная жизнь, этика, право, правовая культура, правовая активность, духовность, просвещение.

Аннотатсион: Ин тхе артисле, ит ис детерминед тхат тхе левел оф легал султуре оф ситизенс ис импортант ин тхе просесс оф девелопинг а демосратис легал стате, инсреасинг тхе ссопе оф реформс ин сосиетй, энсуринг тхе руле оф лау, анд протестинг хуман ригхтс анд фреедомс. Ссиентифисаллй басед опинионс абоут тхис просесс аре алсо прецентед.

Кейвордс: ситизен, сивил сосиетй, реформ, сосиал лифе, этхисс, лау, легал султуре, легал астивисм, спиритуалитй, энлигхтенмент

Мамлакатимизда инсон омилини рўёбга чиқариш, унинг фаравонлигини таъминлаш, унга ҳар томонлама шарт-шароитлар яратиб бериш, маънавий-маърифий дунёқараши ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш билан боғлиқ жараёнлар ва бу борадаги чора-тадбирлар мустаҳкам ривожланиб бормоқда. Қонун устуворлигини таъминлаш, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя этиш, аҳоли турмуши ва яшаш муҳитидаги муҳим томонларни ривожлантириш, жамиятда ислохотлар кўламини юксалишида фуқароларнинг ҳуқуқий маданияти даражасини тадқиқ этиш ва уни юксалтириш услубларини ижтимоий ҳаётга тадбиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ-5618-сон “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармонида “Аҳолига мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар, қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари ва давлат дастурларининг мазмуни ва моҳиятини изчил етказиш тизимини шакллантириш, фуқаролар онгида “Жамиятда қонунларга ҳурмат руҳини қарор топтириш — демократик ҳуқуқий давлат қуришнинг гаровидир!” деган ҳаётий ғояни мустаҳкамлаш; жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда, энг аввало, таълим-тарбиянинг тизимли ва узвий равишда олиб борилишига алоҳида эътибор қаратиш”³ вазифалари кўзда тутилган.

Дарҳақиқат, ҳуқуқий маданият, бу энг аввало, жамиятда мавжуд қонунларни ҳурмат қилиш ва эъозлаш, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ижросини узлуксиз ва оғишмай таъминлашдир. Яъни ҳуқуқий маданиятнинг энг муҳим жиҳатларидан бири бу, қонунларга амалий фаолиятда сўзсиз итоаткорлик, қонунларга бўйсуниш, уларга тўла риоя этиш, улар асосида доимий фаолият юритиш ҳисобланади. Шунингдек, қонунларнинг ижтимоий ҳаётдаги аҳамиятини инсоннинг ўз онги ва дунёқарашида муттасил ва мукаммал ҳис этиши, ҳаётий амалиётда муҳим қадрият сифатида уларга амал қилиш маданиятини доимий ўзлаштириши муҳим жараёндир.

Ҳуқуқий демократик давлатни ривожлантириш, қонун устуворлигини таъминлаш жараёнида ҳуқуқий маданиятни юксалтириш борасидаги устувор вазифаларнинг мазмун-моҳияти ҳақида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев: “Қонун устуворлигини таъминлашда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, фуқароларни қонунга ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш муҳим аҳамият касб этади. Биз “Адолат — қонун устуворлигида” деган тамойил асосида жамиятимизда қонунга ҳурмат, ҳуқуқбузарлик ҳолатларига муросасизлик ҳиссини кучайтиришга қаратилган

---

³Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2019 йил 9 январь. ПФ-5618-сон. www.lex.uz.

ишларимизни жадал давом эттираемиз. Бу борада ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг олдини олишга алоҳида эътибор қаратилади”⁴, **деб таъкидлайди.**

Жамиятда фуқароларнинг ҳуқуқий маданияти ва ҳуқуқий фаоллигининг юксалиши мамлакатда олиб борилаётган ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маданий соҳаларда олиб борилаётган ислоҳотлар, жамиятнинг ҳар томонлама жадал ва инновацион ривожлантириш жараёнларининг тақомилига ўзининг ижобий таъсирини кўрсатади. Ҳуқуқий маданият фуқаролар, ижтимоий гуруҳлар ва фуқаролик жамияти институтларининг ижтимоий жипслашуви, “шахс-жамият-давлат” тизими барқарорлигини таъминлашга кўмаклашувчи омилдир. Шунинг учун ҳам бугунги миллий юксалиш даврида ҳуқуқий маданият масаласига юқори даражада эътибор берилмоқда.

Тадқиқотчилар ҳуқуқий маданиятни шаклланиши ва ривожланиши борасида ўзларининг турли илмий фикрларини билдирганлар. Мамлакатимиз олимларидан А.Саидов ва У.Таджихановлар, ҳуқуқий маданиятга “...ижтимоий маданиятнинг бир шакли сифатида ҳуқуқий нормаларнинг англаниши, уларнинг амалга оширилиши билан боғлиқ ҳаракатнинг амалий ифодасини акс эттирадиган кўрсаткичдир. Ҳуқуқий маданият барча ҳуқуқ нормаларини билиш, уларга оғишмай риоя қилиш ва ҳаётга муваффақиятли татбиқ этиш, бошқа фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига ҳурмат муносабатида бўлиш ҳамда ҳуқуқбузарларга нисбатан муросасиз ҳуқ-атворда бўлишда ифодаланадиган шахс умумий маданиятининг бир кўринишидир”⁵, деб таъриф беришади.

Демак, ҳуқуқий маданият инсоннинг жамиятда намоён этадиган маданий қиёфасининг энг муҳим қирраларидан бири бўлиб, унинг ижтимоий ҳаётдаги муҳим ўрнини белгилаб беради. Ҳуқуқий маданият жамиятда меъёрлар, қадриятлар ва ғояларнинг мавжудлиги шароитида инсоннинг ўз ижтимоий фаолиятини англаш, жамиятнинг фаол аъзоси эканлигини ҳис этиш, жамият ишида тўлақонли масъулият билан иштирок этиш, бу жараёнда ижодкорлик, ташаббускорлик ва фидоийлик намуналари кўрсатиш билан боғлиқ хусусиятларни ўзида мужассамлаштиради.

Х.Одилқориев “ҳуқуқий маданият деганда жамиятда қарор топган ҳуқуқий тизимнинг маърифий савияси, халқнинг бу ҳуқуқ тизимидан хабардорлик ҳолати, фуқароларнинг қонунга ҳурмати, ҳуқуқий нормаларнинг ижро этилиши, ҳуқуққа риоя қилмаганларга муросасиз бўлиш, қонунга итоаткорлик даражаси

---

4 Мирзиёев Ш.М. Қонун: устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш — юрт таракқиёти ва халқ фаровонлигининг гарови//Миллий таракқиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. - Т.: Ўзбекистон, 2017. - Б. 105.

5 Саидов А., Таджиханов У. Ҳуқуқий маданият назарияси. 1-том // Масъул муҳаррир академик Ш.З.Ўразаев. — Тошкент. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 1998. —Б.11.

тушунилади”⁶, деб таърифлаб унинг муҳим томонларини очиб берган. Демак, жамиятда инсонларнинг комилигини, маънавий-маданий савиясини, жамиятга қарашларини шаклланишида ҳуқуқий маданият муҳим рол ўйнайди.

Ҳуқуқий маданиятнинг демократик ҳуқуқий давлат, ижтимоий ҳаёт ривожини билан боғлиқ хусусиятларини намоён бўлиши қуйидаги чора-тадбирлар билан боғлиқ ҳисобланади:

1) ҳуқуқий маданиятни юксалтириш билан боғлиқ илмий, педагогик, меъёрий ва ҳуқуқий манбаларни янада такомиллаштириш ва бу борада юқори малакали кадрлар салоҳиятини шакллантириш;

2) ҳуқуқий тизимни барқарорлигини таъминлаш шароитида фуқаро ҳуқуқий маданиятининг юксалтириш имкониятларини ҳисобга олиб, ҳуқуқий маданият бўйича институционал тизимни ишлаб чиқиш;

3) ҳуқуқнинг маданиятнинг тарихий, маданий, маърифий ва ижтимоий аҳамиятини илмий ишлаб чиқиш ва жамият ижтимоий тараққиётидаги ролини аниқловчи тадқиқотлар кўламини кенгайтириш;

4) ҳуқуқий маданиятли шахснинг жамиятда қонун ижодкорлиги ва ташаббускорлигига таъсирини янада такомиллаштиришларига қаратилган жараёнлар реал муносабатларга эътибор қаратиш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2019 йил 9 январ. ПФ-5618-сон. www.lex.uz.

2. Мирзиёев Ш.М. Қонун: устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш — юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови//Миллий тараққиёт йўлимизми қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. - Т.: Ўзбекистон, 2017. - Б. 105.

3. Саидов А., Таджиханов У. Ҳуқуқий маданият назарияси. 1-том // Масъул муҳаррир академик Ш.З.Ўразаев. – Тошкент. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 1998. –Б.11.

4. Одилқориев Х., Якубов Ш. Миллий ҳуқуқий тизими ва ҳуқуқий қадриятлар: Монография. –Т.: СМИ-АСИА, 2010.-Б.56-57.

---

⁶ Одилқориев Х., Якубов Ш. Миллий ҳуқуқий тизими ва ҳуқуқий қадриятлар: Монография. –Т.: СМИ-АСИА, 2010.-Б.56-57.

Inson huquqlari ijtimoiy axloq va jamoat tartibini saqlash maqsadida cheklanishi mumkin

Andijon davlat universiteti

Yoshlar masalalari va ma'naviy marifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektori

Yuridik fanlari, doktori, professori:

Madumarov Talantbek Tolibjonovich

Huquq va erkinliklarning cheklanishi masalasi avvalgi konstitutsiyada quyidagi ikkita norma bilan tartibga solingan edi:

- Insonning konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir hamda ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emas.

- Fuqarolar o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlari, huquqlari va erkinliklariga putur yetkazmasliklari shart.

Konstitutsiyaning yangi tahririda yuqoridagi ikkita norma deyarli o'zgarishsiz saqlab qolindi. Shu bilan birga, quyidagicha yangi norma qo'shildi:

- Insonning huquq va erkinliklari faqat qonunga muvofiq va faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog'lig'ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta'minlash maqsadida zarur bo'lgan doirada cheklanishi mumkin.

Huquqlar cheklanishiga doir bu me'yorlar, yangi konstitutsiyaning boshqa bir moddasiga asosan, so'z erkinligi huquqiga ham tegishli. Ya'ni axborot izlash, olish va tarqatish huquqi faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholi sog'lig'ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligi va tartibini ta'minlash, davlat sirlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sirning oshkor etilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida cheklanishi mumkin.

Ta'kidlash lozim, "ijtimoiy axloq" tushunchasi O'zbekiston qonunchiligiga hali kiritilmagan. Ushbu tushuncha hamda mazkur modda bo'yicha inson huquqlari "jamoat tartibini ta'minlash maqsadida" cheklanishi bo'yicha vakolatli organning huquqiy sharhiga zarurat bor. Huquqlar ta'minlanishi bilan ijtimoiy axloq va jamoat tartibini saqlash o'rtasidagi oltin o'rtalik aniq belgilab qo'yilishi kerak. Shu bilan birga, yuqorida aytganimizdek, konstitutsiyaga binoan endilikda barcha noaniqliklar inson foydasiga hal etiladi.

Shu o'rinda, namoyishlarga oid moddani ham eslatib o'tish o'rinli. Bu modda avvalgi holida, o'zgarishlarsiz saqlab qolindi:

- Fuqarolar o'z ijtimoiy faolliklarini O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq mitinglar, yig'ilishlar va namoyishlar shaklida amalga oshirish huquqiga ega. Hokimiyat

organlari faqat xavfsizlik nuqtai nazaridangina bunday tadbirlar o'tkazilishini to'xtatish yoki taqiqlash huquqiga ega.

O'qituvchilar alohida e'tirofda:

Konstitutsiyaga o'qituvchilar haqida modda qo'shildi. U ikki banddan iborat:

- O'zbekiston Respublikasida o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma'naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e'tirof etiladi.

- Davlat o'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qiladi.

Shu tariqa, ustozlar huquq sohasi vakili bo'lmagan, lekin oliy qonunda alohida tilga olingan yagona kasb egalariga aylandi. Konstitutsiyada nomi keltirilgan o'qituvchilardan boshqa kasb egalarining barchasi – huquq sohasi vakillari (sudyalari, prokurorlar va advokatlar). Boshqa holatlarda kasb egalari emas, sohalar haqida gap ketgan (masalan, ommaviy axborot vositalari, turli jamoat birlashmalari).

Yer xususiy mulk bo'lishi mumkin:

O'zbekistonda 2022 yildan e'tiboran qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkalarini xususiylashtirish boshlangan. Shu bilan deyarli bir vaqtda, o'tgan yili e'lon qilingan yangi konstitutsiya loyihasining birlamchi versiyasida qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni xususiylashtirish mumkin emasligiga ishora qilingan edi. Yakuniy talqindan bunday cheklov olib tashlandi va yerni xususiylashtirishga oid norma quyidagicha shaklga keltirildi:

- Yer qonunda nazarda tutilgan hamda undan oqilona foydalanishni va uni umummilliy boylik sifatida muhofaza qilishni ta'minlovchi shartlar asosida va tartibda xususiy mulk bo'lishi mumkin.

Bosh qomusning o'tgan yili e'lon qilingan birinchi loyihasida unga quyidagicha jumlani kiritish taklif etilgan edi: "Iqtisodiy faoliyatda insofsiz raqobatga, monopollashtirishga yo'l qo'yilmaydi". Yakunda bu boradagi normalar quyidagicha ko'rinish oldi:

- Davlat bozor munosabatlarini rivojlantirish va halol raqobat uchun shart-sharoitlar yaratadi.

- Monopol faoliyat qonun bilan tartibga solinadi va cheklanadi.

Hujjatning birlamchi loyihasida mavjud bo'lgan: "Xususiylashtirish natijalari qayta ko'rib chiqilmaydi hamda bekor qilinmaydi" degan normani konstitutsiyaga kiritmaslikka qaror qilindi. Eslatib o'tamiz, amaldagi qonunchilikda ham bunaqa qoida yo'q.

OAV faoliyatiga to'sqinlik qilish javobgarlikka sabab bo'ladi:

Avvalgi konstitutsiyaning "Ommaviy axborot vositalari" nomli bobi bitta modddan iborat edi. Unda shunday deyilgandi: "Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga

muvofoq ishlaydi. Ular axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar. Senzuraga yo'l qo'yilmaydi".

Yangi konstitutsiyaga ko'ra, bu bob ikkita moddadan iborat bo'ldi:

- Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ish olib boradilar. Davlat ommaviy axborot vositalari faoliyatining erkinligini, ularning axborotni izlash, olish, undan foydalanish va uni tarqatishga bo'lgan huquqlari amalga oshirilishini kafolatlaydi. Ommaviy axborot vositalari o'zi taqdim etadigan axborotning ishonchliligi uchun javobgardir.

- Senzuraga yo'l qo'yilmaydi. Ommaviy axborot vositalarining faoliyatiga to'sqinlik qilish yoki aralashish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi.

Asosiy yangilik – OAV faoliyatiga to'sqinlik uchun javobgarlik konstitutsiya darajasida belgilandi. MJtK va Jinoyat kodekslariga tegishli javobgarlik kiritilishi haqida 4-5 yildan beri gapirib kelinadi, lekin ularning barchasi og'izda va qog'ozda qolib ketmoqda.

Endilikda, referendumda qabul qilingan qonunga ko'ra, Vazirlar Mahkamasi qonunchilikni yangi konstitutsiyaga moslashtirish dasturini 2 oy muddat ichida ishlab chiqib, parlamentga kiritishi kerak.

Davlat boshqaruvidagi o'zgarishlar. Prezidentning vakolat muddati 7 yil bo'ldi:

O'zbekistonning yangi tahrirdagi konstitutsiyasiga binoan:

- **Prezidentning vakolat muddati 5 yildan 7 yilga uzaytirildi.** Prezidentning "davlat boshlig'i" maqomi, ayni bir shaxs surunkasiga ikki muddatdan ortiq prezident bo'lishi mumkin emasligi, prezidentning qasamyodi matni va prezidentga taalluqli boshqa aksariyat normalar o'zgarishsiz qoldirildi. Ma'lumot uchun, prezidentning vakolat muddati 2003 yilda ham 5 yildan 7 yilga uzaytirilgan, 2011 yilda esa qaytib 7 yildan 5 yilga tushirilgan edi.

- **Bosh vazir nomzodini endi prezident taqdim etadi.** Prezident bosh vazir nomzodini taqdim etishdan oldin parlamentga kirgan barcha partiyalarning fraksiyalari bilan maslahatlashuvlar o'tkazishi belgilandi. Qonunchilik palatasi prezident taqdim etgan nomzodni ko'rib chiqadi, agar deputatlarning yarmidan ko'pi ma'qullasa, bosh vazir lavozimga tasdiqlanadi. Agar deputatlar nomzodni uch marta rad etsa, prezident bosh vazirni tayinlab, Qonunchilik palatasini tarqatib yuborishga haqli. Avvalgi tartibga ko'ra, bosh vazir nomzodini Qonunchilik palatasida eng ko'p o'rinni egallagan partiya taklif qilar, prezident ma'qullagach, nomzod ikki palata tomonidan tasdiqlanishi talab etilardi.

- **Senatorlar soni 100 nafardan 65 nafarga tushiriladi.** 14 ta hududdan 6 nafardan emas, 4 nafardan senator saylanadi, prezident tomonidan tayinlanadigan senatorlar soni 16 nafardan 9 nafarga qisqaradi. Bu o'zgarish 2024 yilda bo'ladigan parlament saylovi

vaqtida kuchga kiradi. Qonunchilik palatasi deputatlari sonini (150 nafar) oshirmaslikka, o'zgarishsiz qoldirishga qaror qilindi.

• **Bosh vazirni tayinlash va unga ishonchsizlik votumi bildirishda Senatning ishtiroki bekor qilindi.** Endilikda buning uchun deputatlar umumiy sonining uchdan ikki qismi ovoz berishi yetarli (avval har ikki palata a'zolarining uchdan ikki qismi ovoz berishi zarur edi; eslatib o'tamiz, ishonchsizlik votumi e'lon qilinsa, prezident bosh vazirni lavozimidan ozod etadi). Bosh vazir va hukumat a'zolarining hisobotlarini eshitish ham quyi palataning vakolatiga o'tkazildi. Bundan tashqari, Qonunchilik palatasi hukumat a'zolarini iste'foga chiqarish to'g'risida prezidentga taklif kiritish vakolatiga ega bo'ldi.

• **Korrupsiyaga va monopoliyaga qarshi kurashish organlari rahbarlarini prezident taqdimiga binoan saylash Senatning vakolatiga kiritildi.** Senat, shuningdek, eng yuqori rangdagi sud mansabdorlarini saylaydi, bosh prokuror va Hisob palatasi raisligiga nomzodlarni ko'rib chiqib ma'qullaydi, DXX raisligiga nomzod bo'yicha prezident bilan maslahatlashuv o'tkazadi, Markaziy bank raisini tayinlaydi va lavozimidan ozod etadi, xorijdagi asosiy diplomatlarni tayinlaydi va lavozimidan ozod etadi (bularning barchasi prezident taqdimiga binoan amalga oshiriladi). Bundan tashqari, Senat mahalliy kengashlarning qonunga zid qarorlarini bekor qilish vakolatiga ega bo'ldi.

• **Qonunchilik palatasi qonunlar bo'yicha qo'shimcha vakolat oldi.** Unga ko'ra, endilikda Senat qonunni ma'qullash yoki rad etish to'g'risida 60 kun ichida qaror qabul qilmasa, Qonunchilik palatasi qonunni prezidentga yuboradi. Qonunlarning prezident tomonidan imzolanishi va e'lon qilinishi uchun belgilangan muddat 30 kundan 60 kunga uzaytirildi. Prezident tomonidan qaytarilgan qonun parlament palatalari tomonidan yana qabul qilingan taqdirda, prezidentning bu qonunni imzolash va e'lon qilish muddati o'zgarishsiz (14 kun) qoldirildi.

• **Prezident muddatidan ilgari prezident saylovini tayinlashga haqli ekani belgilandi.** Bundan tashqari, Qonunchilik palatasi va Senatga o'zini o'zi tarqatib yuborish vakolati berildi (palata a'zolarining kamida uchdan ikki qismining ovozi talab etiladi). Shuningdek, jiddiy voqealar ro'y berganida, ikki palata qo'shma qaror qabul qilgan holda parlament tekshiruvi o'tkazishi mumkinligi yozib qo'yildi.

• **Sudyalar muayyan ishlar bo'yicha hisobdor bo'lmaydi.** Konstitutsiyaga qo'shilgan bu norma bo'yicha ham huquqiy sharhga zarurat bor. "Sudlar to'g'risida"gi qonunda "hisobdor" tushunchasi uchramaydi. Sudyalarning o'zlari chiqargan qarorlari bo'yicha hisobdor bo'lmasligi odil sudlovni ta'minlashga qanday ta'sir qilishi – izohtalab holat, bizningcha. Bu kabi mavxum qoidalar pirovardida yangi konstitutsiyani uning targ'ibotida ko'p marta aytilgan va hujjatning o'zida ham belgilangan to'g'ridan to'g'ri ishlaydigan qonun bo'lishini savol ostida qoldiradi.

• **Konstitutsiyaviy sud sudyalari 10 yil muddatga saylanadi** va qayta saylanishi mumkin bo'lmaydi. Avvalgi tartibga ko'ra, bu muddat birinchi marta saylanganida 5 yil, keyingisida 10 yil edi.

Ayni bir shaxs surunkasiga ikki martadan ortiq bitta lavozimni egallashi mumkin emasligi haqidagi qoida, prezidentdan tashqari, Senat raisi, Qonunchilik palatasi spikeri, Oliy sud raisi va o'rinbosari, Sudyalar oliy kengashining raisi va o'rinbosari, Markaziy saylov komissiyasi raisi, bosh prokuror, hokimlar va kengashlar raislariga nisbatan ham tatbiq etiladigan bo'ldi.

Referendumda qabul qilingan qonunning 7-moddasi bilan, barcha darajadagi davlat mansabdorlarining ayni paytga qadar egallab kelgan muddatlari nollashtirildi. Ular lavozimlarini egallab kelayotganining surunkali muddatlari sonidan qat'i nazar, boshqa fuqarolar bilan teng ravishda xuddi shu lavozimlarga saylanish va tayinlanishga haqli, deb belgilandi.

Mahalliy davlat hokimiyatidagi o'zgarishlar. Hokimlar kengash raisligidan ketadi

Mahalliy davlat boshqaruvida vakillik va ijro etuvchi organlar bir-biridan ajratilmoqda. Bu boradagi hozirgi tartib hokimiyatning bo'linish va hokimiyat bo'g'inlarining o'zaro tiyib turish prinsipiga zid. Bosh qomusning yangi tahririga asosan, bunga barham berilib, mahalliy kengashlar saylanadigan vakillik organlari, hokimliklar esa ijro organlari deb belgilanmoqda.

Shunga muvofiq, quyidagi sanalardan boshlab, hokimlarning kengashlarda raislik qilishiga barham beriladi:

- viloyatlarda va Toshkent shahrida 2024 yilgi deputatlik saylovlari yakunlari bo'yicha;

- tuman va shaharlarda 2026 yil 1 yanvardan boshlab.

Mahalliy kengashlar raislari kengash deputatlari orasidan 5 yil muddatga saylanadi. Hokimlar esa 5 yil muddatga tayinlanadi, tayinlangan hokimni kengashlar tasdiqlaydi. Shu tariqa, kengash raislari ham, hokimlar ham to'g'ridan to'g'ri aholi tomonidan saylanmaydi.

Kengashlarning vakolatlariga, jumladan, quyidagilar kiradi:

- mahalliy budjetni ko'rib chiqish va qabul qilish, uning ijro etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish;

- hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholini ijtimoiy himoya qilish dasturlarini tasdiqlash;

- hokimni lavozimga tasdiqlash, uning faoliyati to'g'risidagi hisobotlarni eshitish.

Hokimlarning vakolatlari esa, jumladan, quyidagilardan iborat bo'ladi:

- konstitutsiya va qonunlarni, parlament palatalarining qarorlarini, prezidentning farmonlari, qarorlari va farmoyishlarini, Vazirlar Mahkamasining, yuqori turuvchi hokimlarning va tegishli xalq deputatlari kengashlarining qarorlarini bajarish;

- hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik jihatdan rivojlantirishni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- mahalliy budjetni shakllantirish va ijro etish.

Hokimlar va mahalliy kengashlarning faoliyatini tashkil etish tartibi bo'yicha alohida qonunlar qabul qilinadi. Mahalliy masalalar bo'yicha ularning vakolatlari qanday taqsimlanishi ana shu qonunlarda aks etadi.

Yuqoridagilardan tashqari, konstitutsiyaga boshqa ko'plab normalar ham qo'shilgan, jumladan:

- O'zbekistonda o'lim jazosi taqiqlanadi.
- Agar shaxsning o'z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo'lsa, u aybdor deb topilishi yoki jazoga tortilishi mumkin emas.
- Qonunni buzgan holda olingan dalillardan odil sudlovni amalga oshirish chog'ida foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.
- Har kim o'z shaxsiga doir noto'g'ri ma'lumotlarning tuzatilishini, o'zi to'g'risida qonunga xilof yo'l bilan to'plangan yoki huquqiy asoslarga ega bo'lmay qolgan ma'lumotlarning yo'q qilinishini talab qilish huquqiga ega.
- Davlat internet jahon axborot tarmog'idan foydalanishni ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Podrobneye: https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/yangi_tahrirdagi_konstituciya_kuchga_kirdi
2. Mazkur yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan. <https://lex.uz/docs/-6445145>
3. <https://kun.uz/uz/news/2023/05/02/yangi-konstitutsiya-10-ta-asosiy-ozgarish>

O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasida shaxsiy daxlsizlik masalalari

ADU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi kafedrası mudiri, dotsent
Amirxo'jayev Shukurjon Qurbonovich

Shaxsiy daxlsizlik - insonning hayoti va erkinliklarining eng muhim asosi bo'lib, uning huquqiy jihatdan ta'minlanishi jamiyatning erkinligini, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda muhim ro'l o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi yangi Konstitutsiyasi 2023-yil 30 aprelda referendumga qo'yilib, qabul qilindi. Ushbu

Konstitutsiya nafaqat davlatning asosiy huquqiy hujjati sifatida, balki fuqarolar huquqlarini mustahkamlashda muhim hujjat bo'lib xizmat qilmoqda. Yangi Konstitutsiyada shaxsiy daxlsizlikka oid tamoyillarni takomillashtirish orqali O'zbekiston hukumatining inson huquqlariga bo'lgan yondashuvi yangi bosqichga ko'tarilgan. Shaxsiy daxlsizlik masalalari nafaqat huquqiy jihatdan, balki ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy jihatdan ham dolzarbdir. Chunki shaxsiy daxlsizlikni ta'minlash, insonning o'z hayoti, mol-mulki va axborotiga nisbatan hech qanday noqonuniy aralashuvlarning bo'lmasligini kafolatlaydi.

O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasida shaxsiy daxlsizlikka alohida e'tibor qaratilgan. Konstitutsiyaning 31-moddasida shaxsiy daxlsizlikning asosiy tamoyillari quyidagicha bayon etilgan:

Har bir inson shaxsiy hayotining daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy sirga ega bo'lish, o'z sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqiga ega.

Har kim yozishmalari, telefon orqali so'zlashuvlari, pochta, elektron va boshqa xabarlari sir saqlanishi huquqiga ega. Ushbu huquqning cheklanishiga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo'l qo'yiladi.

Har kim o'z shaxsiga doir ma'lumotlarning himoya qilinishi huquqiga, shuningdek noto'g'ri ma'lumotlarning tuzatilishini, o'zi to'g'risida qonunga xilof yo'l bilan to'plangan yoki huquqiy asoslarga ega bo'lmay qolgan ma'lumotlarning yo'q qilinishini talab qilish huquqiga ega.

Har kim uy-joy daxlsizligi huquqiga ega.

Hech kim uy-joyga unda yashovchi shaxslarning xohishiga qarshi kirishi mumkin emas. Uy-joyga kirishga, shuningdek unda olib qo'yishni va ko'zdan kechirishni o'tkazishga faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibda yo'l qo'yiladi. Uy-joyda tintuv o'tkazishga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo'l qo'yiladi.

Davlatning aralashuvi: Shaxsiy daxlsizlikka davlat faqat qonuniy asosda, sud qarori yoki muayyan ijtimoiy ehtiyojlarga asoslangan holatlarda aralashishi mumkin. Konstitutsiyaning bu tamoyillari O'zbekistonning inson huquqlari sohasidagi xalqaro standartlarga mos kelishini ta'minlaydi. Shaxsiy daxlsizlikka doir normativlar nafaqat amaldagi qonunlarni, balki xalqaro huquqni ham hisobga olishni talab etadi. Shaxsiy daxlsizlikni ta'minlash uchun Konstitutsiyada bir qator huquqiy mexanizmlar ishlab chiqilgan. Bu mexanizmlar fuqarolarning daxlsizligini himoya qilishda nafaqat davlat organlari, balki mustaqil sud tizimi, ombudsman va boshqa muassasalar orqali amalga oshiriladi.

Agar fuqarolarning shaxsiy daxlsizligi buzilgan bo'lsa, ular sudga murojaat qilish huquqiga ega. Sud mustaqil ravishda shaxsiy daxlsizlikka doir aralashuvlarni nazorat qiladi va huquqlarni tiklashda asosiy rol o'ynaydi. Bu jarayonda Konstitutsiya va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar asosida sud qarorlarini chiqarish ta'minlanadi.

O'zbekiston Konstitutsiyasida ombudsman (inson huquqlari bo'yicha vakil) muassasasining o'rnini alohida qayd etilgan. Ombudsman fuqarolarning shaxsiy daxlsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi, chunki u shaxslarning huquqlari buzilgan taqdirda, davlat organlari bilan o'zaro aloqalarni yo'lga qo'yish va fuqarolar huquqlarini himoya qilishni ta'minlaydi. Zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi bilan shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish va ishlatish usullari o'zgargan. Konstitutsiyada shaxsiy ma'lumotlar va raqamli daxlsizlikka oid kafolatlar belgilangan. Internet va raqamli vositalar orqali shaxsiy ma'lumotlarning noqonuniy ravishda tarqatilishi, yig'ilishi yoki ishlatilishi qat'iyan man etilgan. Davlatning shaxsiy daxlsizlikni ta'minlashdagi roli juda muhimdir. Davlat organlari shaxsiy daxlsizlikni buzuvchi amallarni oldini olish, shuningdek, fuqaro huquqlarini himoya qilish bo'yicha qonunlar va tartiblarni ishlab chiqish bilan shug'ullanishi kerak. Bunda davlat quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

Qonun chiqarish: Shaxsiy daxlsizlikni ta'minlash uchun zarur bo'lgan qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish. Bu qonunlar fuqarolarning daxlsizligini himoya qilish, shaxsiy axborotlarni yig'ish va ishlatishning qonuniy asoslarini belgilashni o'z ichiga oladi. **Nazorat va amalga oshirish:** Davlat shaxsiy daxlsizlikni ta'minlash uchun nazorat qilish tizimini mustahkamlashi kerak. Bu, ayniqsa, shaxsiy ma'lumotlar va internetda axborot almashinuvi kabi sohalarda muhimdir. Shaxsiy daxlsizlikni ta'minlashda fuqarolik jamiyatining o'rnini ham katta. Fuqarolik jamiyati, ayniqsa, nodavlat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va jamoat vakillari shaxsiy daxlsizlikka doir qonunlarning amalga oshirilishini nazorat qilishda, shuningdek, odamlarning huquqlarini himoya qilishda faol ishtirok etadi. Fuqarolar, o'z navbatida, o'z huquqlarini bilishi va ular buzilgan taqdirda tegishli organlarga murojaat qilishlari zarur. Shaxsiy daxlsizlikni himoya qilish bo'yicha qonunlarning mavjudligi fuqarolarda o'z huquqlariga nisbatan yanada yuqori mas'uliyat hissini rivojlantiradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi shaxsiy daxlsizlikni ta'minlashga qaratilgan keng qamrovli yondashuvni taqdim etadi. Shaxsiy daxlsizlik fuqarolarning asosiy huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda, davlat va jamiyatning barqaror rivojlanishida, shuningdek, inson huquqlarini ilgari surishda muhim ahamiyatga ega. Yangi Konstitutsiya va undagi huquqiy mexanizmlar shaxsiy daxlsizlikni ta'minlashda zamonaviy talablarga javob beradi va O'zbekistonni xalqaro huquqiy me'yorlar bilan hamohang holga keltiradi. Bu normativ-huquqiy asoslar fuqarolarning daxlsizligini ta'minlash, ularning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish va raqamli axborot xavfsizligini kuchaytirish uchun zarur bo'lgan barcha chora-tadbirlarni belgilaydi. Bunday qonuniy asoslar fuqarolarga o'z huquqlarini ta'minlashda imkoniyat yaratadi va davlatning inson huquqlariga bo'lgan yondashuvini mustahkamlaydi. Shaxsiy daxlsizlikni ta'minlashda davlat, fuqarolik jamiyati va barcha jamiyat a'zolarining faol hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston yangi Konstitutsiyasida belgilangan shaxsiy daxlsizlikni himoya qilish bo'yicha ko'rsatmalar va mexanizmlar nafaqat davlatning ichki siyosatini, balki xalqaro maydonda mamlakatning imijini ham yaxshilashga yordam beradi. Shu bilan birga, yangi Konstitutsiyaning kuchga kirishi bilan shaxsiy daxlsizlikni yanada ishonchli himoya qilish uchun yanada samarali huquqiy va amaliy mexanizmlar ishlab chiqilishi kerak. O'zbekiston huquqiy tizimining bu yangilanishi fuqarolar uchun keng imkoniyatlar ochadi va davlatning inson huquqlariga bo'lgan hurmatini yanada mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2023.
2. Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risidagi. O'zbekiston Respublikasi Qonun, 02.07.2019 yildagi O'RQ 547- son.
3. <https://www.gazeta.uz>

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining jamiyatda amal qilinishida Ichki ishlar organlarining o'rni

Andijon viloyati IIB Ma'naviy ma'rifiy va
kadrlar bilan ta'minlash xizmati bosh inspektori mayor
Madumarov Elyorbek G'anijonovich

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi mamlakatning oliy huquqiy hujjati hisoblanadi. Unda jamiyatning asosiy huquqiy, siyosiy va ijtimoiy prinsiplari, davlat va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlar tartibi belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaning amal qilishini ta'minlash, huquqiy tartibni saqlash va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashda Ichki ishlar organlarining roli alohida ahamiyatga ega. Ular, o'z navbatida, davlat organlari tizimining muhim qismi bo'lib, jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash va Konstitutsiyada belgilab qo'yilgan huquqlar va erkinliklarni himoya qilishda markaziy o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatdagi barcha huquqiy normalarning asosi bo'lib, u insonning qadr-qimmatini, huquq va erkinliklarini himoya qilishga qaratilgan. Konstitutsiyaning 1-moddasida O'zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat⁷ ekanligi belgilangan. Shuningdek, 2-moddada Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar⁸ deb davlatning inson huquqlarini himoya qilishga bo'lgan mas'uliyati ochiq-oshkora yoritilgan.

⁷ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023. - В.4

⁸ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023. - В.4

Ichki ishlar organlari, birinchi navbatda, jamiyatda tartibni saqlash, jinoyatlarga qarshi kurashish va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashga mas'ul. Konstitutsiyada belgilab qo'yilgan huquqlar va erkinliklarni amalga oshirish, shuningdek, ularni buzilishlardan himoya qilish Ichki ishlar organlarining asosiy vazifasi hisoblanadi. Masalan, Konstitutsiyaning VII bobida fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklari himoya qilinishi bayon etilgan. Buning amalga oshirilishini ta'minlash uchun Ichki ishlar organlari kuchi va vositalarini ishga solish zarur.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, har bir fuqaroga teng huquqlar va erkinliklar berishga yo'naltirilgan. Bu, o'z navbatida, Ichki ishlar organlariga jamiyatdagi huquqiy tartibni ta'minlashda fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning muhim vazifasini yuklaydi. Ichki ishlar organlari jinoyatlarning oldini olish, qonuniylikni saqlash, fuqarolarning mulk huquqini himoya qilish, shuningdek, jamiyatda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlashga mas'ul. Konstitutsiyada mamlakatning har bir fuqarosi o'z huquqlari va erkinliklarini sud orqali himoya qilish huquqiga ega ekanligi belgilangan. Ichki ishlar organlari, shu bilan birga, fuqarolarga o'z huquqlarini himoya qilishda yordam berish, ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlashga mas'uldir. Shuningdek, ular jinoyatlar sodir etilishiga qarshi kurashish va jamiyatda huquqiy tartibni ta'minlashga doir choralarni ko'rishda faol ishtirok etadi.

Ichki ishlar organlari jinoyatlarning oldini olish va huquqiy tartibni saqlashdagi rolini kuchaytirish uchun Konstitutsiyaga asoslangan huquqiy tizimning barqaror ishlashini ta'minlash lozim. Buning uchun:

Ichki ishlar organlarining malakali kadrlari va texnik vositalariga ega bo'lishi zarur.

Jinoyatlarga qarshi kurashishda yangi usullar va metodlar ishlab chiqilishi kerak.

Har bir fuqaro o'z huquqlarini tushunish va ularni amalga oshirish uchun yordam olishi kerak.

Ichki ishlar organlari, davlat va jamiyat orasidagi muhim ko'prik bo'lib, Konstitutsiyada belgilangan huquqiy normalarning amaliyotga tadbiq etilishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 7-moddasiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko'zlab va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan organlar tomonidagina amalga oshiriladi⁹. Ichki ishlar organlarining bevosita mas'uliyati bu huquqlarni saqlash va himoya qilishdir. Qonunlarga zid harakatlar, ya'ni inson huquqlarining buzilishiga qarshi kurashish uchun Ichki ishlar organlari keng miqyosda choralarni ko'rishadi. Buning natijasida jamiyatda inson huquqlari himoyasini ta'minlash va huquqiy tartibni saqlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan amaliy ishlar amalga oshiriladi. Ichki ishlar organlarining faoliyati Konstitutsiyada belgilangan umumiy

---

⁹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023. - В.5

huquqiy prinsiplarga asoslanadi. Bu prinsiplar orasida qonun ustuvorligi, inson huquqlari, fuqarolarning huquqiy xavfsizligi, jamiyatda huquqiy tartibning saqlanishiga oid zarur shartlar alohida ahamiyatga ega. Ichki ishlar organlarining haqiqiy samaradorligi, fuqarolarga beradigan huquqiy ta'lim, jinoyatlarning oldini olish va tinchlikni ta'minlashga oid dolzarb qarorlarni qabul qilish bilan bog'liqdir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi mamlakatning huquqiy asosi bo'lib, unda insonning qadr-qimmati, huquqlari va erkinliklari ta'minlanishi belgilangan. Konstitutsiyada fuqarolarning shaxsiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari kafolatlangani kabi, davlat organlarining ularni himoya qilishga bo'lgan mas'uliyati ham aniq ko'rsatilgan. Shuningdek, Konstitutsiyada qonun ustuvorligi, tenglik va demokratiya tamoyillariga asoslangan tizimning amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega. Bu yo'lda davlatning huquqiy tartibni saqlash va jinoyatlardan xoli jamiyatni qurishga qaratilgan choralar qatorida Ichki ishlar organlari markaziy o'rin tutadi. Ichki ishlar organlari Konstitutsiyaning amalga oshirilishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning vazifalari nafaqat jinoyatlarning oldini olish va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash, balki Konstitutsiyada belgilab qo'yilgan huquqlar va erkinliklarni himoya qilishni ham o'z ichiga oladi. Bu organlar, bir tomondan, jamiyatda tartibni saqlash, qonunlarning bajarilishini nazorat qilish, jinoyatlarni aniqlash va ularga qarshi kurashishda faol ish olib boradi. Har bir jinoyat yoki huquqbuzarlik Konstitutsiyaga zid bo'lgan harakat hisoblanib, Ichki ishlar organlari bunga qarshi kurashish va buning oldini olishga mas'uldir.

Ichki ishlar organlarining samarali faoliyati fuqarolarning huquqlarini himoya qilish bilan chambarchas bog'liq. Ularning ishlari inson huquqlari va erkinliklarini rioya qilishga va Konstitutsiyada belgilangan huquqiy normalarni amalga oshirishga qaratilgan. Jinoyatlar bo'yicha ishlarni yuritish, jamoat xavfsizligini ta'minlash va sud hokimiyati bilan o'zaro hamkorlik qilib, Ichki ishlar organlari Konstitutsiyaning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy prinsiplarining amalga oshirilishiga hissa qo'shadi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi jamiyatdagi barqarorlik va osoyishtalikni ta'minlashga qaratilgan asosiy qoidalarni belgilab beradi. Bundan kelib chiqib, Ichki ishlar organlari fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash, jinoyatlardan himoya qilish, huquqiy tartibni saqlash va jamiyatda qonun ustuvorligini amalga oshirishda muhim o'rin tutadi. Ular jinoyatlar oldini olish, tadbirlarni amalga oshirish, shaxsiy va jamoat xavfsizligini himoya qilish, shuningdek, Konstitutsiyada belgilashgan fuqarolarning huquqlarini amalga oshirishda zarur bo'lgan barcha choralarni ko'rishni talab etadi. Shu o'rinda, Ichki ishlar organlarining samarali ishi huquqiy tizimning barqarorligini ta'minlashga qaratilgan dolzarb talablardan biridir. Ular nafaqat jinoyatlar va huquqbuzarliklarning oldini olish, balki Konstitutsiyada kafolatlangan inson huquqlarining buzilishining oldini olishda ham katta ahamiyatga ega. Jamiyatda tinchlik va tartibni saqlashda, shuningdek,

Konstitutsiyaning har bir moddasining amalga oshirilishida Ichki ishlar organlarining faoliyati muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Shunday qilib, Ichki ishlar organlarining vazifalari fuqarolarning huquqlarini himoya qilish, jinoyatlarga qarshi kurashish va jamiyatda qonuniylikni ta'minlash bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning faoliyati Konstitutsiyada belgilangan inson huquqlariga, qonun ustuvorligiga va adolatga asoslangan jamiyatni qurishda muhim o'rin tutadi. Ichki ishlar organlarining samarali faoliyati, o'z navbatida, mamlakatning taraqqiyoti va jamiyatda huquqiy tartibning saqlanishini ta'minlaydi.

СУДЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ ОЧИҚЛИГИ ВА СУДДА ИШ ЮРИТИШНИНГ ОШКОРАЛИГИ: ТУШУНЧАСИ, МАЗМУНИ, НИСБАТИ ВА АҲАМИЯТИ

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси
мустақил изланувчиси ю.ф.ф.д. (PhD),
Сабилов Эркинжон Кучкарбаевич

Аннотация: ушбу мақолада судлар фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигининг тушунчаси, мазмуни, нисбати ва аҳамиятига оид назарий ва амалий масалалари, бу масала бўйича юридик адабиётларда илгари сурилган ғоялар, таклиф ва мулоҳазалар, шунингдек хорижий давлатлар қонунчилик тажрибаси таҳлил қилинган. Таҳлиллар натижасида фуқаролик процесиди судлар фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигининг тушунчаси, мазмуни, нисбати ва аҳамиятига оид назарий тушунчалар, қонунчиликни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: судлар фаолияти, фуқаролик процесси, шаффофлик, очиқлик, ошкоралик, ахборот технологиялари, ҳуқуқий асослар, такомиллаштириш.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические и практические вопросы, связанные с понятием, значением, пропорцией и значением прозрачности и открытости деятельности судов, идеи, предложения и комментарии, выдвигаемые в юридической литературе, а также законодательный опыт зарубежных стран. В результате анализа были выдвинуты теоретические положения, касающиеся понятия, содержания, доли и значения прозрачности и открытости деятельности судов в гражданском процессе, предложения, направленные на совершенствование законодательства.

Ключевые слова: деятельность судов, гражданский процесс, прозрачность, открытость, прозрачность, информационные технологии, правовая база, совершенствование.

Abstract: This article analyzes theoretical and practical issues related to the concept, meaning, proportion and significance of transparency and openness of the courts, ideas, proposals and comments put forward in the legal literature, as well as the legislative experience of foreign countries. As a result of the analysis, theoretical provisions were put forward regarding the concept, content, share and importance of transparency and openness of the activities of courts in civil proceedings, proposals aimed at improving legislation.

Key words: activity of courts, civil process, transparency, openness, transparency, information technology, legal framework, improvement.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида суд-ҳуқуқ соҳасидаги давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири судлар фаолиятида очиклик ва шаффофликни таъминлаш орқали фуқароларнинг ҳуқуқларива қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш қафолатларини кучайтириш ҳисобланади.

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашуви халқаро майдонда шаклланган инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари ва эркинликларининг муҳим стандартларидан бири бўлмиш Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 19-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган “Ҳар бир инсон эътиқод эркинлиги ва уни эркин ифода қилиш ҳуқуқига эга; бу ҳуқуқ ҳеч бир тусқисиз ўз эътиқодига амал қилиш эркинлигини ҳамда ахборот ва ғояларни ҳар қандай восита билан, давлат чегараларидан қатъи назар, излаш, олиш ва тарқатиш эркинлигини ўз ичига олади”.¹⁰ Худди шунингдек, Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлариниҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенциянинг 10-моддаси 1-бандида белгиланган “Ҳар бир инсон ўз фикрини эркин билдириш ҳуқуқига эга. Бу ҳуқуқ ўз эътиқодига эга бўлиш эркинлигини ҳамда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг аралашувисиз ва давлат чегараларидан қатъи назар, ахборот ва ғояларни олиш ва тарқатиш эркинлигини ўз ичига олади. Ушбу модда давлатларга радиоэшиттириш, телевидение ёки кинематография корхоналарини лицензиялашига тўсқинлик қилмайди”¹¹ деган қоидаларга амал қилишни тақозо этади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, сўнгги йилларда янги Ўзбекистонни барпо этиш шароитида мамлакатимизда амалга оширилган суд-ҳуқуқ ислохотлари суд

---

¹⁰Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси // Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Резолюция 217 А (III) билан 1948 йил 10 декабрда қабул ва эълон қилинган // <https://constitution.uz/uz/pages/humanrights>

¹¹Инсонҳуқуқлариваасосийэркинликлариниҳимояқилиштўғрисидаги конвенция// Рим, 1950 йил 4 ноябрь // <https://nrm.uz>

ҳокимияти мустақиллигини ҳамда судлар фаолиятида очиклик ва шаффофликни таъминлаш билан бир қаторда фуқаро ва тадбиркорларнинг ҳуқуқ ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш имконини берди.

Шу билан бирга Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 16 январдаги “Одил судловга эришиш имкониятларини янада кенгайтириш ва судлар фаолияти самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-11-сон Фармонида белгиланганидек, “Янги Ўзбекистон - янги суд” тамойили доирасида аҳолининг одил судловга эришиш имкониятларини янада кенгайтириш суд-ҳуқуқ тизимини ислоҳ қилишни жадаллаштиришни, соҳага илғор халқаро стандартларни жорий этишни талаб этмоқда.¹²

2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясида¹³ белгиланган вазифаларга мувофиқ, шунингдек, суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлаш, судлар фаолияти самарадорлиги ва одил судлов сифатини ошириш мақсадида 2023 — 2026 йилларга мўлжалланган суд тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқишнинг қисқа муддатли стратегияси ҳамда 2023 — 2026 йилларга мўлжалланган суд тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқишнинг қисқа муддатли стратегиясини амалга ошириш бўйича ҳаракатлар дастури тасдиқланди.

Бизга маълумки, суд ҳокимияти давлат ҳокимиятининг алоҳида ва мустақил тармоғи ҳисобланади. Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 11-моддасида Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимиятининг тизими - ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниши принципига асосланиши ўз ифодасини топган.¹⁴ Давлат ҳокимиятининг асосий тизимларидан бири бўлмиш суд ҳокимияти томонидан судда ишларни ошқора кўрилиши ва бунинг натижаси ўлароқ адолатли суд қарорларининг қабул қилинишига эришиш, шу орқали халқнинг суд тизимига бўлган ишончини мустаҳкамлаш, ҳар бир шахс суд ва судьялар сиймосида ўзининг ишончли ҳимоячисини кўришига эришиш жорий этиш ва бунинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириб бориш янги Ўзбекистонни барпо этиш шароитида муҳим масалалардан ҳисобланади.

---

¹²Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 16 январдаги “Одил судловга эришиш имкониятларини янада кенгайтириш ва судлар фаолияти самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-11-сон Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 18.01.2023 й., 06/23/11/0033-сон.

¹³Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022 - 2026 йилларга мўлжалланган янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони // <https://lex.uz/docs/5841063>

¹⁴Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. 2023 йил 30 апрель куни ўтказилган Ўзбекистон Республикаси референдумида умумхалқ овоз бериш орқали қабул қилинган // <https://lex.uz/docs/6445145>

Қолаверса, юқорида номи тилга олинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 16 январдаги ПФ-11-сон Фармонида фуқаролар ҳамда тадбиркорларга ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини судларда ҳимоя қила олиши учун барча имкониятларни яратиш, суд ишларини юритишда тортишув ва тарафларнинг тенглиги тамойилларини тўлақонли рўёбга чиқариш, судларнинг холислигини амалда таъминлашга қаратилган қонунчиликни такомиллаштириш, судлар фаолиятини тўлиқ рақамлаштириш, сунъий интеллект технологияларини жорий этиш, идоралараро электрон маълумот алмашинувини яхшилаш, суд мажлисларида масофадан туриб иштирок этиш имкониятларини кенгайтириш каби устувор вазифалар назарда тутилди. Бу эса судлар фаолиятининг, айниқса, фуқаролик ишлари бўйича судларда ишларни кўриш ва ҳал қилиш жараёнларида шаффофликни ва ошкораликни таъминлаш, унинг илмий-назарий жиҳатларини чуқур тадқиқ этиш, тушунчаси, мазмуни, нисбати ва аҳамиятига доир масалаларни таҳлил қилишни долзарблигини кўрсатади.

Шу ўринда фуқаролик ишлари бўйича судларда кўриладиган ишларнинг ошкоралиги ва унинг шаффофлигини таъминлашнинг муҳимлиги судларда кўриладиган фуқаролик ишларининг жиноят, иқтисодий ва маъмурий ишлардан кўра сон жиҳатдан кўплиги, ушбу туркумдаги ишларнинг субъектлари ва кўриладиган ишларнинг турли-туманлиги, бошқа судлов ишларига қараганда фуқаролик ишларининг судда кўрилишида шаффофликни таъминлашнинг устуворлигини кўрсатади. Масалан, статистик маълумотларга қараганда, биргина 2022 йилда биринчи инстанция судларида кўрилган фуқаролик ишларининг сони 562 286 тани ташкил этган бўлса, шу даврда биринчи инстанция судлари томонидан кўриб тамомланган жиноят ишлари, иқтисодий судлар томонидан кўрилган ишлар ва маъмурий судлар томонидан кўриб тамомланган ишларнинг умумий сони 310 345 тани ташкил этган. Худди шунингдек, 2023 йилда биринчи инстанция судларида кўрилган фуқаролик ишларининг сони 460 275 тани ташкил этган бўлса, биринчи инстанция судлари томонидан кўриб тамомланган жиноят ишлари, иқтисодий судлар томонидан кўрилган ишлар ва маъмурий судлар томонидан кўриб тамомланган ишларнинг умумий сони 346 030 тани ташкил этган. Шу ўринда Ўзбекистон Республикаси Олий судининг раиси Б.Ж.Исломов ҳам ўз интервьюсида жами кўрилган ишларга нисбатан олинadиган бўлса, энг кўп иш ҳажми ва иш юкламаси фуқаролик ишлари бўйича судларнинг судьяларига тўғри келишини алоҳида таъкидлаган.¹⁵

Фуқаролик процессидасуд муҳокамасининг очиклиги ва ошкоралигини таъминлаш ҳақида гапирар эканмиз, юридик адабиётларда ушбу икки тоифанинг

---

¹⁵Судьянинг онгида адолат, тилида ҳақиқат, дилида поклик ҳукмрон бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Олий суди раиси Бахтиёр Исмолов билан суҳбатдан // https://old.sud.uz/ccr_slider/судьянинг-онгида-адолат-тилида-ҳақиқат/

ўзаро ўхшаш ва фарқли жиҳатлари тўғрисида турли фикр-мулоҳазалар илгари суриб келинганлигини алоҳида таъкидлаш жоиз.

С.В.Потапенконинг фикрича, суд процессининг ошкоралиги суд ишларини юритишнинг конституциявий тамойилидир.¹⁶ Унинг фикрича, ошкоралик ва унинг процессуал тушунчасидан фарқли равишда судда иш юритишнинг очиқлиги бу энг аввало “халқ учун очиқлик” бўлиб, энг аввало, судлар фаолияти тўғрисидаги маълумотлардан фойдаланишни таъминлайди.¹⁷ Унинг фикрича, ахборот жамиятини шакллантириш ва давлат ҳокимияти органларининг очиқлиги контекстида кўриб чиқиладиган судлар глобал ахборот очиқлиги, Интернет сайтлари тармоғи орқали суд тизимининг ахборот маконини яратиш ва фаолият кўрсатиш шаклида намоён бўлади.¹⁸

Бошқа бир ҳуқуқшунос олим А.К.Горбузанинг фикрича, “очиқлик” атамаси бир томондан, аксарият ҳолатларда суд қарорларига нисбатан қўлланилса, иккинчи томондан давлат органи сифатида судлар фаолиятига нисбатан қўлланилади, “ошкоралик” атамаси эса суд процессига нисбатан қўлланилади.¹⁹

Д.Ю.Хабибуллаев суд муҳокамасининг ошкоралигини, бир томондан, суд иш юритувининг демокративлиги белгиси бўлса, иккинчи томондан, судда конституциявий тамойилларга риоя этилиши устидан аҳолининг назорат усули эканлигини таъкидлайди.²⁰

В.И.Анишинанинг таъкидлашича, транспарентлик тушунчаси ҳам мавжудки, ушбу тушунча кўпмаъноли бўлиб, унинг доирасида “очиқлик”, “ошкоралик”, “шаффофлик” каби терминлар ҳам қўлланилиб келинади ва улар ўз аҳамиятига кўра бир-бирлари билан жуда яқин, лекин айнан эмас. Уларнинг ҳар бири суд

---

¹⁶ Потапенко С.В.Соотношение принципов открытости и гласности гражданского процесса с правовым режимом фиксации хода открытого судебного разбирательства присутствующими гражданами // Судебные ведомости. 2015. № 3-4. С. 24- 26. (pro-sud-123.ru)

¹⁷ Потапенко С.В.Соотношение принципов открытости и гласности гражданского процесса с правовым режимом фиксации хода открытого судебного разбирательства присутствующими гражданами // Судебные ведомости. 2015. № 3-4. С. 24- 26. (pro-sud-123.ru)

¹⁸Подняков М.Л. Практическая реализация принципа открытости правосудия в Российской Федерации. СПб.: Институт проблем правоприменения при Европейском университете в Санкт-Петербурге, 2013. С.2.

¹⁹Горбуз А.К. Доступность судебного решения // Российская юстиция. 2001. № 1. - С. 36.

²⁰Хабибуллаев Д.Ю. Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг конституциявий тамойиллари. Ўқув қўлланма // Ш.Ш.Шорахметов таҳрири остида. -Тошкент: ТДЮИ, 2006. -65 б.; Хабибуллаев Д.Ю. Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг тамойиллари ва уларни суд амалиётида татбиқ этиш муаммолари. Юрид. фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган автореферат. – Тошкент: ТДЮИ. 2007. -18 б.

ҳокимиятининг ташкил этилиши ва фаолиятининг айрим жиҳатлари билан боғлиқдир.²¹

Е.Г.Фоменко эса “ошкоралик” очикликнинг таркибий қисми эканлигини, транспарентлик эса очиклик ва ошкораликни ҳам ўзида қамраб олувчи нисбатан кенгроқ тушунча эканлигини таъкидлайди.²²

Бу борада хорижий давлатлар тажрибасини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, масалан, Россия Федерацияси Олий суди Пленумининг 2012 йил 13 декабрдаги “Суд ишларини юритишнинг очиклиги ва ошкоралиги ҳамда судлар фаолияти тўғрисидаги маълумотлардан фойдаланиш тўғрисида”ги 35-сон қарорининг номланишида ҳам юқоридаги икки тушунча: очиклик ва ошкоралик ўз ифодасини топган. Ушбу Пленум Қарорининг муқаддимасида суд ишларини юритишнинг очиклиги ва ошкоралиги, судлар фаолияти тўғрисида аҳолини ўз вақтида, малакали, ҳолисона хабардор қилиш суд тизими ва суд ишларини юритиш ҳақида аҳолининг ҳуқуқий хабардорлик даражасини оширишга хизмат қилиши, адолатли суд муҳокамасини кафолатлаши, шунингдек, суд ҳокимияти фаолияти устидан жамоатчилик назоратини таъминлаши, очик суд жараёнлари жамоатчиликнинг судга ишончини кучайтириш воситаларидан бири эканлиги қайд этилган.²³

Бинобарин, мамлакатимиз Конституциясининг 137-моддасида ҳамма судларда ишлар очик кўрилиши, ишларни ёпиқ мажлисда тинглашга қонунда белгиланган ҳоллардагина йўл қўйилиши белгилаб қўйилган.²⁴ Ушбу тамойилдан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг (кейинги ўринларда ФПК деб юритилади) 12-моддасида суд муҳокамасининг ошкоралиги асослари ва тартиби ўз ифодасини топган.²⁵ ФПКнинг 12-моддасида мамлакатимиз Конституциясининг 137-моддасидан фарқли равишда “очик” атамасининг ўрнига “ошкора” атамаси қўлланилган. Бундан келиб чиққан ҳолда шундай фикрга келиш мумкинки, ошкоралик тамойили ўзида суд жараёнини, судда ишларни кўриш ва ҳал қилиш усулини тавсифлайди. Гарчи фуқаролик процессуал ҳуқуқи назариясида ҳам ошкоралик тамойили анъанавий равишда судлар

---

²¹ Анишина В.И. Принцип гласности, открытости и транспарентности судебной власти: проблемы теории и практики реализации // Мировой судья. 2006. № 11. - С. 21.

²² Фоменко Е.Г. Принцип публичности гражданского процесса: истоки и современность. Автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. юр. наук. – Томск, 2006. – 24 с.

²³ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 13.12.2012 N 35 "Об открытости и гласности судопроизводства и о доступе к информации о деятельности судов" // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_139119/

²⁴ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. 2023 йил 30 апрель куни ўтказилган Ўзбекистон Республикаси референдумида умумхалқ овоз бериш орқали қабул қилинган // <https://lex.uz/docs/6445145>

²⁵ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси // <https://lex.uz/docs/3517337>

тузилишини ва бир вақтнинг ўзида судда иш кўришнинг ташкилий-функционал тамойилларига тегишли эканлигини ҳисобга олсак, ошкоралик тамойилини бир вақтнинг ўзида ҳам процессуал ва ҳам суд тузилишига оид тамойил дейиш мумкин. Бироқ ҳуқуқ назариясида ҳуқуқ принципларини уч гуруҳга, яъни умумҳуқуқий, соҳалараро ва соҳавий принципларга ажратиш кенг тарқалган. Шу боис, фуқаролик процессуал ҳуқуқи принципларини ҳам умумҳуқуқий, соҳалараро ва соҳавий принципларга ажратиб таснифлаш мумкин деган хулосани илгари суриш мумкин. Фикримизча, умумҳуқуқий принциплар барча ҳуқуқ соҳалари учун умумхarakterга эга бўлганлиги билан изоҳланади ва ушбу принципларга демократизм, инсонпарварлик, қонунийлик ва бошқа принципларни киритиш мумкин. Соҳалараро принциплар ҳуқуқ соҳасини тартиб солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган принциплар, бошқа ҳуқуқ соҳаси учун ҳам амал қилади. Масалан, ФПКда белгиланган судьяларнинг мустақиллиги, тарафларнинг тенглиги ва тортишуви, бевоситалик, ошкоралик, суд ишлари юритиладиган тил каби принциплар ҳам ФПКда белгиланган ҳамда фуқаролик процессуал ҳуқуқи соҳаси учун ҳам амал қилади. Соҳавий принциплар ҳар бир ҳуқуқ соҳасининг ўзига хос хусусиятидан келиб чиқиб татбиқ этиладиган принципларни назарда тутди.²⁶

Бизнинг фикримизча, юқоридаги очиқлик, ошкоралик, шаффофлик, транспарентликкаби тушунчаларининг маълум бир ўхшашлик жиҳатларини ҳисобга олган ҳолда, юридик адабиётларда улардан фойдаланишнинг соддалиги ва қулайлигини таъминлашмақсадида улардан баъзиларидан воз кечиб, минимал даражага тушириш вақуидаги икки атамани: суд муҳокамасига нисбатаношкоралик ва суднинг давлат органи сифатидаги фаолиятига нисбатаночиклик атамасини қолдириш таклиф қилинади. Бинобарин, чалғимаслик, ҳар бир атамани ўз жойида ишлатиш, фойдаланишда қулайлик яратиш ҳамда атамаларнинг моҳиятан тўғри қўллаш мақсадида ошкоралик атамасини суд муҳокамасига нисбатан, очиқлик атамасини эса суд ҳокимиятининг фаолиятига нисбатан қўллаш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Шу ўринда ҳуқуқни қўллаш амалиёти ходимлари томонидан судда иш кўришнинг ошкоралиги ва судлар фаолиятининг очиқлиги каби атамалар ўртасидаги нисбатга эътибор қилмай, уларни бир хилда талқин қилиш каби ҳолатлар ҳам кузатилади. Хусусан, Судьялар олий мактаби тингловчилари (судьялар) ҳамда фуқаролик ишлари бўйича Наманган вилояти судининг судьяларидан иборат 63 нафар респондентлар ўртасида ўтказилган ижтимоий сўров натижаларига кўра, судлар фаолиятининг очиқлиги деганда нимани

---

²⁶**Қаранг:**Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси // Масъул муҳаррирлар: ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов, ю.ф.н., проф. Д.Ю.Хабибуллаев. –Тошкент. “Lesson press” нашриёти. 2020. – 40 б.

тушунализ, деган саволга 24 нафар тингловчи судда ишларни ошкора кўрилиши, деган жавобни берган.²⁷

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2020 йил 21 феврал-даги “Суд муҳокамаси ошкоралигини ва судлар фаолиятига доир ахборот олиш ҳуқуқини таъминлаш тўғрисида”ги 4-сонли қарори номланишидан юқоридаги икки тушунча, яъни суд муҳокамасининг ошкоралиги ҳамда судлар фаолиятига доир ахборот олиш ҳуқуқини таъминлаш масалалари алоҳида ажратилганлигини кўриш мумкин. Бироқ мазкур Пленум қарори билан берилган тушунтиришларда ушбу икки тушунча, яъни суд муҳокамасининг ошкоралиги билан судлар фаолиятининг очиқлиги масаласи ўртасидаги нисбат аниқ белгилаб берилмаган. Буни ушбу Пленум қарорининг 1-бандида берилган тушунтиришдан ҳам кўриш мумкин. Унга кўра, “суд муҳокамаси ошкоралиги, судлар фаолияти тўғрисида жамоатчиликка ўз вақтида ва объектив ахборот бериш жамиятда ҳуқуқий хабардорлик даражаси ошишига имкон яратади, одил судловни амалга оширишнинг муҳим кафолати ҳисобланади, судлов фаолияти устидан жамоатчилик назоратини таъминлаш ва судга нисбатан жамият ишончини оширишнинг самарали воситаси ҳисобланиши белгиланган.”²⁸

Бизнинг фикримизча, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Суд муҳокамаси ошкоралигини ва судлар фаолиятига доир ахборот олиш ҳуқуқини таъминлаш тўғрисида”ги қарорида суд муҳокамаси ошкоралигини ва судлар фаолиятининг очиқлиги масалаларига алоҳида-алоҳида тушунтириш бериб ўтилиши лозим.

Шу ўринда, фуқаролик суд ишларини юритишнинг ошкоралиги ўз мазмун-моҳиятига кўра, судлар фаолиятининг очиқлигидан қуйидаги аҳамиятли жиҳатлари билан ажралиб туради:

биринчидан, ошкоралик бу судларнинг мустақиллиги ва уларнинг фақат қонунга бўйсунитилишнинг муҳим кафолати ҳисобланади;

иккинчидан, ошкоралик принципи жамоатчиликнинг одил судлов устидан назорат юритишни таъминлайди;

учинчидан, мазкур принцип муҳим тарбиявий аҳамиятга эга бўлиб, у жараёнда иштирок этувчилар қонунни бузса қандай ҳуқуқий оқибатлар келтириб чиқиши ҳақида огоҳлантиради;

---

²⁷Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси бошлиғи Е.В.Коленконинг 2020 йил 24 октябрдаги 30/5-58101/20-сонли хатига жавобан Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби директорининг ўринбосари Д.У.Ариповнинг 2020 йил 1 декабрдаги 537-20-сонли хати асосида тақдим этилган саволномалар таҳлилидан олинган.

²⁸Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2020 йил 21 февралдаги “Суд муҳокамаси ошкоралигини ва судлар фаолиятига доир ахборот олиш ҳуқуқини таъминлаш тўғрисида”ги 04-сонли қарори // <https://lex.uz/docs/4751577>

тўртинчидан, ошкоралик принципи суд ҳокимиятининг қандайлигини, бу тўғрисида аҳолини маълум бир суд жараёни ҳақида маълумотга эга бўлишини таъминлайди;

бешинчидан, одил судловни амалга оширишда халқ назоратининг ўзига хос шакли ҳисобланади.

Yangi O'zbekistonda yangi Konstitutsiyaviy islohotlar.

Andijon Davlat Universiteti
Ijtimoiy-iqtisodiyot fakul'teti
MG'MAHT kafedrası katta o'qituvchisi
Sodiqova Manzuraxon Nu'mandjanovna

Konstitutsiya – davlatning asosiy huquqiy asosidir. O'zbekiston Respublikasi ham o'z Konstitutsiyasini inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, davlat suvereniteti prinsiplariga og'ishmay amal qilishligini, demokratiya, erkinlik, tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g'oyalariга sadoqatlilikini, davlat emas avvalo inson va uning huquq va erkinliklari, sha'ni, qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadigan, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi ma'suliyatni, buyuk ajdodlarimizning ilmiy, madaniy va ma'naviy merosiga tayangan holda halqaro huquqning umume'tirof etgan prinsip va normalariga asoslanib qabul qilinganligini e'lon qilgan.

2021 yil 6 noyabr kuni, prezident Shavkat Mirziyoyev konstitutsiya islohoti haqida ikkinchi prezidentlik muddatiga kirishishi yuzasidan inauguratsiya marosimidagi nutqida birinchi marta aytib otgan edi. Prezident Shavkat Mirziyoyev o'sha yili dekabr oyida, konstitutsiya bayrami arafasida xalqqa yo'llagan tabrigida: “konstitutsiyani yangilashdek g'oyat muhim, strategik vazifani hal etishda yetti marta emas, yetmish marta o'ylash” zarurligini ta'kidlagan edi²⁹. 2022 yil may oyida konstitutsiyaviy komissiya tuzilib, hujjatni yangilash jarayoni boshlandi. Bunga qadar 1992 yilda qabul qilingan konstitutsiyaga jami 15 marta o'zgartirish kiritilgan edi. O'zgarishlar ko'lami kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, konstitutsiya 65 foizga yangilanib, yangi tahrirdagi konstitutsiyada eng muhim o'nta yo'nalishda o'zgarishlar ro'y berdi. Birinchi eng muhim o'zgarishlardan biri **O'zbekiston – huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat deb belgilanganligidir**. Konstitutsiyaning Birinchi bo'limi “Asosiy prinsiplar” deb nomlanib 4 ta bobni jumladan, I bob Davlat suvereniteti 1-moddan-6-

²⁹ <https://kun.uz/news/2021/11/06/>

moddagacha, II bob Xalq hokimiyatchiligi 7-moddan-14-moddagacha, III bob – Konstitutsiya va qonunning ustunligi 15-16-moddalarni, IV bob esa Tashqi siyosat deb nomlanib 17-18-moddalarni o‘z ichiga oladi. Konstitutsiyaning birinchi bo‘lim birinchi bob 1-moddasidagi “O‘zbekiston – suveren demokratik respublika” jumlasini quyidagicha o‘zgartirildi:

O‘zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat.

Suverenitet atamasi baynalmilal so‘z, atama u fransuzcha so‘zdan kelib chiqib, “oliy hokimiyat” degan ma’noni anglatadi. Suverenitet atamasi XVI asrdan beri shu ma’noda ishlatilib kelinmoqda. Xalqaro huquqda: davlatning ichki ishlarni olib borishda va tashqi munosabatlarda boshqa davlatlardan to‘la mustaqilligidir. Demokratik davlatning asosiy prinsiplaridan biri xalqning davlatni boshqarishda bevosita ishtirokidir. Boshqaruv shakli – konkret davlatdagi davlat hokimiyatini tashkil etish usullari majmuidir. Bunda oliy hokimiyatni, uning oliy va markaziy organlarini tashkil etish, ushbu organlar tarkibi, vakolati, ularni tuzish tartibi, shuningdek, bunda xalq ishtiroki darajasi, mazkur organlar vakolati muddatlari nazarda tutiladi. Respublika (lotincha «Respublica»-xalq, jamoat ishi)davlat hokimiyati aholi tomonidan muayyan muddatga saylab qo‘yiladigan organlar tomonidan amalga oshiriladigan boshqaruv shaklidir. Respublika ham monarxiya singari muayyan tarixiy xususiyatga ega. Ular quldorlik davrlaridayoq dunyoga kela boshlagandi. Respublikalar parlamentlik (Avstriya, Italiya, Germaniya), aralash turdagi (Fransiya), prezidentlik respublikalariga (AQSH, Argentina, Gvatemala va Lotin Amerikasining boshqa mamlakatlari) bo‘linadi ³⁰.

O‘zbekiston boshqaruv shaklining respublika shakliga asoslangan bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 11-moddasida O‘zbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tizimi – hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo‘linishi prinsipiga asoslanadi.

Konstitutsiyaning V bo‘limi Davlat hokimiyatining tashkil etilishi bo‘lib, XVIII bob O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi deb nomlanib 91-modda birinchi bandida O‘zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi oliy davlat vakillik organi bo‘lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshirishligi belgilangan.

Konstitutsiyaning XIX bobi 105-moddasida: “O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti davlat boshlig‘idir va davlat hokimiyati organlarining kelishilgan holda faoliyat yuritishini hamda hamkorligini ta’minlaydi”³¹-deb belgilangan. Konstitutsiyaning XX bob 114-moddasida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi ijro etuvchi hokimiyatni amalga oshirishligi, XXIII bob 130-moddada esa, O‘zbekiston Respublikasida odil sudlov faqat sud tomonidan amalga oshirilishi belgilangan.

³⁰ З.Исломов, М.Мирхамидов, “Хукукшунослик”. Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. – Тошкент: 2002 й. – Б. 134.

³¹ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – “O‘zbekiston” Toshkent-2023, 74-bet.

Yangi Konstitutsiyada davlat qurilishining yangi strategik maqsadi — ijtimoiy davlat qurish ekanligi belgilab berildi, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari joriy etildi, inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning mutlaqo yangi mexanizmlarini nazarda tutuvchi konstitutsiyaviy asoslar mustahkamlandi.

Ijtimoiy davlat bu jamiyatning siyosiy tashkiloti, ya'ni tom ma'noda davlatdir. Ijtimoiy davlat o'z siyosatida ijtimoiy adolat tamoyillaridan kelib chiqib faoliyat yuritadi. Asosiy maqsad – jamiyatda yaratilayotgan moddiy va ma'naviy boyliklarni ijtimoiy adolat tamoyili asosida qayta taqsimlashdan iboratdir. Bunda har bir fuqaroning maishiy turmush tarzi holatini sifat jihatdan yuqori darajaga olib chiqish, aholining turmush sharoiti va sifati jihatdan tabaqalanishiga, ya'ni ular o'rtasidagi yashash uchun ketadigan sarf-xarajatlar bo'yicha farqlarning kattalashib ketishiga yo'l qo'ymaslik va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qismiga davlat tomonidan kafolatlar tizim orqali yordam ko'rsatiladi. Jahondagi sosial-demokratik harakatlarning asosiy mazmunini ijtimoiy davlatning yaratuvchanlik va uning vositasida aholini o'ziga jalb qilish orqali davlatni boshqarishga harakat tashkil etadi. Bu o'z navbatida ko'pgina davlatlarning konstitutsiyalarida hamda boshqa qonunlarida aks etgan. Davlat tomonidan ijtimoiy kafolat iqtisodiyot va soliq siyosatini boshqarish orqali ta'minlanadi. Mutaxassislar tomonidan xorijiy davlatlarning ijtimoiy siyosatining tahlili natijasida ijtimoiy davlatning uchta modeli Skandivaniya, Kontinental, Amerika-Buyuk britaniya modellari ajratiladi.

Shvesiya, Finlyandiya, Daniya, Norvegiya davlatlari Skandinaviya modelini o'zida namoyon qiladi. Bu mamlakatlarda davlat byudjetni qayta taqsimlash orqali ijtimoiy xarajatlarning anchagina qismini o'z bo'yniga oladi. Bu davlatlar o'z fuqarolarining ijtimoiy farovonligi, ta'lim, sog'liqni saqlash sohalariga, bolalar va yoshlarga, keksalarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish uchun mas'ul bo'ladi. Bu faoliyat davlat byujeti va ijtimoiy sug'urta jamg'armalari tomonidan moliyalashtiriladi. Bu ishlarni tashkil etish va muvofiqlashtirish asosan munisipalitetlar, ya'ni mahalliy boshqaruv organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Germaniya, Avstriya, Belgiya va Fransiyada ijtimoiy davlatning kontinental modeli yuqori darajada rivojlangan. Bu davlatlarda davlat asosan aholining muhtoj qismiga ijtimoiy yordam pullarini berishga mas'ul hisoblanadi. Lekin aholiga davlat ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bilan shug'ullanmaydi. Ijtimoiy xarajatlar davlat va xususiy ijtimoiy sug'urta jamg'armalari tomonidan qoplanadi. Ya'ni ijtimoiy ta'minot byujetdan ajratiladigan mablag'lar hamda ish beruvchi va xodimlarning sug'urta badallaridan ta'minlanadi.

Birinchidan, Skandivaniya, Kontinental, Amerika-Britaniya modellari bo'yicha ijtimoiy davlatlarda, liberal davlatlarda davlat tomonidan ijtimoiy xarajatlarga minimal mablag'lar ajratiladi, bir vaqtning o'zida ijtimoiy yordamga muhtojlar har tomonlama o'rganiladi. Bajarilgan ish hamda tadbirkorlik bilan shug'ullanish natijasida olinadigan

har tomonlama kafolatlangan daromad fuqarolarning ijtimoiy farovonligini ta'minlashning asosiy manbai hisoblanadi.

Ikkinchidan, ijtimoiy davlatning sosial-demokratik turi Skandinaviya turiga mos keladi. Bu yerda moddiy ne'matlarni aholi orasida qayta taqsimlash va ijtimoiy ehtiyojga zarur xarajatlarda davlatning ustunligi mavjud.

Uchinchidan, ushbu jarayon davlat tashkilotlari, jamoat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, nodavlat notijorat tashkilotlar tomonidan kuchli jamoatchilik nazorati asosida kuzatiladi. Jarayonning borishi, samaradorlikni aniqlash, vujudga kelayotgan muammolarni o'z vaqtida aniqlash va zarur qarorlar qabul qilish uchun tizimli monitoring va tahlil qilib borishning mustaqil tizimi yo'lga qo'yilgan.

To'rtinchidan, ijtimoiy davlatchilik Osiyo davlatlarida – Yaponiya, Janubiy Koreya, Tayvanda ham rivojlanib bormoqda.

Dunyoviylik, yoki sekulyarizm – bu siyosiy hokimiyat va ma'muriy boshqaruvni tashkil qilishdagi tamoyil bo'lib, uning tarixiy ildizlari tolerantlik-bag'rikenglikka borib taqaladi. Ijtimoiy tinchlikni ta'minlash maqsadida, huquqiy-demokratik davlatlar ikkita asosiy vazifani bir vaqtda ta'minlash mas'uliyatini olishadi: har bir shaxsga vijdon va din erkinligini kafolatlash va ayni paytda, hammaning tengligini ta'minlashdir.³²

Oldin ham konstitutsiyadan tashqarida diniy tashkilotlar, vijdon erkinligi, e'tiqod haqida qonunlar bor edi. O'sha qonunda ham dunyoviylik tushunchasini ochib beruvchi bandlar bor edi. Balki o'sha qonunlarni takomillashtirish maqsadga muvofiq bo'lardi. Dunyoviylik deganda, davlat din erkinligini ta'minlashi, din o'rtasidagi totuvlikning saqlanilishi tushuniladi. Dunyoviy davlat tushunchasini faqat shu qonun normalari orqali muhokama qilish emas, balki shu qonunlar bilan ishlovchi xodimlar saviyasi bilan bog'lash kerak. Xodimlar o'z bilganicha, o'z talqini bilan ish qilsa, qator muammolarni keltirib chiqaradi. Bu muammoning oldini olish uchun shu normalar haqida kengroq tushuntirish, o'rgatish kerak bo'ladi. Dunyoviylik tushunchasi davlat va fuqarolar tomonidan to'g'ri anglanilsa, ijobiy natijalar beradi. Sekulyarizm ko'proq tolerantlikka boshlaydi, bu yaxshi narsa. Lekin G'arbiy Yevropadan ko'r-ko'rona o'zlashtirish bilan tadbiq qilinmasligi kerak. Sekulyarizm tepadan bosim bilan emas, pastdan tepaga o'sishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi –“O'zbekiston” Toshkent-2023.
2. Z.Islomov, M.Mirhamidov,”Huquqshunoslik” Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. – Toshkent: 2002 y;
3. <http://kun.uz/-03/03/2023y>.

---

³² <http://kun.uz/-03/03/2023y>.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi farovon hayot garovi

Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti

Ilmiy tadqiqot ishlari muxandisi

Abdumalikov Fayzullo Xalimjon o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, davlatning asosiy qonuni sifatida, mamlakatning huquqiy tizimining yo‘nalishini belgilaydi va inson huquqlari hamda erkinliklarini muhofaza qilishning asosiy mexanizmini tashkil etadi. Konstitutsiya inson huquqlarini himoya qilish, adolatli ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni qaror toptirish, shuningdek, barqaror iqtisodiy rivojlanish va xalq farovonligini ta‘minlashga qaratilgan ko‘plab normalarni o‘z ichiga oladi. Farovon hayot, o‘z navbatida, iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy adolat, ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ish bilan ta‘minlash va madaniy-ruhiy taraqqiyotni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ushbu maqsadlarga erishish uchun huquqiy asoslarni yaratadi. Bu maqolada Konstitutsiyada farovon hayotning qanday kafolatlanishi, uning ijtimoiy va iqtisodiy ta‘minotga bo‘lgan ta‘siri va ahamiyatiga to‘xtalamiz.

Konstitutsiyaning inson huquqlari va farovon hayotga bo‘lgan ta‘siri. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining 1-moddasida mamlakatning demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat ekanligi, inson huquqlari va erkinliklarining ta‘minlanishi belgilangan³³. Bu modda davlatning maqsadi, eng avvalo, xalqning farovonligiga erishishga qaratilganligini ko‘rsatadi. Konstitutsiyada insonning qadr-qimmat, erkinligi va huquqlarini himoya qilish davlatning asosiy vazifasi sifatida belgilangan. Konstitutsiyaning 21-moddasiga muvofiq, Insonning huquq va erkinliklari faqat qonunga muvofiq va faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog‘lig‘ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta‘minlash maqsadida zarur bo‘lgan doirada cheklanishi mumkin.. Bu erkinlik va huquqlarning kafolatlari, shubhasiz, farovon hayotning muhim asboblari. Ya‘ni, davlatning barcha soha va islohotlarida inson manfaatlari va farovonligi birinchi o‘rinda turishi kerak³⁴.

O‘zbekiston Konstitutsiyasining moddalarida insonning ijtimoiy huquqlari, xususan, ta‘lim olish, ish bilan ta‘minlanish, ijtimoiy ta‘minot, sog‘liqni saqlash va boshqa sohalaridagi huquqlar belgilab qo‘yilgan. Bu huquqlar davlatning ijtimoiy siyosatining asosini tashkil etadi va insonlarning farovonligini ta‘minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Ta‘lim: Konstitutsiyada ta‘lim olish huquqi har bir shaxs uchun kafolatlangan³⁵ (50-modda). Ta‘lim olgan odamlar, o‘z navbatida, yuqori darajadagi

---

³³ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Тошкент, “Ўзбекистон”, 2023. 1 - моддаси

³⁴ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Тошкент, “Ўзбекистон”, 2023. 21 - моддаси

³⁵ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Тошкент, “Ўзбекистон”, 2023. 50 - моддаси

ijtimoiy faoliyatni amalga oshirishga, iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shishga, shuningdek, shaxsiy farovonlikka erishishga qodir bo'ladilar.

Sog'liqni saqlash: Konstitutsiyada sog'liqni saqlash huquqi ham kafolatlangan. Bu, o'z navbatida, xalqning farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Sog'lom avlodni tarbiyalash va aholining sog'lig'ini saqlash, iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti bo'lib hisoblanadi. Ish bilan ta'minlanish: Konstitutsiyada har bir fuqaroga ish bilan ta'minlanish, mehnat sharoitlarini yaxshilash, adolatli maosh olish va ijtimoiy muhofaza qilish huquqi kafolatlangan (36-modda). Bu insonning farovon hayotiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasidagi davlatning ijtimoiy xarakteriga qaramasdan, ijtimoiy adolat, farovon hayotning asosiy mezon bo'lib, davlat ijtimoiy tadbirlarini amalga oshirishda muhim o'rin tutadi. Konstitutsiyada «qonunga muvofiq, har kimga bir xil va adolatli munosabatda bo'lish» huquqi belgilangan. Bu norma ijtimoiy adolatning asosiy mezon bo'lib, uning orqali iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikka erishish mumkin. Davlatning ijtimoiy siyosati, jumladan, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, fuqarolarning ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishi, mulkni qayta taqsimlash va aholining kam ta'minlangan qatlamlariga yordam ko'rsatish Konstitutsiyaning asosiy maqsadi sifatida qaraladi.

Konstitutsiyaning moddalarida davlatning iqtisodiy rivojlanishga bo'lgan vazifalari belgilab qo'yilgan. Mazkur normalarga ko'ra, davlat iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash va xalqaro iqtisodiy munosabatlarda mamlakatning muvaffaqiyatiga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratishi lozim. Iqtisodiy rivojlanish va farovon hayotni ta'minlash uchun qonunlarga tayangan holda insonlarga ish o'rinlari yaratish, tadbirkorlikni rag'batlantirish, xususiy mulkni himoya qilish va uning taraqqiyotiga yo'naltirilgan islohotlar muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi mamlakatning demokratik hukumat tizimini tashkil qiladi. Demokratik davlatning asosiy belgisi – davlat hokimiyatining xalq tomonidan amalga oshirilishi va fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishdir. Bu, o'z navbatida, xalqning farovonligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan siyosiy va iqtisodiy sharoitlarni yaratadi. Konstitutsiyada parlament, sud, mahalliy hokimiyat organlarining faoliyatiga asoslangan davlat tashkilotlari mavjud. Ular xalqning manfaatlarini nazarda tutish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga yo'naltirilgan.

Xulosa o'rnida shuni keltirib o'tish mumkinki, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, davlatning asosiy huquqiy hujjati sifatida, insonlarning farovon hayotga erishishi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Konstitutsiyaning inson huquqlari, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy huquqlarni kafolatlashga qaratilgan normalari insonlarning hayot darajasini oshirishga xizmat qiladi. Konstitutsiyadagi barcha tadbirlar va huquqiy normalar farovon hayotning asosiy prinsiplariga tayangan holda davlatning

ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga qaratilgan. Shundan kelib chiqib, Konstitutsiyaning maqsadi — har bir shaxsning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularga farovon hayot uchun imkoniyatlar yaratishdan iboratdir.

Yangilangan O‘zbekiston Konstitutsiyasida Inson va Fuqarolar erkinligi kafoloti ekanligi

ADU Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari
va huquq ta’limi kafedrası v.b., dotsenti
Abdumalikov Ilimjon Abduxamjonovich

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – davlatning asosiy huquqiy hujjati bo‘lib, u mamlakatdagi barcha qonun va normativ hujjatlarning poydevori hisoblanadi. Konstitutsiya, ayniqsa, inson va fuqaro huquqlari, erkinliklari, jamiyatdagi adolatli munosabatlarni ta’minlash hamda fuqaro farovonligini oshirishga qaratilgan prinsiplarni o‘z ichiga oladi. 2023 yilda O‘zbekiston Konstitutsiyasiga kiritilgan yangilanishlar mamlakatda inson huquqlari va erkinliklarini yanada mustahkamlashga, shuningdek, ularning to‘liq himoyasini ta’minlashga qaratilgan edi. Yangilangan Konstitutsiya nafaqat fuqaroning davlat va jamiyat oldidagi huquqiy maqomini mustahkamlashni, balki fuqaro huquqlarini himoya qilishning yangi mexanizmlarini joriy etishni ko‘zda tutadi. Bu maqolada yangilangan O‘zbekiston Konstitutsiyasidagi inson va fuqaro erkinliklarining kafolati, ularning ahamiyati va qanday amalga oshirilishi haqida batafsil tahlil qilinadi.

Yangilangan Konstitutsiyada inson huquqlari va erkinliklari kafolati davlatning asosiy vazifasi sifatida belgilangan. Konstitutsiya, ayniqsa, quyidagi prinsiplarga tayanadi:

Insonning qadri. Konstitutsiyada har bir insonning o‘ziga xosligi, qadri va huquqlariga hurmat bilan qarash davlatning asosiy yo‘nalishi deb belgilangan. Bu prinsip, shuningdek, insonning haq-huquqlari, ozodliklari va sha’nini har qanday holatda himoya qilishni ta’minlaydi.

Shaxsiy erkinlik. Insonning shaxsiy erkinligi, uning qonuniy ravishda hibsga olinmasligi, ozodligi va xavfsizligi ta’minlangan. Har kimning o‘z fikrini erkin ifoda etish huquqi mavjud, va bu huquq davlat tomonidan himoya qilinadi.

Erkin fikr va ifoda. Konstitutsiyada har bir fuqaro o‘z fikrini erkin ifoda etish, diniy e’tiqodini tanlash va o‘z hayotini tashkil etishda erkinlikka ega bo‘lishi ta’minlangan.

Shuningdek, yangi Konstitutsiya siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy huquqlarni himoya qilishga alohida e’tibor qaratadi. Masalan, erkin saylovda ishtirok etish, davlat

boshqaruvi jarayonlarida ishtirok etish, o'z fikrini erkin ifodalash kabi huquqlar mustahkamlanadi.

Yangilangan O'zbekiston Konstitutsiyasi inson huquqlari va erkinliklarini yanada mustahkamlashni nazarda tutadi. Konstitutsiyadagi yangilanishlar, asosan, fuqarolarning huquqlarini himoya qilishning samarali mexanizmlarini joriy etish, shuningdek, davlat va jamiyat organlarining fuqarolarga bo'lgan mas'uliyatini oshirishga yo'naltirilgan.

Yangilangan Konstitutsiya moddalarida shaxsning erkinligi asosiy huquq sifatida kafolatlangan. Har bir fuqaro qonuniy asoslar bo'lmagan holda hibsga olinishi yoki erkinligidan mahrum etilishi mumkin emas. Shaxsiy erkinlikni buzishning oldini olish uchun, Konstitutsiya davlat organlariga qat'iy talablar qo'yadi, shu jumladan, hibsga olish jarayonlarida adolatli va shaffoflikni ta'minlashni nazarda tutadi.

Konstitutsiya yangi tahririda fuqarolarning huquqlarini himoya qilishda sud tizimi muhim o'rin tutadi. Sudlarning mustaqilligi, fuqarolarning o'z huquqlarini amalga oshirishda to'liq erkinlikka ega bo'lishi ta'minlanadi. 2023-yildagi yangilanishlar sudning inson huquqlarini himoya qilishdagi rolini yanada kuchaytirgan bo'lib, fuqarolarga o'z huquqlarini sud orqali himoya qilish imkonini beradi. Sudlarning inson huquqlari bilan bog'liq qarorlari boshqa davlat organlari tomonidan hurmat qilinishi lozim.

Inson huquqlarining ijtimoiy va iqtisodiy jihatlari ham Konstitutsiyada alohida e'tibor bilan ko'rib chiqilgan. Ta'lim olish, sog'liqni saqlash, uy-joyga ega bo'lish, ish bilan ta'minlanish kabi huquqlar kafolatlanishadi. Bular fuqarolarning hayotini yaxshilashga, ularning farovonligini oshirishga, jamiyatda tenglikni ta'minlashga yordam beradi.

Bu prinsiplar, shuningdek, davlatning ijtimoiy siyosatidagi asosiy yo'nalishlardan biriga aylangan.

Yangilangan Konstitutsiya fuqarolarning siyosiy huquqlarini mustahkamlashga alohida ahamiyat bergan. Bu huquqlar, ayniqsa, fuqaro ishtirokida amalga oshiriladigan saylovlar va boshqa siyosiy jarayonlarga qaratilgan. Konstitutsiyada:

Siyosiy partiyalar: Fuqarolarning siyosiy partiyalar tashkil etish va ularda faol ishtirok etish huquqi kafolatlanayapti. Bu o'z navbatida, fuqarolarga o'z siyosiy qarashlarini erkin ifodalash imkonini beradi.

Saylov huquqi: Har bir fuqaro saylovlarda ishtirok etish, o'z vakillarini saylash va boshqaruvda ishtirok etish huquqiga ega. Saylov jarayonlarining erkin va adolatli o'tishini ta'minlash davlatning asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan.

Yangilangan Konstitutsiya davlatning inson huquqlarini himoya qilishdagi mas'uliyatini yanada kengaytirdi. Davlat organlari, ayniqsa, qonun ijodkorlik, sud tizimi va huquqni muhofaza qilish organlari, fuqarolarning huquqlarini himoya qilishda to'liq javobgarlikka ega. Inson huquqlarini himoya qilishning yuridik kafolatlari: Davlat, ayniqsa, inson huquqlarini buzgan shaxslarni jazolash, ularni himoya qilishning huquqiy

mexanizmlarini yaratish orqali mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Shuningdek, bu mexanizmlar xalqaro me'yorlarga to'liq mos keladi.

Madaniy huquqlar ham Konstitutsiyada o'z aksini topgan. Har bir fuqaro o'z madaniy, diniy e'tiqodiga asoslangan ravishda hayot kechirishga haqli. Shuningdek, davlat madaniy, ilmiy va diniy tashkilotlar faoliyatini erkin ravishda amalga oshirishga imkon yaratadi. Diniy erkinlik: Fuqarolar o'z diniy e'tiqodini erkin tanlash, diniy tashkilotlarda ishtirok etish huquqiga ega. Bu erkinlik davlat tomonidan kafolatlanadi va hech qanday to'siqlar qo'yilmasligi kerak. Ma'rifat va madaniyat: Har bir fuqaro ma'rifat olish, o'zini rivojlantirish va madaniy hayotda ishtirok etish huquqiga ega. Ta'lim olish va bilim olishda erkinlik ta'minlanadi.

O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi nafaqat fuqarolar huquqlarini himoya qilish, balki ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy va diniy erkinliklarni kafolatlashga ham katta e'tibor qaratadi. 2023 yilda amalga oshirilgan islohotlar mamlakatda inson huquqlarini mustahkamlashni, jamiyatda adolat va tenglikni ta'minlashni, davlat va fuqarolar o'rtasida ishonchni oshirishni ko'zlagan. Yangi huquqiy mexanizmlar: Konstitutsiyada fuqarolarning huquqlarini himoya qilishda yangi huquqiy mexanizmlar, jumladan, inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha davlat organlarining mas'uliyati yanada mustahkamlangan. Shuningdek, fuqarolar o'z huquqlarini himoya qilishda xalqaro institutlar va sudlarga murojaat qilish imkoniyatiga ega. Fuqarolik jamiyati va huquqiy madaniyat: Konstitutsiya fuqarolik jamiyatining rivojlanishini rag'batlantirishga xizmat qiladi. Davlat fuqarolarni o'z huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga undaydi. Shuningdek, huquqiy madaniyatni rivojlantirishga, davlat va jamiyat o'rtasida yanada yaqin hamkorlikka erishishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi.

Yangilangan O'zbekiston Konstitutsiyasi xalqaro inson huquqlari standartlariga muvofiqligini ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston xalqaro tashkilotlar, jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va Yevropa Kengashi bilan hamkorlikda o'zining inson huquqlari bo'yicha majburiyatlarini bajarmoqda. Xalqaro huquqiy majburiyatlar: O'zbekiston xalqaro huquqni hurmat qilish, inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyalarga qo'shilish va ularga rioya qilishga alohida e'tibor qaratmoqda. Bu, o'z navbatida, O'zbekiston fuqarolarining inson huquqlari himoyasini kuchaytiradi, shuningdek, global huquqiy me'yorlarga muvofiq bo'lishni ta'minlaydi. Xalqaro sudlar va inson huquqlari: O'zbekiston xalqaro sudlar va komissiyalar bilan hamkorlikda fuqaro huquqlarini ta'minlash uchun kerakli huquqiy mexanizmlarni joriy etishga harakat qilmoqda. Fuqarolar xalqaro sudlarga murojaat qilish va o'z huquqlarini himoya qilishda samarali tizimlarga ega bo'lishadi.

Xulosa o'rnida shuni keltirib o'tish mumkinki. Yangilangan O'zbekiston Konstitutsiyasi inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlashi borasida muhim islohotlarni o'z ichiga oladi. Konstitutsiyaning yangi tahririda fuqarolarning shaxsiy, siyosiy,

iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy huquqlari va erkinliklari kafolatlangan. Davlat, o'z navbatida, fuqarolarni huquqlarini himoya qilishda to'liq mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi va bu jarayonni huquqiy mexanizmlar bilan qo'llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, Konstitutsiyaning amaldagi normativlari fuqarolarni faollikka chaqiradi, ularni huquqlarini erkin va to'liq amalga oshirishga rag'batlantiradi. Fuqarolarning erkinliklari davlat tomonidan himoya qilinadi va bu jarayonda xalqaro standartlarga mos ravishda harakat qilinadi.

Yangilangan Konstitutsiya, nafaqat O'zbekiston ichida, balki xalqaro maydonda ham inson huquqlari bo'yicha o'z mas'uliyatini oshirishga intiladi. Davlat va fuqarolar o'rtasida ishonchni mustahkamlash, adolat va tenglikni ta'minlash, barcha fuqarolarga erkinlik va huquqlarni taqdim etish — O'zbekistonning eng muhim maqsadlaridan biridir. Shu tariqa, yangilangan O'zbekiston Konstitutsiyasi odam huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, ularni amalga oshirishda o'zgaruvchan jamiyat sharoitlariga mos ravishda doimiy rivojlantirishga intilmoqda.

Yangi tahrirdagi konstitutsiya – inson sha'ni, qadr-qimmatini va huquqlarining mustahkam kafolati

Andijon davlat universiteti
MG'MAHT kafedrasida katta o'qituvchisi
Ergashev Ravshanbek Rasuljonovich

“Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlatchilik, ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va sud-huquq sohalarini bundan keyin ham barqaror rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratdi”. Ushbu haqqoniy e'tirof O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2023 yil 16 noyabrda imzolagan “O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni bayramiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida”gi farmoyishda alohida ta'kidlandi.

Aslida ham, mamlakatimizda 2023 yil 30 aprel kuni o'tkazilgan referendumda ishtirok etgan fuqarolarning 90,21 foizi yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizni yoqlab ovoz berdi. Bu, o'z navbatida, Bosh qomusimizda xalqimizning Yangi O'zbekistonni barpo etish bo'yicha orzu-umidlari va intilishlari o'z aksini topganidan yaqqol dalolatdir.

Xalq – davlat hokimiyatining birdan-bir manbai

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining avvalgi tahriri 1992 yil 8 dekabrda O'zbekiston xalqi tomonidan “vakolatli vakillari timsolida”, ya'ni parlament a'zolari – O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputatlari tomonidan qabul qilinganini bilamiz. Bundan farqli ravishda, mamlakatimiz Asosiy Qonunining yangi tahririni

“yagona O‘zbekiston xalqi” bevosita umumxalq referendumida – to‘g‘ridan-to‘g‘ri ovoz berish yo‘li bilan qabul qildi.

Shu ma’noda, yangi tahrirdagi O‘zbekiston Konstitutsiyasining haqiqiy muallifi xalqning o‘zidir. Fuqarolarning xohish-irodasi esa islohotlarning manbai va harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya 7-moddasi birinchi bandida «Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbai», degan norma belgilab qo‘yilgan. Bu norma timsolida O‘zbekiston Respublikasida jahon miqyosida umume’tirof etilgan xalq hokimiyatchiligi prinsipi, ya’ni xalq suverenitetning tashuvchisi va davlat hokimiyatining yagona manbai ekanligini anglatuvchi tamoyil o‘rnatilgan.

Keyingi yillarda mamlakatimizda quyidagi prinsip va g‘oyalarni hayotga tatbiq etishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilayotganini ta’kidlash lozim.

Xususan:

birinchidan, Yangi O‘zbekiston – bu inson sha’ni va qadr-qimmatini, huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari oliy qadriyat hisoblangan davlat bo‘ladi;

ikkinchidan, xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak;

uchinchidan, odamlar ertaga yo uzoq kelajakda emas, balki bugun o‘z hayotida ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rishni istaydi va shunday ekan, «odamlar tashvishi bilan yashash», xalqimizning qonuniy talab-istaklari va xohish-irodasini ro‘yobga chiqarish – davlat organlari faoliyatini baholashning eng muhim mezoniga aylanishi zarur;

to‘rtinchidan, «qonunning yagona manbai va muallifi xalq bo‘lishi kerak», ya’ni barcha muhim qarorlar aholi ishtirokida, fuqarolik jamiyati institutlari bilan maslahatlashuv asosida qabul qilinishi lozim.

Demokratiyaning talabu taomili va ustunligi ham shunda. Respublika Prezidenti, parlamenti va Hukumati shu talablarga sodiq bo‘lishlari shart. Bunda quyidagi masalalarga:

- inson huquqlarini ta’minlash;
- demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlament va siyosiy partiyalar, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish;
- davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, hokimiyat tarmoqlarini tiyib turish va muvozanatni saqlash tizimida parlament rolini oshirish;
- davlat xizmatlari sifati va samaradorligini yaxshilash, davlat organlari faoliyatining hisobdorligi va ochiqqligini kuchaytirish hamda parlament va jamoatchilik nazorati mexanizmlarini amalda tatbiq etishga alohida e’tibor qaratiladi.

Davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak!

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 7-moddasi birinchi bandidagi norma mazkur modda ikkinchi bandi birinchi qismida «O‘zbekiston Respublikasida davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko‘zlab... amalga oshiriladi» deb belgilangan norma bilan uyg‘un va hamohangdir. Hech shubhasiz, ushbu normalar mamlakatimizda nafaqat xalq hokimiyatchiligining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslarini mustahkamlash, ayni chog‘da xalqimiz xohish-irodasi va insonlarning qonuniy manfaatlarini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Yanada tushunarli qilib aytadigan bo‘lsak, mamlakatimizda yuqorida tilga olingan: «xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak» degan umume’tirof etilgan tamoyilga qat’iy rioya etiladi.

Asosiy Qonunimizning 7-moddasi ikkinchi bandida yana bir umume’tirof etilgan tamoyil mustahkamlangan. Unga ko‘ra davlat hokimiyati faqat «O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan organlar tomonidagina amalga oshiriladi».

Ushbu norma talqini asnosida shuni ta’kidlash o‘rinli, insoniyat tajribasi negizida demokratiyaning ikki turi ishlab chiqilgan. Bulardan biri – to‘g‘ridan-to‘g‘ri, ya’ni bevosita demokratiya bo‘lsa, ikkinchisi – saylangan vakillarning tegishli muassasalari orqali amalga oshiriladigan vakillik demokratiyasidir.

Konstitutsiyaning 7-moddasidagi tegishli qoidalar 10-moddaning: «O‘zbekiston xalqi nomidan faqat u saylagan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va Prezidenti ish olib borishi mumkin», degan birinchi bandida yanada aniq ifoda etilgan va chuqur ochib berilgan. Ya’nikim, jamiyatning biron-bir qismi, siyosiy partiya, jamoat birlashmasi, ijtimoiy harakat yoki alohida shaxs O‘zbekiston xalqi nomidan ish olib borishga haqli emas.

Shu bilan birga, O‘zbekistonda boshqaruv davlat hokimiyatining quyidagi keng tarmoqli tizimi orqali amalga oshiriladi:

birinchidan, Oliy Majlis qonun chiqaruvchi vakillik organi sifatida qonunlarni qabul qiladi;

ikkinchidan, ijro etuvchi hokimiyat, ya’ni Vazirlar Mahkamasi boshchiligidagi ijro hokimiyati qonunlar ijrosini ta’minlaydi;

uchinchidan, sudlar odil sudlov organlari sifatida nizolarni qonun asosida hal qiladi. Ushbu organlarning har biri muayyan doiradagi vakolatlarga ega bo‘lib, birgalikda ular davlat hokimiyati tizimining sud hokimiyatini o‘zida ifoda etadi.

Yangi O‘zbekiston – demokratik va huquqiy davlat:

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 7-moddasi uchinchi bandida: «Konstitutsiyada nazarda tutilmagan tartibda davlat hokimiyati vakolatlarini o‘zlashtirish, hokimiyat organlari faoliyatini to‘xtatib qo‘yish yoki tugatish, hokimiyatning yangi va muvoziy tarkiblarini tuzish Konstitutsiyaga xilof hisoblanadi va qonunga binoan javobgarlikka tortishga asos bo‘ladi», deb belgilangan.

Bu normalar Yangi O'zbekiston demokratik huquqiy davlat hisoblanib, mamlakatda hokimiyat almashishi faqat Konstitutsiya va qonunlar normalari asosida ta'minlanadi, degan tamoyil hayotga tatbiq etilishining kafolatidir. Davlatning huquqiy siyosati insonparvarlik, demokratiya, ijtimoiy adolat va siyosiy xilma-xillik prinsiplariga asoslanadi.

Yangi O'zbekistonda xalqimizning boy tajribasi va madaniy an'analariga asoslangan demokratiya o'rnatilmoqda, bunda aholining turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlari manfaatlari hisobga olinadi. Zo'ravonlikka asoslangan eskicha ma'muriy-buyruqbozlik tizimi qoldiqlari nihoyat barham topdi, ko'ppartiyaviylik, g'oya va fikrlar xilma-xilligi odatiy holga aylanib bormoqda.

Shunday qilib, ushbu konstitutsiyaviy normalar umume'tirof etilgan bir qator prinsiplarga ham to'la mos keladi. Xususan:

birinchidan, «Konstitutsiya va qonunlar ustunligi» prinsipini olaylik. Davlat organlarining vakolatlari Prezident, parlament yoki Hukumatning har xil normativ-huquqiy hujjatlari bilan emas, balki faqat Konstitutsiya va qonunlar bilan belgilanadi. Davlat organlari Konstitutsiya va qonunlarga so'zsiz bo'ysunishi va o'z vakolatlarini shu huquqiy negizdagina amalga oshirishi shart. Bu qat'iy mezon qonun ustuvorligining ham muhim belgisi hisoblanadi;

ikkinchidan, jamiyatning biron-bir qismi, siyosiy partiya, jamoat birlashmasi, ijtimoiy harakat yoki alohida shaxs tomonidan «davlat hokimiyatining tortib olinishi»ga yo'l qo'yilmaydi;

uchinchidan, insonning siyosiy va boshqa huquq va erkinliklarini amalga oshirishi, davlat organlarining demokratik asosda shakllanishini ta'minlash, jamiyatning demokratik siyosiy tizimini shakllantirishga ko'maklashish hamda demokratik institutlar, fuqarolik jamiyati institutlari rolini kuchaytirish uchun qulay shart-sharoit yaratish kafolatlanadi.

Yangi O'zbekiston – ijtimoiy va dunyoviy davlat:

Konstitutsiyamiz Muqaddimasida davlat va jamiyat taraqqiyotining huquqiy mafkurasi, xalqimiz Yangi O'zbekistonni bunyod etish yo'lida tayanadigan konstitutsiyaviy qadriyatlar va tamoyillar aniq belgilab berilgan.

Birinchi tamoyil – inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, davlat suvereniteti prinsiplariga sodiqlik. Bu bilan Konstitutsiyamiz insonning asrlar davomida dunyoda shakllangan asosiy ma'naviy-axloqiy qadriyatlari va asosiy huquqlarini o'zida mujassam etgan holda, insonning oliy qadriyati – uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini e'lon qildi.

Konstitutsiyamizning avvalgi tahriridan farqli o'laroq, uning yangi tahririning asosiy g'oyasi shaxsning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini, inson sha'ni va qadr-qimmatini ta'minlash, ilgari mavjud bo'lgan "davlat-jamiyat-shaxs" paradigmasini yangi: "inson – jamiyat – davlat" tamoyiliga o'zgartirishdan iborat.

Davlatimiz rahbari ta'rifiga ko'ra, inson qadri – mamlakatning har bir fuqarosi uchun tinch va xavfsiz hayotni, fundamental huquq va erkinliklar, malakali tibbiy xizmat, sifatli ta'lim, kuchli va manzilli ijtimoiy himoya hamda sog'lom ekologik muhit ta'minlanishini, munosib turmush sharoiti va zamonaviy infratuzilmaning bosqichma-bosqich yaratilishini anglatadi.

Bugungi kunda inson qadr-qimmati, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash g'oyasi davlatimizning butun ichki va tashqi siyosatining tamal toshiga, yangi O'zbekistonda demokratik islohotlarning eng muhim harakatlantiruvchi kuchiga hamda ushbu ezgu sa'y-harakatlarni o'zaro bog'lab turuvchi muhim omilga aylandi. Bu sa'y-harakatlarni rivojlantirish yo'lida O'zbekiston Konstitutsiyasining "inson – jamiyat – davlat" tamoyilini hayotga tatbiq etish va inson huquqlariga taalluqli normalari 3,5 barobar oshirildi.

Agar dunyo mamlakatlari Konstitutsiyalarida insonning 110 dan ortiq huquqi qayd etilganini hisobga olsak, hozirgi kunda shundan 90 tasi mamlakatimiz yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida mavjud bo'lib, ulardan 40 tasi yangi konstitutsiyaviy huquqlardir. Ya'ni, O'zbekistonning yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi – tom ma'noda o'zbekona "Inson huquqlari to'g'risidagi bill"ga aylandi, deyishga barcha asoslar bor.

Ikkinchi tamoyil – demokratiya, erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g'oyalariga sadoqat. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro huquqda "inson qadr-qimmati" tushunchasi har bir inson hurmatga loyiq ekanligini tushunishga asoslangan tenglik va shaxsiy erkinlik tushunchalari bilan uzviy bog'liqdir.

Inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalarda ta'kidlanganidek, erkinlik – shaxsning o'z huquqlarini amalga oshirishida davlat aralashuvining yo'qligini anglatadi. Shu ma'noda, konstitutsiyaviy islohotlarda huquqiy, ijtimoiy davlat imperativini ta'minlashga alohida e'tibor qaratildi. Birdamlik, adolatli ijtimoiy siyosat, inson kapitalini rivojlantirish tamoyillari ustuvorligiga tayanildi.

Ijtimoiy davlat – qat'iy bozor iqtisodiyoti, turli pandemiya va epidemiyalar sharoitida o'z fuqarolariga muayyan minimal farovonlikni kafolatlaydigan davlat. Yangi O'zbekistonning asosiy maqsadi har bir fuqaroga g'amxo'rlik qilish, inklyuziv rivojlanish, aholining barcha qatlamlari uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash ekanini ham ta'kidlash zarur.

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy sohadagi majburiyatlariga taalluqli normalar 3 barobar ko'paydi. Eng muhimi, Asosiy Qonunimizda birinchi marta "O'zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat" (1-modda), degan norma belgilandi.

Uchinchi tamoyil – hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyatimizni anglash (avlodlar huquqlari tengligi prinsipi), shuningdek, mamlakatimizning bebaho

tabiiy boyliklarini ko'paytirishga hamda hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylash hamda atrof-muhit musaffoligini saqlashga astoydil intilish.

Hozirgi vaqtda ko'pgina rivojlangan davlatlar, global iqlim o'zgarishini hisobga olgan holda, o'z Konstitutsiyalariga maxsus ekologik bo'limlarni kiritmoqda. Jumladan, dunyoning 100 dan ortiq davlati Konstitutsiyalarida jamiyat va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ehtiyojlariga javob beradigan ekologik huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari mustahkamlangan.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz yangi xususiyatlarining tahlili bu boradagi normalar mustahkamlangani va yanada kuchaytirilganini ko'rsatadi. **Xususan:**

- atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy boyliklarni va biologik xilma-xillikni saqlash, iqlim o'zgarishiga, epidemiyalarga, pandemiyalarga qarshi kurashish hamda ularning oqibatlarini yumshatish sohasida yagona davlat siyosati amalga oshirilishini ta'minlash (115-modda);

- har kimning qulay atrof-muhitga, uning holati to'g'risidagi ishonchli axborotga bo'lgan huquqlarini ta'minlash (49-modda);

- davlatning barqaror rivojlanish prinsipiga muvofiq, atrof-muhitni yaxshilash, tiklash va muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash, shuningdek, Orolbo'yi mintaqasining ekologik tizimini muhofaza qilish hamda tiklash, mintaqani ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan rivojlantirish yuzasidan choralarni amalga oshirish sohasidagi majburiyatlari (49-modda) shular jumlasidandir.

To'rtinchi tamoyil – davlatchiligimiz rivojining uch ming yildan ziyod tarixiy tajribasiga, shuningdek, jahon sivilizatsiyasiga beqiyos hissa qo'shgan buyuk ajdodlarimizning ilmiy, madaniy va ma'naviy merosiga tayanish.

O'zbek xalqining tarixi asrlar qa'riga borib taqaladi va uch ming yildan ortiq davrni qamraydi. Yurtimiz hududida o'z davrida gullab-yashnagan – Katta Xorazm, Baqtriya, So'g'd, O'rta asrlardagi Movarounnahr, Turkiston kabi davlatlar; Samarqand, Buxoro, Termiz, Toshkent, Xiva, Shahrisabz singari o'nlab noyob qadimiy shaharlar jahon madaniyatida yorqin iz qoldirgan. Ana shu boy o'tmishimiz sivilizatsiya jarayonlari va falsafiy qarashlar, ilm-fan, ayniqsa, tibbiyot, astronomiya, geografiya, matematika, geodeziya va arxitektura sohalari rivojiga, madaniy va ma'naviy qadriyatlarning shakllanishiga sezilarli darajada hissa qo'shdi.

Shu bilan birga, xalqimiz tarixi, turmush tarzi va an'anaviy madaniyatida ma'naviy-axloqiy, ilmiy, diniy va huquqiy qadriyatlar muhim o'rin tutgan. Ulug' ajdodlarimizning ma'naviy yuksalishga da'vat etuvchi ezgu amallari, diniy-axloqiy, huquqiy e'tiqodi Konstitutsiyamizni ma'naviy boyitdi.

Konstitutsiyada xalqimizga xos mehr-oqibat, o'zga millat vakillariga hurmat, bilimga intilish, or-nomus va qadr-qimmat, bag'rikenglik va hayo kabi fazilatlar o'z ifodasini topdi. Unda muqaddas Vatanimiz xalqiga xos adolat, rostgo'ylik, olijanoblik, mardlik va saxovat kabi yuksak fazilatlar ham mujassam etildi.

Beshinchi tamoyil – O‘zbekistonning jahon hamjamiyati, eng avvalo, qo‘shni davlatlar bilan do‘stona munosabatlarini hamkorlik, o‘zaro qo‘llab-quvvatlash, tinchlik va totuvlik asosida mustahkamlash hamda rivojlantirishga intilish.

Bugungi kunda O‘zbekiston dunyoning 142 mamlakati bilan diplomatik aloqalar o‘rnatgan bo‘lib, 100 dan ortiq xalqaro tashkilot va tuzilmalarga a‘zo hisoblanadi. Shu bilan birga, keyingi yillarda Yangi O‘zbekistonda ochiq va tinch, pragmatik va faol tashqi siyosatning mutlaqo yangi modeli amalga oshirilmoqda.

Mazkur modelning eng muhim vazifalari – milliy rivojlanish maqsadlariga so‘zsiz erishish uchun barcha ichki va tashqi resurslarni birlashtirish va safarbar etish, mamlakatning barqaror rivojlanishi uchun qulay tashqi muhitni shakllantirish, milliy manfaatlarni xalqaro maydonda samarali ilgari surish va izchil targ‘ib qilish hamda milliy rivojlanish maqsadlariga erishish va mamlakat iqtisodiyotining jahon bozorida raqobatbardoshligi ortib borishini ta‘minlash uchun barcha imkoniyatlarni ishga solishdir.

Bu borada Yangi O‘zbekiston tashqi siyosatining eng muhim o‘ziga xos belgilari quyidagilardan iborat:

birinchidan, barcha an‘anaviy hamkorlar, shuningdek, yaqin va uzoq xorij davlatlari bilan munosabatlarni o‘rnatishda pragmatizm, tashqi aloqalarda iqtisodiy pragmatizmni mustahkamlash;

ikkinchidan, mamlakat tashqi siyosatida ko‘p tomonlamalik tamoyilini ilgari surish, globallashtiruvning ijodiy jarayonlarini rivojlantirish, muloqot, o‘zaro ishonch va bir-birining manfaatlarini hurmat qilishga asoslangan o‘zaro manfaatli va teng huquqli xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;

uchinchidan, davlatimizni dunyoning faol va tadbirkor mamlakatlaridan biriga aylantirish.

Buni 2017-2022 yillarda birgina BMT doirasida O‘zbekiston Prezidenti tomonidan xalqaro va mintaqaviy xavfsizlikni mustahkamlash, ta‘lim, ma‘naviyat, ekologiya, turizmni yanada rivojlantirish, inson huquqlarini himoya qilish va boshqa sohalarda 30 dan ortiq tashabbus ilgari surilgani ham tasdiqlaydi. Davlatimiz rahbari tashabbuslari bilan so‘nggi yillarda BMT Bosh Assambleyasining **7 ta rezolyusiyasi** qabul qilindi va bularning barchasi, albatta, BMTga a‘zo davlatning eng faol va samarali rahbari sifatida e‘tirof etilgan Prezident Shavkat Mirziyoyev siyosatining bemsil muvaffaqiyatidir.

Oltinchi tamoyil-fuqarolarning munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni, ko‘p millatli jonajon O‘zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta‘minlash.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz dunyoviy davlat, ochiq va adolatli jamiyat qurish, unda tenglik va teng huquqlilik prinsiplarini hayotga tatbiq etish, fuqarolar, ayniqsa, ayollar va bolalar huquqlarini kamsitmaslik g‘oyalariga asoslanadi. Bunda yurtimizda

inson huquqlari madaniyati tobora yuksalayotgani, inson hayoti, erkinligi, sha'ni va qadriyatiga hurmat ruhi shakllangani alohida ahamiyat kasb etadi.

Bosh qomusimiz Muqaddimasida O'zbekiston xalqi ushbu Konstitutsiyani, jumladan, «fuqarolar tinchligi va milliy totuvligini ta'minlash maqsadida» qabul qilgani alohida ta'kidlangan. Shu ma'noda, Asosiy qonunimiz – biz uchun nafaqat muhim hayotiy qo'llanma, balki milliy g'urur-iftixor, kerak bo'lsa, ushbu zaminda istiqomat qilayotgan, jinsi, irqi, millati, tili, dinidan qat'i nazar, barcha insonlar uchun mustahkam bir huquqiy himoya hisoblanadi.

To'g'ridan-to'g'ri amal qiladigan Asosiy qonun:

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 1-moddasida davlat qurilishining yangi strategik maqsadi — suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat qurish ekanligi qat'iy belgilandi, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari joriy etildi. Ayniqsa, inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning mutlaqo yangi mexanizmlarini nazarda tutuvchi konstitutsiyaviy asoslar mustahkamlangani e'tiborga sazovor.

Eng asosiysi, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning:

birinchidan, mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga egaligi;

ikkinchidan, to'g'ridan-to'g'ri amal qilishi;

uchinchidan, yagona huquqiy makonning asosini tashkili etishiga taalluqli konstitutsiyaviy normalar mustahkamlab qo'yildi. Eski tahrirdagi matnda Konstitutsiya normalarini to'g'ridan-to'g'ri qo'llashga doir ushbu mexanizmlar mavjud emasdi.

Asosiy qonunimizning “Konstitutsiya va qonunning ustunligi” bobidagi 15-16-moddalar yangi va eski matnidagi normalarni o'zaro qiyoslansa, bu fikrlarimiz qanchalik haqqoniy ekanligi o'z tasdig'ini topadi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 15-moddasiga muvofiq:

“O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi”.

Shu o'rinda 2023 yil 8 may kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini amalga oshirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida”gi farmoni qabul qilinganini ta'kidlash lozim.

Ushbu muhim hujjat talablari:

- yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizni so'zsiz va to'liq amalga oshirish;
- unda mustahkamlangan ustuvor prinsiplarni Yangi O'zbekiston ulug'vor g'oyasiga hamohang tarzda ro'yobga chiqarish;
- davlat organlarining faoliyatini yangicha konstitutsiyaviy-huquqiy sharoitlarda yo'lga qo'yish;

➤ fuqarolar o‘z hayotida xalq Konstitutsiyasi ruhini yaqqol his etib turishini ta’minlash maqsadlariga qaratilgan.

Farmonda belgilanganidek, “yangi tahrirdagi Konstitutsiya oliy yuridik kuchga ega ekanligidan kelib chiqib, davlat organlari va tashkilotlari, shu jumladan, sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida to‘g‘ridan-to‘g‘ri va so‘zsiz qo‘llaniladi”.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga kiritilgan yangi, zamonaviy va juda muhim normalarning hayotga qat’iy hamda izchil tatbiq etilishi, xususan, sudlar tomonidan ana shu konstitutsiyaviy qoidalarining to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llanishi yurtimiz va xalqimiz tarixida inson huquqlari, erkinliklari, qonuniy manfaatlar va qadr-qimmatini ulug‘lash borasida yangi davrni boshlab bermoqda. O‘zbekiston Prezidenti ta’kidlaganidek, “Inson qadri biz uchun qandaydir mavhum, balandparvoz tushuncha emas. Inson qadri deganda, biz, avvalo, har bir fuqaroning tinch va xavfsiz hayot kechirishini, uning fundamental huquq va erkinliklarini ta’minlashni nazarda tutamiz”.

Xulosa qilib aytganda, bugun Konstitutsiyamizning yangi normalarida asosiy e’tibor inson, jamiyat va davlatning barqaror rivojlanishini ta’minlashga qaratilganini ishonch bilan ta’kidlash mumkin. Yangi tahrirdagi Asosiy qonunning qabul qilinishi bilan bu borada yanada mustahkam konstitutsiyaviy-huquqiy asos yaratildi. Binobarin, Yangi O‘zbekiston o‘zining ushbu sohalardagi xalqaro majburiyatlariga qat’iy sodiqligini yana bir bor namoyon etdi.

Konstitutsiyamizda Yevropa, Osiyo, Sharq va Amerika mintaqalarida joylashgan dunyo davlatlarining ijobiy konstitutsiyaviy tajribasi o‘z aksini topgan. Asosiy qonunimiz huquqshunos olimlar, siyosatshunoslar, ko‘plab xalqaro tashkilotlar mutaxassislari tomonidan sinchiklab o‘rganilgan bo‘lib, unga inson huquqlari bo‘yicha xalqaro huquq normalari qo‘shimcha ravishda uyg‘unlashtirilgandir.

Ishonchimiz komilki, xalqaro tashkilotlar vakillari va ekspertlar xolis va to‘g‘ri ta’kidlaganlaridek, O‘zbekiston Konstitutsiyasining yangi tahrirda qabul qilinishi "Inson sha’ni va qadr-qimmatini uchun" tamoyili asosida xalq farovonligini yanada yuksaltirish, inson, fuqarolik jamiyati va davlatni jadal rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratdi.

Янги Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини қуришда Янги Конституциянинг ўрни

Фарғона политехника институти,
“Ижтимоий фанлар ва спорт”
кафедраси ўқитувчиси **И. А. Рахимов**

Ўзбекистон Республикасининг Янгиланган Конституцияси 2023-йил 30-апрелда референдум орқали қабул қилинди. Ушбу янгиланишлар Ўзбекистоннинг

сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий ҳаётида муҳим ўзгаришларни келтириб чиқарди. Янгиланган Конституциянинг асосий жиҳатлари қуйидагилардан иборат:

1. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари: Янгиланган Конституцияда инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари янада кенгайтирилди. Ҳар бир шахснинг ҳаёти, эркинлиги ва шаъни ҳимоя қилиниши таъминланди. Бу, шунингдек, дискриминацияга қарши кураш ва гендер тенглиги масалаларини ўз ичига олади.

2. Давлат бошқаруви: Янгиланишлар доирасида давлат бошқаруви тизимида демократик тамойилларни кучайтириш мақсадида, ҳокимиятлар ўртасидаги мувозанатни таъминлашга қаратилган янги механизмлар жорий этилди. Бу эса парламент ва ижро ҳокимияти ўртасидаги муносабатларни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

3. Маҳаллий бошқарув: Маҳаллий давлат ҳокимиятининг ролини оширишга қаратилган ўзгаришлар киритилди. Маҳаллаларга мустақил қарорлар қабул қилиш имкониятлари берилиб, уларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига кўмаклашиш мақсадида янги механизмлар ишлаб чиқилди.

4. Ижтимоий ҳимоя: Янгиланган Конституцияда ижтимоий ҳимоя масалалари алоҳида эътиборга олинади. Ўзбекистон фуқароларининг ижтимоий ҳимояси, соғлиқни сақлаш ва таълим соҳаларидаги ҳуқуқлари мустаҳкамланди.

5. Экологик хавфсизлик: Экологик муаммоларни ҳал этишга қаратилган янги норматив-ҳуқуқий асослар жорий этилди. Экологик хавфсизлик ва барқарор ривожланиш тамойиллари Конституцияда аниқ белгиланди.

Янгиланган Конституция Ўзбекистоннинг замонавий ривожланиш йўналишларини белгилаб беради. У демократик кадриятларни мустаҳкамлаш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва фуқароларни давлат бошқарувида жалб этиш мақсадида муҳим аҳамиятга эга. Бундан ташқари, янгиланган Конституция халқаро стандартларга мос келадиган ҳуқуқий базани яратишга ёрдам беради. Бу эса Ўзбекистоннинг халқаро майдондаги обрўсини оширишга хизмат қилади.

Мамлакатимиздаги мустақил ривожланиш шароитида рўй бераётган чуқур сиёсий-ижтимоий ўзгаришлар ўзбек халқи менталитетида янги миллий давлатчиликни қарор топтириш, фуқаролик жамиятини шакиллантиришда сайлов жараёнларини модернизациялашни ҳаётни ўзи тақаззо этмоқда. Демократиянинг энг асосий принциплардан бири бўлмиш сайлов жараёнлари нафақат давлатлар, балки индивидуал тарзда шахсларнинг сиёсий билим даражаси ва сиёсий онгининг ҳам тобора яққол равишда юзага чиқиб, фуқаролик позициясини ошиб боришига сабаб бўлмоқда. Шу билан бирга шуни алоҳида таъкидлашим керакки, бугунги глобаллашув шароитида дунё сиёсатининг муҳим омилларидан бўлган халқаро умумэътироф этилган демократик принципларни мунтазам ўрганиб бориш, халқаро тажриба орттириш, сиёсий-ижтимоий ҳаётда буни доимо эътиборга олиш кераклигини, ҳаётнинг ўзи кўрсатмоқда. Бугунги кунгача мазкур соҳага оид кўплаб

қонун ҳужжатлари қабул қилинган бўлиб, буларнинг барчаси миллий сайлов тизимининг изчил ва босқичма- босқич либераллашувини шунингдек, миллий сайловларимизнинг қонун талабларига тўла мос келадиган сиёсий ҳужжати яъни, сайлов кодексини ишлаб чиқилганлиги дунёдаги нуфузли бўлган ҳалқаро ташкилотлар томонидан катта қизиқиш уйғотганлигини таъкидлаб ўтдилар.

Бугунги кунда Муҳтарам Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг ташаббуслари билан (изоҳ, 2017-йил 22-декабр кунги Олий Мажлисга Мурожаатномаларида алоҳида таъкидлаган эдилар) сайлов кодекс ишлаб чиқилди, ушбу кодекс Ўзбекистон тарихида яхлит барча жиҳатлар инобатга олинган қонунчилик ҳужжати сифатида алоҳида қийматга эгадир. Сайлов кодексида миллатидан қатъий назар, ҳар бир шахсининг сиёсий ҳуқуқ ва эркинликлари, барча ҳалқаро нормалар асосида қамраб олинган бўлиб, кўпмиллатли Ўзбекистонда “ягона Ватан ягона Ўзбекистон” деган умуминсоний ғояларни юксалтириш, улар учун тенг ҳуқуқли ўзаро манфаатли муносабатларни мустаҳкамлаш давлат сиёсатимизнинг устувор йўналишларидан бири эканлиги яна бир бора ўз исботини топди аслида “Янги Ўзбекистоннинг” моҳияти ҳам шудир.

Ўзбекистон Республикаси конситутциясининг 128, 129-моддаларида

Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқига эгадирлар. Ҳар бир сайловчи бир овозга эга. Овоз бериш ҳуқуқи, ўз хоҳиш-иродасини билдириш тенглиги ва эркинлиги қонун билан кафолатланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесига, вилоятлар, туманлар, шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайлов тегишинча уларнинг конституциявий ваколат муддати тугайдиган йилда — октябрь ойи учинчи ўн кунлигининг биринчи якшанбасида ўтказилади, бундан ушбу Конституцияда назарда тутилган муддатидан илгари сайлов ўтказиш ҳоллари мустасно. Сайловлар умумий, тенг ва тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида яширин овоз бериш йўли билан ўтказилади. Ўзбекистон Республикасининг ўн саккиз ёшга тўлган фуқаролари сайлаш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти муддатидан илгари Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловини тайинлашга ҳақли.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати аъзолари Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, вилоятлар, туманлар ва шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органлари депутатларининг тегишли кўшма мажлисларида мазкур депутатлар сайланганидан сўнг бир ой ичида улар орасидан яширин овоз бериш йўли билан сайланадилар.

Суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқаролар, шунингдек суд ҳукми билан озодликдан маҳрум этиш жойларида сақланаётган шахслар сайланиши мумкин эмас.

Суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқаролар, шунингдек оғир ва ўта оғир жиноятлар содир этганлик учун суднинг ҳукмига кўра озодликдан маҳрум этиш жойларида сақланаётган шахслар сайловда иштирок этиш ҳуқуқидан фақат қонунга мувофиқ ҳамда суднинг қарори асосида маҳрум этилиши мумкин. Бошқа ҳар қандай ҳолларда фуқароларнинг сайлов ҳуқуқларини тўғридан-тўғри ёки билвосита чеклашга йўл қўйилмайди.

Шу ўринда хулоса шуки, Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг фуқаролик жамиятини барпо этишда фуқароларимизнинг демократик ҳуқуқларини таъминлашга қаратаётган эътиборлари туфайли давлат ва жамият ўртасидаги ўзаро боғлиқликни кўришимиз мумкин, бу эса сайлов жараёнларида яққол намоён бўлмоқда. Зеро, бугунги Ўзбекистон, аввалги Ўзбекистон эмас, у очиклик, ошкоралик, сўз эркинлигига кенг имкониятлар бераётган янги Ўзбекистондир, сайловчилар ҳам аввалги сайловчилар эмас, улар ҳам сиёсий онги ошган, ўз фуқаролик позициясига эга таъбир жоиз бўлса “янги сайловчилардир”. Мухтасар қилиб айтганда, “янги Ўзбекистон- янгича сайловлар” тизимини фуқаролик жамиятининг ажралмас қисмига айланиб бораётганлигини эътироф этишимиз мумкин. Бу жараёнлар кўплаб юртдошларимиз қатори мени ҳам хурсанд қилади чунки, Ватаним тақдири- менинг тақдиримдур!!!

Янгиланган Конституция Ўзбекистоннинг келажаги учун муҳим қадамдир. У инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, демократик бошқарувни кучайтириш ва ижтимоий барқарорликни таъминлашга қаратилган янги имкониятларни очади. Бу жараён Ўзбекистоннинг ривожланишига ва фуқароларнинг ҳаёт сифатини яхшилашга хизмат қилади.

Агар сизга ушбу мавзу бўйича қўшимча маълумот ёки таҳлиллар керак бўлса, илтимос, сўрашингиз мумкин!

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Сайлов кодекси 2019 йил 25- июнь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон ҳалқига мурожаатномаси. 2017 йил 22- декабр. www.gazeta.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017–йил
2. 7-февралдаги ПФ49-47 сонли Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги фармон.
3. Ўзбекистон Республикаси конституцияси. “Ўзбекистон” нашриёт-матбаа ижодий уйи 2015 йил.

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Мустақиллигимизнинг 30 йиллик байрамига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. 2021 йил 31- август.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловига оид қонунчилик ҳужжатлари тўплами. «Адолат» миллий ҳуқуқий ахборот маркази Тошкент 2021 йил.

О‘zbekistonda sud tizimi xodimlarining Qatag‘on qilinishi (1930-1932 yillar)

Andijon davlat universiteti, O‘zbekiston tarixi kafedrası dotsenti
Ubaydullayev O‘ktamjon Qodirovich

Xalqimiz ozodligi, haqiqat va adolat yo‘lida o‘z jonini fido qilgan millat fidoiylarining nomma-nom aniqlash, ularning hayot yo‘lini o‘rganish, xotirasini abadiylashtirishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 19-iyulda PQ 270-sonli “Siyosiy qatag‘on qurboni bo‘lgan yurtdoshlarimiz hayoti va faoliyatini o‘rganish, targ‘ib etish hamda ularning xotirasini abadiylashtirish borasidagi ishlarni kengaytirish to‘g‘risida”³⁶gi qarori bu borada hali amalga oshirilishi dolzarb bo‘lgan keng ko‘lamli tadqiqotlarni ro‘yobga chiqarish imkonini berdi. Qarorda qatag‘on qurboni bo‘lgan, lekin hali nomlari aniqlanmagan, taqdiri o‘rganilmagan yurtdoshlarimizni nomma-nom aniqlash, ularga doir arxiv hujjatlarini o‘rganish orqali yurt fidoyilarini ayanchli, shu bilan birga qaxramonona taqdirini ro‘y-rost ochib berishdek, kechiktirib bo‘lmaydigan xayrli ishlarni amalga oshirish o‘ta dolzarb ekanligiga alohida urg‘u berilgan.

SSSR Oliy sudi jinoyat-sudlov kollegiyasi sayyor sessiyasi 1930-yil 25-martdan 1930-yil 22-iyunga qadar Samarqand shahrida O‘zbekiston Oliy sudi raisi Sa'dulla Rashidovich Qosimov va “qosimovchilar guruhi” ishini ko‘rdi. Sudda rais-M.I.Vasilev-Yujin, a'zolari-Ya.P.Dmitriyev va Faxriddin Nuriyevlar, kotiblari-A.F.Yakovlev va I.S.Dudnichenko, davlat qoralovchilari - R.P.Katanyan va G.M.Ostrovskiy, oqlovchilar Samarqand okrug himoyachilar kollegiyasining a'zolari Grechishev, Salmo, Bessonova va Olloyorova, jamoatchilik qoralovchilari Sotti Xusayn bilan Jahon Obidovalar qatnashgan edi. Sudlanuvchilar - O‘zbekiston Oliy sudi raisi Sa'dulla Rashidovich Qosimov, O‘zbekiston Oliy sudi prokurori Badritdin Latipovich Sharipov, Eski Toshkent xalq sudyasi Mirsoat Mirzokirov, Mirzacho‘l rayoni sudyasi Rustamxo‘ja Ibrohimxo‘jayev, himoyachilar kollegiyasi a'zosi Vyacheslav Petrovich Spiridonov, savdogarlar Nasriddin Olimov va Akbar Samig‘janovlar edi³⁷.

³⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 19 iyundagi “Siyosiy qatag‘on qurboni bo‘lgan yurtdoshlarimiz hayoti va faoliyatini o‘rganish, targ‘ib etish hamda ularning xotirasini abadiylashtirish borasidagi ishlarni kengaytirish to‘g‘risida” gi qarori Xalq so‘zi, 2024 yil 20 iyun

³⁷ Процесс Касымова и др. начался. // «Правда Востока». 1930, 26 марта.

Adliya qonun-qoidalariga talablariga mutlaqo javob bermaydigan sud uch oy davom etdi va nihoyat, 1930-yil 22-iyundagi hukmga ko'ra Qosimov, Olimov, Spiridinov, Sharipov oliy jazoga, qolganlar 10, 15 yil qamoq jazosini oladilar. Sharipov va Spiridonovga nisbatan hukm o'zgartirilib, 10-15 yil qamoq, jazosi bilan almashtiriladi³⁸. 1930-yil 12-avgustda Qosimov va Olimovlarga nisbatan chiqarilgan hukm ijro etiladi.

Sa'dulla Qosimov 1930-yil 24-maydagi savol-javoblar jarayonidagi mag'rur turib, o'ziga qo'yilayotgan soxta ayblarni inkor etishi va partiya tashkiloti va uning rahbarligidagi mahalliy organlarning sud-huquq tizimiga asossiz aralashuvi, bu boradagi xato va kamchiliklari haqida bor haqiqatni ochib berishi sud raisiva unda ishtirok etayotganlarni sarosimaga solganini ta'kidlab o'tish joiz bo'ladi. S.Qosimov sudda aniq faktlarga suyanib o'zining fikrlarini davom ettirgan holda "28-yili respublika bo'yicha 148 ta xalq sudi uchastkasi mavjud bo'lsa, bir yil davomida 75 kishi yangidan tayinlangan, 52 kishi ishdan bo'shatilgan, 51 kishi boshqa ishga o'tgan va buning oqibatida xalq sudlarining tarkibi 178 tani tashkil etgan. Bunday almashtirishning butun og'irligi sud va prokuratura tizimiga tushdi, 382 nafar yoki 130% xodim almashtirilgan"³⁹ deb kadrlar qo'nimsizligi muammosi haqida ochiq-oydin gapirib o'tadi.

Bu mag'rurlik uchun o'ch olishni maqsad qilib olgan sovet jazo organlari S.Qosimov tarafdorlarini izlab topish va ularni jazolashga kirishadilar. Qosimov otib yuborilganidan keyingi 3 yil davom etgan bu mudhish jarayon xali xanuz tarixshunosligimizda o'rganilmadi.

1931-yilning 11-fevralidan 12-mart kuniga qadar O'zbekiston Oliy sudi a'zosi va sayyor hay'atining raisi Abram Abdurahmonov va prokuror Yusup Matniyozovlar boshchiligida olib borilgan tergov natijasida 11 jildlik ish tayyorlangan. Aslida bu jarayonga 1930-yil 27-oktyabrda «Qizil O'zbekiston» gazetasida bosilgan «Dushman kemasining eshkakchilari» nomli feleton sabab bo'lgandi. Feltonda sud xodimlari Eshonxo'ja Mo'minxo'jayev, Mirkomil Mirsharopov, Asrorxon Sultonxo'jayev, To'xtaqori Tojiyev va Azizqori Obidqoriyevlar Qosimov tarafdorlari bo'lib shahar nepmanlariga yordam berganlikda, «quloq»larning manfaatini himoya qilib, ularning norozilik harakatlarini uyushtirganlikda ayblandilar.

"Aybdor" deb topilgan rayon, okrug sudi raisi bo'lgan Eshonxo'ja Mo'minxo'jaev bilan okrug sudi a'zosi Mirkomil Mirsharopovlar 1919-yildan aksilinqilobiy faoliyatga kirishgani, 1923-1924-yillarda esa sovet hukumati muassasalarida ishlab turib, «bosmachilar»ga moddiy yordam berganligi, keyingi yillarda ham, to qamoqqa olingunga qadar sovet hukumatiga qarshi faoliyat olib borganligi sudda alohida ta'kidlab o'tilgan. Oliy sud a'zolari To'xtaqori Tojiyev, Asrorxon Sultonxonov va Azizqori Obidqoriyevlarning esa Mo'minxo'jayev va Mirsharopovlar⁴⁰ bilan bir safda turib,

³⁸ Приговор по делу бывших судебных работников. -Правда Востока, 1930, 23 июня

³⁹ Ўзбекистон Миллий Архиви 1714-фонд, 5-рўйхат, 1485-йиғмажилд 516 варак.

⁴⁰ У ҳақда батафсил қаранг: М.Маҳмудов. Барҳаёт сиймолар. -Т.: Ўзбекистон, 1991.134-138-бетлар

ularning aksilinqilobiy ko'rsatmalarini bajarganliklari ayblov uchun asos bo'lgan. Sudda bu besh nafar adliya mahkamasi vakillari bilan bir qatorda Nazar qassob, Muqonbek Kalonbekov, Komiljon Mahkamboyev, To'ychi Isamuhammedov, Ortiq Abduqodirov kabi «quloq»lar ham ayblanadilar⁴¹.

Sud jarayoni 23 kun davom etib unda 155 guvoh va 10 nafar ayblanuvchi ko'rsatmasi ko'riladi. Nihoyat 12-mart kuni sudga raislik qilayotgan Abram Abdurahmonov «aybdor»larga jazo choralari quyidagicha belgilanganligini e'lon qiladi: «Komiljon Mahkamboyev, Toji Isamuhammedov, va Ortiq Abduqodirovlarning jinoyatlari isbot etilmagani uchun oqlandilar. Asrorxon Sultonxonovning jinoyatlari to'la isbot etilgan bo'lsa ham, o'z ayblariga iqror bo'lganini nazarda tutib, ikki yil muddatga ma'sul vazifalardan mahrum qilishga va «xayfsan» e'lon qilishga hukm etildi. To'xta Qori Tojiev umumiy tartib bilan 5 yil qamoq jazosiga hukm etilib, avfi umundan foydalantirib, 5 yil qamoq muddati 3 yilu 4 oyga keltirildi. Azizqori Obidqoriev qattiq ogohlantirilgani holda 6 yil qamoq jazosiga hukm qilindi. Mirkomil Mirsharopov jinoyatlari tergov davomida ochiq isbot etilgani bois jazo qonunining 58-moddasiga muvofiq otib o'ldirishga hukm qilindi, ammo u aksilinqilobiy harakatda qatnashgan vaqtida 19 yoshda ekanligini nazarda tutib, o'lim jazosi 10 yil qamalish jazosi bilan almashtirilib, butun mol-mulki musodara etiladigan bo'ldi.

Eshonxo'ja Mo'minxo'jaev, Nazar qassob Abduqodirov va Muqonbek Abdurahmonbekovlarning jinoyatlari jazo qonunining 58-63-moddalari bo'yicha to'la tasdiq etilgani bois, bu uch aybdorlarni otib o'ldirishga va tamom mol-mulkklarini davlat foydasiga musodara qilishga hukm chiqarildi⁴².

Jazo organlari bu bilan ham cheklanmadi, endi Saydullo Qosimov bilan bir safda ishlagan Adliya xalq komissarligi kadrlar bo'limi boshlig'i Zuykovani «qosimovchilik» aksilinqilobiy guruhini qo'llagan va sheriklik aloqalarini o'rnatganlikda ayblagan⁴³. Zuykova avval Samarqand okrug sudi kotibi, 1927 yildan boshlab O'zbekiston SSR Oliy sudida kadrlar bo'limini boshlig'i bo'lib ishlagan. Uning turmush o'rtog'i Zaykov-Laktov esa Oliy sudda Mavlonbekov va Qosimov ishlagan vaqtda prokuror yordamchisi bo'lib ishlagan. «Qosimovchilik» ishi bo'yicha 75 nafar shaxs gumonlanib so'roqqa tortiladi. Ayblanuvchi Zuykova bilan yaqin aloqada bo'lgan Samarqand okrug sudi raisi Irismatov, prokuror Abduraufov, prokuror yordamchisi Abulxayrov Qulixon, sudyalari: Mirzaxon Karimov, Mirzaxon Abduraufov, Qoraxon Muxtaramov, G'iyosov, Bazorqul Xaydarov, Usmonqul Xaydarov, Abdugofurovlar, okrug sudi kotiblari: Fatxulla xo'ja Nurillaxo'jayev, Bahrom Xo'jayev, okrug sudi a'zolari: sud a'zosi Mirzaboev, Valiev, Muxtaramov, Hakim Karimov, kassasasiya bo'limida ishlovchi Mirza Qo'ldosh Toirov,

⁴¹ //«Қосимовчилик» қолдиқлари суд олдида. «Қизил Ўзбекистон», 12 февраль, 1931-йил.

⁴² /Душман кемасининг эшкакчилари» устидан ҳукм чиқарилди. Қизил Ўзбекистон. 1931 йил 15 март

⁴³ ЎЗМА 1710 фонд 1 руйхат, 58 – иш, 1, 2- варақлар.

tergovchilar: Abbos Xo‘jayev, Mirza Zaynitdin Nasretdinov, Urgut rayon sudi tergovchisi Jo‘raxon Siddiqxo‘jaevlar tergov qilinadi. Samarqand shahrida yashovchi fuqarolar: Xolboy Muxtarov, Usta Yuldash Umarov, Abdulla Umirboyev, Mirza Sharifov, Mirzajalol Muxammadiyevlar ⁴⁴ “Qosimovchilik” guruhini faol a'zosi sifatida sud tizimida aksilinqilobiy harakatlar olib borganlikda ayblangan.

Jazo organlari endi Sa'dulla Qosimov bilan birga ishlagan Zarafshon okrugi sudi raisi G‘ofurov Xamid Raximovich va bir guruh sud xodimlari hamda oddiy fuqarolarga O‘zbekiston SSR prokuraturasining ichki ishlar bo‘yicha tergovchisi Kabanov tomonidan ayblov xulosasi tayinlanadi⁴⁵. Unda G‘ofurov Xamid Rahimovich Zarafshon okrug sudi sobiq raisi, Baltikov Minaydar Zarafshon okrug sudining sobiq a'zosi, Maxmudov Zaynitdin – Kattaqo‘rg‘on rayonning sobiq xalq sudiyasi, G‘aniev Hamro –Konimex rayoni sudyasi, Ibragimov Ubaydullo- Konimex rayoni xalq sudyasi, Navro‘zov Solih – Xatirchi tumani xalq tergovchisi, Xamidov Mulla Juma – Xatirchi tumani ichki ishlar bo‘limida jinoyat qiduruv ishlari bo‘yicha agent, Malik Baxtamov Amazon Ivanovich, - himoyachilar jamiyati vakili, Begimqulov Xolmirza, Qoradaryo rayoni xalq sudiyasi, Bobrov Aleksandr Ivanovich – Himoyachilar jamiyati a'zosi, Kirpichev Vladimir Maksimovich – Himoyachilar jamiyati a'zosi hamda fuqarolar: Soibov Axmad, Xo‘jaev To‘raqul, Rustamov Mulla Duman, Gadoev To‘raqul, Ahmedov Ergash, Roziqov Xoliq, Qurbanov Ortiq, Saidov Shodmon, Eshonqulov Mirza, Sodiqov Bo‘ri, Muqimov Xoli, Qarshiev Abduqodir, Jabbarov Mulla Xamid, Xolboyev Olim, Xo‘jaqulov Jo‘raqul, Farmanov Ibod, Jiyanov Karim, Boboyev Alilar O‘zbekiston SSR Oliy sudi raisi Sa'dulla Qosimov tarafdorlari sifatida aybdor deb topiladi

G‘ofurov, Baltikov, Maxmudov, G‘aniyev, Ibragimov, Navro‘zov, Xamidov, Melik Baxtamovlar Sa'dulla Qosimov ko‘magida Zarafshon okrugidagi sud-tergov ishlariga tayinlangani, o‘z mansab lavozimidan foydalanib mavjud tuzumga qarshi aksilinqilobiy harakatlar olib borgan, o‘ziga to‘q va boylar, “quloq”lar manfaatini himoya qilgan, jinoyatchilar bilan murosachilik qilganlikda, Xolboyev va Begimqulovlar xalq sudi lavozimlarida ishlaganda sinfiy jinoyatlarda engil jazo berganlikda, Bobrov va Kirpichov himoyachilar kollektivi a'zosi bo‘lgani bilan hujjatlarni qalbakilashtirishda, Xo‘jaqulov pora olganlikda, Farmanov, Jiyanov Boboyevlar o‘z ayblarini berkitish maqsadida pora berganlikda ayblanganlar.

Aybldanuvchilarni ishi Oliy sudga yuboriladi va turli muddatlarga ozodlikdan mahrum qilinadi.

Huquq-tartibot tizimida faoliyat ko‘rsatayotgan milliy xodimlarni bunday usulda qatag‘on domiga tortish, mustabid sovet hukumatining mustamlakachilik siyosatini

---

⁴⁴ ЎзМА 1710 фонд 1 руйхат, 58 – иш, 26-27- varaqlar

⁴⁵ ЎзМА 1714 фонд 5 руйхат, 475 – иш, 82-86- varaqlar

amalga oshirishdagi amaliy faoliyatining bir ko‘rinishi edi. Bu siyosat tufayli millatning fahri hisoblangan milliy huquqshunoslar nohaqlik qurboni bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev qatag‘on qurboni bo‘lgan ajdodlarimiz haqida “bu insonlar haqiqiy etakchilar, ilg‘or ziyolilar, adabiyot, madaniyat namoyandalari, boshqacha aytganda, millatimizning, xalqimizning eng sara vakillari edi. Tasavvur qiling, agar ular qatag‘on qilinmaganida Vatanimiz rivoji uchun, ilm-fan, iqtisodiyot, madaniyat va adabiyotimiz uchun qanday buyuk ishlar qilgan bo‘lar edi, xalqimizni oldinga boshlardi. Shu bilib turib qilingan. Bugun buni armon bilan eslaymiz, - deb ta’kidlagan edi⁴⁶.

Ta’lim tizimi konstitutsiyaviy asoslarining mustahkamlanishi ijtimoiy taraqqiyot kafolati

Andijon davlat pedagogika instituti
Filologiya bo‘yicha falsafa doktori(PhD), dotsenti:
Madumarova Ziyodaxon

Annotatsiya. Mazkur maqolada jamiyatda ta’lim sohasini takomillashtirish va uning huquqiy asoslarini mustahkamlash muhim jarayon ekanligi, bu voqelik mamlakatimiz Konstitutsiyasida o‘zining ifodasini topganligi, maktabgacha ta’limdan to yuqori ta’lim bosqichlarigacha huquqiy imtiyozlarning Konstitutsiya darajasida belgilanishi yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar. Jamiyat, Konstitutsiya, ta’lim, huquqiy asos, fuqarolik jamiyati, maktabgacha ta’lim, maktab ta’limi, oliy ta’lim, inklyuziv ta’lim.

Аннотация. В данной статье поясняется, что совершенствование сферы образования в обществе и укрепление его правовых основ является важным процессом, что эта реальность отражена в Конституции нашей страны и определяется на уровне Конституции от дошкольного образования до высшей ступени образования.

Ключевые слова. Общество, Конституция, образование, правовая база, гражданское общество, дошкольное образование, школьное образование, высшее образование, инклюзивное образование.

Abstract. In this article, it is explained that improving the field of education in society and strengthening its legal foundations is an important process, that this reality has found its expression in the Constitution of our country, and that opportunities from

---

⁴⁶ <http://xs.uz/uzkr/post/shavkat-mirziyoyev-agar-ular-qatagon-qilinmaganida-buyuk-ishlarni-amalga-oshirgan-bolar-edi>
Мурожаат санаси: 01.09.2020

pre-school education to higher education levels are determined at the level of the Constitution.

Keywords. Society, Constitution, education, legal framework, civil society, pre-school education, school education, higher education, inclusive education.

Zamonaviy jamiyatda ta'lim sohasini takomillashtirish va uning huquqiy asoslarini mustahkamlash muhim jarayondir. Ta'lim tizimini rivojlantirishning konsepsiyalari va uning transformatsiyalashib borish jarayonlari dolzarb masala sanaladi. Xususan, milliy yuksalish jarayonlari va fuqarolik jamiyatini barpo etishda ta'lim sohasini rivojlantirish qonuniyatlari va barqaror rivojlanishiga ta'sir qiluvchi me'yoriy-huquqiy asoslarini tadqiq etish muxim jarayondir. Ta'lim jarayonlarini zamonaviy sharoitda rivojlantirish borasidagi huquqiy asoslar mamlakatimiz Konstitutsiyasida o'zining ravshan ifodasini topganligi barchamizda g'urur va iftixor tuyg'ularini jo'sh urdiradi.

Yangilangan Konstitutsiyamizda fuqarolar davlat ta'lim tashkilotlarida tanlov asosida davlat hisobidan oliy ma'lumot olishga haqli ekanligi, oliy ta'lim tashkilotlari qonunga muvofiq akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqiga ega ekanligi belgilandi. O'zbekiston Respublikasida o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma'naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e'tirof etilishi, davlat o'qituvchilarning sha'ni va qadrigimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qilishi qayd etib qo'yildi.

Xususan yangilangan Konstitutsiyamizning 50-moddasida "Har kim ta'lim olish huquqiga ega. Davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlaydi. Davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi. Davlat bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlaydi. Umumiy o'rta ta'lim majburiydir. Maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratidadir. Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi"⁴⁷, deb ta'kidlangan.

Konstitutsiyada davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishi va boshlang'ich professional ta'lim bepul ekanligi ham belgilandi. **Ilk marotaba bog'cha yoshidagi bolalarning ta'lim va tarbiyasi sohasidagi davlat majburiyatlarining konstitutsiyaviy darajada belgilanishini muhim voqea bo'lishi kutilmoqda.** So'nggi olti yilda bolalarning bog'cha bilan qamrovi 27 foizdan 80 foizga oshgani hamda Konstitutsiyaga kiritilgan yangi normalar bu borada yangi marralarga erishish imkonini beradi.

---

⁴⁷ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 01.05.2023. www.lex.uz.

Alohida ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim va tarbiyaning tashkil etilishi, ularni hamma qatori umumiy maktablarda ham o'qishini yo'lga qo'yilishi Yangi O'zbekistonda inson qadri tamoyilining amaliy ifodasi hisoblanadi. A.Saidovning ta'kidlashicha, "Konstitutsiyaviy islohotlarda bundan buyon davlat siyosatining diqqat markazida inson, uning huquq va manfaatlar, sha'ni va qadr-qimmati bo'lishi nazarda tutilgan"⁴⁸. Shuningdek, M.Rustamboyevning ta'kidlashicha, Konstitutsiyada inson huquq va erkinliklarini himoya qilishga oid normalar salmog'i sezilarli darajada ko'paygan bo'lib, ular xalqaro huquqning umume'tirof etilgan qoidalariga to'la mos keladi⁴⁹.

Oliy ta'lim tashkilotlariga akademik erkinlik berilishi, tanlov asosida davlat hisobidan bepul oliy ma'lumot olinishi, nodavlat ta'lim tashkilotlari qo'llab-quvvatlanishi to'g'risidagi qoidalar yosh avlod hayotini yaxshilash, ularning orzu-intilishlarini ro'yobga chiqarish, zamonaviy mutaxassisliklarni egallagan holda hayotda o'z o'rnini topishi va shaxsiy rivojlanishi uchun imkoniyat yaratadi. Konstitutsiyamizning 51-moddasida "Fuqarolar davlat ta'lim tashkilotlarida tanlov asosida davlat hisobidan oliy ma'lumot olishga haqli. Oliy ta'lim tashkilotlari qonunga muvofiq akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqiga ega", ekanligi e'tirof etilgan. Mazkur qoidalarning Konstitutsiya darajasida belgilanishi, **bolalar bog'chasidan tortib, toki universitetlargacha**, barcha ta'lim tashkilotlarini **ular davlatniki yoki xususiy ekanligidan qat'iy nazar**, rivojlantirish uchun mustahkam huquqiy zamin bo'ladi.

Mamlakatimizda yoshlarning oliy ta'lim olish imkoniyati sezilarli darajada kengaydi. Oxirgi olti yilda oliygohlar soni 77 tadan 210 taga, ularga qabul esa, 5 baravarga ortib, talabalar soni 1 millionga oshdi. 2017 yilga qadar oliy ta'lim muassasalarida grant o'rinlari soni faqat qisqarib keldi. Bugungi kunda Davlat grantlari soni ham 2 baravar ko'payib, 40 mingtaga etdi, shundan, magistratura uchun – 5 baravar ko'paydi. SHuningdek, nodavlat oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislarni tayyorlashga davlat granti ajratish amaliyoti yo'lga qo'yildi. Agar 2016-yilda umumta'lim muassasalari bitiruvchilarining to'qqiz foizdan sal ko'prog'i talaba bo'lgan bo'lsa, hozir bu ko'rsatkich 4,2 barobarga oshdi, ya'ni 38 foizga etdi.

Konstitutsiyamizga ko'ra, davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta'minlaydi, ularning **jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok** etishini **rag'batlantiradi**. Bugungi kunda Davlat yoshlarning **ma'naviy, intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy** jihatdan **shakllanishi**, ularning **ta'lim** olishga, **sog'lig'ini saqlashga**, uy-joyga, ishga joylashishga, bandlik va

⁴⁸ Saidov A. (2022). Yangi O'zbekiston hamda Konstitutsiyaviy islohotlar. "O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi - inson qadri ulug'lash, erkin va farovon hayotimiz kafolati" nomli respublika ilmiy amaliy konferentsiyasi. -Toshkent.

⁴⁹ Rustamboyev M.(2023). Inson qadri va xalq manfaatlar aks ettirilgan bosh qonun. <https://www.uzbekistan.org.ua/uz/konstitutsiyaviy-islohotlar/107-yangiliklar>.

dam olishga bo'lgan **huquqlarini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar** yaratadi. SHu bilan birga, davlat va jamiyat **bolalarda hamda yoshlarda** milliy va umuminsoniy qadriyatlarga **sodiqlik**, vatanparvarlik va Vatanga bo'lgan mehr-muhabbat tuyg'ularini **shakllantirish to'g'risida g'amxo'rlik** qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 01.05.2023. www.lex.uz.
2. Saidov A. (2022). Yangi O'zbekiston hamda Konstitutsiyaviy islohotlar. "O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi - inson qadrini ulug'lash, erkin va farovon hayotimiz kafolati" nomli respublika ilmiy amaliy konferentsiyasi. -Toshkent.
3. Rustamboev M.(2023). Inson qadri va xalq manfaatlari aks ettirilgan bosh qonun. <https://www.uzbekistan.org.ua/uz/konstitutsiyaviy-islohotlar/107-yangiliklar>.

Jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashda huquqiy madaniyatni yuksaltirishning o'rni

Andijon davlat universiteti
G'ulomjonov Odiljon Raximjon o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda qonun ustuvorligini ta'minlashda huquqiy madaniyatni yuksaltirishning o'rni va roli, aholining huquqiy ongi va madaniyatini oshirishning yo'llari, jamiyatimizda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yanada rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan bir qator islohotlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: qonun ustuvorligi, huquq, huquqiy madaniyat, demokratiya, islohot, huquqiy targ'ibot.

Har tomonlama rivojlangan, erkin va farovon, qonun ustuvor bo'lgan, zamonaviy demokratik davlatlar qatoriga qo'shilish – O'zbekistonning strategik maqsadi etib belgilandi. Bugungi kunda ushbu ulug'vor maqsadga erishish uchun mamlakatimizning barcha sohalarida keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlarning samarali amalga oshirilishi o'z navbatida, mamlakatimizning rivojlangan demokratik huquqiy davlatlar safidan o'rin olishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarning samarasi, tinchlik va taraqqiyotning asosiy garovi ham Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlash bilan bevosita bog'liqdir. Shuning uchun ham hayotimizning barcha soha va tarmoqlarida mehnat qilayotgan insonlar, birinchi navbatda, rahbar xodimlar, fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarni puxta bilishi, ularning ijrosini to'g'ri tashkil etishi, bu qoidalarga butun jamiyat a'zolari qat'iy amal qilishi shart bo'lgan muhitni yaratish g'oyat muhim va dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Mamlakatimizda jadal sur'atlar bilan olib borilayotgan o'zgarish va yangilanishlar negizida, avvalambor, Konstitutsiyamizda belgilangan davlat organlarining xalq manfaatlariga xizmat qilishi lozimligi haqidagi qoidani amalda tatbiq etishdek ezgu maqsad mujassam ekani ham aynan shuni taqozo etmoqda.

Qonuniylikni mustahkamlashda jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu har bir shaxsda qonunlarga, inson huquq va erkinliklariga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishni hamda huquqbuzarliklarga nisbatan murossasizlik muhitini shakllantirishni kun tartibiga eng asosiy masala qilib qo'yimoqda.

Shu bilan birga, Konstitutsiya va qonun ustuvorligiga erishishda jamoatchilik nazoratining ta'sirchan shakllarini joriy etish, ommaviy axborot vositalari vakillarining qonuniy haq-huquqlariga har qanday shaklda tazyiq o'tkazishga yo'l qo'yilmaslik ham alohida ahamiyatga egadir⁵⁰.

Amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini kuchaytirish, qonun ustuvorligini so'zsiz ta'minlash, jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish, fuqarolik jamiyatini taraqqiy toptirishda jamoatchilik nazoratining samarali shakllarini joriy etish hamda bu jarayonda ommaviy axborot vositalari ishtirokini kengaytirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Zero, Huquq ustuvorligini ta'minlashga erishishda jamoatchilik nazoratidan ko'ra samarali vosita yo'q. Buyuk yunon mutaffakkiri Aflotun shunday degan edi: "Xalq qonunlarga ehtiyoj sezib, ularni puxta o'rgansa, bu faqat uning o'ziga foyda keltiradi. Aks holda qonundan ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi"⁵¹.

Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat poydevori hamda huquqiy tizim mukammaligining ifodasidir. Qonunlarni hurmat qilish huquqiy jamiyatning, siyosiy va huquqiy tizimlar samarali faoliyat ko'rsatishining asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Demokratik davlat qurish jarayonida avvalo, har bir fuqaroning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirib borish dolzarb vazifa hisoblanadi. Demokratik davlat qurishning zaruriy sharti – bu qonunlarning so'zsiz bajarilishidir.

Shuni alohida e'tirof etish joizki, erkin fuqarolik jamiyatining shakllanish jarayonida huquqiy madaniyatning o'rni va mavqei beqiyosdir. Chunki, qonun ustuvor bo'lgan demokratiya sharoitida huquqiy madaniyat jamiyatdagi mavjud munosabatlar sifati va mohiyatini belgilovchi asosga aylanadi. Huquq va huquqiy madaniyat bir-biri bilan bog'liq tushunchalardir. Har bir fuqaro huquqqa, qonunga hurmat bilan munosabatda bo'lsa, huquq va qonunchilik ustuvorligini tan olsa davlatda tartib, jamiyatda rivojlanish bo'ladi. Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish qonun

⁵⁰ <https://lex.uz/ru/docs/-4647329>

⁵¹ Odilqoriyev X.T, Muxammedov O'X., Saidov B.A. Konstitutsiyaviy huquq. – Toshkent: Adolat, 2014.

ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda aholida huquqiy madaniyatni shakllantirish va yuksaltirish borasida to'plangan tajriba asosida oddiy va samarali mexanizmlar ishlab chiqilgan-ki, bu o'z navbatida huquqiy madaniyatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Insoniyat tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, huquq va huquqiy madaniyatni targ'ib qilish o'ziga xos evolyusion bosqichlarni bosib o'tganligini kuzatamiz.

Shu o'rinda huquqiy madaniyat tushunchasiga olimlar tomonidan berilgan ta'riflarga kelsak, U.Tajixanov va A.Saidovlar o'zlarining Huquqiy madaniyat nazariyasi kitobida huquqiy madaniyatga shunday ta'rif berishadi: "Huquqiy madaniyat deganda jamiyatda qaror topgan huquqiy tizimning darajasini, xalqning bu tizim haqida xabardorlik darajasini, fuqarolarning qonunga bo'lgan hurmati, huquqiy normalarning ijro etilish darajasi, huquqqa rioya qilmaganlarga murosasiz bo'lish, qonunga itoatkorlik darajasini tushunamiz"⁵².

Huquqiy madaniyat - jamiyatning huquq normalariga bo'lgan obyektiv munosabati bo'lib, o'z ichiga huquqiy bilimlar to'plamini qamrab oladi. E.V.Agranovskaya fikricha, huquqiy madaniyat jamiyatning umumiy madaniyatining bir qismi bo'lib, inson va huquq sohasida o'rtasidagi munosabatlarni qamrab oladi⁵³. Huquqiy madaniyat o'z navbatida qonunni tushunish, qabul qilish hamda unga ongli ravishda rioya etish, ijro etish kabi xususiyatlarni ham qamrab oladi.

Rossiyalik taniqli huquqshunos A.Nikitin huquqiy madaniyatga ta'rif berib, uning mohiyatini ochib berar ekan, huquqiy madaniyat nima, u qanday bo'limlardan tashkil topganligini bilish uchun uni bino shaklida tasavvur qilishni taklif etadi va bu binoni uch qavatdan iborat deb ko'rsatadi. U binoning birinchi qavatiga huquqiy bilimlar va ulardan foydalana olishni joylashtiradi. Ikkinchi qavatga huquqqa bo'lgan munosabatni va nihoyat uchinchi qavatga esa huquqiy mazmunga ega bo'lgan vaziyatlarda shaxsning faoliyati va xulq-atvorini kiritadi. Har qanday bino singari, bu uyning ham poydevori mavjud bo'lib, uni axloqiy va mafkuraviy, siyosiy-huquqiy qarashlar, e'tiqodlar tashkil etishi ta'kidlaganlar. Huquqiy madaniyat nafaqat huquqiy bilimlarga ega bo'lish balki ularni hayotda amaliyotga qo'llashdir⁵⁴.

Demak, qonunlar, normativ-huquqiy hujjatlar, qonunchilikda bo'layotgan yangiliklardan xabardor bo'lish huquqiy ongni, unga amal qilinishi esa huquqiy madaniyatni shakllantiradi.

Huquqiy davlat qurish va mamlakatimizda qonun ustuvorligini ta'minlashda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish naqadar dolzarb vazifa ekanligini anglab, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy

⁵² U.Tadjixanov, A.Saidov "Huquqiy madaniyat nazariyasi" darslik 1-tom. O'zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi, 1998.- B.11

⁵³ Аграновская Е.В. Правовая культура и обеспечение прав личности. — М.:Наука, 2012. — 12-15 с

⁵⁴ Gapparova.S.X. Yuksak huquqiy madaniyat—mamlakat taraqqiyoti kafolati //International conference on learning and teaching. — 2022. — T. 1. — №. 1

madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-5618-sonli farmoni qabul qilindi. Farmon bilan **Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasi** tasdiqlandi. Konsepsiyaning asosiy maqsadi - aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishi, mustahkam irodali, o‘z huquqlarini biladigan va qonunlarni hurmat qiladigan, huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo‘llay oladigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan va huquqbuzarlikka nisbatan muvofiqlashtiruvchi munosabatda bo‘ladigan fuqarolarni tarbiyalashning keng qamrovli muntazam tizimini yaratish ekanligi belgilandi.⁵⁵ Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish **“shaxs — oila — mahalla — ta’lim muassasasi — tashkilot — jamiyat”** prinsipi bo‘yicha tizimli va uzviy tashkil etish tartibi belgilandi. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish sohasida muvofiqlashtiruvchi davlat organi etib belgilandi.

Konsepsiya ijrosini ta’minlash maqsadida Milliy huquqiy internet portalini yaratildi. Unda qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, barcha milliy huquqiy saytlar, yuridik lug‘at va huquqiy elektron kutubxonalar yaratildi. Turli hayotiy holatlar bo‘yicha huquqiy yechim taklif etiladigan Advice.uz huquqiy axborot tizimi yaratildi. Fuqarolarning o‘z huquqiy bilim darajasini sinash maqsadida Internet tizimida turli bosqichlarga ega bo‘lgan “Huquqiy test” loyihasi ishga tushirildi. Internet tizimida o‘zbek, rus va ingliz tillarida “Huquqiy axborot” telegram kanali faoliyat ko‘rsatmoqda.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkin, shaxs, davlat va jamiyatning o‘zaro munosabatlarida qonun, undagi huquqiy me’yorlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bu har bir shaxsning jamiyat va davlat oldidagi ijtimoiy mas’uliyatini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/ru/docs/-4647329>
2. Odilqoriyev X.T, Muxammedov O‘.X., Saidov B.A. Konstitutsiyaviy huquq. – Toshkent: Adolat, 2014.
3. U.Tadjixanov, A.Saidov “Huquqiy madaniyat nazariyasi” darslik 1-tom. O‘zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi, 1998.-B.11
4. Аграновская Е.В. Правовая культура и обеспечение прав личности. — М.:Наука, 2012. — 12-15 с
5. Gapparova.S.X. Yuksak huquqiy madaniyat–mamlakat taraqqiyoti kafolati //International conference on learning and teaching. – 2022. – T. 1. – №. 1
6. 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-sonli “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident farmoni, Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 10.01.2019-y.

---

⁵⁵ 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-sonli “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident farmoni, Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 10.01.2019-y.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Oila institutlari: huquqiy asoslar va jamiyatdagi ahamiyati

ADU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi kafedrasini mudiri, dotsent
Amirxo'jayev Shukurjon Qurbonovich

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlatning eng muhim huquqiy hujjati bo'lib, u fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va majburiyatlarini, shuningdek, davlat tuzilmasi, boshqaruv tizimi va qonunchilikni belgilab beradi. Biroq, Konstitutsiya faqat siyosiy va ijtimoiy tizimni belgilab qolmasdan, jamiyatning asosiy qadriyatlarini, jumladan, oila institutini ham qo'llab-quvvatlaydi. Oila, har bir jamiyatning asosiy tuzilmasi sifatida, nafaqat individual, balki davlatning barqarorligi, taraqqiyoti va ijtimoiy hayotida ham muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi oila institutini himoya qilish va rivojlantirishga alohida ahamiyat beradi. Ushbu maqolada O'zbekiston Konstitutsiyasida oila institutlari qanday tartibda belgilanganligi va ularning jamiyatdagi o'rni, shuningdek, oila institutlarining huquqiy asoslari va amaldagi qonunlar orqali qanday himoya qilinayotgani tahlil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining oila institutiga oid bandlari jamiyatni barqaror rivojlantirishda oila institutining ahamiyatini ta'kidlaydi. Konstitutsiyaning bir qancha moddalarida oila va uning himoyasi masalalari ko'rsatilgan. Konstitutsiyaning 76-moddasida Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir ekanligi ta'kidlanadi⁵⁶.

Oila jamiyatning asosiy huquqiy va axloqiy birlikmalari bo'lib, unga o'zaro hurmat va mehr-muhabbat, burch va majburiyatlar, o'zaro yordam ko'rsatish tamoyillari asos bo'ladi.

Oila jamiyatning asosiy huquqiy va ijtimoiy qurilishi bo'lib, uning ta'limi, tarbiyasi, axloqiy qadriyatlarining shakllanishida muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Konstitutsiyasidagi oila haqidagi bandlar jamiyatning ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Oila, birinchi navbatda, farzandlarning ta'limi, tarbiyasi, salomatligi va umumiy rivojlanishini ta'minlaydi. Shuningdek, oila a'zolarining o'zaro yordam va qo'llab-quvvatlashlari jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni yaratadi. Oila — bu nafaqat shaxsiy munosabatlarning, balki davlat tomonidan tartibga solinadigan huquqiy tuzilmaning ham bir shaklidir. O'zbekiston Konstitutsiyasi oila institutining jamiyatdagi ahamiyatini e'tirof etadi va oila a'zolarining huquqlarini himoya qilishga alohida e'tibor

---

⁵⁶ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. — Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023. 76 - моддаси

qaratadi. Shu bilan birga, oila a'zolari o'rtasidagi huquqiy munosabatlar, o'zgalar huquqlariga zarar bermasdan, o'zaro hurmat va tushunishga asoslanishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida oila institutining huquqiy himoyasi o'ta muhim o'rin tutadi. O'zbekistonda oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi bir qancha qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar mavjud. Ushbu qonunlar oilaning asosiy huquqlarini himoya qiladi, masalan:

Oila kodeksi — O'zbekiston Respublikasining Oilaviy kodeksi 1998-yilda qabul qilingan va oila institutlarini huquqiy tartibga soladi. Ushbu hujjat oila a'zolarining huquqiy holatini, ularning burchlarini va majburiyatlarini belgilaydi. Kodeks er-xotinlar o'rtasidagi huquqlarni, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarni, oila tarkibiga kiruvchi shaxslarning huquqlarini o'zida aks ettiradi.

O'zbekistonda oilani himoya qilishga doir qonunlar — O'zbekistonda turli qonunlar, jumladan, Oila kodeksi, Nikoh va oilaviy munosabatlar to'g'risidagi qonun, Farzandlarni himoya qilish to'g'risidagi qonun kabi huquqiy me'yorlar, oila va uning a'zolarini himoya qilishga qaratilgan. Ushbu qonunlar nafaqat oilaviy munosabatlarni tartibga solish, balki oilaviy zo'ravonlik, nikohda tenglikni ta'minlash, bolalarni himoya qilish kabi ijtimoiy jihatlarni ham ko'zda tutadi.

O'zbekiston jamiyatida oila instituti va uning madaniyati davlatning ijtimoiy siyosatiga, ta'lim tizimiga, axloqiy qadriyatlar va urf-odatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy munosabatlar jamiyatdagi boshqa ijtimoiy institutlar bilan uzviy bog'liqdir. O'zbekiston Konstitutsiyasi va tegishli qonunlar oila va uning a'zolarining huquqlarini himoya qilish orqali jamiyatning ahloqiy barqarorligini ta'minlaydi.

Shuningdek, oila madaniyati jamiyatdagi mustahkam ijtimoiy tarmoqni yaratishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda oila tarbiyasida an'anaviy qadriyatlar, milliy urf-odatlar va diniy e'tiqodlarning o'rnini katta. Bu qadriyatlar oiladagi farzandlarni vatanparvarlik, mehnatsevarlik, mehr-muhabbat va adolatga o'rgatishda katta ahamiyatga ega.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi oila institutining huquqiy asoslarini mustahkamlash va jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Oila nafaqat shaxsiy munosabatlar, balki jamiyatning ijtimoiy va huquqiy tizimi sifatida ham o'ta muhimdir. Konstitutsiya va oilaviy qonunlar oila a'zolarining huquqlarini himoya qilish, oila ichidagi tenglikni ta'minlash va oilaning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlashga qaratilgan. Shu tarzda, yangi huquqiy mexanizmlar va qonunlar o'ila institutining jamiyatdagi asosiy roli va ahamiyatini o'zaro hurmat, tenglik va huquqiy tartibda ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
3. lex.uz/mact/-104720.

O'zbekiston Respublikasi yangi Konstitutsiyasi: yoshlar kelajagini qurishda yangi imkoniyatlar

Andijon viloyati Paxtaobod tumani

Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 32-ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim maktabi. Tasviriy san'at va chizmachilik fani o'qituvchisi

Abdumalikova Xurshidaxon Adaxamovna

O'zbekiston Respublikasi yangi Konstitutsiyasining qabul qilinishi mamlakatimizda yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish, ularning huquq va erkinliklarini ta'minlash, davlatni rivojlantirishda faol ishtirok etishlariga shart-sharoitlar yaratishda muhim qadamlardan biridir. Yoshlar — bu davlatning kelajagi, xalqning asosiy kuchi bo'lib, ularning to'g'ri yo'naltirilgan salohiyati jamiyatning yuksalishiga xizmat qiladi. Konstitutsiya yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratishda ahamiyatli huquqiy asoslarga ega bo'lib, ularning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlashga qaratilgan muhim normativ-huquqiy hujjatlardan biridir. 2023-yilning aprel oyida O'zbekiston Respublikasi yangilangan Konstitutsiyasining referendumda qabul qilinishi, davlatning asosiy qonunida yoshlar masalasiga alohida e'tibor qaratilganligini ko'rsatadi. Yangi Konstitutsiyada yoshlarning huquqlari va erkinliklari, ularning jamiyatda teng va faol ishtirok etishini ta'minlanishi aniq belgilangan. Jumladan, Konstitutsiyaning 50 – moddasida Har kim ta'lim olish huquqiga ega.

Davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlaydi.

Davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Davlat bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlaydi. Umumiy o'rta ta'lim majburiydir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratidadir.

Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi kabilar o'z aksini topgan⁵⁷.

Konstitutsiya yoshlar uchun ta'lim olishning barcha shakllari (umumiy, kasb-hunar, oliy ta'lim) uchun teng imkoniyatlarni taqdim etadi. O'zbekiston hukumati o'zining ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, yoshlarni dunyoqarashi keng va raqobatbardosh mutaxassislar sifatida tarbiyalashni o'zining ustuvor vazifasi sifatida belgilaydi. Yoshlar uchun ilm-fan va texnologiyalar sohasida o'qish, o'rganish va tadqiqotlar olib borish imkoniyatlari yaratilgan. Yangi Konstitutsiyada ta'limni rivojlantirish bo'yicha davlatning mas'uliyati yanada kengaytirilgan.

---

⁵⁷ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Тошкент, “Ўзбекистон”, 2023. 50 - моддаси

Shuningdek, yoshlar ilmiy-texnikaviy tadqiqotlarga jalb etilishi, innovatsion g'oyalarni hayotga tatbiq etish imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor qaratilgan. O'zbekistonda ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash va yoshlarning ilmiy ishlarda ishtirokini rag'batlantirishning huquqiy asoslari mustahkamlanmoqda.

O'zbekiston Konstitutsiyasi yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotda faol ishtirok etishini ta'minlashga katta e'tibor qaratgan. Yoshlar nafaqat ta'lim, balki siyosat, jamiyat qurilishida ham o'zlarining ovozi ko'tarishlari kerak. Ular davlatning siyosiy hayotiga kirishish, o'z fikrini erkin ifoda etish va huquqlarini himoya qilishga to'liq haqlidirlar. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida yoshlarni jamiyatning siyosiy va ijtimoiy hayotiga faol jalb etish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularning siyosiy huquqlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratiladi. Yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish, ularning fikrlari, g'oyalari va qarashlarini erkin ifoda etishlariga turtki bo'ladi.

Yoshlar uchun ish o'rinlari yaratish, ularni mehnat bozoriga qo'shish va kasbga tayyorlash O'zbekiston Konstitutsiyasining muhim yo'nalishlaridan biridir. Davlat yoshlarni mehnat bozoriga kirishishida qo'llab-quvvatlash, kasbiy tayyorgarlik olish va ishsizlarni ish bilan ta'minlashni o'zining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilagan. Yangi Konstitutsiyada yoshlarning mehnat huquqlari, xavfsiz va munosib mehnat sharoitlari yaratish, huquqiy himoya qilish kabi masalalar to'liq aks etgan. Konstitutsiya yoshlarning kasb-hunar va bilim olishni davlat tomonidan kafolatlashni ta'minlaydi. Yoshlar nafaqat ta'lim olish, balki o'zlarining intellektual va kreativ salohiyatini ishga solish orqali jamiyatga foyda keltirishlari mumkin.

O'zbekiston Konstitutsiyasida sog'liqni saqlash huquqi ham yoshlar uchun alohida ahamiyatga ega. Sog'lom hayot tarzini targ'ib qilish, yoshlarning jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Yoshlarni sport, sog'lom turmush tarzini rivojlantirishga jalb qilish, ularning sog'liqni saqlash masalalarida to'liq ma'lumot va xizmatlardan foydalanishini ta'minlash Konstitutsiyada alohida e'tibor bilan ko'rsatilgan.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi yoshlar uchun bir qator yangi imkoniyatlar yaratdi. Ta'lim, mehnat, siyosiy va ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatlari kengaytirilgan. Bu imkoniyatlar yoshlarning salohiyatini to'liq amalga oshirishga, jamiyat rivojiga katta hissa qo'shishga yordam beradi. Yoshlar jamiyatning eng faol va dinamik qatlamini tashkil etadi, ularning huquqlarini himoya qilish, imkoniyatlar yaratish, ularning bilim va iqtidorlarini rivojlantirish orqali O'zbekistonning kelajagi yanada yorqin bo'ladi. Yangi Konstitutsiya yoshlarning kelajakni qurishdagi roli va ahamiyatini inobatga olib, ularning huquqlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi: Adolatli jamiyat poydevori

ADU Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari
va huquq ta’limi kafedrası dotsentlari,
yu.f.n., dotsent **Imamov Rustamjon**

ADU Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari
va huquq ta’limi kafedrası f.f.b.f.d., PhD) v.b., dotsent
Abdumalikov Ilimjon Abduxamjonovich

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan va mamlakatning huquqiy asoslarini belgilovchi eng muhim hujjatdir. Konstitutsiya nafaqat davlatning asosiy qonuni bo‘lib, balki O‘zbekiston jamiyatining asosiy prinsiplarini, qadriyatlarini va taraqqiyot yo‘lini belgilovchi huquqiy asosdir. Adolatli jamiyatni qurish, fuqarolar huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, jamiyatda tenglik va adolatni ta'minlashda Konstitutsiyaning o‘rni beqiyosdir. Yangi davrda Konstitutsiyaning mazmuni va uning asosida yasalgan islohotlar O‘zbekistonni adolatli va teng imkoniyatlar jamiyatiga aylantirishda katta ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlatning eng yuqori qonuni sifatida mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotini boshqaruvchi asosiy huquqiy doiradir. Konstitutsiya, birinchi navbatda, O‘zbekistonning suverenitetini, mustaqilligini va hududiy yaxlitligini ta'minlashga qaratilgan. Shuningdek, Konstitutsiya O‘zbekistonning demokratik jamiyat qurish yo‘lini belgilaydi va uning asosida hukumatning harakatlari va fuqarolar huquqlari ta'minlanadi. Konstitutsiyada davlat tuzilmasi, hokimiyatning bo‘linishi, fuqarolarning huquqlari va erkinliklari, shuningdek, davlat organlarining vakolatlari aniq belgilangan. Konstitutsiya davlat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy asos sifatida adolatli jamiyatni qurishda muhim rol o‘ynaydi.

Adolatli jamiyatni qurishda inson huquqlarini himoya qilishning ahamiyati juda katta. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida insonning asosiy huquqlari va erkinliklari kafolatlangan bo‘lib, bu huquqlarni ta'minlash jamiyatda adolatni o‘rnatishning poydevori hisoblanadi. Konstitutsiya, insonning sha'ni, qadr-qimmatı va huquqlari mustahkamlanishini ta'minlashga qaratilgan. Bunda:

Tenglik: Konstitutsiya barcha fuqarolarni qonun oldida teng deb biladi. Hech kimni millati, jinsi, tili yoki diniy e'tiqodi bo‘yicha ajratish mumkin emas.

Erkinlik: Fuqarolarning fikr va so‘z erkinligi, vijdon erkinligi, saylovda ishtirok etish, uy-joy huquqi kabi asosiy erkinliklari kafolatlanadi.

Adolatli sud: Har bir fuqaro o‘z huquqlarini himoya qilish uchun adolatli sudga murojaat etish huquqiga ega bo‘ladi.

Konstitutsiya, shuningdek, ijtimoiy va iqtisodiy huquqlarni ham kafolatlaydi. Ta'lim olish, sog'liqni saqlash, mehnat qilish, ijtimoiy himoya kabi huquqlarni amalga oshirish orqali davlat har bir fuqaroning eng asosiy ehtiyojlarini ta'minlashga intiladi. Bu esa jamiyatda tenglik va adolatni o'rnatishning muhim shartlaridan biridir. Ijtimoiy adolat, asosan, jamiyatda har bir fuqaroning teng huquqli bo'lishini ta'minlashni anglatadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida bu prinsipning amalga oshirilishiga alohida e'tibor qaratilgan. Adolatli jamiyatni qurishning asosiy tarkibiy qismlaridan biri – bu fuqarolarning iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarini himoya qilishdir.

Shuningdek, Konstitutsiya ijtimoiy himoya tizimini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ijtimoiy zaif qatlamlarni, ya'ni nogironlar, pensionerlar, kam ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi. Bunda, davlat ijtimoiy yordam, nafaqa va boshqa yordam turlarini ko'rsatish orqali, adolatli jamiyatni qurishda muhim rol o'ynaydi.

Konstitutsiyada iqtisodiy adolatning ham alohida o'рни bor. Iqtisodiy adolat jamiyatdagi boylik va resurslarning adolatli taqsimlanishini anglatadi. Konstitutsiya, fuqarolarni erkin iqtisodiy faoliyat yuritishga, mulk huquqini amalga oshirishga va ishga joylashishga imkoniyat yaratadi. Shuningdek, Konstitutsiya iqtisodiy faoliyatda teng imkoniyatlarni ta'minlaydi. Bunda, ayniqsa, kambag'al qatlamlarga, yoshlar va ayollarga iqtisodiy mustahkamlikni ta'minlashda e'tibor qaratiladi. Jamiyatda iqtisodiy tenglikni ta'minlash orqali davlat, aholining turmush farovonligini oshirishga harakat qiladi. Konstitutsiyaning iqtisodiy huquqlarni kafolatlashi, shuningdek, bozor iqtisodiyotining asoslarini yaratishda ham muhim rol o'ynaydi. Bu o'z navbatida, adolatli iqtisodiy tizimni qurish va o'zgartirishning asosi bo'lib xizmat qiladi.

Demokratiya va fuqarolik jamiyati – adolatli jamiyatni qurishda eng muhim elementlardir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi demokratik jamiyatni rivojlantirishni va fuqarolik jamiyatini mustahkamlashni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Fuqarolar o'z huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, jamiyatda o'zaro munosabatlarni tartibga solish hamda davlat boshqaruviga ishtirok etishda qatnashish huquqiga ega. Konstitutsiya, shuningdek, saylov huquqi, ommaviy axborot vositalarining erkinligi, partiyalar va boshqa fuqarolik tashkilotlarining faoliyat yuritishi uchun huquqiy asos yaratadi. Demokratik jarayonlarning rivojlanishi jamiyatda adolatning o'rnatilishiga, fuqarolar o'rtasidagi tenglikka va ijtimoiy barqarorlikka olib keladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, birinchi navbatda, adolatli jamiyatni qurishning asosiy huquqiy poydevoridir. Inson huquqlarini himoya qilish, fuqarolarning tengligi, iqtisodiy adolat va demokratik boshqaruvning kafolatlanishi – bularning barchasi Konstitutsiyaning asosiy tamoyillaridir. Konstitutsiya yordamida jamiyatda adolat va tenglikni ta'minlash, ijtimoiy barqarorlikni o'rnatish mumkin.

Yangi davrda Konstitutsiyaning doimiy ravishda rivojlanishi, unga oid islohotlar va fuqarolar huquqlarini yanada kengaytirish jamiyatni yanada adolatli va barqaror qiladi.

Shunday qilib, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi adolatli jamiyat poydevori sifatida o'zining ahamiyatini kundan-kunga oshirib bormoqda.

Talabalarning kitobxonlik darajasini oshirish asosida analitik tafakkurlarini rivojlantirish modeli

Andijon davlat universiteti doktoranti

Nosirova Zahroxon Latibjon qizi

Analitik fikrlash insonni qiziquvchan ongining ko'pgina jihatlariga ta'sir ko'rsatadi. Insonlar o'zlarining qiziqishlarini ko'rish, eshitish, hidlash, ta'm va teginish kabi hislar bilan kuzatadilar va kashf etadilar. Har bir tuyg'u har bir tajribadan olingan taassurotlar bilan izohlanadigan turli xil idrok va so'rovlarni keltirib chiqaradi.

Tahlil tuyg'usi bilan fikrlashning tabiiy natijalari "Nega?" kabi savollarga javob berishi mumkin yoki qanday qilib? Bu savollar qiyin vaziyatlarni ko'rsatadi va o'ylash va tafakkur qilish uchun bir qator taxminlar bilan dastlabki qadamlardandir⁵⁸.

Shu nuqtai nazardan, taklif etilayotgan model analitik fikrga ega bo'lgan talabalarni rivojlantirish va takomillashtirish uchun mo'ljallangan. Taklif etilayotgan modelning mo'ljallangan natijasi o'qish darajasini tizimli ravishda oshirish orqali analitik fikrlashni kuchaytirishdan iborat. Loyihalashtirilgan modelda birinchi navbatda talabalar o'zlarining eng yuqori darajadagi matniga e'tibor berishadi. Ular matnlarni o'rganish orqali tahliliy so'rovlarni ko'taradilar va bu so'rovlarni tengdoshlari bilan baham ko'radilar. Shundan so'ng, tengdoshlar bir xil matn ustida o'ylab, har bir so'rovga urg'u berib, ushbu savollarga javob berishga harakat qilishadi. Ushbu modelda matn uzunligi va murakkabligi kabi pastga qarab boshqariladigan matn-metrik o'zgaruvchilar va raqam va oldindan belgilangan darajalar kabi yuqoriga qarab boshqariladigan so'rov metrik o'zgaruvchilari mavjud. Asosan, bu yerda talabalarni hissiyotlarining aqliy yo'lni saqlash va tahlilning tarbiyaviy tuyg'usi, savol sifatini oshirish o'zgaruvchilari yotadi. Va nihoyat, matnni sharhlash va baholashni o'z ichiga olgan test yordamida talabalarning analitik fikrlashi baholanadi.

Ta'lim tizimida o'qishning ahamiyati yaxshi ma'lum. Talabalarning kitob o'qishi ularning qilayotgan ishlarini o'zgartiradi va vaqt o'tishi bilan ustoz va talaba, o'zlari va maktab haqidagi fikrlari o'zgaradi. Tushunishni osonlashtirish va tushunishni nazorat qilish uchun matn qiyinligini o'quvchilarning o'qish darajasiga moslashtirishning ahamiyati ham yaxshi isbotlangan. Biroq, matn va o'quvchilar alohida holda mavjud

---

⁵⁸ Goblirsch, K. (2016). Close Reading Strategies for Difficult Text: The Effects on Comprehension and Analysis at the Secondary Level. [\[PDF\]](#)

emas, o'qish ta'lim kontekstida sodir bo'ladi. Maktab ta'limi haqida ikkita universal haqiqat borganing o'xshaydi. Birinchidan, ular o'quv pog'onasida qanchalik baland bo'lsa, o'z tushunishlarini nazorat qilish, kerak bo'lganda qayta o'qish, topshiriqni o'zgartirish yoki u haqida yozishda shunchalik yaxshi bo'ladi, ikkinchidan, matn bilan bog'liq qiyinchiliklar o'quvchilarning o'qishiga ta'sir qilmaydi. Biroq, maktabdagi boshlang'ich o'quvchilar va bu darajadagi matn tahlili mavjud. Maqsad, boshlang'ich talabalar qanday farq qilishi mumkinligi, ular qanday ko'nikma va strategiyalarga ega bo'lishlari va bu yozma matnda nimaga e'tibor berishlariga qanday ta'sir qilishi mumkinligini modellashtirishdir.

Yuqorida aytganimizdek, kitobxonlik insonning ma'naviy boyligini oshirish, bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim omildir. Ayniqsa, ta'lim tizimida kitobxonlikning o'rnini beqiyos. Kitobxonlik faqatgina ma'lumot olish vositasi emas, balki insonning dunyoqarashini kengaytirish, tafakkurini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatini oshirishga ham xizmat qiladi.

O'qish - bu faqatgina matnni passiv idrok etish emas, balki muallif bilan faol muloqot jarayonidir. O'qish orqali tanqidiy fikrlash shakllanadi, axborotga nisbatan analitik yondashuv rivojlanadi va dunyoqarash kengayadi. Axborotga boy zamonaviy dunyoda matnlarni tahlil qilish, asosiy fikrni ajratib olish, taqqoslash va xulosalar chiqarish ko'nikmasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Analitik fikrlashni rivojlantirish modeli -taklif etilayotgan model quyidagi tamoyillar asosida quriladi:

Talabalarga badiiy, ilmiy-ommabop, klassik va zamonaviy adabiyotlardan iborat keng ko'lamli materiallar taklif qilish, har bir talabaning qiziqishlarini inobatga olib, kitoblar tanlash;

talabalarni ifodali o'qishga rag'batlantirish, bu esa matnni yaxshiroq tushunish va xulosalar chiqarish, o'qilgan asarlar bo'yicha munozaralar tashkil etish, fikr almashish va dalillar keltirish ko'nikmasini rivojlantirish;

talabalarga matnni chuqur tahlil qilishni talab qiladigan ijodiy vazifalarni berish, ularni matnga savollar berishga, javob izlashga va ma'lumotni tekshirishga o'rgatish;

muallifning o'z fikrini qanday ifoda etganini va qanday dalillar keltirganini tahlil qilish, mantiqiy nomuvofiqliklar va manipulyatsiyalarni aniqlash qobiliyatini rivojlantirish;

adabiy asarlarni baholash ko'nikmasini shakllantirish, o'z mualliflik matnlarini yaratish, talabalarni o'qilgan asarlar asosida hikoya, she'r yoki insho yozishga yo'naltirish;

o'qilgan asarlarga oid loyihalarni ishlab chiqish;

talabalarining yosh xususiyatlari va qiziqishlariga mos kitoblar bazasini shakllantirish;

matnlarni tahlil qilish uchun topshiriq va savollar tizimini ishlab chiqish, o'qilgan matnlarni tahlil qilish bo'yicha muntazam mashg'ulotlar o'tkazish, adabiy kechalar, tanlovlar va festivallar tashkil etish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish (elektron kutubxonalar, onlayn platformalar);

talabalarning o'quv savodxonlik darajasini monitoring qilish, ijodiy ishlarning natijalarini tahlil qilish, analitik ko'nikmalarning rivojlanish dinamikasini baholash;

talabalarning o'quv savodxonligi darajasini oshirish, axborotni tanqidiy baholash ko'nikmasini shakllantirish va analitik fikrlashni rivojlantirish, dunyoqarash va so'z boyligini kengaytirish, mustaqil ishlashning barqaror ko'nikmalarini shakllantirish;

kitobxonlikning ahamiyatiga bag'ishlangan ota-onalar yoki oila vakillaridan a'zolar yig'ilishlarini o'tkazish;

O'quv savodxonligini oshirish asosida analitik fikrlashni rivojlantirish - bu tizimli yondashuvni talab qiladigan murakkab jarayon. Ushbu model ta'limning turli darajalari va fanlari uchun moslashtirilishi mumkin. Muhimi, o'qish - bu faqat axborot olish emas, balki zavq olish, o'zini rivojlantirish va o'zini namoyon qilish imkoniyati ekanligini talaba, kitobxon, bo'lajak pedagogga eslatib turishdir.

Ushbu model ta'lim jarayonida talabalarning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Kitobxonlik faqatgina ma'lumot olish vositasi emas, balki insonning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga hissa qo'shadi.

O'zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasida Shahar loyihasi: Huquqiy asoslar va barqaror rivojlanish tamoyillari

ADU, Falsafa kafedrası doktoronti
Xoldarov To'liqinjon Qodirjonovich

2023 yil 30 aprel kuni O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi loyihasi e'lon qilindi. Yangi Konstitutsiya mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va demokratik jarayonlar bilan bog'liq holda, shaharlarni rivojlantirish, urbanizatsiya, yashash sharoitlarini yaxshilash va barqaror rivojlanishni ta'minlashga katta e'tibor qaratgan. Shaharlar O'zbekiston iqtisodiyotining markazlari, ijtimoiy va madaniy hayotning yuzasi sifatida muhim rol o'ynaydi. Yangi Konstitutsiyada shahar loyihalariga alohida ahamiyat berilishi, shaharlarni rejalashtirish va rivojlantirishda huquqiy asoslarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasida shahar loyihalarining huquqiy asoslari, barqaror rivojlanish tamoyillari, shaharlarni rejalashtirish va qurishda qo'llaniladigan asosiy prinsiplarga to'xtalib o'tamiz.

O'zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasi va hududiy rivojlanish. O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi 2023 yilda qabul qilindi va unda

shaharlarni rivojlantirish, urbanizatsiya va hududiy barqarorlik masalalari bevosita ko'rsatilgan. Yangi Konstitutsiya asosiy e'tiborni fuqarolarning huquqlari, farovonligi va yashash sharoitlarini yaxshilashga qaratadi.

Yangi Konstitutsiyada shaharlar va ularning aholisining farovonligini ta'minlash, shuningdek, fuqarolarning sog'lom yashash muhitini yaratish maqsadida davlat va mahalliy hokimiyat organlari o'rtasida mas'uliyatlar aniq belgilab qo'yilgan. Bunda, shahar loyihalarini ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarini birlashtirgan holda amalga oshirilishi kerak.

Atrof-muhitni himoya qilish. Konstitutsiyaning 49-moddasida atrof-muhitni himoya qilishga alohida e'tibor qaratilgan. Bu prinsip, shaharlarni rejalashtirish va qurishda ekologik xavfsizlikni ta'minlashni talab qiladi. Shahar loyihalarini amalga oshirishda, ekologik muammolarni hal qilish, yashash joylarida havoning ifloslanishini kamaytirish va chiqindilarni boshqarish masalalari eng muhim o'rin tutadi. Shaharlarni rejalashtirishda ekologik barqarorlikni ta'minlash, yangi turar joylar va sanoat obyektlarini qurishda yashil hududlarni ko'paytirish, atrof-muhitga zarar yetkazmaslik kabi masalalar muhim ahamiyatga ega. Yangi Konstitutsiyada ekologik masalalarga qaratilgan asosiy tamoyillar shaharlarning barqaror rivojlanishida qo'llanilishi kerak.

Shahar loyihalarining huquqiy asoslari. Shaharlarni rivojlantirish, ularning qurilishi va rejalashtirilishi jarayonida O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi, shuningdek, boshqa huquqiy normativ hujjatlar asosiy yo'riqnomalarni beradi. Bu hujjatlar shaharlarning barqaror rivojlanishini ta'minlash, fuqarolarni huquqiy himoya qilish va shahar qurilishida ekologik xavfsizlikni saqlashga yordam beradi. Shahar rejalashtirish va qurilish qonunlari. O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi shaharlarni rivojlantirishga qaratilgan bir qancha qonunlarni qabul qilish zaruratini ta'minlaydi. Shaharlarni rejalashtirish, qurish va boshqarish uchun "Shahar qurilishi va arxitektura faoliyatini tartibga solish to'g'risida"gi qonunlar va boshqa normativ hujjatlar ishlab chiqilgan. Ushbu qonunlar shaharlarni qurish, infratuzilmani rivojlantirish va ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatishda davlat va mahalliy hokimiyat organlarining rolini belgilaydi.

Mahalliy hokimiyat organlari, shuningdek, shahar va tuman darajasida aholi manfaatlarini himoya qilish, shaharlarni rejalashtirishda o'ziga xos huquqiy me'yorlarni ishlab chiqadilar. Bu qonunlar va qarorlar shahar loyihalarini amalga oshirishda aholi bilan maslahatlashish va ularning ehtiyojlarini hisobga olishni talab qiladi. Mahalliy huquqiy aktlar shahar loyihalarini va qurilishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ekologik standartlar. Shaharlarni qurishda ekologik xavfsizlikni ta'minlash, energiya samaradorligini oshirish va tabiatga zarar yetkazmaslik muhim vazifa hisoblanadi. Yangi Konstitutsiya atrof-muhitni himoya qilishga alohida e'tibor qaratadi, shu bois shaharlarni qurish va rejalashtirishda ekologik standartlar va texnik xavfsizlikni ta'minlash zarur.

Shaharlarni rivojlantirishda ijtimoiy jihatlar muhim o‘rin tutadi. Konstitutsiyada har bir fuqaroning ijtimoiy huquqlari, shu jumladan, to‘g‘ri yashash sharoitiga ega bo‘lishi kerakligi ta’kidlanadi. Shahar loyihalarini amalga oshirishda quyidagi ijtimoiy tamoyillarni hisobga olish zarur:

Shaharlarni rejalashtirishda barcha fuqarolarga teng imkoniyatlar yaratish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash zarur. Shahar loyihalarida ijtimoiy adolatni ta’minlash, aholi ehtiyojlarini hisobga olish va barcha qatlamlarga teng imkoniyatlar yaratish muhim tamoyil hisoblanadi. Shaharlar fuqarolarning turmush darajasini oshirishga xizmat qilishi kerak.

O‘zbekiston Konstitutsiyasida har bir fuqaroning to‘g‘ri yashash sharoitiga ega bo‘lishi kerakligi ta’kidlanadi. Shahar loyihalarini amalga oshirishda, xususan, yangi turar joylar, ijtimoiy obyektlar va infratuzilmani rivojlantirish orqali fuqarolarning yashash sharoitlarini yaxshilash, aholining turmush darajasini oshirishga qaratilgan islohotlar amalga oshiriladi.

Shahar loyihalarida ijtimoiy infratuzilma, ya’ni maktablar, shifoxonalar, sport maydonchalari, madaniyat markazlari va boshqa xizmatlar yaratish muhim vazifalardan biridir. Bu, aholi uchun qulay yashash muhiti yaratish va shaharlarning rivojlanishini ta’minlashga yordam beradi.

Shaharlarning ekologik barqarorligi yangi Konstitutsiyada bevosita ko‘rsatilgan. Yangi Konstitutsiya atrof-muhitni himoya qilish va ekologik xavfsizlikni ta’minlashga katta e’tibor qaratadi. Shaharlarni rejalashtirishda ekologik masalalar, resurslarni tejash, yashil hududlarni kengaytirish va tabiatga zarar yetkazmaslik masalalari ko‘rib chiqilishi kerak. Yangi Konstitutsiyada ekologik xavfsizlikni ta’minlashga qaratilgan qat’iy tamoyillar mavjud. Shaharlarni rejalashtirishda yashil hududlar va jamoat joylarining ko‘paytirilishi, ekologik tizimlarni saqlash va tabiiy resurslarni tejashga alohida e’tibor beriladi. Shaharlar o‘rganilgan, ekologik muvozanatni saqlovchi hududlar sifatida qurilishi kerak, bu esa aholi salomatligini yaxshilash va atrof-muhitga zarar etkazmaslikka yordam beradi. Shaharlarni rivojlantirishda energiya samaradorligi va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini qo‘llash muhim masala hisoblanadi. Yangi Konstitutsiyada ekologik xavfsizlik tamoyillari bilan birga energiya samaradorligini oshirish, yashash sharoitlarini yaxshilashga xizmat qiluvchi texnologiyalarni joriy etish zarurati ta’kidlanadi. Bu tamoyillar shahar qurilishida, transport tizimlarini modernizatsiya qilishda va yashil energiya manbalaridan foydalanishda namoyon bo‘lishi kerak.

Shaharlarni ekologik jihatdan barqaror qilish uchun aholini ekologik ta’lim bilan ta’minlash zarur. Shahar loyihalari doirasida ekologik ta’lim dasturlarini joriy etish, yashash joylarida ekologik ongni oshirish muhim. Bu esa fuqarolarga tabiatni muhofaza qilishda faollikni oshirishga yordam beradi.

Shaharlarni rejalashtirishda iqtisodiy omillar ham muhim o‘rin tutadi. Shaharlarning iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish va ijtimoiy infratuzilmani mustahkamlash kabi jihatlar muhim ahamiyatga ega. Shahar loyihalarini iqtisodiy o‘rish va barqarorlikni ta‘minlashga qaratilgan bo‘lishi kerak. Yangi Konstitutsiyada iqtisodiy o‘rish, investitsiyalarni jalb qilish va barqaror rivojlanishni ta‘minlashga qaratilgan tamoyillar mavjud. Shaharlarni rivojlantirishda ishlab chiqarish va xizmatlar sohasidagi innovatsiyalarni joriy etish, raqobatbardosh muhit yaratish zarur.

Shaharlarni rivojlantirishda yangi ish o‘rinlari yaratish, shuningdek, iqtisodiy infratuzilmani rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Shahar loyihalarini amalga oshirishda yangi sanoat, transport, ta‘lim va tibbiyot muassasalarini qurish, iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qiladi. Bularning barchasi shaharlarning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta‘minlashga yordam beradi.

Shaharlarni rivojlantirishda mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishi ham muhim o‘rin tutadi. Mahalliy ishlab chiqarish, qo‘shni hududlar bilan iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash va ularning iqtisodiy salohiyatini oshirish shaharlarning o‘rishiga katta hissa qo‘shadi. Shahar loyihalarini doirasida, ayniqsa, qishloq hududlari bilan integratsiya qilish va ularning iqtisodiy salohiyatini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Shahar loyihalarini amalga oshirishda innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarur. Yangi Konstitutsiyada ilm-fan, texnologiyalarni rivojlantirish va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlashga katta e‘tibor qaratiladi.

"Yashil shaharlar" yoki "aqlli shaharlar" (smart cities) kontseptsiyasi, yangi Konstitutsiyada ilgari surilgan asosiy yo‘nalishlardan biridir. Aqlli shaharlar rivojlanishi uchun zamonaviy texnologiyalarni, ayniqsa, ma‘lumotlar texnologiyalarini va internetni ishlatish, shaharlarning samarali boshqarilishi va ekologik muvozanatni saqlashda katta ahamiyatga ega. Shaharlarni rivojlantirishda innovatsion transport tizimlarini yaratish, ekologik jihatdan toza transport vositalarini joriy etish va infratuzilmani takomillashtirish muhim masalalardan biridir. Yangi Konstitutsiyada shaharlarning transport tizimining zamonaviy va ekologik jihatdan barqaror bo‘lishi zarurati belgilab qo‘yilgan. Shaharlarni rivojlantirishda energiya samaradorligi va ekologik tozalikka alohida e‘tibor qaratish, yashil texnologiyalarni qo‘llash, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish shaharlar uchun kelajakda asosiy o‘rish yo‘nalishlaridan bo‘lib qoladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlash lozimki. O‘zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi shaharlarni rivojlantirish, urbanizatsiya va barqaror rivojlanishni ta‘minlashda mustahkam huquqiy asoslarni yaratadi. Shahar loyihalarini amalga oshirishda inson huquqlarini, ekologik xavfsizlikni, iqtisodiy barqarorlikni va ijtimoiy tenglikni ta‘minlash zarurati ta‘kidlanadi. Yangi Konstitutsiya shaharlarni rejalashtirish va qurishda zamonaviy texnologiyalar, innovatsiyalar va ekologik tamoyillardan foydalanish zarurligini belgilaydi.

Shahar loyihalari muvaffaqiyatli amalga oshirilsa, bu fuqarolar uchun qulay yashash sharoitlari yaratishga, iqtisodiy o'sishni ta'minlashga, ekologik barqarorlikni saqlashga va barqaror rivojlanishga xizmat qiladi. Yangi Konstitutsiya shaharlarni rivojlantirishdagi asosiy huquqiy asoslarni belgilab beradi va bu jarayonni amalga oshirishda davlat, jamiyat va fuqarolar o'rtasida muvofiqlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Конституция-инсон шаъни, кадр-қиммати ва ҳуқуқларининг мустаҳкам кафолати

Андижон давлат университети
Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси: **Б.Ҳ.Абдуллаев**

Андижон давлат университети
Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси: **Н.Д.Дадажонова**

Аннотация: Ушбу тезисда мамлакатимизда ўтказилган референдум натижасида қабул қилинган янги таҳрирдаги Конституциямиздаги асосий ўзгаришлар ва қўшимчалар тўғрисида сўз юритилади.

Калит сўзлар: Конституция, қонун устуворлиги, ҳуқуқий давлат, референдум, ҳокимиятчилик принципи.

Мамлакатимизда 2023 йил 30 апрель куни ўтказилган референдумда иштирок этган фуқароларнинг 90,21 фоизи янги таҳрирдаги Конституциямизни ёқлаб овоз бергани ҳам бу фикрни яққол тасдиқлайди, шу билан бир қаторда, Бош қомусимизда халқимизнинг Янги Ўзбекистонни барпо этиш бўйича орзу-умидлари ва интилишлари ўз аксини топганини ифода этади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг аввалги таҳрири 1992 йил 8 декабрда Ўзбекистон халқининг ваколатли вакиллари бўлмиш парламент аъзолари, яъни Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши депутатлари томонидан қабул қилинганини биламиз. Бундан фарқли ўлароқ, мамлакатимиз Асосий Қонунининг янги таҳрири бевосита умумхалқ референдумида — тўғридан-тўғри овоз бериш йўли билан қабул қилинди. Шу маънода, янги таҳрирдаги Ўзбекистон Конституциясининг ҳақиқий муаллифи халқнинг ўзидир. Фуқароларнинг хоҳиш-иродаси эса ислохотларнинг манбаи ва ҳаракатлантирувчи кучи ҳисобланади.

Янги таҳрирдаги Конституция 7-моддаси биринчи бандида «Халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи», деган норма белгилаб қўйилган. Бу норма тимсолида Ўзбекистон Республикасида жаҳон миқёсида умумэътироф этилган халқ ҳокимиятчилиги принципи, яъни халқ суверенитетнинг ташувчиси ва давлат ҳокимиятининг ягона манбаи эканини аёнлашувчи тамойил мустаҳкамлаб қўйилган.

Шундан келиб чиқиб, кейинги йилларда мамлакатимизда Янги Ўзбекистон — инсон шайни ва кадр-қиммати, ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатлари олий кадрият ҳисобланган давлат бўлиши; халқ давлат органларига эмас, давлат органлари халққа хизмат қилиши; «одамлар ташвиши билан яшаш», халқимизнинг қонуний талаб-истаклари ва хоҳиш-иродасини рўёбга чиқариш давлат органлари фаолиятини баҳолашнинг энг муҳим мезонига айланиши; барча муҳим қарорлар аҳоли иштирокида, фуқаролик жамияти институтлари билан маслаҳатлашув асосида қабул қилиниши каби принцип ва ғояларни ҳаётга татбиқ этишга қаратилган тизимли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Демократиянинг талабу таомили ва устунлиги ҳам шунда. Бунда қонун чиқарувчи ва ижро органларидан инсон ҳуқуқларини таъминлаш; демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва мамлакатни модернизация қилишда парламент ва сиёсий партиялар, фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситаларининг ролини кучайтириш; ҳокимият тармоқларини тийиб туриш ва мувозанатни сақлашда парламент ролини ошириш; давлат хизматлари сифати ва самарадорлигини яхшилаш, давлат органлари фаолиятининг ҳисобдорлиги ва очиқлигини кучайтириш ҳамда парламент ва жамоатчилик назорати механизмларини амалга татбиқ этиш масалаларига алоҳида эътибор қаратиш талаб этилади.

Юқорида айтиб ўтилган модданинг иккинчи банди биринчи қисмида белгилаб берилган Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимияти халқ манфаатларини кўзлаб амалга оширилиши тўғрисидаги норма ҳам айтиб ўтилган фикрларнинг тасдиғидир. Ҳеч шубҳасиз, ушбу нормалар мамлакатимизда халқ ҳокимиятчилигининг конституциявий-ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш билан бир қаторда халқимиз хоҳиш-иродаси ва инсонларнинг қонуний манфаатларини таъминлашга ҳам хизмат қилади.

Мазкур модданинг иккинчи бандида яна бир умумэътироф этилган тамойил мустаҳкамланган. Унга кўра давлат ҳокимияти фақат «Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда унинг асосида қабул қилинган қонунлар ваколат берган органлар томонидангина амалга оширилади».

Конституциядаги ушбу қоидалар 10-модданинг «Ўзбекистон халқи номидан фақат у сайлаган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва Президенти иш олиб бориши мумкин», деган биринчи бандида янада аниқ ифода этилган ва чуқур очиб берилган. Яъни жамиятнинг бирон-бир қисми, сиёсий партия, жамоат бирлашмаси, ижтимоий ҳаракат ёки алоҳида шахс Ўзбекистон халқи номидан иш олиб боришга ҳақли эмас.

Ушбу нормалар талқини асносида шунини таъкидлаш ўринлики, инсоният тажрибаси негизида демократиянинг икки тури ишлаб чиқилган. Булардан бири — тўғридан-тўғри, яъни бевосита демократия бўлса, иккинчиси — сайланган

вакилларнинг тегишли муассасалари орқали амалга ошириладиган вакиллик демократиясидир.

Шунга кўра Ўзбекистонда бошқарув давлат ҳокимиятининг уч тармоқдан иборат тизими орқали амалга оширилади: Олий Мажлис қонун чиқарувчи вакиллик органи сифатида қонунларни қабул қилади, Вазирлар Маҳкамаси бошчилигидаги ижро ҳокимияти уларнинг ижросини таъминлайди, судлар одил судлов органлари сифатида низоларни қонун асосида ҳал қилади. Ушбу органларнинг ҳар бири муайян доирадаги ваколатларга эгадир.

Янги таҳрирдаги Конституциянинг 7-моддаси учинчи бандида: «Конституцияда назарда тутилмаган тартибда давлат ҳокимияти ваколатларини ўзлаштириш, ҳокимият органлари фаолиятини тўхтатиб қўйиш ёки тугатиш, ҳокимиятнинг янги ва мувозий таркибларини тузиш Конституцияга ҳилоф ҳисобланади ва қонунга биноан жавобгарликка тортишга асос бўлади», деб белгиланган.

Бу нормалар Янги Ўзбекистон демократик ҳуқуқий давлат ҳисобланиб, мамлакатда ҳокимият алмашиши фақат Конституция ва қонунлар асосида таъминланади, деган тамойил ҳаётга татбиқ этилишининг кафолатидир. Давлатнинг ҳуқуқий сиёсати инсонпарварлик, демократия, ижтимоий адолат ва сиёсий хилма-хиллик принципларига асосланади.

Янги Ўзбекистонда халқимизнинг бой тажрибаси ва маданий анъаналарига асосланган демократия ўрнатилмоқда, бунда аҳолининг турли ижтимоий гуруҳлари ва қатламлари манфаатлари ҳисобга олинади. Зўравонликка асосланган эскича маъмурий-буйруқбозлик тизими қолдиқлари ниҳоят барҳам топди, кўппартиявийлик, ғоя ва фикрлар хилма-хиллиги одатий ҳолга айланиб бормоқда.

Ўз навбатида, ушбу конституциявий нормалар умумэътироф этилган бир қатор принципларга ҳам тўла мос келади.

Хусусан, «Конституция ва қонунлар устунлиги» принципини олайлик. Давлат органларининг ваколатлари Президент, парламент ёки ҳукуматнинг ҳар хил норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари билан эмас, балки фақат Конституция ва қонунлар билан белгиланади. Давлат органлари Конституция ва қонунларга сўзсиз бўйсунishi ва ўз ваколатларини шу ҳуқуқий негиздагина амалга ошириши шарт. Бу қатъий мезон қонун устуворлигининг ҳам муҳим белгиси ҳисобланади. Жамиятнинг бирон-бир қисми, сиёсий партия, жамоат бирлашмаси, ижтимоий ҳаракат ёки алоҳида шахс томонидан «давлат ҳокимиятининг тортиб олиниши»га йўл қўйилмайди.

Шунингдек, инсоннинг сиёсий ва бошқа ҳуқуқ ҳамда эркинликларини амалга ошириши, давлат органларининг демократик асосда шаклланишини таъминлаш, жамиятнинг демократик сиёсий тизимини шакллантиришга кўмаклашиш ҳамда

демократик институтлар, фуқаролик жамияти институтлари ролини кучайтириш учун қулай шарт-шароит яратиш кафолатланади.

Конституциямиз Муқаддимасида давлат ва жамият тараққиётининг ҳуқуқий мафкураси, халқимиз Янги Ўзбекистонни бунёд этиш йўлида таянадиган конституциявий қадриятлар ва тамойиллар аниқ белгилаб берилган.

Биринчи тамойил — инсон ҳуқуқ ва эркинликларига, миллий ва умуминсоний қадриятларга, давлат суверенитети принципларига содиқлик. Бу билан Конституциямиз инсоннинг асрлар давомида дунёда шаклланган асосий маънавий-ахлоқий қадриятлари ва асосий ҳуқуқларини ўзида мужассам этган ҳолда, инсоннинг олий қадрияти — унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни ва кадр-қиммати эканини эълон қилди.

Иккинчи тамойил — демократия, эркинлик ва тенглик, ижтимоий адолат ва бирдамлик ғояларига садоқат. Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳуқуқда “инсон кадр-қиммати” тушунчаси ҳар бир инсон ҳурматга лойиқ эканини тушунишга асосланган тенглик ва шахсий эркинлик тушунчалари билан узвий боғлиқ.

Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномаларда таъкидланганидек, эркинлик — шахснинг ўз ҳуқуқларини амалга оширишида давлат аралашувининг йўқлигини англатади. Шу маънода, конституциявий ислохотларда ҳуқуқий, ижтимоий давлат императивини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилди. Бирдамлик, адолатли ижтимоий сиёсат, инсон капиталини ривожлантириш тамойиллари устуворлигига таянилди.

Учинчи тамойил — ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги юксак масъулиятимизни англаш (авлодлар ҳуқуқлари тенглиги принципи), шунингдек, мамлакатимизнинг бебаҳо табиий бойликларини кўпайтиришга ҳамда ҳозирги ва келажак авлодлар учун асраб-авайлаш, атроф-муҳит мусаффолигини сақлашга астойдил интилиш.

Тўртинчи тамойил — давлатчилигимиз ривожининг уч минг йилдан зиёд тарихий тажрибасига, шунингдек, жаҳон цивилизациясига бекиёс ҳисса қўшган буюк аجدодларимизнинг илмий, маданий ва маънавий меросига таяниш.

Бешинчи тамойил — Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти, аввало, қўшни давлатлар билан дўстона муносабатларини ҳамкорлик, ўзаро қўллаб-қувватлаш, тинчлик ва тотувлик асосида мустаҳкамлаш ҳамда ривожлантиришга интилиш.

Олтинчи тамойил — фуқароларнинг муносиб ҳаёт кечиришини, миллатлараро ва конфессиялараро тотувликни, кўп миллатли жонажон Ўзбекистонимизнинг фаровонлигини ва гуллаб-яшнашини таъминлаш.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз дунёвий давлат, очик ва адолатли жамият куриш, унда тенглик ва тенг ҳуқуқлилиқ принципларини ҳаётга татбиқ этиш, фуқаролар, айниқса, аёллар ва болалар ҳуқуқларини камситмаслик ғояларига асосланади. Бунда юртимизда инсон ҳуқуқлари маданияти тобора юксалаётгани,

инсон ҳаёти, эркинлиги, шаъни ва кадр-қимматиға ҳурмат руҳи шаклланаётгани алоҳида аҳамият касб этади.

Бош қомусимиз Муқаддимасида Ўзбекистон халқи ушбу Конституцияни, жумладан, «фуқаролар тинчлиги ва миллий тотувлигини таъминлаш мақсадида» қабул қилгани алоҳида таъкидланган. Шу маънода, Асосий Қонунимиз — биз учун нафақат муҳим ҳаётӣ қўлланма, балки миллий ғурур-ифтихор, керак бўлса, ушбу заминда истиқомат қилаётган, жинси, ирқи, миллати, тили, динидан қатъи назар, барча инсонлар учун мустаҳкам ҳуқуқӣ ҳимоя ҳисобланади.

Янги таҳрирдаги Конституциянинг 1-моддасида давлат қурилишининг янги стратегик мақсади — суверен, демократик, ҳуқуқӣ, ижтимоӣ ва дунёвий давлат қуриш эканлиги қатъӣ белгиланди, ижтимоӣ адолат ва бирдамлик принциплари жорий этилди. Айниқса, инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонунӣ манфаатларини ҳимоя қилишнинг мутлақо янги механизмларини назарда тутувчи конституциявий асослар мустаҳкамлангани эътиборга сазовор.

Шу ўринда 2023 йил 8 май куни Президентимизнинг “Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясини амалга ошириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони қабул қилинганини таъкидлаш лозим. Ушбу муҳим ҳужжат талаблари:

янги таҳрирдаги Конституциямизни сўзсиз ва тўлиқ амалга ошириш;

унда мустаҳкамланган устувор принципларни Янги Ўзбекистон улуғвор ғоясига ҳамоҳанг тарзда рўёбга чиқариш;

давлат органларининг фаолиятини янгича конституциявий-ҳуқуқӣ шароитларда йўлга қўйиш;

фуқаролар ўз ҳаётида халқ Конституцияси руҳини яққол ҳис этиб туришини таъминлаш мақсадларига қаратилган.

Фармонда белгиланганидек, “янги таҳрирдаги Конституция олий юридик кучга эга эканлигидан келиб чиқиб, давлат органлари ва ташкилотлари, шу жумладан, суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятида тўғридан-тўғри ва сўзсиз қўлланилади”.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига киритилган янги, замонавий ва жуда муҳим нормаларнинг ҳаётга қатъӣ ҳамда изчил татбиқ этилиши, хусусан, судлар томонидан ана шу конституциявий қоидаларнинг тўғридан-тўғри қўлланиши юртимиз ва халқимиз тарихида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари, қонунӣ манфаатлари ва кадр-қимматини улуғлаш борасида янги даврни бошлаб бермоқда. Президентимиз таъкидлаганидек, “Инсон қадри биз учун қандайдир мавҳум, баландпарвоз тушунча эмас. Инсон қадри деганда, биз, аввало, ҳар бир фуқаронинг тинч ва хавфсиз ҳаёт кечиришини, унинг фундаментал ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашни назарда тутамиз”.

Мухтасар айтганда, бугун Конституциямизнинг янги нормаларида асосий эътибор инсон, жамият ва давлатнинг барқарор ривожланишини таъминлашга қаратилганини ишонч билан таъкидлаш мумкин. Янги таҳрирдаги Асосий Қонуннинг қабул қилиниши билан бу борада янада мустаҳкам конституциявий-ҳуқуқий асос яратилди. Бинобарин, Янги Ўзбекистон ўзининг ушбу соҳалардаги халқаро мажбуриятларига қатъий содиқлигини яна бир бор намоён этди.

Конституциямизда Европа, Осиё, Шарқ ва Америка минтақаларида жойлашган дунё давлатларининг ижобий конституциявий тажрибаси ўз аксини топган. Асосий Қонунимиз ҳуқуқшунос олимлар, сиёсатшунослар, кўплаб халқаро ташкилотлар мутахассислари томонидан синчиклаб ўрганилган бўлиб, унга инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳуқуқ нормалари кўшимча равишда уйғунлаштирилгандир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2012.
2. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ. – Т.: Ўзбекистон, 2008.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008.
4. Конституциявий ҳуқуқ. Энциклопедик луғат. – Тошкент.: Ўзбекистон нашриёти, 2006.
5. “Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги Қонун (<https://www.lex.uz/acts/127899>)

Комил инсон концепциясининг такомиллашуви

Андижон давлат университети

МФМАҲТ кафедраси катта ўқитувчиси: **Ҳайдаров Раҳматулло Эргашевич**

Инсон камолотини таъминлаш тизимли ёндашувни тақозо этиб, бунда давлат бош сиёсий институт сифатида мавжуд ресурсларни йўналтиради. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 54-моддасига кўра, “Инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш давлатнинг олий мақсадидир.

Давлат инсон ҳамда фуқаронинг Конституция ва қонунларда мустаҳкамланган ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлайди”⁵⁹. Фикримизча, Янги Ўзбекистон шароитида инсон ва унинг ҳаёти қадрият ҳисобланиши алоҳида инобатга олиниб, Ўзбекистон Республикаси Ёзувчилар уюшмаси “Комил инсоннинг бадий

---

⁵⁹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Расмий нашр. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёт, 2023. – 80б. 23-бет

концепцияси”ни яратиш йўналишида бир қатор салмоқли ишларни олиб бориши лозим бўлади. Бугунги кунда бу йўналишда Тохир Маликнинг “Диний-антрологик концепцияси” эътиборга молик. Гарчи муаллифнинг кўрсатиб ўтишича, илмийликка даъвогарлик қилмаса-да⁶⁰, “Инсон – Оила – Маҳалла – Жамоа - Жамият” шаклидаги ижтимоий муносабатлар индивидуал субъектнинг ибратли хулқ-атвори асосида амал қилиши назарда тутилган.

Комил инсоннинг бадиий концепцияси ўзида “Инсон ва унинг эҳтиёжлари, “Инсон ва атроф муҳит”, “Инсон ва Худо”, “Инсон ва ўтмиш”, “Инсон ва тақдир” каби кенг қамровли, поғонали ижтимоий-маданий жараённинг динамик ифодасини ташкил этса-да, Тохир Малик, Шайх Муҳаммадсодиқ Муҳаммадюсуф, Усмонхон Алимов ва бошқалар айнан Ўзбекистоннинг маданий-жўғрофий ҳамда этномаданий харитасининг тавсифини инобатга олиб, комил инсон концепциясининг бадиий ва диний жабҳаларини асослаб берган. Бу ўринда Ўткир Хошимовнинг “Дафтар хошиясидаги битиклар”⁶¹и алоҳида яъни, маиший ва маънавий ҳаёт мувозанатини таъминлашда алоҳида мазмун касб этади.

Инсон концепциясининг бадиий моделини инсоннинг бадиий концепцияси бўйича қатор тадқиқотларни ўтказган литвалик Пятрас Браженас “Ижодкор (шоир, ёзувчи, рассом – Р.Х) шахс ривожланишини жамиятнинг статистик ҳолати билан эмас, балки уни доимий ривожланиши билан идрок этади”⁶². Фикримизча, айтиш мумкин, тарздаги идрок оддий китобхон учун кўзга кўринмас жараён саналиб, ижодкор ижтимоий билим маҳсулини турли сюжетлар ва диалоглар асосида баён этади. Бадиий концепция инсоннинг жисмоний, маънавий ва руҳий барқарор ривожланишини таъминлаш учун амал қилиб, бунда турли образлар ва сюжетлар маданий моҳиятни шаклда мужассамлашганини ифодалаб беради. Шу билан инсон камолотининг бадиий концепцияси: **а) тартибга солувчи; б) йўналтирувчи; в) установка берувчи; г) рағбатлантирувчи** каби функцияларни бажаради.

Агарда “Ижтимоий фалсафа кишилик жамиятининг энг умумий фалсафий манзарасини яратади, мавхум фалсафий тушунчалар орқали кишилик жамиятининг туб моҳияти тўғрисида муайян қарашлар тизимини яратади”⁶³ деган ҳукмнинг маъносига эътибор қаратсак, комил инсоннинг бадиий концепцияси шахсий сифатнинг мазмунига ва уни ифодалаб бериш тарзига эътибор қаратилганлигини кўришимиз мумкин. Р.С.Самаров⁶⁴ инсон ривожланишининг фалсафий-руҳий жабҳасига эътибор қаратиб, умри давомида ҳар бир инсон “А сифат ва сон кўрсаткичидан, А сон ва сифат кўрсаткичига” ўтишини ташқи ва ички яъни, экзо

⁶⁰ Тохир Малик. Одамийлик мулки ????

⁶¹ Хошимов Ў. Дафтар хошиясидаги битиклар.

⁶² Пятрас Браженас. Человек и в слово прозе. М.: -1981. 246 с. 14-стр.

⁶³ Фалсафа: қомусий луғат. (Тўзувчи ва масъул муҳаррир Қ.Назаров) – Т.: “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2004. – 496 Б. 151-бет

⁶⁴ Р.Самаров

ва эндо омиллар билан боғлиқ эканлигини кўрсатиб ўтган. Бунда комилликка интилиш индивидуал даражадаги эҳтиёж даражасида актуаллашса, инсон хулқида низосиз ҳаракатлар ифодаланади.

“Давлат аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларининг турмуш сифатини оширишга, жамият ва давлат ҳаётида тўлақонли иштирок этиши учун уларга шарт-шароитлар яратишга ҳамда уларнинг асосий ҳаётий эҳтиёжларини мустақил равишда таъминлаш имкониятларини кенгайтиришга қаратилган чораларни кўради”⁶⁵. Шу жиҳати билан давлат жамият ҳаётини бошқариш учун турли институтларнинг фаолиятини ташкил этади ва тартибга солади. Бу ўз навбатида Янги Ўзбекистонда комил инсон концепциясини яратиш ва ҳаётга татбиқ этиш учун “Ўзбекистон Республикаси Мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги - Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги - Ўзбекистон Республикаси Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги – Ўзбекистон Республикаси Ёшлар сиёсати ва спорт вазирлиги - Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги – Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги – Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги – Ўзбекистон Республикаси Оила ва хотин-қизлар қўмитаси - Республика Маънавият ва маърифат Маркази” ҳамкорликда комил инсон концепциясининг асосий компонентларини таълим-тарбия жараёни билан боғланган тарзда ишлаб чиқиш ва татбиқ этишдан иборат. Бунда ижтимоий фалсафа методологик асос сифатида хизмат қилиб, масалани Янги Ўзбекистон жамиятининг моҳиятини фалсафий идрок этишни таъминлаши лозим бўлади. Чунки, “Ижтимоий фалсафа ижтимоий-гуманитар фанларнинг методологик асоси бўлиб хизмат қилади”⁶⁶. Бизнингча, ижтимоий идеалларни ҳам белгилашда ижтимоий фалсафа дунёқарашни шакллантирувчи функцияси даражасида комил инсон тушунчасини структуравий-функционал тарзда ифодалаб бериши лозим. Шу тариқа давлат инсонларнинг маънавий ва руҳий ривожланишини таъминлашда миллий институтлардан мақсадли фойдалана олган бўлади. Ижтимоий фалсафа жамиятда ифодаланган ижтимоий муаммоларнинг таҳлилини амалга ошириб, социологиянинг категориал - тушунчаларидан фойдаланиб, ижтимоий қонуниятларни жамиятда ифодаланишини белгилаб беради⁶⁷.

Комил инсон концепциясининг ижтимоий-фалсафий моделини белгилашда жамиятда мавжуд реал муаммоларни илмий-таҳлилидан келиб чиққан ҳолда ёндашиш лозим бўлади. Бу аснода Навоийнинг “Ҳайрат ул-аброр”ида ўша даврдаги жамиятда мавжуд иллатлар ва ундан қутулиш йўллари белгиланганки,

⁶⁵ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Расмий нашр. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёт, 2023. – 80б. 24-бет

⁶⁶ Фалсафа: қомусий луғат. (Тузувчи ва масъул муҳаррир Қ.Назаров) – Т.: “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2004. – 496 б. 151-бет

⁶⁷ Всемирная энциклопедия: Философия. Главн. науч. ред. И сост. А.А.Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Современный литератор, 2001. -1312 с. 990-стр.

Навоийнинг Комил инсон концепциясининг ижтимоий-маданий қийматини таъминлабгина қолмасдан, ижтимоий стратификация қамровида мавжуд муаммоларни ҳам ўзида ифода этган. Жумладан, “Бу ишдан давлатнинг қўриқчиси – шоҳ беҳабар; давлатнинг устунлари эса порахўр бўлиб кетган. Талончиларни мамлакатга ҳоким қилиб қўйган. Уларнинг ҳар бири ислом уйини бузувчи динсиздир. Улар косибга ҳам, деҳқонга ҳам баробар зулм қиладилар; косиб, деҳқон у ёқда турсин, султоннинг ўзига ҳам”⁶⁸, деб кўрсатиб давлат ўзининг функциялари доирасида жамиятда кечадиган ижтимоий жараёнларни назорат қилиш ҳамда тартибга солишни таъминланишини назарда тутиб, жамиятда жумладан, айрим раҳбарларда ифодаланган салбий хулқ-атвор натижасини динсизлик деб кўрсатиб ўтган. Фикримизча, Навоий динсиз деб эътиқод, иймон, сабр каби фазилатларни мужассам этмасликни назарда тутган. А.Ҳайитметов⁶⁹ бу масалани макон ва замон контекстида “Ҳашан (хунук)” ва “Ҳасан (чиройли)” хулқ намунаси тарзида қиёслашни устун кўриб, Алишер Навоийнинг “Ҳайрат ул-аброр” асарида инсоний сифатлар концептини баён этган.

Ҳар қандай таълимотнинг замирида маълум бир ибрат (идеал) ифодаланган бўлиб, “Комил инсоннинг ижтимоий-фалсафий концепцияси”да бевосита қуйидаги муаммоларнинг ечими ўз аксини топмоғи мақсадга мувофиқдир:

- оила ва оилавий низолар;
- таълим-тарбия масканларидаги “устоз-шогирд”, “тарбиячи ва тарбияланувчи” орасидаги келишмовчиликлар;
- кекса авлод ва ўсиб келаётган ёш авлод орасидаги қаршиликлар;
- инсоннинг моддият ва маънавият орасидаги муносабатида моддиятни устун қўйиши;
- маънавий яратувчанликни қадрият сифатида идрок этмаслиги;
- сиёсий институтларининг ресурслари асосан уларнинг фаолиятини таъминлашга қаратилганлиги;
- фуқаро – солиқ тўловчининг ҳақ-ҳуқуқларини таъминлашда кузатилаётган камчиликлар;
- таълим тизимида миллий манфаатларнинг ҳимоясини таъминлаш ғоясининг тўлиқ тарзда ўз ифодасини топмаганлиги;
- жамиятда тақлидий хулқни эгаллаш, Ғарб давлатларидаги миллий қадриятларимизга путур етказувчи (“Оммавий маданият, ЛГБТ, фарзанд ота онасини судга бериши ва бошқалар) салбий унсурларни демократик қадрият сифатида оммавийлаштиришга интилишларнинг кузатилиши;

⁶⁸ Алишер Навоий. “Ҳайрат ул-аброр” Насрий баён қилувчи А.Ҳайитметов . Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. Т.: 1974 -1456. 91-бет

⁶⁹ Алишер Навоий. “Ҳайрат ул-аброр” Насрий баён қилувчи А.Ҳайитметов . Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. Т.: 1974 -1456. 90-бет

- ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчилар орасидаги қарама-қаршиликлар;
- сиёсий ҳокимият ва фуқаро орасидаги тушунмовчиликлар ва бошқалар.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ижтимоий фалсафа ўзининг функциялари доирасида инсон камолотини таъминлаш учун амал қилувчи институтларнинг фаолиятини методологик базасини ташкил этиб, диагностик ва прогностик функциялари доирасида мавжуд ижтимоий муаммолар ва уларнинг истиқболдаги ечимини белгилаб бериши лозим. Ижтимоий фалсафа ижтимоий муносабатларнинг табиатини ўрганиб, жамиятнинг маънавий ҳаётини таъминлашда устиворликка эга бўлиши лозим. Сабаби моддий ва маънавий муносабатларни вужудга келиши ва кечиши бевосита ижтимоий фалсафанинг тадқиқот объекти саналади. Жумладан, **“Моддий эҳтиёжлар – Мақсад – Ибрат = Моддий маҳсул”** ва **“Маънавий эҳтиёжлар – Рағбат – Мақсад = Маънавий маҳсул**. Ҳар иккала яъни, моддий ва маънавий муносабатлар мажмуасида белгиловчи, яратувчи, ривожлантирувчи, истеъмолчи, тақдим этувчи ва тадқиқ этувчи ҳам инсон саналади. Шу сабабли ижтимоий муносабатлар объектив реалликни мужассам этиб, бевосита ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчиларнинг хоҳиш ва иродасидан қатъий назар жорий ҳолатни ифодалайди.

Хулоса қилиб айтганда, мазкур ўзига хослик Янги Ўзбекистон тараққиётини таъминлашда моддий ва маънавий яратувчиларнинг ибратли образи асосида идеал яратишни тақозо этади. Шунда ёшларимиз ғазаб ва зинокорликни, моддий бойликка эришиш учун ҳар қандай йўл тўғри эканлигини тасвирловчи маънавий таҳдидни ўзида ифодалаган хорижий фильмлардаги қаҳрамонларни, сохта шоу-бизнес вакиларини ўзи учун намуна тариқасида белгилаб олмаслиги таъминланади.

Мутафаккир Навоий фалсафий қарашлари тизимида инсон марказий концепт сифатида

Андижон давлат университети MFMAХТ кафедраси
катта ўқитувчиси: **Ҳайдаров Раҳматулло Эргашевич**

Келажак авлодни тарбиялаш, етук баркамол шахсни камолга етказиш масаласи ҳар замонда Шарқ олимлари, мутафаккир ва донишмандларининг диққат-эътиборидаги асосий масала бўлиб келган. Аجدодларимиз инсон зотини юксакликка кўтарганлар, уни тирик мавжудотлар орасида энг аълоси деб ҳисоблаганлар ва инсон ва унинг яшашдан мақсади, мукаммал жамият, одил ва маърифатли шоҳ, комил инсон ҳақидаги қимматли фикрлари ҳозиргача ўз қадрини йўқотмасдан, инсониятга хизмат қилмоқда. Киши юксак фазилатлар ва қадриятларни эгалламасдан, ўзида инсонга муҳаббат туйғусини

шакллантирмасдан, гўзал хулқли, одобли, инсонпарвар бўлмасдан туриб етук шахс, комил инсон бўлиб етишмайди, деб ҳисоблаганлар.

Мутафаккир Алишер Навоий ҳам “Хамса” бешлигида инсон концепциясига тизимли ёндошиб, унинг марказида инсон, одамийлик концепцияси, адлу инсоф, саҳоват ва муҳаббат ҳақидаги фикр-ўйлари, эзгулик тамойилларини оламининг марказида ифода қилади. Унинг ижодидаги энг асосий инсонпарварлик ва эзгулик ғояларининг ўзига ҳослик томони шундаки, у ўзи яшаган давргача фаолият юритган барча мутафаккир ва ижодкорлардан фарқли ўлароқ илоҳийлик ва дунёвийлик тамойилини уйғунлаштира олди. Илоҳий ғоялар, тимсоллар унинг учун инсон ҳамиша интиладиган идеал олам бўлса, дунё шу идеал оламнинг кўзгуси, ибрат ҳамда сабоқ майдони. Зеро, инсонда коинотнинг, илоҳий оламнинг ҳикматлари, моҳияти акс этган. Айниқса, бу борадаги қарашлар “Ҳайрат ул-аброр” достонининг асосини ташкил этади. “Неки олами куброда бор-олами суғрода бор”, дейди Алишер Навоий ушбу достонида. Олами кубро - катта олам, яъни коинот, борлик. Олами суғро - кичик олам, яъни инсон. Бундай қараш аслида Одам Атонинг яратилиши ҳақидаги ривоятга бориб тақалади. Одам Ато, Қурони каримда айтилишича, тупроқдан яратилиб, кейин унга Аллоҳ ўз руҳини юбориб, жон ато этади. Демак, инсон модда ва руҳ ёки ёки табиат ва илоҳдан вужудга келган. Шу боис инсон тийнатиининг ўзида маъжоз ва ҳақиқат, илоҳийлик ва дунёвийлик мужассам.

Шунга кўра, инсон аввало ўзини, кейин Аллоҳ яратган жамики илму ҳикмат, маърифат-маънавиятини билиб, ўз Холиқини таниб, мусаффо руҳ ҳолида қайта ваҳдониятга қўшилмоғи даркор. Шу йўлда инсон ахлоқи покланади ва у комиллик даражасига кўтарилади.

Ижтимоий фалсафанинг тадқиқот майдони бевосита жамият характерини билиш учун унда кечадиган реалликни бевосита табиий (жисмоний, биологик) дан тортиб то ижтимоий ва сиёсий даражаларгача кечадиган босқичларни бевосита жамиятни структураси билан боғланган ҳолда ўрганади. Агарда мазкур масалага Алишер Навоийнинг “жамият – инсон” муносабатлар тизимида талқин қилсак, бунда мутафаккир инсонни нисбатан ноқис (комил бўлмаган) тарзда тасвирлаб, унингча инсон комилликка интилиш учун табиат ва жамиятдан ўзи учун аниқроғи камолотга эришиш учун шарт бўлган моддий, маънавий, маърифий билимларни ўрганиши, ўзлаштириши керак деб билади. Шу сабабли, “Ҳайрат ул-аброр” достонида ибтидо тариқасида индивид ва унинг ижтимоий хусусиятлари тасвирланган. Жумладан, “жамият-инсон” муносабатлар тизимида инсонийлик, халқпарварлик, маърифатпарварлик ва дидактик омиллар асосий контентга айлантирилган. Бунда майлларга алоҳида урғу берилган бўлиб унинг тўртта унсури кўрсатиб ўтилган. **Булар тўртта асосий элементдан таркиб топган бўлиб, қуйидагиларни ташкил этади:**

манба (source);
мақсад (aim);
рағбат (стимул) (impetus);
объект (object).

Навоий манба тариқасида маърифатни аниқроғи, Қуръон маърифатини кўрсатиб ўтади. Мақсад эса, комилликка интилиб ўзининг нафсини аниқроғи, жисмоний ва маънавий “Мени” орасидаги тафовутни бартараф этиб, ҳақиқий “Мен”га эришишни таъминлашдан иборат. “Алишер Навоийнинг Қуръон ҳадисдан унумли фойдалангани унинг бошқа асарларида ҳам кузатилади. Шоир ижодида Қуръон илмлари қай даражада ифодалангани ҳақида кенгроқ тасаввур ҳосил қилиш учун унинг “Назм ал-жавоҳир”, “Мажолис ан-нафоис”, “Ҳайрат ул-аброр”, “Ситтаи Зарурия”, “Насоим ал-муслимин”, “Хамсат ал-мутаҳаййирин” каби асарларидаги мавзуга дахлдор маълумотлар кўплаб илмий ишларда тадқиқ этилган. Мазкур асарларда ҳам Қуръон илмлари мавзусига катта эътибор берилгани маълум бўлди.

Шунингдек, Навоий дунёқарашининг марказий ғояси – инсон. Масалан, шоир ўзининг “Ҳайрат ул-аброр” достонида:

Мунча ғаройибки мисол айладинг,
Борчани миръоти жамол айладинг.
Ганжинг аро нақд фаровон эди,
Лек боридин ғараз инсон эди.
Конию ҳайвони, агар худ набот,
Ҳар бири бир гавҳари олий сифот.
Борчасини гарчи латиф айладинг,
Борчадин инсонни шариф айладинг [1.12].

Бизнинг фикримизча, инсоннинг бахт-саодати учун, унинг камолоти учун кураш “Ҳайрат ул-аброр”нинг асосий етакчи ғоясидир. Шу сабабли, “Ҳайрат ул-аброр” достонида инсонни камолотга эришишида маънавий борлиқнинг функционал ролига алоҳида эътибор қаратган. XX асрга келиб ижтимоий файласуф ва рухшунос Ж.Ньюттен инсон “Мени”да 2 та асос биринчиси, бу майл ва иккинчиси ижтимоий омил ифодаланганлигини кўрсатиб ўтган. Агарда (Алишер Навоий) инсон камолотини диний докториналар асосида талқин этганлигини назарда тутсак, Ғаззолийнинг қуйидаги фикрлари эътиборга молик. Мутафаккир инсон камолотини ислом доктринаси асосида талқин этиб, “Инсон Қуръонни қироат этаётганида иккита фаришта унинг пешонасини сийлайди” [2.17]. Шу нуқтаи назар билан қарасак, рағбат ана шу фаришталарнинг сийловига мушарраф бўлишдир. Объект тариқасида эса, ижтимоий муҳитда эътирофга сазовор бўлиб, Унинг (Аллоҳ) васфига мушарраф бўлишдир.

Хулоса қилиб айтганда, ҳазрат Навоий “Хамса”сининг мазмун-моҳияти умуминсоний ва гуманистик руҳ билан суғорилган. Мутафаккир инсонпарварлик

тушунчасига ижтимоий мазмун беради. Ушбу достонида камтарлик, вафодорлик, нафсни тийиш, ростгўйлик, сахийлик, донолик, муҳтож ва етим-есирларга ёрдам бериш, бағрикенглик, мулойимлик, ширинсуханлик, шижоаткорлик, эзгулик, меҳр-мурувват, раҳмдиллик, одамийлик - буларнинг ҳаммаси инсонпарварликнинг таркибий қисми бўлиб, инсонни камолот сари, эзгуликка етаклайди. Шунингдек, баркамол авлодни тарбиялаш борасидаги устувор вазифаларни амалга оширишда аждодларимиз меросининг, хусусан, Алишер Навоий асарларининг ўрни бекиёс. Бугун шоир асарларини чуқур ўргансак, мисралар қатидаги теран маъноларни англашга ҳаракат қилсак, шоирнинг инсон камолоти хусусидаги хулосаларининг маъзини чақа олсак, уларни қай даражада ёшларимиз онгига сингдира олсак, бу саъй-ҳаракатлар ёшларимиз характеридаги айрим камчиликларни барҳам топтиришга ҳамда маънавий юксак ёш авлодни камолга етказишга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Алишер Навоий. Ҳайратул-аброр Тошкент Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти 1989
2. Al-Ghazzali. Dehli. 1972
3. Erkin va farovon hayotni ta'minlash va qudratli Yangi O'zbekistonni barpo etishda "O'zbekiston-2030" strategiyasining ahamiyati.

Rivojlanayotgan O'zbekistonda xotin-qizlar ijtimoiylashuvida "O'ZBEKISTON-2030" strategiyasining ahamiyati

Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti tarix fakulteti
"Ijtimoiy fanlar" kafedrası professori v.b., siyosiy fanlar doktori:
Yunusov Kamaldin Abzalovich

Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti tarix fakulteti
sotsiologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi: **Mohinur Mahammadjonova**

Har jihatdan mukammal rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalash, ta'lim va maorifni yuksaltirish davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Binobarin, bugungi kunda mamlakatimizda inson omiliga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Inson omili, ayniqsa, xotin-qizlarning jamiyatdagi burchi, huquq va erkinliklari, manfaatlariga e'tibor, Hozirda, O'zbekistonda demokratiyani yanada chuqurlashtirish, fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish va ijtimoiy davlat barpo etishning asosiy va bosh yo'nalishi sifatida qaralmoqda.

Har bir inson ijtimoiylashuv natijasida jamiyatga qo'shilib, ma'naviy jihatdan takomillashib boradi. Ijtimoiylashuv jarayonini quyidagicha talqin qilish mumkin.

Ijtimoiylashuv — bu shaxsning jamiyatda ijtimoiy qoidalar, me'yorlar, qadriyatlar, urf-odatlar va madaniyatni o'zlashtirib, o'zini jamiyatning bir qismi sifatida shakllantirish jarayonidir. Bu jarayon insonning tug'ilishidan boshlab hayoti davomida davom etadi va uning jamiyatda muvaffaqiyatli moslashishi uchun asosiy omil hisoblanadi.

Ijtimoiylashuv orqali inson o'zining shaxsiyatini rivojlantiradi, ijtimoiy rol va maqomlarni egallaydi. Misol uchun, inson bolaligida oila muhitida asosiy qadriyatlarni o'rganadi, keyinchalik maktab va ish joylarida yangi ijtimoiy ko'nikmalarni egallaydi.

Ijtimoiylashuv jarayoni inson va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni mustahkamlaydi. Bu jarayonda jamiyat shaxsni o'rgatadi, shaxs esa o'z navbatida jamiyat hayotiga ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiylashuv orqali avlodlar o'rtasida madaniyat, an'ana va urf-odatlar uzatiladi. Bu jarayon jamiyatning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiylashuvning asosiy institutlari - bular: eng avvalo, oila, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, do'stlar va tengdoshlar guruhlari xisoblanadi. Ayniqsa, hozirda, internet – kiber makon – shaxs va ijtimoiy guruhlar – ijtimoiylashuv jarayonining tezlashuviga, shiddat bilan yuksalib borish omili bo'lib xizmat qilmoqda.

“Ijtimoiylashuv shaxsning jamiyatdagi faolligi va integratsiyasini ta'minlab, uning ijtimoiy rivojlanishi va o'zligini anglashiga yordam beradi” [2.34] – deb yozadi rus sotsiologi A. V. Petrovskaya.

Rivojlanayotgan O'zbekistonda xotin-qizlarning ijtimoiylashuvi jarayoni – muhim sotsiologik tadqiqot mavzusi bo'lib, yurtimizda gender muammosini yengillashtirishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi. “Ijtimoiylashuv,- deb yozgan ingliz sotsiologi Entoni Giddens, individlarning ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni bo'lib, bu jarayonda ular shaxs sifatida shakllanadilar.” [3.822].

“Ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishda, yosh avlodni erkin, mustaqil fikrlashi, hayot voqeligini to'g'ri tahlil qila olish va baholay olish kabi ko'nikmalar ham asosiy o'rin egallaydi. Hozirda, g'arbdan bizga kirib kelayotgan, shaxs tomonidan mavjud ijtimoiy voqelikni tanqidiy asosda tahlil qilish, fikrlash tamoyiliga e'tibor kuchaymoqda. G'arb mafkurasi shu orqali bizdagi mavjud sharqona ma'naviy qadriyatlarni sindirib, ularning o'rniga o'zlarining g'arbona tafakkur tarzini va shu orqali turmush tarzini olib kirishga intilmoqdalar.” [4.154].

2023-yil 30-aprelda o'tkazilgan referendumda umumxalq ovoz berish orqali O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi qabul qilinganligi Yangi O'zbekistonni barpo etishning konstitutsiyaviy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-sonli “O'zbekiston — 2030” Strategiyasi to'g'risidagi Farmonida ham rivojlanayotgan O'zbekistonda xotin-qizlar ijtimoiylashuvi jarayoni va bu jarayonning jamiyat taraqqiyotiga ko'rsatadigan ijobiy jihatlari aniq ko'rsatib berilgan.

Jamiyat hayotida xotin-qizlar, oilaning oʻrni va roli beqiyos kattadir. Har bir xotin-qizning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hayotidagi mavqei yuksak darajada boʻlishi, ularning har tomonlama bilimli, ongli, yuksak tafakkurli, maʼnaviy-mafkuraviy jihatdan yuksak darajada boʻlishi, oila qurish, bola tarbiyasi va hozirgi oʻta murakkab zamonda turmushning ayovsiz sinovlariga tayyor boʻlishi oʻz navbatida, oila va jamiyat barqarorligi hamda ravnaq topishini taʼminlashga xizmat qiladi.

Xotin-qizlarni ijtimoiylashtirishga qaratilgan eʼtibor Prezidentimiz tomonidan eʼlon qilingan “Oʻzbekiston-2030” strategiyasida ham oʻz aksini topgan. Mazkur strategiya Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son farmoniga muvofiq “Oʻzbekiston-2030” strategiyasi tasdiqlandi. Mazkur hujjat kelgusi 7 yil davomida Oʻzbekistonning asosiy rivojlanish yoʻnalishlarini belgilab beruvchi muhim hujjat hisoblanib, 5 ta ustuvor yoʻnalish doirasida 100 ta maqsadga erishishga qaratilgan. Uning maqsadlari va samaradorlik koʻrsatkichlari aholi tomonidan oson qabul qilinib, tushunish uchun qulay shaklda bayon etilgan.

“Oʻzbekiston — 2030” strategiyasi Oʻzbekistonda har bir yilga beriladigan nomlardan kelib chiqib qabul qilinadigan Davlat dasturlari asosida amalga oshirib borilmoqda. 2025 yil – Oʻzbekistonda “Atrof muhitni muhofaza qilish va “yashil iqtisodiyot” yili” – deb eʼlon qilinganligi fikrimizga yorqin misol boʻladi.

“Oʻzbekiston — 2030” strategiyasining birinchi boʻlimi “Har bir insonga oʻz salohiyatini roʻyobga chiqarishi uchun munosib sharoitlarni yaratish” – deb nomlangan boʻlib, uning uchinchi paragrafi (Ijtimoiy xizmatlar koʻrsatish va kambagʻallikni qisqartirish boʻyicha islohotlar)ning yigirma beshinchi bandida: “Xotin-qizlarni qoʻllab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini taʼminlash, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy faolligini oshirish va gender tenglikni taʼminlash”ga qaratilgan. Ushbu vazifa, “Gender tenglikni taʼminlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish.

Jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zoʻravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini taʼminlash.

“Ayollar daftari” bilan manzilli ishlashning shaffof mexanizmini yaratish, mazkur ishlar boʻyicha jamoatchilik nazoratini oʻrnatish.”

Yuqorida bildirilgan fikr va mulohazalardan quyidagi xulosalarni chiqarish lozim.

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-sonli “Oʻzbekiston — 2030” Strategiyasi toʻgʻrisidagi Farmonida belgilangan, rivojlanayotgan Oʻzbekistonda xotin-qizlar ijtimoiylashuvi jarayoni va bu jarayonning jamiyatimizning kelgusidagi taraqqiyotiga koʻrsatadigan ijobiy jihatlari ustivor ahamiyatga ega.

2. Oʻzbekistonda xotin-qizlar ijtimoiylashuvi jarayonini yanada yuksaltirib borish uchun, umumtaʼlim maktablarining 10-11 sinflarida ikki yillik “Bitirvchi qizlar maktabi” oʻquv kursini tashkil qilish maqsadga muvofiq.

2. Umumta'lim maktabi doirasidagi ikki yillik "Bitirvchi qizlar maktabi" o'quv kursini tamomlagan qizlar o'rta ma'lumoti haqidagi attestatga ega bo'lish bilan birga kamida 6-7 ta kasblar bo'yicha ham sertifikatlariga ega bo'ladilar, yuksak ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlikka ega bo'lgan qizlar mustaqil hayotga hamda oila va turmush sinovlariga dosh bera oladigan immunitetga ega bo'lib chiqadilar. Kelgusida, ular o'zlarining ijtimoiy mavqeini yaratish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

3. Yangilanayotgan O'zbekistonda xotin-qizlarning ijtimoiylashuvi yuksaltirib borish - jamiyat ijtimoiy hayotida eng zaif va nimjon, qo'llab-quvvatlanishi zarur bo'lgan xotin-qizlar ijtimoiy qatlamining kuchli hamda mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga salmoqli ta'sir ko'rsatuvchi kuchiga aylanishiga, mamlakatda gender muammosini hal etishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-158-sonli Farmoni. "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida.
2. Internet ma'lumoti. <https://lex.uz/docs/6600413>.
3. V. Petrovskaya, "Ijtimoiylashuv nazariyalari", Moskva: Nauka, 1986.
4. Entoni Giddens. Sotsiologiya: Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. T.: Sharq, 2002. 822-bet.
5. Yunusov K.A. Umumiy sotsiologiya. Toshkent. "INNOVATSIYA-ZIYO" nashriyoti. 2024 yil. 154 bet.

Yangi taxrirdagi konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalarning mazmuni va mohiyati

Andijon davlat universiteti,
Tayanch doktoranti: **Umarov Xusanboy**

Bir narsani alohida aytish kerakki, Konstitutsiyaning bu matni olim-u mutaxassislar tomonidan faqat kabinetlarda yaratilmadi. Balki, dastavval ikki bosqichda xalqimizning fikri, takliflari o'rganildi, shundan so'nggina Konstitutsiya loyihasi tayyorlandi. Avvallari esa Konstitutsiya qabul qilishda dastlab loyiha ishlab chiqilib, keyin xalq muhokamasiga qo'yilardi.

- **birinchi bosqichda** Konstitutsiya loyihasini shakllantirish uchun fuqarolarimiz 60 mingdan ziyod taklif berishdi. Ularning taxminan har to'rttasidan bittasi loyihadan joy oldi;

- **ikkinchi bosqichda** Konstitutsiya loyihasi umumxalq muhokamasiga qo'yildi. Ommaviy axborot vositalari, Internet tarmoqlari orqali loyiha bilan 5 million aholi tanishib, 150 mingdan ortiq taklif va mulohazalar aytiladi.

SHu bilan birga, mehnat jamoalari, oliygohlar, mahalla faollari va ziyolilar bilan bo'lib o'tgan muhokamalarda ham yana qariyb 10 mingta qo'shimcha taklif kelib tushdi. Ayni paytda xalqaro-huquqiy hujjatlar va 190 dan ortiq davlatlar tajribasi o'rganildi, loyiha 6 turdagi ekspertizadan o'tkazildi.

Bularning hammasi yangilanayotgan Konstitutsiyada jamiyatning barcha qatlamlari manfaatlarini inobatga olingani, Yangi O'zbekistonni qurish g'oyasi atrofida butun jamiyat jipslashgani, Bosh Qomusimiz tomonidan xalq Konstitutsiyasi bo'layotganidan dalolat beradi.

Yangilangan Konstitutsiyadagi moddalar soni amaldagi 128 tadan 155 taga, normalar soni 275 tadan 434 taga oshdi. YA'ni, Asosiy qonunimiz matni qariyb 65 foizga ortdi va xalqimiz takliflari asosida yangilandi.

Konstitutsiyaning 1-moddasida O'zbekiston – suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat ekanini qat'iy belgilab qo'yildi.

Tariximizda ilk bora O'zbekiston – ijtimoiy davlat, deb belgilandi. Ya'ni, insonga e'tibor hamda g'amxo'rlik – davlat va jamiyatning eng asosiy burchi ekanini mustahkamlandi.

Kuchli ijtimoiy himoya va muhtojlarga g'amxo'rlik – davlat siyosatining muhim yo'nalishi bo'lib qoldi.

Konstitutsiyada kambag'allikni qisqartirish, bandlikni ta'minlash, ishsizlikdan himoya qilish bo'yicha davlat o'ziga qator yangi majburiyatlar olinishi belgilandi. Umuman davlatning ijtimoiy sohadagi majburiyatlari bilan bog'liq Konstitutsiyadagi normalar 3 barobar ko'paytirildi.

Yangi konstitutsiyaning 50,51,52-moddalarida Ta'lim olish huquqi va imkoniyati kengaytirildi, Konstitutsiyada davlatning o'qituvchilar shaxsini va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qilish majburiyati kuchaytirildi.

Bu qoidalar mamlakatimizdagi 685 ming nafardan ortiq o'qituvchilarning professional o'sishi hamda ijtimoiy va moddiy qo'llab-quvvatlanishi ularning jamiyatdagi ijtimoiy maqomi, obro'sini yanada oshirishga xizmat qiladi.

51-moddaga muvofiq Oliy ta'lim tashkilotlariga akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqi taqdim etildi.

Konstitutsiyamizga ushbu normaning kiritilishi professor-o'qituvchilar va talabalarning o'quv jarayonidagi mustaqilligini ta'minlashga xizmat qiladi. Jumladan, keyingi yillarda ko'plab nodavlat oliy o'quv yurtlari ochildi, xorijiy universitetlar filiallari soni ortmoqda, 41 ta davlat oliy o'quv yurtiga akademik va moliyaviy mustaqillik berildi.

Ijtimoiy davlatga xos yondashuvlar ta'lim sohasiga oid ko'plab modda va normalarda ham o'z ifodasini topdi. Ta'lim va ilm-fanga oid normalar qariyb 2 barobarga oshirildi.

Jumladan, fuqarolarning oliy ta'lim muassasalarida davlat granti hisobidan o'qish huquqi qat'iy belgilab qo'yildi.

Ma'lumot tariqasida aytish mumkinki, 2017 yilgacha oliygohlarda o'qish uchun davlat grantlari soni faqat qisqarib kelgan bo'lsa, oxirgi olti yilda bu boradagi ahvol butunlay o'zgardi. Grantlar soni 2 baravar ko'payib, 40 mingtaga etdi. Magistratura uchun esa 5 baravar ko'paydi.

Asosiy qonunda fuqarolarning bepul boshlang'ich kasb-hunarga o'qitilishi ham belgilab qo'yildi.

Nogironligi bor bolajonlarimizga o'z tengdoshlari bilan bir xil ta'lim olishi uchun barcha sharoitlarni yaratish ko'zda tutildi. SHuning uchun, bunday imkoniyatlar inklyuziv ta'lim sifatida Konstitutsiyaga kiritildi. Bu shunday nuqsonlarga ega bolalarimizning yakkalanib qolmasligi, jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida shakllanishi va kamol topishi uchun muhim kafolatdir.

Konstitutsiyada davlatning o'qituvchilar sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qilish majburiyati kuchaytirildi. Bu qoidalar mamlakatimizdagi 685 ming nafardan ortiq o'qituvchilarning professional o'sishi hamda ijtimoiy va moddiy qo'llab-quvvatlanishi ularning jamiyatdagi ijtimoiy maqomi, obro'sini yanada oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – mamlakatimizda demokratik, ijtimoiy davlat barpo etishning g'oyaviy-huquqiy asosi

Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti tarix fakulteti

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası professori v.b., siyosiy fanlar doktori:

Yunusov Kamaldin Abzalovich

Annotatsiya: mazkur ilmiy ma'ruza tezisida, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – mamlakatimizda demokratik, ijtimoiy davlat barpo etishning g'oyaviy-huquqiy asosi sifatidagi tamoyillar ijtimoiy-falsafiy, umumsotsiologik tahlil qilindi. Unda, asosiy e'tibor, ijtimoiy davlat barpo etishning o'ziga xos qonun-qoidalari, shartlari va omillari bayon qilindi. Shuningdek, mazkur tanlangan ijtimoiy mavzuning muammolarini bartaraf etishda zamonaviy innovatsion yondashuv - uning barcha yo'nalishlari uchun metodologik va konseptual ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, jamiyat, g'oyaviy-huquqiy asos, demokratiya, ijtimoiy davlat, fuqarolik jamiyati, asosiy tamoyillar, xalq farovonligi.

Tarixdan ma'lumki, har qanday mustaqil davlatning konstitutsiyasi, uning mustaqillikka erishganidan boshlab, uning rivojlanish bosqichlari, tub burilishlar yuz bergan davrlarida ro'y bergan tub ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni o'zida aks ettirgan bo'ladi.

Konstitutsiya birinchidan, shu yurtda istiqomat qiladigan aholi turmush darajasi, turmush sifati, erkinligi, demokratik tamoyillarining qay darajada amal qilishi, g'oyaviy-siyosiy madaniyati, ongi va tafakkuri, ijtimoiy-iqtisodiy holati va shu kabi ko'plab omillarni o'zida aks ettiradi.

Ikkinchidan, konstitutsiya, davlat va jamiyat hayotining bugungi taraqqiyot darajasinigina o'zida ifodalamasdan, ertangi kuni, barcha sohalardagi kelajagi, rivojlanish istiqbollarini, xalqning ezgu orzu-umidlarini ham o'zida mujassamlashtiradi.

Uchinchidan, konstitutsiya, davlat va jamiyat hayotida amal qiladigan ichki qonun va qoidalar, me'yoriy tamoyillarni o'zida ifodalab, xalqaro miqyosda e'tirof etilgan va amal qiladigan qonun-qoidalariga monand bo'lishi darkor.

To'rtinchidan, konstitutsiyani xalqaro andozalarga mos bo'lishligi barobarida, xalqimiz asriy orzularini ro'yobga chiqarishga yaraydigan qomusiy-huquqiy vosita sifatida ham ko'riladi.

Beshinchidan, jamiyat, aholining huquqiy ongida konstitutsiya mohiyatining aks etishi, o'z navbatida, baxtli kelajak hayotimizni yaratishimizga ham muhim garovdir.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi dunyoning rivojlangan mamlakatlarining konstitutsiyalari singari eng demokratik tamoyillarni o'zida mazmunan singirdi hamda dastlabki bo'limda aniq ifoda etadi. Konstitutsiyamiz mohiyatini uning muqaddima qismi hamda asosiy tamoyillaridan ham anglash mumkin. Asosiy tamoyillar deb e'tirof etilgan qoidalar mazmunan har bir inson, millat, xalq, jamiyat va davlat orzu qilgan, shuningdek, uning hayotga tatbiq etilishi demokratiyaning asl mohiyatini bildiruvchi ustuvor yo'nalishlar hisoblanadi. Konstitutsiyaning birinchi bo'limining to'rtta bobida aks etgan asosiy tamoyillar O'zbekistonda yashayotgan har bir shaxsga, mavjud davlat hokimiyatining barcha organ va idoralariga, jamoat birlashmalari hamda uyushmalarga, nodavlat tashkilotlarga birdek taalluqlidir.

Konstitutsiyamizning eng e'tiborli xususiyati, mazmuni hisoblangan qoida, ya'ni davlatning barcha sa'i-harakati inson va uning hayoti, sha'ni, qadr-qimmatini, manfaatini ta'minlashga yo'naltirilganligi, inson huquqlari eng oliy qadriyat ekanligini tan olinganligidir. Inson huquqlari va erkinliklari davlat qonunlari, avvalo Konstitutsiya bilan himoya qilinadi.

O'tgan davr mobaynida shahar va qishloqlarimiz qiyofasi o'zgarib, yurtimiz obod va ko'rkam bo'ldi. Mulkdor va tadbirkorlarning jamiyatdagi o'rnini va nufuzini mustahkamladi. Yirik inshootlar, korxonalar, zavod va fabrikalar qad ko'targani, yoqilg'i va g'alla mustaqilligiga erishilgani, iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar yuz

bergani, makroiqtisodiy barqarorlikka erishilgani, barcha-barchasi yangilanayotgan O'zbekiston taraqqiyotining aniq natijalaridir.

Eng muhimi, o'tgan 33 yillik mustaqil rivojlanish davri davomida odamlarning tafakkuri va hayotga munosabati o'zgarib bormoqda, ularning davlatimiz buyuk kelajagiga bo'lgan qat'iy ishonchi kuchaymoqda.

Bularning hammasi yangi jamiyat barpo etishday olijanob va mas'uliyatli ishda xalqimiz tayanadigan asosiy yutuqlardir. Ammo, hayot, pirovard maqsadlarga yetish uchun mamlakatimizda boshlangan ijtimoiy-iqtisodiy, barcha sohalarda olib borilayotgan islohotlarni izchil davom ettirish farovon hayot yo'lida yanada faol va fidoiy bo'lishimizni talab qiladi.

Bizning bosh strategik maqsadimiz - farovon hayot, bozor iqtisodiyotiga asoslangan erkin demokratik, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy davlat barpo etishdir. Bozor iqtisodiyoti, eng avvalo, ko'pmulkchilikka va ular o'rtasidagi raqobatga tayanadi. Unda mulkning barcha qonuniy shakllari teng huquqqa ega bo'lib, bu huquq davlat tomonidan kafolatlanadi. Iqtisodiy taraqqiyotni bozordagi talab va taqlif yo'lga soladi va boshqara boshlaydi. Uni markazdan turib boshqarishga, mablag' va fondlarni rejali taqsimlashga hojat qolmaydi.

Ko'pmulkchilikka asoslangan bozor iqtisodiyotini joriy qilish orqali yurtimizda yashaydigan barcha insonlar uchun millati, tili va dinidan qat'iy nazar, munosib hayot sharoiti yaratib berish, rivojlangan demokratik mamlakatlardagi kabi kafolatlangan turmush darajasi va erkinliklarni ta'minlash, ijtimoiy yo'naltirilgan hayotni barpo qilish - davlatimiz siyosatining mazmun-mohiyatini ifodalaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining birinchi moddasida "O'zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat"⁷⁰ – deb ko'rsatib o'tilgan.

Jamiyat hayotining barcha jabhalarida tub o'zgarishlar amalga oshirilayotgan, bozor munosabatlari ustuvor bo'lib borayotgan hozirgi sharoitda kuchli ijtimoiy siyosat yuritish taraqqiyotimizning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib qolaveradi. Bu esa ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan tamoyillarni belgilaydi, ularning amalga oshishiga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining o'nikkinchi moddasida "O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi. Hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emas"⁷¹ – deb ta'kidlangan bo'lib, ushbu modda mamlakatimizda demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat barpo etishda ma'naviy-huquqiy asos bo'lib xisoblanadi.

Ijtimoiy davlat va uning asosiy tamoyili bo'lgan kuchli ijtimoiy siyosat deganda, xalq to'g'risida - har bir ijtimoiy guruh, qatlam, tabaqa, har bir fuqaro, yoshu keksa,

---

⁷⁰ Internet ma'lumoti. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/6445145>.

⁷¹ Shu joyda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/6445145>.

erkagu ayol - barcha-barcha yurtdoshlarimiz to'g'risida g'amxo'rlik qilish, islohotlarni, iqtisodiy tadbirlarni xalq manfaatlarini ko'zlagan holda o'tkazish lozimligini talab qiladi.

Shuningdek, jamiyat va davlatning xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, madaniyat, ilmfan kabi ijtimoiy sohalariga e'tiborni susaytirmaslik, aksincha, ularga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytirib borish tushuniladi. Ijtimoiy davlat barpo etish uning muhim tamoyili bo'lmish kuchli ijtimoiy siyosat o'tkazishning ma'no-mazmuni, o'zining - iqtisodiy, huquqiy, siyosiy, ma'naviy sohalaridagi rivojlanish tendensiyalarini tashkil etadi. Buv davlatimiz siyosatining insonparvarlik mohiyatidan kelib chiqadi.

Hozirda, yangilanayotgan O'zbekistonda barpo etilayotgan huquqiy demokratik, ijtimoiy davlat, fuqarolik jamiyati – barcha fanlar uchun nazariy-metodologik ahamiyat kasb etmoqda. O'z navbatida, huquqiy demokratik, ijtimoiy davlat, fuqarolik jamiyati konsepsiyasi – jamiyatimiz hayotida o'zining muhim tamoyillari bilan hozirgi va kelgusidagi hayotimizning mazmun-mohiyatini o'zida ifodalaydi. Masalan, hozirda, O'zbekistonda yosh oilalarga uzoq muddatli imtiyozli kredit berishning yangi shartlari belgilandi.⁷² Unga ko'ra, Yosh oilalarga qurilayotgan uy-joylar uchun boshlang'ich badalning 65 foizigacha bo'lgan qismini O'zbekiston Yoshlar ittifoqi mablag'idan to'lash tartibi joriy etiladi. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Mamlakat ijtimoiy hayotida faol ishtirok etayotgan yosh oilalarni uy-joy bilan ta'minlashni yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarori loyihasida qayd etilgan.

Yangilanayotgan O'zbekistonda ijtimoiy davlat barpo etish konsepsiyasi doirasida tadqiqotlar olib borish va mavjud muammolarni hal etib borishning yana bir muhim jihati, mamlakatda avj olib borayotgan korrupsion vaziyatga qarshi keskin chora ko'rishdan iborat. Mamlakatimiz dunyoning eng korrupsiyalashgan davlatlaridan biriligicha qolmoqda — Transparency International tashkiloti 2023 yilda e'lon qilgan reytingda 180 davlat orasida 121-o'rindamiz. Mutaxassislar mamlakatda, ayniqsa, elitar korrupsiya kuchayganini aytmoqda. Muammo butun bir tizimga aylangani haqidagi xulosalar esa yanada xavotirli.⁷³

Yangilanayotgan O'zbekistonda korrupsiya, poraxo'rlik yildan yilga kamaymay, aksincha, tobora ortib bormoqda. 2021 yilda 91 nafar davlat xizmatchisi pora olgan, ulardan 49 nafari – rahbar, 8 nafari rahbar o'rinbosari. Eng ko'p poraxo'rlik ichki ishlar tizimida. O'tgan yili eng kam pora miqdori 50 dollar, eng kattasi 200 ming dollarni tashkil etgan.⁷⁴ Eng yomoni, korrupsion holat, ayniqsa, poraxo'rlik ta'lim tizimida, ayniqsa, umumta'lim muassasalarida, davlat muassasalari rahbar kadrlari o'rtasida avj olmoqda. Jamiyat hayotida ularning mavjudligi, mamlakat miqyosida olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga mutlaqo yo'l qo'ymaydi.

⁷² Internet ma'lumoti. <https://qalampir.uz/news/>.

⁷³ <https://daryo.uz/k/2024/10/04/> "Hattoki davlat byudjeti ham korrupsiya bilan ijro etiladi." O'zbekistonda poraxo'rlik va tanish-bilishchilik qachon yo'qoladi?

⁷⁴ <https://kun.uz/kr/news/2022/06/20/> O'zbekistondagi poraxo'rlik statistikasi.

Hozirda, yangilanayotgan O'zbekistonda, demokratik, fuqarolik jamiyatni barpo etish, ijtimoiylashgan davlatni barpo qilish jarayonida ijtimoiy yo'naltirilgan kuchli siyosatni davom ettirishga qaratilgan quyidagi tadbirlar o'tkazilishi ko'zda tutiladi.

Birinchidan, xalq moddiy farovonligini bosqichma-bosqich va izchil oshirib borishni ta'minlash, yurtdoshlarimizning munosib hayot kechirishi va kamol topishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, aholini, eng avvalo, uning yordamga muhtoj qatlamlari — bolalar, qariyalar, nogironlar, o'quvchi yoshlar, talabalarni ijtimoiy muhofazalashning aniq yo'naltirilgan mexanizmlarini yanada takomillashtirish.

Ikkinchidan, xalqimiz uchun muqaddas bo'lgan va ma'naviyat beshigi - oila, onalar va ayollarimizning jamiyatdagi o'rni va mavqeyini oshirish, gender tengligi sohasida olib borilayotgan ishlarni izchil davom ettirish.

Oila har qanday jamiyatning ham asosini tashkil etadi. U qancha mustahkam, farovon va ilg'or bo'lsa, jamiyat shunchalik barqaror va taraqqiyparvar bo'ladi. Jamiyatda amalga oshiriladigan yirik loyihalar, tub o'zgarishlar agar ular oila asoslarini ham mustahkamlasa, takomillashtirsa, unga salbiy taosir ko'rsatmasa muvaffaqiyatga erishadi.

Uchinchidan, fuqarolarning huquqiy tengligi va qonun ustuvorligini, jamiyat manfaatlari va aholi xavfsizligini yanada samarali kafolatlovchi davlat tuzilmalari faoliyatini takomillashtirish.

To'rtinchidan, kelajagi buyuk davlatni soglom mafkurali, ma'naviy barkamol avlod barpo eta olishini nazarda tutib, komil insonni tarbiyalash borasidagi ishlarni kelgusida ham davlat siyosati darajasida kuchaytirib borish va umumxalq harakatiga aylantirish.

Jamiatimiz o'z oldiga qo'ygan oliy maqsad - kelajagi buyuk O'zbekistonni, ijtimoiylashgan davlatni yaratish va umuman, islohotlarning taqqiri oxir-oqibatda bugun shakllanayotgan avlodning dunyoqarashiga, tafakkuriga, zamonaviy ilm-fan va kasblarni egallashiga, amaliy tashkilotchiligiga bevosita bog'liq.

Shu bois aqlan yetuk, ruhan tetik va sog'lom, erkin va tanqidiy fikrlovchi, ayni paytda ijtimoiy mas'uliyatni to'g'ri his etadigan, muayyan hunar-kasbni egallagan barkamol avlodni tarbiyalash – hozirda, globallasuv sharoitida, yangilanayotgan O'zbekistonda ijtimoiylashgan davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etishning tarkibiy qismiga, asosiy shart-sharoitiga va maqsadiga aylandi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturini bajarish bo'yicha qilinayotgan tashkiliy ishlar, sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash borasidagi barcha ishlar Vatanimizyushg kelajakda jahon maydonida mustahkam va nufuzli o'rinni egallashidan, biz, bugungi va kelgusi avlod vakillari ota-bobolarimizdan meros mana shu muborak zaminda kelajagi buyuk bo'lgan ijtimoiylashgan davlat, erkin va farovon hayot barpo etishga qodir ekanimizdan dalolat beradi.

Yuqorida bayon qilgan fikr va mulohazalardan quyidagi xulosalarni chiqaramiz.

1. Konstitutsiya, shu yurtda istiqomat qiladigan aholi turmush darajasi, turmush sifati, erkinligi, demokratik tamoyillarining qay darajada amal qilishi, g'oyaviy-siyosiy madaniyati, ongi va tafakkuri, ijtimoiy-iqtisodiy holati va shu kabi ko'plab omillarni o'zida aks ettiradi.

2. Konstitutsiyamiz, davlat va jamiyat hayotining bugungi taraqqiyot darajasinigina o'zida ifodalamasdan, ertangi kuni, barcha sohalardagi kelajagi, rivojlanish istiqbollarini, xalqning ezgu orzu-umidlarini ham o'zida mujassamlashtirgan bo'lishi zarur.

3. Konstitutsiya, davlat va jamiyat hayotida amal qiladigan ichki qonun va qoidalar, me'yoriy tamoyillarni o'zida ifodalab, xalqaro miqyosda e'tirof etilgan va amal qiladigan qonun-qoidalarga monand bo'lishi darkor.

4. Konstitutsiyamiz xalqaro andozalarga mos bo'lishligi barobarida, xalqimiz asriy orzularini ro'yobga chiqarishga yaraydigan qomusiy-huquqiy vosita sifatida ham ko'riladi.

5. Jamiyat, aholining huquqiy ongida konstitutsiya mohiyatining aks etishi, o'z navbatida, baxtli kelajak hayotimizni yaratishimizga ham muhim garovdir.

6. Hozirda, yangilanayotgan O'zbekistonda barpo etilayotgan huquqiy demokratik, ijtimoiy davlat, fuqarolik jamiyati konsepsiyasi – barcha fanlar uchun nazariy-metodologik ahamiyat kasb etadi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/6445145>.
2. <https://qalampir.uz/news/>.
3. <https://daryo.uz/k/2024/10/04/> “Hattoki davlat byudjeti ham korrupsiya bilan ijro etiladi.
4. ”O'zbekistonda poraxo'rlik va tanish-bilishchilik qachon yo'qoladi?
5. <https://kun.uz/kr/news/2022/06/20/> O'zbekistondagi poraxo'rlik statistikasi.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида: таълим масалаларининг талқини

University of Business and Science
“Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти
Ўзбек тили ва адабиёти 2-босқич талабаси:
Насретдинова Дилфуза Мухаммадиновна

Янги Ўзбекистонни барпо этишда ёшларнинг ўрни беқиёс ҳисобланади. Чунки ёшлар келажак бунёдкорлари ҳисобланади. Уларнинг маънавиятли ва маърифатли бўлиб улғайиши эса ҳозирда таълим тизимида берилаётган таълим ва тарбиянинг сифатига боғлиқдир. Сўнгги йилларда таълим тизимида олиб

борилаётган ислохотларнинг ўзагини ҳам мана шу масала ташкил этади. Ўзбекистон Республикасининг янги Конституцияси таълим соҳасига оид бир нечта моддаларни ўз ичига қамраб оланлигини кузатишимиз мумкин.

- “Ҳар ким таълим олиш ҳуқуқига эга ва Давлат бепул умумий ўрта таълим ва бошланғич профессионал таълим олишни кафолатлайди. Умумий ўрта таълим мажбурийдир”⁷⁵.

Кейинги йилларда ҳукуматмизнинг олиб бораётган сиёсати натижасида умумий таълим соҳасида ҳам бир қатор ислохотлар амалга оширилди. Масалан, ўқитиладиган фанлар бир қатор оптималлаштирилди. Халқ таълими соҳасида хусусий мактабларни очилишига рухсат берилиши натижасида ҳам халқимиз фарзандларини янада билимли қилиш учун имониятларни туғилишига сабаб бўлди. Ҳозирги даврда аксарият оилалар ўз фарзандларини хусусий мактабларда ўқитишни хоҳлашяпти. Чунки хусусий мактаблар таълим билан биргаликда турли тилларни ўқитишни ҳам йўлга қўйган.

Олиб борилаётган ислохотлар натижасида жойларда 1 минг 300 та таянч мактаб ва 200 та боғча танлаб олиниб, ёш педагогларнинг “Касбий ривожланиш куни” ва “Касбий ривожланиш соати” ташкил этилиши йўлга қўйилди. Мана шу мақсадларни амалга оширган етакчи ўқитувчиларнинг иш ҳақиға 20 фоиз устама қўшиб берилди⁷⁶.

Сўнгги 7 йилда ҳукуматимиз томонидан таълимни ривожлантиришга жами 216 триллион сўм маблағ йўналтирилди.

Мактабларни моддий-техник базани мустаҳкамлаш учун бюджетдан 19,5 триллион сўм сарфланиб, 6 мингта давлат мактаби ва 3,5 мингта боғча реконструкция қилинди ҳамда янгидан қурилди. Мактабларда 800 мингта, боғчаларда 535 мингта қўшимча ўрин яратилди.

Кейинги йилларда хусусий мактаблар сони 27 тадан 500 тага етди, нодавлат боғчалар 250 тадан 30 мингтага кўпайди. Бу ўзгаришлар натижасида албатта фарзандларимизнинг барча шароитларга эга боғчаларда тарбия олишлар каби қулайликлар яратилганлигини таъкидлаб ўтиш зарур.

Конституциямизнинг 52-моддасида –“Давлат ўқитувчиларнинг шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилиш, уларнинг ижтимоий ва моддий фаровонлиги, касбий жиҳатдан ўсиши тўғрисида ғамхўрлик қилади”-дея қайд этилганлиги натижасида эса ўқитувчилар маҳаллий ҳокимиятлар томонидан жалб этиладиган мажбурий меҳнатнинг ҳар қандай кўринишларидан озод қилинди. Уларни кадр-қимматини ошириш мақсадида Бу эса ўқитувчининг ўз устида ишлаши ҳамда

⁷⁵ Ўзбекистон республикаси конституцияси

8CMgcICRAAGI8C0gEINTgzOWowajeoAgCwAgA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

⁷⁶ И.Исмаилов. Ўзбекистонда ёшларни таълимга жалб қилиш борасидаги ислохотлар // Илм сарчашмалари, Урганч, 2021. -Б.159-162

доимий равишда касбий кўникмаларини оширишига сабаб бўлмоқда. Ҳар йили 1 октябрь – Ўқитувчи ва мураббийлар куни муносабати билан Президентимиз томонидан бир қатор ўқитувчи ва мураббийларимизни фахрий унвон, орден ва медаллар билан тантанали йиғилишларда тақдирланишлари анъанага айланди.

Ўқитувчиларга маҳорати ва эришган ютуқларига қараб тўланадиган устамалар сони 3 тадан 17 тага оширилди. Ўз устида астойдил ишлаган, хорижий сертификат олган 6 минг ўқитувчи 10 миллион сўмдан зиёд маош олмоқда. 14а Президент мактаби, 9 та ижод мактаби фаолияти йўлга қўйилди. Президент мактабларидаги баҳолаш тизими ҳозир 500 та умумтаълим мактабида қўлланмоқда. Баҳолашни самарали йўлга қўйган 66 та мактаб жамоасига 40 фоизгача устама тўланмоқда.

Мактаб битирувчиларини олий таълимга қамраб олиш даражаси сўнгги 7 йилда 4 карра ошди. 2022 йилда 310 минг нафар ёшлар талаба бўлди⁷⁷. Уларнинг қарийб ярми қизлар эканлиги барчамизни қувонтиради. Ўзбекистон Республикасида ўқитувчининг меҳнати жамият ва давлатни ривожлантириш, соғлом, баркамол авлодни шакллантириш ҳамда тарбиялаш, халқнинг маънавий ва маданий салоҳиятини сақлаш ҳамда бойитишнинг асоси сифатида эътироф этилади.

Конституциянинг 79-моддасида –“ Давлат ёшларнинг интеллектуал, ижодий, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан шаклланиши ҳамда ривожланиши учун, уларнинг таълим олишга, соғлиғини сақлашга, уй-жойга, ишга жойлашишга, бандлик ва дам олишга бўлган ҳуқуқларини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратади - дея қайд этилган бўлиб, кейинги йилларда ёшларнинг юксак маънавиятли ва маърифатли ва миллий ғурури ва миллий ўзлигини англаган комил мутахассислар бўлиб етиштириш борасида кўплаб шарт-шароитларни яратмоқда. Тараққиёт стратегиясида ҳам 2030 йилгача ёшларни олий таълим билан қамраб олиш даражасини 50 % кўтариш мақсадлари қўйилган бўлиб, йилдан-йилга олий таълим муассасаларига талабаларни қабул қилиш квоталари ошириб борилмоқда. 2021-2022 ўқув йилидан бошлаб эса магистратура йўналишига кирган хотин-қизларни контракт тўловларини давлат томонидан тўлаб берилиши бир қатор ислохотларни амалдаги ифодаси дейишимиз мумкин.

Қайд этиш лозимки, Ўзбекистон Конституциясида фуқароларнинг ва ёшларнинг таълим ва тарбияси, уларнинг ахлоқий жиҳатдан шаклланиши ҳамда уларни соғлиғини сақлаш ва ижтимоий таъминоти ҳамда маънавий -маданий тараққий этиши каби масалалари қамраб олиниб, шахсни баркамол бўлиб етиштириш, маънавий баркамол бўлиб етиштириш учун давлат томонидан барча шарт-шароитлар яратиб берилган.

Хошимов Ў. Мустақиллик йилларида Фарғона водийси вилоятларида таълим соҳасидаги ўзгаришлар // тарих фан.бўйича фалсафа док.(PhD) ...дисс. Т. 2020. -Б.115

Фермер хўжаликларини ташкил этилишини ҳуқуқий асослари

Андижон давлат университети
Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси:
Давлатбек Мусаев

Аннотация. Мамлакатимизда айнан деҳқон хўжаликларини ривожлантириш учун амалга оширилган чора-тадбирлар натижаси ўлароқ қишлоқ хўжалигидаги уларнинг ўрни ва ишлаб чиқариш кўрсаткичлари мустаҳкамланиб бормоқда. Аграр соҳада деҳқон хўжаликларини янги уклад сифатида шакллантириш ҳақиқий мулкдорлар синфини вужудга келтириш билан бирга бошқа мулкчилик турларига асосланган қишлоқ хўжалик корхоналари билан маълум даражада рақобат муҳитини яратади. Ҳозирги пайтда мамлакатимиз истеъмол бозорини тўлдириш ва аҳолининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини қондириш кўпроқ деҳқон хўжаликлари фаолиятига боғлиқ бўлиб қолмоқда. Республикамизда кейинги йилларда амалга оширилаётган ислохотлар асосан халқимиз турмуш даражасини яхшилашга, фаровонлигини оширишга қаратилган.

Калит сўзлар. Аграр тармоқ, кўп уклад, мулкдор, деҳқон хўжалиги, қонун асослари, ижара, кооператив, фермер хўжалиги, моддий ресурс, ер сув муносабатлари, оилавий хўжалик, майда товар, тадбиркорлик субъекти.

Аграр соҳада деҳқон хўжаликларини янги уклад сифатида шакллантириш ҳақиқий мулкдорлар синфини вужудга келтириш билан бирга бошқа мулкчилик турларига асосланган қишлоқ хўжалик корхоналари билан маълум даражада рақобат муҳитини яратади. Улар учун шарт-шароитларни яратишдан иборат бўлмоғи керак. Ҳозирги пайтда мамлакатимиз истеъмол бозорини тўлдириш ва аҳолининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини қондириш кўпроқ деҳқон хўжаликлари фаолиятига боғлиқ бўлиб қолмоқда. Республикамизда кейинги йилларда амалга оширилаётган ислохотлар асосан халқимиз турмуш даражасини яхшилашга, фаровонлигини оширишга қаратилган.

1998 йил 30 апрелда дастлаб “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши билан аҳоли шахсий ёрдамчи хўжаликларнинг мақомини аниқлаштириш, уларнинг фаолиятини муваффақиятли тарзда ташкил этиш ва юритишининг қонуний механизмлари такомиллаштирилди. [2. 19 б.]

Бундай ҳолат аҳолининг шахсий ёрдамчи хўжаликларини деҳқон хўжалиги сифатида қайтадан номлаб унинг ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш имкониятини берган. Деҳқон хўжаликларини иқтисодий моҳияти мақоми, ташкилий ва иқтисодий асослари ҳамда қишлоқ хўжалиги билан шуғулланувчи тадбиркорлик субъекти сифатида хусусиятларига аниқлик киритилди.

“Деҳқон хўжалиги тўғрисида” ги қонун уларни давлат йўли билан қўллаб қувватлаш фаолиятини тартибга солиш механизмини асослаб берган.

Мамлакат бўйича 2005 йилда 5 млнга яқин деҳқон хўжаликлари рўйхатга олинган бўлса, 2011 йилга келганда 7,2 млнни ташкил этган. Бундан ташқари уларга ажратилган ер майдони ва иш билан банд бўлган аҳоли ҳам тобора кўпайиб борган. Жумладан, деҳқон хўжаликлари мамлакатимизда тайёрланаётган сабзавотнинг 92,1 % ини, картошканинг 90,2 % ини, меванинг 92,3 % ини, сутнинг 90,2 % ини, гўштнинг 91,1 % ини етиштирмоқдалар, бу эса бошқа хўжалик юритиш субъектларига нисбатан ҳар гектаридан 1,3-1,5 баробар кўп ҳосил олинаётганини билдиради.

Деҳқон хўжаликларига ажратилган ер майдони мамлакатимизда 700 минг гектардан ошиқроқни, иш билан банд бўлганлар сони 1,5 млнга яқин кишини ташкил этган (2005 й). 2010 йилда эса бу кўрсаткичлар яна 2,2 баробар ўзгарган.[2. 35.б.]

Мамлакатимиз иқтисодиётини барқарор ривожлантириш, жамиятнинг модернизациялашуви, демократик жараёнларнинг ривожланиши ва кўп жиҳатдан қишлоқ хўжалиги ва унда олиб борилаётган ислохотларнинг нечоғли самарали кечаётганлиги билан боғлиқдир. Шунинг учун ҳукуматимиз ва шахсан Президентимиз томонидан қишлоқ хўжалигини ислоҳ этишга эътибор берилмоқда.

Аграр соҳада ислохотларни чуқурлаштириш янги хўжалик юритиш шаклларига ўтиш ва уни қўллаб-қувватлаш, қишлоқ аҳолисининг турмуш тарзини яхшилаш борасидаги бир қатор чора-тадбирлар орқали намоён бўлмоқда. Лекин қишлоқ хўжалиги соҳасида амалга оширилаётган ислохотларнинг бош бўғини – мулкӣ муносабатлар ҳисобланади. Ҳақиқӣ бозор муносабатлари ҳукмрон бўлган шароитда ҳар бир шахснинг мулкӣ ҳуқуқи табиӣ зарур меъёр ҳисобланади.

Мулкӣ ҳуқуқ эса жамиятнинг ижтимоӣ-иқтисодӣ негизи бўлиб, бу ҳуқуқ мулк эгаларига берилади. Мулкӣ муносабат ҳар доим ҳар қандай жамиятнинг асосӣ иқтисодӣ муносабат шаклидир. Бозор иқтисодиётига асосланган тизим турли мулк шакллари учун бир хил ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ замин яратишни талаб этади.

Ўзбекистон Республикаси жаҳонга аграр фаолият билан машҳур бўлган ёш давлат экан, мустақил бўлган давридан то ҳозирги кунгача амалга оширган иқтисодӣ ислохотларининг илк босқичи мулкӣ муносабатларга бағишланди. Мустақилликнинг илк йиллари, яъни 1990-1996 йиллар бозор муносабатларига ўтишнинг фундаментал асослари яратилди ва бу даврда шундай бозор ислохотлари шаклландики, улар хўжалик юритишнинг турли шакллари ривожлантиришга қаратилди. Қишлоқ хўжалигида олиб борилаётган ислохотларни қуйидаги босқичларга ажратиш мумкин:

Ислохотларнинг биринчи босқичи (1990-1995 йиллар) қишлоқ хўжалигида аграр ва иқтисодий муносабатларнинг ҳуқуқий асослари яратилишига бағишланди. Бу даврда асосан қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилувчи Қонунлар қабул қилинди. Булар жумласига “Ер тўғрисида” (1990), “Кооперативлар (ширкатлар) тўғрисида” (1991), “Ижара тўғрисида (1991)”, “Деҳқон хўжалиги тўғрисида” (1992) Қонунлари киради. Улар кўп укладли иқтисодиётни шакллантиришга шарт-шароит яратиш билан бирга, фермер хўжаликларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Бозор ислохотларининг иккинчи босқичи (1996-2000) га аграр секторнинг бир нечта йўналишлари бўйича ислоҳ қилишга қаратилди. Бу даврда бозор иқтисодиётидаги ислохотларни чуқурлаштириш учун ҳуқуқий-норматив ҳужжатлар, Кодекслар қабул қилинди. Худди шу босқичда “Фермер хўжалиги тўғрисида” (1998), “Деҳқон хўжалиги тўғрисида” (1998) Қонунлари алоҳида-алоҳида қабул қилинди.

2001 йилдан буён ҳозирги кунга қадар бозор ислохотларининг учинчи босқичи бошланиб давом этмоқда. Бу босқичнинг афзаллиги шундан иборатки, қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқариш эркинлиги ва иқтисодий ҳуқуққа кенг йўл очиб берилди. Шунингдек, замон талабига, қолаверса, деҳқон ва фермер хўжаликлари талабига жавоб берувчи замонавий, энг янги хизмат кўрсатиш инфратузилмаси, паст рентабелли ва зарар билан ишловчи қишлоқ хўжалик корхоналарини қайта тузиш орқали уларнинг негизида деҳқон ва фермер хўжаликлари ташкил этилди.

Қишлоқ хўжалигини ислоҳ этишнинг илк босқичида мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги барқарорлигини таъминлаш ва режали иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтишнинг дастлабки асослари яратилди. Бунда устувор йўналиш қилиб-шахсий томорқа хўжаликларини ривожлантириш белгиланган эди. Бунда 1989-1990 йиллар давомида 1,5 млн дан ортиқ оила томорқа участкалари (майдонлари) нинг ҳажми кенгайтирилди, 580 минг оила ер участкалари билан таъминланди. Шу даврда аҳолига 183 минг гектардан кўпроқ суғориладиган ер майдонлари ажратилди. 1991 йил январ ойида эса Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони билан қўшимча 108,5 минг гектар суғориладиган ерлар ажратилиб, шахсий ёрдамчи хўжаликларнинг фойдаланадиган майдони 1991 йилнинг охирларида қарийб 500 минг гектарни ташкил этди. [8. 56. б]

Ислохотлар натижасида республика шахсий ёрдамчи хўжаликлари уюшмаси ташкил этилган, бу орқали шахсий ёрдамчи хўжаликлар эгаларига ёрдам бериб, мулкдорлари манфаатлари ҳимоя қилинган. Хуллас, шахсий ёрдамчи хўжаликларини мустаҳкамлаш борасида муҳим чора-тадбирлар амалга оширилди. Бу орқали эса бир қанча муваффақиятларга эришилди. Масалан, аҳоли бандлигини ошириш, аҳоли реал даромадларини кўпайтириш, энг муҳими аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашга эришилган.

Республикамизда олиб борилаётган аграр ислохотлар босқичма-босқич амалга оширилиб, ислохотларнинг иккинчи босқичида аграр соҳа ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг ҳуқуқий базаси яратилди. Бундай ҳуқуқий базанинг яратилиши иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришга замин яратади.

Барча қишлоқ хўжалигига оид ислохотлар натижасида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг халқаро андозалар ва халқимиз менталитетига мос ва хос келадиган фермер ва деҳқон хўжаликларидан иборат модел танланди.

Республикамиз қишлоқ хўжалигида олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар мамлакатимиз аҳолисининг олдида турган оддий мақсад эмас. У қишлоқ меҳнаткашларидан то раҳбар ходимларнинг меҳнат фаолиятигача таъсир этувчи, юқори моддий манфаатдорлик ва меҳнат унумдорлигига эришишда қизиқиш уйғотадиган воситадир. Шу мақсадда ҳозирги кунда ташкил қилинаётган фермер, деҳқон хўжаликлари мулкӣ муносабатларнинг ўрнатилганлиги, ер ва сувдан ҳамда моддий ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиш, самарадорлиги бўйича бошқа мулк шаклларида фарқли равишда юқори бўлган хўжалик шакли сифатида тан олинмоқда.

Деҳқон хўжалигини юритиш истиқболда ниҳоятда муҳим эканини инобатга олиб, ҳукуматимиз ва Президентимиз томонидан бир қанча амалий ишлар қилинди. “Деҳқон хўжалиги тўғрисида” ги Қонуннинг қабул қилиниши, 2001 йил 21 августда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Юридик шахс бўлмаган тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар ва деҳқон хўжаликлари аъзоларини давлат томонидан ижтимоий суғурталаш тўғрисида” ги Қарорнинг қабул қилиниши, 2000 йил 25 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан рўйхатга олинган “Қишлоқ хўжалик корхоналарининг оила (жамоа) пудратларида ва бошқа ички хўжалик бўлинмаларида чек дафтарчаларидан фойдаланиш тартиби тўғрисида Низом”нинг амалга оширилаётгани деҳқон хўжаликларини қишлоқ хўжалигида товар маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи мустақил хўжалик юритувчи субъект сифатида тан олиниши учун муҳим ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилди. Айниқса, 2006 йил 23 мартдаги “Шахсий ёрдамчи деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва молларини кўпайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Президентимизнинг ПК-308-сонли Фармони мамлакатимизда аграр соҳадаги олиб борилаётган иқтисодий ислохотларда деҳқон, фермер хўжаликларида чорвачилик маҳсулотлари етиштиришнинг юқори суръатлар билан ривожланаётганининг яққол намунасидир.

Қишлоқ хўжалигида хўжалик юритишнинг истиқболли уч шакли, яъни йирик товар маҳсулоти етиштирувчилар – қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлар), ўрта товар маҳсулоти етиштирувчилар – фермер хўжаликлари ва

майда товар маҳсулоти етиштирувчилар – деҳқон хўжаликлари мавжуд бўлиб, уларнинг фаолият юритиши учун уч махсус Қонун қабул қилинди. Булар 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган: Ўзбекистон Республикасининг “Қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжаликлари) тўғрисида”ги, Фермер хўжалиги тўғрисида”ги, “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги Қонунларидир. Бу қонунларнинг қабул қилиниши эса хўжаликларнинг ташкилий-ҳуқуқий ва иқтисодий масалаларнинг қонуний асосларини ҳал қилиб берди. Уларнинг ҳар бирини ҳаётга жорий қилиш механизми асосида меъёрий ҳужжатлар тўплами вужудга келтирилди. [8. 71.6]

Ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятидан келиб чиқиб, қишлоқ хўжалиги кўп кўринишли ташкилий-ҳуқуқий хўжалик юритиш шароитида ишлайди. Бугунги кунда қишлоқ хўжалик муносабатларини тубдан ислоҳ этиш мумкин бўлган иккита асосий йўналиш аниқланди. Бу йўналишларда биринчиси – йирик жамоа корхонасини бир мунча майда мустақил ишлаб чиқариш бўлинмаларига – деҳқон ва фермер хўжаликларига ажратишга олиб келади. Иккинчи йўналиш, дон ва пахта ишлаб чиқариш учун типик бўлган – йирик корхоналарни тижорат асносига ўтказиш, у хусусий мулкчилик ва бошқариш жараёнини чуқурлаштириш билан бир вақтнинг ўзида амалга оширилади.

Умуман олганда, қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотнинг 99 % и қишлоқ хўжалик ширкатлари, фермер ва деҳқон хўжаликлари томонидан тақдим этилган нодавлат секторлари орқали амалга оширилмоқда. Шу ўринда йирик, ўрта ва майда товар ишлаб чиқарувчилар ҳақида тўхталиб, таърифи орқали бир-биридан фарқласак, мақсадга мувофиқ бўларди.

Йирик товар ишлаб чиқарувчилар – қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкат) бу – пай улушига, асосан оилавий (жамоа) пудрат, фуқароларнинг ўз ихтиёри билан қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун бирлашишига асосланган ва юридик шахс ҳуқуқига эга бўлган мустақил хўжалик субъектидир [9. 12. 6]

Ўрта товар ишлаб чиқарувчилар – фермер хўжаликларининг аҳамияти ниҳоятда катта. Фермер хўжалиги – юридик шахс ҳуқуқига эга бўлган, фермер хўжалиги аъзоларининг ҳамкорликдаги фаолиятига асосланган, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини узоқ муддатга ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда ишлаб чиқарувчи мустақил хўжалик субъектидир.

Хўжалик юритишнинг истиқболли шакли бўлган деҳқон хўжаликларининг мақоми, вазифалари ҳамда ҳуқуқлари Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида” ги Қонунида белгилаб берилган. Ушбу Қонуннинг 1-моддасида деҳқон хўжаликларига қуйидагича таъриф берилган: “Деҳқон хўжалиги оилавий майда товар хўжалиги бўлиб, оила аъзоларининг шахсий меҳнати асосида, мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиши учун оила бошлиғига

берилган томорқа ер участкасида қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштиради ва реализация қилади”.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги Қонуни (Янги таҳрирда)// Халқ сўзи. – 15 октябр 2004 йил
2. Ўзбекистон Республикасининг “Мулкчилик тўғрисида”ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси қонун ва фармонлар.- Т.:Ўзбекистон. 1992. – 19 б.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ер кодекси”// Ж. Солиқ тўловчи журнали. 1998. № 7 – 8. – 12 б.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида»ги қонуни. //Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга доир қонун ва меъёрий ҳужжатлар тўплами. 1-қисм. – Т.: Шарқ 1998.
7. Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни. // Халқ сўзи. 6 июнь 1998 йил.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 24 мартдаги “Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида”ги Фармони. // Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг асослари.– Т.: Фан. 2003. – 7 б.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 27 октябрдаги “2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепцияси тўғрисида”ги Фармони. // Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг асослари. – Т.: Фан. 2003. – 12 б.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги “2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 476-сонли қарори.// Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг асослари. – Т.: Фан. 2003. – 41 б.
11. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.
12. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасида 2009 йилда мамлакатимизни ижтимоий – иқтисодий ривожлантириш яқунлари ҳамда 2010 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи. – 2010. 30 январь
13. И.А.Каримов. БМТ саммити минг йиллик ривожланиши мақсадларига бағишланган ялпи мажлисидаги нутқи. Халқ сўзи, 2010 й. 22 сентябр

14. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи” 2010 йил 13-ноябрь

15. Фармонов Т.Х. Фермер хўжаликларини ривожлантириш истиқболлари. – Т: Янги аср авлоди, - 2004. – 143 б.

16. Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти. – Т.: Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт Жамғармаси. 2004.- 304 б.

17. Эргашев Р.Х. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти. Дарслик. Т.: Эхтримум Пресс, 2011. – 416 б.

Конституция – фаровон ҳаётимизнинг асосий мезони!

Андижон давлат университети

Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси: **Б.Ҳ.Абдуллаев**

Аннотация: Ушбу тезисда Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг яратилиши тарихи ҳақида сўз юритилиб, уни тайёрлаш жараёнидаги одимларни бирин-кетин хронологик тартибда очиб беришга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: Конституция, Президентлик институти, Мустақиллик декларацияси, референдум

Ҳар бир халқ, миллат ўз истиқлолига эришганидан сўнг жаҳонда янги мустақил давлат сифатида ташкил топганлиги, мақсади, келажак истиқболларини Конституцияда белгилаб қўяди. Чунки дунёдаги мавжуд конституцияларнинг барчаси уларни ижод этган халқнинг, миллатнинг сиёсий тафаккури, маънавияти ва маданияти билан узвий боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг яратилиши тарихи ҳақида сўз юритишдан олдин “Конституция нима?” деган саволга жавоб бериш мақсадга мувофиқдир.

Конституция (лотинча “Constitution” – тузилиш, тузум, қомус, тузук) – давлатнинг Асосий қонуни. У давлат тузилишини, ҳокимият ва бошқарув органлари тизимини, уларнинг ваколати ҳамда шакллантирилиш тартиби, сайлов тизими, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва шахснинг ўзаро муносабатлари, шунингдек, суд тизимини ҳамда давлат ва жамиятнинг ўзаро муносабатларини белгилаб беради.

“Конституция” атамаси Қадимги Римдаёқ маълум бўлган (император конституцияси деб аталган қонун). Амир Темур “Тузуқлар”и Шарқ ва Осиё мамлакатлари цивилизациясига хос алоҳида шаклдаги конституциявий ҳужжат

хусусиятига эга бўлган. У шариат қонунлари билан бир қаторда Марказий Осиё минтақаси халқлари тақдирига кучли таъсир ўтказган.

Асосий Қонунимиз яратилишининг мураккаб ва муҳим, айтиш жоизки, шарафли солномасига назар солар эканмиз, ҳеч шубҳасиз, Ўзбекистон Конституцияси халқимизнинг мустақиллик сари узок йўлдаги изланишлари натижаси эканига комил ишонч ҳосил қиламиз.

Конституцияни яратиш йўлидаги биринчи ҳуқуқий қадам – ўзбек тилига давлат тили мақоми берилишидир. Бу ҳақда гап борганда, авваламбор, 1989 йилнинг 21 октябрь куни қизғин баҳс ва тортишувлардан сўнг сиёсий-маънавий ҳаётимиздаги унутилмас ҳодиса амалга оширилгани – миллий кадрларимизнинг асосий устунларидан бири бўлган она тилимизга давлат тили мақоми берилгани истиқлол тарихининг энг ёрқин саҳифаларидан бирини ташкил этишини алоҳида таъкидлаш ўринлидир.

Ўшандай қалтис ва мураккаб вазиятда, Биринчи Президентимиз Ислам Каримов ҳақли равишда қайд этганидек: “оғир-вазминлик билан иш тутиб, ҳар томонлама ўйлаб, мулоҳаза қилиб, барча сиёсий ва ижтимоий гуруҳларнинг талабларини қондирадиган, энг муҳими, халқимиз ва Ватанимиз манфаатларига жавоб берадиган ягона тўғри йўлни топишга эришдик”.

Шундай қилиб даставвал, “Давлат тили тўғрисида”ги қонунда мустаҳкамланган муҳим ҳуқуқий қоидалар эндиликда Асосий Қонунимизнинг 4-моддасида қуйидагича муҳрлаб қўйилди:

“Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ўзбек тилидир. Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади”. [7.1.]

Конституцияни яратиш йўлидаги иккинчи ҳуқуқий қадам – Президентлик институти таъсис этилиши ва янги давлат рамзларини тайёрлаш бўйича комиссия тузилиши билан боғлиқ. Юртимиз ҳаётидаги бу ғоят муҳим ва ҳаяжонли воқеалар 1990 йилнинг март ойида бўлиб ўтганини эслаш жоиз. Ўшанда, яъни Мустақиллигимиз эълон қилинишидан бир мунча вақт олдин, ўн иккинчи чақирик Олий Кенгашнинг биринчи сессиясида собиқ иттифоқ таркибидаги республикаларда Президентлик лавозими жорий этилди, давлат рамзлари ҳақидаги масала муҳокама қилиниб, бу борада махсус комиссия тузилди. Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Конституциясини яратиш ғояси илк бор ана шу сессияда илгари сурилди.

Конституцияни яратиш йўлидаги учинчи ҳуқуқий қадам – “Мустақиллик декларацияси”нинг эълон қилинишидир. Ўзбекистон Олий Кенгаши томонидан 1990 йил 20 июнда эълон қилинган “Мустақиллик декларацияси”нинг 8-бандида Ўзбекистон “ўзининг тараққиёт йўлини, ўз номини белгилайди ва давлат

белгиларини (герб, байроқ, мадҳия) ўзи таъсис этади” деган қоида мустаҳкамланган.

Декларациянинг 12-бандида эса ушбу ҳужжат республиканинг “янги Конституциясини ишлаб чиқиш учун асос” бўлиши қайд этилган. Ўшанда бундай мазмундаги ҳужжат собиқ иттифоқ ҳудудида биринчи бўлиб Ўзбекистонда қабул қилинган эди.

Конституцияни яратиш йўлидаги тўртинчи ҳуқуқий қадам – Конституциявий комиссиянинг ташкил этилишига бориб тақалади. Олий Кенгаш қарори билан 1990 йил 21 июнь куни Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов раислигида давлат арбоблари, депутатлар, мутахассислардан иборат 64 нафар аъзони ўзида жамлаган Конституциявий комиссия тузилди ва Конституция лойиҳаси ана шу комиссия томонидан 2 йилдан ортиқ вақт мобайнида тайёрланди.

Биринчи Президентимиз Конституциявий комиссия иш бошлаши билан мамлакатимизнинг ўзига хос жиҳатларини ва хусусиятини муносиб равишда акс эттирадиган, халқаро стандартларга тўлиқ жавоб берадиган, жаҳон тажрибасини, демократия ва энг ривожланган мамлакатлар конституциявий қонунчилиги эришган ютуқларни инобатга оладиган Асосий Қонун лойиҳасини тайёрлашга бевосита раҳбарлик қилди.

Истиқлол арафасида вужудга келган оғир шароит, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий қийинчиликларга, турли тўсиқларга қарамасдан, халқимиз Биринчи Президенти Ислон Каримов бошчилигида ўзининг асрий орзуси – Ўзбекистоннинг давлат суверенитети ва мустақиллиги сари қатъият билан ҳаракат қилишда давом этди.

Конституцияни яратиш йўлидаги бешинчи ҳуқуқий қадам – Давлат мустақиллигининг эълон қилинишидир. Мамлакатимиз раҳбарининг 1991 йил 31 августда, ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг навбатдан ташқари олтинчи сессиясида сўзлаган нутқи, айниқса, ўша нутқдаги: “Мен шу бугундан эътиборан 1 сентябрни республикамызда Мустақиллик куни, умумхалқ байрами деб эълон қилишни таклиф этаман”, деган оташин сўзлари Ватанимиз тарихига олтин ҳарфлар билан мангуга ёзилгандир.

Биринчи Президентимиз орадан 17 йил ўтганидан сўнг ўзининг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида ана шу ҳаяжонли воқеага: “1991 йил 31 август санасида қўлга киритилган миллий мустақиллик – XX асрда халқимиз томонидан амалга оширилган буюк маънавий жасорат намунасидир, десак, айтиш ҳақиқатни айтган бўламиз”, дея юксак баҳо берди.[3.121.]

Шу куни “Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги конституциявий қонун қабул қилинди.[6.1.] Ундан бўлажак Конституциянинг ўзак қоидаларини ўзида акс эттирган бир қатор муҳим моддалар жой олди.

Конституцияни яратиш йўлидаги олтинчи ҳуқуқий қадам – 1991 йил 29 декабрда Президент сайлови ва Давлат мустақиллиги тўғрисидаги референдумнинг ўтказилишига тааллуқли.

Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови ва Республика давлат мустақиллиги тўғрисидаги референдум 1991 йил 29 декабрда бўлиб ўтди. Халқ давлат мустақиллигини қўллаб овоз берди ва Президентни сайлади. 1992 йил 4 январь куни Олий Кенгашнинг ана шу сайлов ва референдум яқунларига бағишланган тўққизинчи сессияси очилди.

Конституцияни яратиш йўлидаги еттинчи ҳуқуқий қадам – биринчи Конституция лойиҳасининг илк бор матбуотда умумхалқ муҳокамаси учун эълон қилинишидир. Конституциявий комиссия бажарилган ишни маъқуллади ва 1992 йил 8 сентябрда Конституция лойиҳасини умумхалқ муҳокамаси учун эълон қилишга қарор қилди. Ушбу йиғилишда лойиҳани охирига етказиш ва таҳрир қилиш учун ишчи гуруҳ тузилди. Янги Конституциянинг биринчи лойиҳаси 1992 йил 26 сентябрь куни тайёр бўлди ва шу куни матбуотда чоп этилди.

Лойиҳа эълон қилингач, унинг умумхалқ муҳокамаси жуда кенг тус олди. Бу очиқ-ошкора муҳокамалар 1992 йилнинг сентябрь ойи охиридан декабрь ойи бошларигача фуқароларнинг сиёсий фаоллиги, ижодий кўтаринкилиги руҳида ўтди ҳамда Ўзбекистонда демократия ривожининг самарали ва амалий мактаби бўлди.

Конституцияни яратиш йўлидаги саккизинчи ҳуқуқий қадам – Конституция лойиҳасининг иккинчи марта матбуотда умумхалқ муҳокамаси учун эълон қилинишидир. Конституция лойиҳаси ўтказилган муоамалар давомида келиб тушган таклифлар асосида анча тузатилди ва қайта ишланди. Сўнгра, 1992 йил 21 ноябрда умумхалқ муҳокамасини давом эттириш учун Конституция лойиҳаси иккинчи марта газеталарда чоп этилди.

Шундай қилиб, ҳуқуқий икки босқичли умумхалқ муҳокамаси юз берди. Ушбу ҳолат, бир томондан, муҳокама иштирокчиларини фаоллаштириш учун қудратли рағбат вазифасини бажарган бўлса, иккинчи томондан, Асосий Қонунимизнинг халқчиллигини таъминлади. Конституция лойиҳасининг ўзи кенг жамоатчилик экспертизасидан ўтди.

Конституцияни яратиш йўлидаги тўққизинчи ҳуқуқий қадам – Конституция лойиҳасининг қабул қилинишидир. Конституциявий комиссия томонидан 1992 йил 6 декабрда Конституция лойиҳаси охирги марта муҳокама этилди. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, Конституциявий комиссия хорижий конституциявий тажрибага мурожаат қилиб, Асосий Қонуннинг ролини яхлит тушунишдан келиб чиқди.

Айниқса, Конституция лойиҳасининг умумхалқ муҳокамаси Ўзбекистон халқининг хоҳиш-иродасини аниқлаш ҳамда жуда бой материал тўплаш имконини берди. Ушбу материал чуқур ва ҳар томонлама ўрганиб чиқилди, умумлаштирилди

ва халқнинг умумий иродаси шаклида ўн иккинчи чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессияси муҳокамасига киритилди.

Олий Кенгаш сессиясига муҳокама қилиш учун киритилган Конституция лойиҳасига 80 га яқин ўзгаришлар, қўшимчалар таклиф этилди ва аниқликлар киритилди. Парламент депутатлари томонидан лойиҳа моддама-модда муҳокама қилиниб, унга яна бир қатор ўзгаришлар киритилгач, 1992 йил 8 декабрь куни Бош Қомусимиз қабул қилинди. Шу кундан эътиборан, 8 декабрь – умумхалқ байрами деб эълон қилинди.

Шундай қилиб, Ўзбекистон ўз мустақиллигини эълон қилган санадан эътиборан дунё саҳнида янги, суверен давлат қарор топган бўлса, биринчи Конституциямиз қабул қилинган куни давлатимиз янгидан туғилди, ҳақиқий мустақиллигимизга мустаҳкам ҳуқуқий пойдевор қўйилди.

Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Конституцияси янги мустақил жамиятнинг ишончли ҳуқуқий кафолатларини шакллантирди ва мустаҳкамлади.

Ўзбекистон Конституциясининг ғоя ва нормаларида халқимизнинг кўп асрлик тажриба ва маънавий қадриятлари, бой тарихий-ҳуқуқий мероси акс эттирилгани унинг ҳаётийлигининг кафолатидир.

Шу билан бирга, Асосий Қонунимиз кўплаб демократик давлатларда конституциявий қурилиш соҳасидаги илғор тажрибанинг энг яхши жиҳатларини, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг умумэтироф этилган нормалари ҳамда мазкур соҳадаги бошқа халқаро ҳужжатларга асосланган инсон ҳуқуқ ва манфаатлари, эркинлигини таъминлаш ва ҳимоя қилиш механизмини ўзида мужассам этган.

Конституциянинг қабул қилиниши ижтимоий ва давлат қурилишининг барча жабҳаларидаги муносабатларни, миллий қонунчилигимизнинг барча соҳаларини тартибга солувчи аниқ ҳуқуқий тизимни ташкил этди.

Ўтган давр мобайнида мамлакатимиз парламенти Конституция нормаларига мувофиқ 8 та конституциявий қонун, 15 та кодекс, 600 дан зиёд қонунни қабул қилди, 200 дан ортиқ кўп томонлама халқаро шартномани ратификация қилди ва шу тариқа Асосий Қонунимизни амалга оширишнинг яхлит ҳуқуқий механизми яратилди. Унинг самарадорлигини вақт ўзи кўрсатиб турибди ва бу бугун жаҳон ҳамжамияти томонидан эътироф этилмоқда.

Биринчидан, бизнинг Конституция ҳақиқатан ҳам демократик Конституциядир. Тарихда синалган умуминсоний, умумбашарий қадриятларни, халқаро андозаларни ўзида мужассам этган ҳужжатдир.

Иккинчидан, бизнинг Конституция энг ривожланган, тараққий топган давлатларнинг тарихий тажрибасига таянган ҳолда яратилган. Бунда қайсидир давлатнинг тайёр Конституциясини кўр-кўрона кўчириб олиш йўлидан бормай, балки энг илғор хорижий конституциявий тажрибаларни ўргандик ва эътиборга

олдик. Натижада эндиликда Бош Қомусимиз дунё миқёсида ҳам ҳар қандай тараққий топган давлат Конституцияси билан бемалол куч синашмоқда.

Учинчидан, Конституциянинг ғоя ва нормалари ўзбек халқининг теран тарихий илдизларига асосланган бўлиб, у кўп асрлик тажриба ва маънавий қадриятларни, улуг аждодларимизнинг ҳуқуқий меросини ўз ичига олган. Ўзбекистон Конституцияси яратилиш жараёнида қайсидир давлатдан кўр-кўрона кўчириб олинмаганлини ҳам инобатга олиш керак.

Ўзбекистон Конституцияси энг тараққий этган давлатларнинг тарихий тажрибасига таянган ҳолда яратилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2012.
2. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ. – Т.: Ўзбекистон, 2008.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008.
4. Конституциявий ҳуқуқ. Энциклопедик луғат. – Тошкент.: Ўзбекистон нашриёти, 2006.
5. Ўзбекистон юридик энциклопедияси. – Т.: 2009. (https://drive.google.com/file/d/1PyDHqpZ1OmRt_Xd8bv4DVMoepaRNo1SM/view?pli=1)
6. “Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги Қонун (<https://www.lex.uz/acts/127899>)
7. «Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ҳақида»ги Қонуни (<https://www.lex.uz/acts/121051>)

Конституция-основа государства.

Андижанский государственный педагогический институт,
направление Методика преподавания социально-гуманитарных
наук (история) Магистрантка 1-курса.

Позилова Мафтунахон Мирзохиджон кизи

Аннотация: В статье рассматривается значение Конституции Республики Узбекистан, её роль в обеспечении свободы и процветания. Ожидается, что в этом году будут проведены масштабные мероприятия по празднованию 32-й годовщины Конституции, в рамках которых акцент будет сделан на важности этой Основной закона для страны.

Ключавые слова: Конституция, социальная защита, Основного Закона, «Темир дафтар», «Аёллар дафтари», «Ёшлар дафтари», демократии, свободы, равенства, реформа.

Abstract: In this article, in our country, “the Constitution is a guarantee of a free and comfortable life! on the basis of the general idea, the content of the decree “on preparation and conduct of the holiday of the Constitution of the Republic of Uzbekistan”, signed by the president of the Republic of Uzbekistan for a worthy welcome and high-level celebration of the 32nd anniversary of our Constitution, and the aspects of the Constitution that ensure a free and comfortable life, are discussed. Key concepts: Constitution, free and prosperous life, decree, new edition, reliable protection of property rights, constant attention to luminaries, women and young people, lessons of the Constitution.

В нашей стране день принятия Конституции всегда сопровождается масштабными торжествами. В этом году также будут проведены значимые мероприятия в честь 32-й годовщины Конституции, ориентированные на основную мысль: «Конституция — это гарантия свободной и благополучной жизни». В рамках празднования будут организованы разнообразные практические и культурно-просветительские мероприятия, направленные на глубокое осознание значимости Основного Закона в жизни каждого гражданина.

В рамках подготовки к празднованию внимание будет уделено следующим вопросам:

- Обсуждению обновленной версии Конституции и тех реформ, которые направлены на улучшение социальной, экономической и культурной жизни. Также будет акцентировано внимание на стратегических инициативах в рамках программы «Узбекистан-2030».

- Освещению значимости обновленной Конституции в свете последних реформ и ее роли в обеспечении стабильности и процветания в стране.

- Разъяснению сути девиза «Конституция — это залог свободной и благополучной жизни!» и освещению того, как новые изменения влияют на сферу прав человека и свободы.

- Поддержке и популяризации актуальных реформ в сфере защиты прав собственности, развития образования, здравоохранения, культуры и спорта, а также в обеспечении социальной защиты для пожилых людей, женщин и молодежи.

- Проведению тематических уроков и лекций по Конституции в рамках образовательных учреждений, вовлекая студентов в обсуждение ключевых аспектов Основного Закона.

Как отметил великий полководец и государственный деятель Амир Темур: «Если государство не основано на законах, то у такого правления нет ни славы, ни

силы». В Узбекистане Конституция и верховенство закона служат основой для построения правового и демократического государства. Обеспечение верховенства закона, равно как и реализация демократических реформ, являются важнейшими критериями для достижения стабильности и процветания.

Любые реформы и развитие общества напрямую зависят от соблюдения Конституции и законности. В этом контексте, принятие новой редакции Конституции в 30 апреля 2023 года стало важнейшим шагом на пути улучшения законодательства и укрепления основ правового государства. Концепция, заложенная в обновленной Конституции, отражает актуальные требования современности и способствует созданию правового, демократичного и гражданского общества в Узбекистане.

Представленная версия Конституции, соответствующая вызовам сегодняшнего дня, также служит ориентиром для построения нового Узбекистана, ориентированного на стабильное развитие и демократические преобразования. Внесенные изменения обеспечивают правовую основу для дальнейшего укрепления социальной справедливости и защиты прав каждого гражданина.

Основные идеи и принципы, провозглашенные в преамбуле Конституции, подтверждают курс на развитие и процветание. В ней заявлено о решимости следовать принципам демократии, свободы, равенства и социальной справедливости, а также о стремлении построить правовое государство, в котором права человека и свободы будут защищены на всех уровнях.

В преамбуле Конституции четко обозначены основные цели и ценности, которые Узбекистан ставит перед собой в качестве суверенного, демократического, правового и социального государства. Одним из важнейших положений является провозглашение человека, его жизни, свободы, достоинства и прав высшей ценностью.

Актуальные изменения Конституции отражают глубокие преобразования, направленные на улучшение жизни граждан, создание эффективной системы социальной защиты, улучшение системы образования, здравоохранения и других ключевых сфер. Концепция социального государства, прописанная в новой редакции Конституции, предполагает создание всех условий для достойной жизни каждого гражданина, особенно для тех, кто находится в уязвимом положении — пожилых людей, женщин, молодежи, инвалидов.

Преобразования, происходящие в Узбекистане, являются частью стратегического курса на создание правового и социального государства, где права и свободы граждан защищены Конституцией. Внесение изменений в Основной Закон — это не просто юридический процесс, но и важный шаг к обеспечению устойчивого и справедливого развития страны.

Принятая в новой редакции Конституция становится основой для продолжения широкомасштабных реформ, направленных на улучшение жизни граждан, повышение уровня социальной защищенности и создание условий для равенства и справедливости. В рамках новых социальных программ, таких как «Темир дафтар», «Аёллар дафтари», «Ёшлар дафтари» государство гарантирует поддержку наиболее уязвимых слоев населения, что способствует созданию стабильной и гармоничной социальной среды.

Каждое преобразование, каждая реформа, которая проводится в стране, основывается на ценностях, заложенных в Конституции, и направлена на создание общества, где каждый гражданин ощущает свою значимость и получает возможность реализовать свои права и свободы. Важно, что все эти преобразования проводятся в рамках принципов демократии, уважения к правам человека и социальной справедливости.

Таким образом, обновленная Конституция Республики Узбекистан является не только юридическим документом, но и важным фактором, способствующим улучшению жизни каждого гражданина, обеспечивая основу для процветания и развития страны.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Узбекистан. — Т.: «O‘zbekiston», 2023.
2. <https://kun.uz/news/2024/10/17/konstitutsiya-kuni-bayramini-nishonlash-boyicha-prezident-farmoyishi-imzolandi>.
3. F.Otaxonov. Ijtimoiy davlatning konstitutsiyaviy asoslari. https://uza.uz/uz/posts/izhtimoiy-davlatning-konstituciaviy-asoslari_471933.

O‘smirlik yoshida temperament va uning shaxsiy rivojlanishga ta’siri

Andijon davlat universiteti Umumiy psixologiya
kafedrası dotsenti: **S.G.Xasanova**

Andijon davlat universiteti Amaliy matematika ta’lim yo’nalishi 1-bosqich
talabasi: **Abdulaziz To‘lqinov Ibrohim o‘g‘li**

Annotatsiya: ushbu maqola o‘smirlik davrida temperamentning shaxsiy rivojlanishiga ta’sirini tahlil qilingan. O‘smirlik davri jismoniy va psixologik o‘zgarishlar bilan kechuvchi muhim tamonlari, bu jarayonda o‘smirlarning xulq-atvori va hissiy holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi yoritilgan. Temperament o‘smirlarning o‘ziga xos xulq-atvori, hissiy o‘zgarishlari va ijtimoiy munosabatlarini shakllantirishi borasida so‘z yuritilgan.

Kalit soʻzlar: shaxsiy rivojlanish, temperament, qobiliyat, qiziqish, tarbiy, ijtimoiy muhit, nerv tizimi.

Oʻsmirlik yoshi inson hayotidagi eng muhim va murakkab davrlardan biri boʻlib, bu davrda shaxsning jismoniy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishi davom etadi. Bu yoshda temperament, yaʼni insonning oʻziga xos ruhiy xususiyatlari, uning shaxsiy rivojlanishiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Har bir oʻsmirning temperament turi uning hissiyotlarini boshqarishi, muammolarga munosabati va yangi bilimlarni qabul qilish uslubini shakllantiradi. Bu davrda temperamentning taʼsiri kuchliroq sezilib, oʻsmirning qiziqishlari, qarashlari va xulq-atvorida muhim oʻrin tutadi. Turli temperament turlariga ega boʻlgan oʻsmirlar shaxsiy rivojlanishda turli yoʻnalishlarda oʻsishadi va oʻzlariga xos uslubda dunyoni anglay boshlaydilar. Masalan, sangvinik oʻsmirlar faol va qiziquvchan boʻlib, ijtimoiy munosabatlarda osonlik bilan rivojlanishsa, melanxoliklar tahliliy fikrlashga moyil boʻlib, oʻz his-tuygʻulariga koʻproq eʼtibor qaratishadi. Shu nuqtai nazardan, oʻsmirlik yoshida temperamentning roli va uning shaxsiy rivojlanishga taʼsirini oʻrganish, ularning shaxsiy qobiliyatlarini toʻgʻri rivojlantirishda yordam berishi mumkin.

Shaxsiy rivojlanish – insonning oʻzining qobiliyatlari, qiziqishlari va hissiyotlarini anglash, oʻz-oʻzini tarbiyalash va oʻz hayotini yanada yaxshilash uchun koʻrsatmalarga amal qilish jarayoni. Bu jarayon shaxsning umumiy rivojlanishi, maʼnaviy, ruhiy va jismoniy oʻsishi bilan bogʻliq.

Shaxsiy rivojlanishning asosiy jihatlari quyidagilar:

1. **Oʻzini anglash:** Oʻz hissiyotlarini, fikrlarini va xulq-atvorini tushunish. Odam oʻzining kuchli va zaif tomonlarini anglab yetishi kerak.

2. **Maʼnaviy rivojlanish:** Oʻzining qiymatlarini, qadriyatlarini va maqsadlarini shakllantirish. Bu odamning hayotdagi maqsadlari va qiziqishlarini aniqlashda yordam beradi.

3. **Qobiliyatlarni rivojlantirish:** Oʻz bilimlarini va koʻnikmalarini oshirish, yangi qobiliyatlarni oʻrganish. Bu jarayon doimiy oʻrganish va tajribani talab qiladi.

4. **Sogʻlom munosabatlarni oʻrnatish:** Boshqalar bilan sogʻlom va ijobiy munosabatlarni rivojlantirish, ijtimoiy koʻnikmalarni oʻrganish.

5. **Hissiy barqarorlik:** Oʻz his-tuygʻularini boshqarish, stressni engish va psixologik barqarorlikka erishish.

Shaxsiy rivojlanish har bir inson uchun individual jarayon boʻlib, u hayot davomida davom etadi. Bu jarayon insonning oʻz hayotini yaxshilash, muvaffaqiyatga erishish va oʻzining ichki potentsialini amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shaxsiy rivojlanishning muhim jihatlari temperament katta taʼsir koʻrsatadi va insonning oʻz temperamentini bilishi oʻz-oʻzini rivojlantirishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Temperament — insonning hissiy, ruhiy va jismoniy xususiyatlaridan tashkil topgan, uning xulq-atvorini belgilovchi tabiiy xususiyatlar toʻplami. Temperament,

asosan, odamlarning qanday qilib muammolarga yondashishini, qiziqishlarini, his-tuyg'ularini ifoda etishini va boshqalar bilan qanday munosabatda bo'lishini belgilaydi.

O'smirlik yoshidagi insonlarning shaxsiy rivojlanishida temperament muhim ahamiyatga ega, chunki bu davrda ular o'zlarining kimligini, qobiliyatlarini va jamiyatda o'z o'rnini izlay boshlaydilar. Temperament ularning rivojlanish jarayoniga turlicha ta'sir qiladi va har bir temperament turi o'smirlarning xulq-atvorida o'ziga xos ifodalanadi. Bu jarayonni yaxshilash uchun har bir temperament turi o'ziga xos usullardan foydalanishi mumkin:

Demak, yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib temperament o'smirlik davrida qanday ahamiyat kasb etadi, uning hayotiy tajribalari borasida to'xtalishni lozim topdik.

1. Sangvinik o'smirlar - ijtimoiy va ochiq bo'lishadi, ular yangi do'stlar orttirishga intiluvchan va yangi tajribalarni sinab ko'rishga qiziqishadi. Bu ijtimoiylik shaxsiy rivojlanish uchun foydali, lekin ular chalg'ib qolishadi va diqqatni uzoq muddat bir narsaga qarata olmaydilar. Diqqatni jamlash uchun, vazifalarni kichik qadamlar orqali rejalashtirish va ularni yozib qo'yish yordam beradi. Tezroq erishish mumkin bo'lgan kichik maqsadlar ularning motivatsiyasini saqlaydi. Agar katta maqsadi bo'lsa uni kichik finishlar bilan bo'lib qo'yishi ko'proq yordam beradi. Ijodiy loyihalar yoki yangi kurslarga qiziqish orqali ularning energiyasidan samarali foydalanish mumkin.

2. Xolerik o'smirlar - energiyaga to'la va qat'iyatli bo'lib, ko'pincha yetakchilikka intiladilar. Ammo ular tajovuzkorlikka moyil bo'lishi mumkin, bu esa munosabatlarda muammo keltirib chiqaradi. Meditatsiya va nafas olish mashqlari orqali o'z his-tuyg'ularini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Jamoaviy faoliyatlarda qatnashish va boshqalarning fikriga hurmat bilan qarash ko'nikmasini rivojlantirish yordam beradi. Ularni katta maqsadlarga erishishga rag'batlantirish uchun o'zlariga xos strategiyalar ishlab chiqish va resurslarni to'g'ri boshqarishni o'rgatish mumkin.

3. Melanxolik o'smirlar esa juda sezgir va chuqur o'ylaydigan bo'lishadi. Ular o'z fikrlarini ichda saqlashga moyil, ba'zan o'ziga ishonchsizlik va tushkunlik sezishadi. Kichik yutuqlarga erishishni maqsad qilish va ularni rag'batlantirish, o'z-o'zini qadrlash tuyg'usini oshiradi. Qisqa vaqt davomida biror yaxshi natijaga erishish va bu tajribalarni muhokama qilish ularga o'zlariga ishonchni oshirishga yordam beradi. Ijtimoiy tadbirlarga jalb qilish orqali ular o'zini erkin his qilishni o'rganadilar va ichki o'ylarga berilishdan qochishadi.

4. Flegmatik o'smirlar - tinch, vazmin va hissiy jihatdan barqaror bo'lishadi. Ular ko'pincha passivroq va o'zgarishlarga sekinroq moslashadilar, bu esa ba'zida rivojlanishni sekinlashtirishi mumkin. Ularni yangi qiziqishlarga jalb qilish uchun rag'batlantirish, masalan, sport yoki musiqaga qiziqish uyg'otish mumkin. Ular uchun vazifalarni oz-ozdan bo'lib, bosqichma-bosqich bajarish, ularga ko'proq ishtirok etish va o'zini qulay his qilish imkonini beradi. Jamoaviy loyihalarda qatnashishga undash orqali ularni faolroq qilish va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Demak, xulosa qilar ekanmiz, o'smirlik yoshidagi temperament shaxsiy rivojlanishda o'ziga xos xilma-xilliklar, ustunlik va kamchiliklarga ega. Turli temperamentli insonlar vaziyatga turlicha qarashadi, shunga qarab munosabat va yechim ham turlicha bo'ladi. Shaxsiy rivojlanishda melanxolik hamda sangvinik o'smirlar temperamenti ularga birmuncha osonlik yaratadi, ijtimoiy munosabatlarda esa xolerik va sanguik temperamentidagi o'smirlar ustunlikka ega. Yangi narsalarni o'rganishda ham temperamentning katta ta'sirini sezish mumkin, bunda melanxolik hamda flagmatik o'smirlarning sabrli va detallarga e'tibor berishi chuqur o'rganib, uning tagigacha yetib boradishlariga yordam beradi, xolerik va sangvinik o'smirlarning temperamenti oxirigacha borishga yo'l qo'ymasligi turgan gap. Kasb tanlash, juft tanlash, farzand tarbiyalash, ijtimoiy aloqa va boshqa hamma narsada temperamentning ijobiy va salbiy ta'sirini ko'ramiz. Ana shu ustunlikdan unumli foydalanish hamda kamchiliklarni to'ldirish, shaxsiy rivojlanishda qiyinchiliklarni bartaraf etish, hayotni, atrofidagi insonlardagi, o'zidagi psixologik holatlarni anglagan holda ushbu vaziyatda to'g'ri baho bera olish, sog'lom ijtimoiy munosabatlar qurish, hissiy barqarorlik kabi holatlarni yarata olishda ushbu tezis katta yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ismoilov M. "O'smirlar psixologiyasi", "Fan va Texnologiya", 2017
2. Abdullayeva O. "Psixologiya asoslari", "Yangi Asr Avlodi", 2018
3. Haydarov Q. "Umumiy Psixologiya", "O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi", 2010

Shaxs rivojlanishining yosh va psixologik xususiyatlari

Andijon Davlat Pedagogika Instituti

Tabiiy fanlar fakulteti Kimyo kechki yo'nalishi

201-guruh talabasi: **Mutalipov Abdulloh Abdushukur o'g'li**

Ilmiy rahbar: **Maxammatova Mamuraxon**

Annotatsiya: Ushbu maqola, shaxsiy rivojlanishning turli yosh bosqichlari davomida kuzatiladigan psixologik xususiyatlarini tahlil qiladi. Maqola, bolalikdan keksaligacha bo'lgan davrni qamrab olgan holda, har bir yosh guruhining o'ziga xos psixologik o'zgarishlarini va bu jarayonlarning shaxsiy rivojlanishdagi rolini batafsil yoritib beradi. Shuningdek, turli yosh bosqichlarida shaxsning o'zini anglash, ijtimoiy moslashuv va intellektual rivojlanish jarayonlari haqida ma'lumotlar taqdim etiladi. Maqola, yosh bosqichlarining psixologik xususiyatlarini chuqur tushunish orqali, pedagoglar, psixologlar va ota-onalar uchun samarali tarbiya va ta'lim metodlarini ishlab chiqishga yo'l-yo'riqlar beradi.

Abstract: This article analyzes the psychological characteristics observed during different age stages of personal development. The article, covering the period from childhood to old age, details the specific psychological changes of each age group and the role of these processes in personal development. Also, information about the processes of self-awareness, social adaptation and intellectual development of a person at different age stages is presented. The article, through a deep understanding of the psychological characteristics of age stages, provides guidelines for the development of effective methods of education and training for pedagogues, psychologists and parents.

Аннотация: В статье анализируются психологические особенности, наблюдаемые на разных возрастных этапах развития личности. В статье, охватывающей период от детства до старости, подробно описаны специфические психологические изменения каждой возрастной группы и роль этих процессов в развитии личности. Также представлена информация о процессах самосознания, социальной адаптации и интеллектуального развития человека на разных возрастных этапах. В статье на основе глубокого понимания психологических особенностей возрастных этапов даны рекомендации по разработке эффективных методов воспитания и обучения для педагогов, психологов и родителей.

Kalit so'zlar: Shaxs rivojlanishi, yosh bosqichlari, psixologik xususiyatlar, bolalik davri, o'smirlik davri, yoshlik davri, o'rta yosh davri, keksalik davri, psixologik rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, aqliy rivojlanish, emotsional rivojlanish, shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy munosabatlar, o'zini anglash, shaxsiyat, tengdoshlar ta'siri, hayotiy maqsadlar, ruhiy o'sish, ijtimoiy mas'uliyat, hayotiy tajriba, muvaffaqiyatga erishish, ma'naviy ehtiyojlar, shaxsiy qoniqish.

Key words: Personality development, age stages, psychological characteristics, childhood, adolescence, youth, middle age, old age, psychological development, social development, mental development, emotional development, personal development, social relationships, self-concept, personality, peer influence, life goals, spiritual growth, social responsibility, life experience, achievement, spiritual needs, personal satisfaction.

Ключевые слова: Развитие личности, возрастные этапы, психологические характеристики, детство, подростковый возраст, юность, средний возраст, старость, психологическое развитие, социальное развитие, умственное развитие, эмоциональное развитие, личностное развитие, социальные отношения, Я-концепция, личность, влияние сверстников, жизненные цели, духовный рост, социальная ответственность, жизненный опыт, достижения, духовные потребности, личностная удовлетворенность.

Insonning shaxsiy va psixologik rivojlanishi uning umr davomida turli bosqichlardan o'tib, har xil yosh davrlariga xos psixologik xususiyatlar va o'zgarishlarni boshdan kechirishini anglatadi. Ushbu maqola inson rivojlanishining asosiy yosh bosqichlarini va har bir bosqichning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini ochib beradi.

Bolalik davri (0-12 yosh). Erta bolalik (0-3 yosh): Ushbu davrda bolalar asosan ota-onalar va yaqin kishilar bilan aloqa qilishni o'rganadilar. Tuyg'u rivojlanishi juda tez sodir bo'ladi, shuningdek motor ko'nikmalar va tilda tez o'sish kuzatiladi. Bola bir oyga to'lgach o'zini parvarish qilayotgan odamga intiladigan, talpinadigan bo'ladi va buning misoli tariqasida uning kishilar orasidan o'z-kishisini tanishi va ajratishini aytish mumkin.³ Bir yoshgacha bolalarda ta'sirlanishning eng muhim jihatlari paydo bo'lishi va shakllanishi jarayonining rivojlanishi sxemasini N.L.Figurin va M.P.Denisova tuzdilar. Buning uchun ular ta'sirlanishning 34 ta ko'rinishini tanlab: ta'sirlanish mavjud emasligi, ta'sirlanish namoyon bo'lishi, uzil-kesil ta'sirlanish shakllanish bosqichlariga psixologik tavsif berganlar. Psixologik adabiyotlarda ilk bolalik davrida tilning grammatik shakllarini jadal sur'at bilan o'zlashtirish omillari bo'yicha qator muammolar ifodalangan. Masalan, K.Byuller bolani tilning flektiv (turlanish, tuslanish) tabiati bilan tanishish muammolariga alohida ahamiyat bergan. Uning fikricha, bola mazkur holatni intuitiv ravishda kashf qiladi, bu narsa grammatik aloqalarda, morfologik o'zgarishlarda namoyon bo'ladi. Bolalik (3-12 yosh): Bolalar maktabga qatnay boshlaydilar va ijtimoiy ko'nikmalar rivojlanishiga katta ahamiyat beriladi. O'qish va yozish ko'nikmalari shakllanadi, do'stlar bilan munosabatlar kengayadi va o'zini ifoda etish qobiliyati ortadi.

Uch yoshda harakatni muvofiqlashtirish jarayonining takomillashuvi bolaga yugurganida, birjoyda tik turganida muvozanatni saqlash imkonini yaratadi. Buning natijasida bola mustaqil holda turli harakatlarni amalga oshira boshlaydi. Jismoniy jihatdan mustaqillikka erishish bolada erkin, kattalarning nazoratisiz, oz holicha qandaydir ishlarni bajarish, umuman mikro va makro muhitda shaxs sifatida yashash istagini tug'diradi. A.P.Usovaning ma'lumotiga ko'ra, 3-4 yoshli bolalarning o'yin faoliyati 10-15 daqiqa, 4-5 yoshli bolalarning o'yin faoliyati 40-50 daqiqa, katta maktabgacha yoshdagilarning o'yin faoliyati bir necha soatgacha cho'zilishi mumkin. Hatto, bir turdagi o'yinlarning syujetlari butun kun bo'yi, qolaversa, undan ham ortiq vaqt davom etadi. Bu hol bola o'yin faoliyati jarayonida hayot faoliyatning u yoki bu qirrasini muhim jihatini alohida ifodalab ijro etadi, deyishga hech qanday asos bo'la olmaydi. Chunki psixologiya fanida hozirgacha to'plangan ilmiy ma'lumotlar bunday muammolarga javob bera olmaydi. O'smirlar davri (13-19 yosh) - bu o'zligini anglash va shaxsiy qarashlarini shakllantirish davridir. O'smirlar jinsiy va jismoniy o'zgarishlar, shuningdek, psixologik va ijtimoiy o'zgarishlar tufayli turli hissiy holatlarni boshdan kechiradilar. Ular o'zini-o'zi aniqlash va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga harakat qiladilar. Shuningdek, ijtimoiy media va tengdosh ta'siri kuchayadi Hozirgi davrda o'smirlarni voyaga yetkazishning o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, imkoniyatlari, xatti-harakat motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud. Xo'sh, o'smirlarning psixik o'sishini harakatga keltiruvchi kuch nima? O'smirlarning psixik o'sishini harakatga keltiruvchi kuch - uning faoliyatini vujudga keltirganligi ehtiyojlar bilan ularni qondirish imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-

qarshiliklar tizimining namoyon bo'lishidir. Katta yosh (20-65 yosh) davrda shaxslar o'z kareralarini qurish va oila qurish kabi muhim hayotiy qarorlarni qabul qilishadi. Shaxs rivojlanishida mustahkamlik, mas'uliyat tuyg'usi va o'zini ifoda etish qobiliyati muhim ahamiyatga ega. Psixologik barqarorlik, shuningdek, o'z-o'zini rivojlantirish va o'zgaruvchan hayot sharoitlariga moslashuvchanlik kuzatiladi.³ Kamol topishning bu bosqichiga 28-35 yoshlardagi erkak va ayollar kiradilar. Yetuklik davrida odam o'zining barcha kuch-quvvati, qobiliyati, aql-zakovati, ichki imkoniyatlarini o'z kasbiga, ijtimoiy faoliyatiga, jamoat ishlariga to'la safarbar qila oladi. Erkak va ayollarning bu davrda mehnat va ijtimoiy faoliyatda muayyan tajribaga egaligi ulami istiqbol sari yetaklaydi.¹ Yetuk shaxsning boshqalarga munosabati, ulami baholashi, dinamik stereotipida sezilarli o'zgarishlar bo'ladi. U endi faqat o'zining xatti-harakati uchun emas, balki boshqa odamlarning qilmishlari, uchun ham javobgarligini anglay boshlaydi, ayniqsa, hayot tajribasiga ega bo'lmagan yoshlarning o'z farzandlarining xulq-atvori, yurish-turishi uchun ham kuyadi, ularga imkoniyat boricha yordam berishga intiladi. Keks yosh (65 yoshdan yuqori) insonlar hayotiy tajriba va donolikka ega bo'lishadi. Shaxsiy rivojlanishda xotirjamlik va hayotdan rozi bo'lish hissi muhimdir. Ba'zi kishilar jismoniy va psixologik qiyinchiliklarni boshdan kechirishlari mumkin, biroq ko'pchilik uchun bu davr hayotning xotirjam bosqichi sifatida qaraladi. I.V.Davidovskiy "Keksayish nima?" nomli asarida ta'kidlaganidek, inson 50-60 yoshga to'lganda yoki undan oshgan chog'ida yetuklikning kechikkan davriga kirib keladi. Shu yoshdagi odamlarning o'limini XVIII asrdagi tengdoshlari bilan taqqoslansa, ularning yashash va mehnat qilish imkoniyati 75 yoshgacha uzayishi mumkin. Chunki hozirgi kunda nafaqani belgilash haqiqiy biologik qarish yoshidan 15-20 yil ilgari ketgan. Bu hoi aqliy mehnat bilan shug'ullangan ziyoli odamlarda yaqqol ko'zga tashlanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, har bir yosh davri insonning shaxsiy va psixologik rivojlanishida o'ziga xos rol o'ynaydi. Yosh o'tishi bilan shaxs o'zgaradi va rivojlanadi, har xil psixologik va ijtimoiy tajribalarni boshdan kechiradi. Ushbu jarayonlar shaxsning butun hayoti davomida davom etadi va uning o'z-o'zini anglash darajasi, jismoniy va ruhiy salomatligi, shuningdek ijtimoiy munosabatlari sifatiga ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'oziyev E.G'. Ontagenez psixologiyasi Toshkent "MIF MSH" 2020.
2. F.I. Xaydarov, N.I. Xalilova Umumiy Psixologiya Toshkent 2009.
3. S.B. To'raqulov "Yosh davrlari psixologiyasi".
4. N.M Musurmonova "Yosh psixologiyasi va pedagogic psixologiya".
5. V.A.Kruteskiy. "Pedagogik psixologiya asoslari".- T.: O'qituvchi.1986.
6. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova-
"Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya" T-2018

Andijonning qadimgi tarixining o'rganilishiga doir

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi
Qahramonov Rajabbek Jur'atbek O'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada Andijonning qadimgi tarixini arxeologik manbalar asosida o'rganilishi ko'rib chiqilmoqda. Tarix oldi davriga oid manbalar va ularning tahlili asosida qadimgi Andijonda manzilgohlar va shaharsozlik an'analari tadqiq qilinadi.

Abstrac: This article examines the study of the ancient history of Andijan based on archaeological sources. Settlements and urban planning traditions in ancient Andijan are researched based on prehistory sources and their analysis

Kalit so'zlar: Eylaton, Andijon, Qo'shtepa, manzilgoh, me'morchilik, arxeologiya, madaniyat.

Andijon shahrining moddiy madaniyati tarixini o'rganish shartli ravishda XIX asr oxirida boshlangan. Aniqroq qilib aytilganda, bu jarayon 1890-yilda Rossiya imperiyasining yer-suv komissiyasi a'zolari shahar hududiga oid dastlabki ma'lumotlarni to'plashga kirishganlaridan boshlangan [2.34]. 1893-yilda mazkur komissiya a'zolari shahar xaritasini qayta tuzishgan. Ushbu xaritada Chordona, Sarvontepa, Kultepa, Qo'shtepa, Yalong'och, Qo'rg'on, Qora Qo'rg'on va Eski Qo'rg'on kabi arxeologik yodgorliklar ilk bor shahar xaritasiga tushiriladi.

1939-yilda Katta Farg'ona kanalini qurilishida M.E.Masson boshchiligidagi arxeologik nazorat ekspeditsiyasi tashkil qilindi. M.E.Masson Andijonga kelganida taniqli ustozoda sulolasining vakili Yusup Ali Muhammad unga shahar hududida topilgan va XIII asr oxiri – XIV asr boshlariga oid qoplama(terrakot plitka)larini taqdim etadi [2.34]. Mazkur ekspeditsiyaning ikkinchi otryadining rahbari B.D.Jukov ham Andijon shahar yodgorliklari bilan tanishib, X-XI asrlarga tegishli arxeologik materiallarni qayt etgan.

Andijonni o'rganishda etnograf A.K.Pisarchik ham katta hissa qo'shgan. U dastlab, 1938-yilda Uzkomstaris (O'zbekiston qadim yodgorliklari va sanat namunalari qo'riqlash qo'mitasi) topshirig'iga binoan, keyinchalik esa 1944-1947-yillarda O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Tarix va arxeologiya instituti yo'llanmasi bilan Farg'ona vodiysi xalq m'emorchiligini tadqiq etadi [2.35] Xususan, Marg'ilon, Andijon, Qo'qon, va Namangan shaharlarini ko'zdan kechib, so'rov o'tkazish va m'emoriy yodgorliklarni qayd etish yo'li bilan batafsil o'rgangan. Ushbu olimlar izlanishlari tufayli Andijonning so'ngi o'rta asr arki va shahristoni haqida ma'lumotga egamiz.

Shaharni o'rganish bo'yicha Andijon viloyati o'lkashunoslik muzeyi xodimi, keyinchalik O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Arxeologiya instituti ilmiy xodimi B.Abdulgazieva ham samarali faoliyat olib bordi. O'tgan asrning 60-70-yillaridan

boshlab u shaharda arxeologik kuzatuvlar o'tkazdi va Andijon tarixiga oid ma'lumotlar to'pladi [2.36]. Viloyat muzeyi va Pedagogika instituti hamkorligida Sarvontepada shurf solindi, ammo shurf materik qatlamiga qadar yetkazilmasa-da, I-II asrlarga oid materiallar olindi. 1981-yilda esa Andijon shahar ijroiyo qo'mitasining moliyaviy ko'magida B.Abdulgazieva boshchiligidagi ekspeditsiya shahar hududida maxsus arxeologiya qazishmalari tashkil qilgan.

2000-yildan boshlab esa, O'zbekiston Respublikasi Arxeologiya instituti va Z.M.Bobur nomidagi Xalqaro jamoat fondi tomonidan maxsus tashkil etilgan arxeologik izlanishlar yana Andijonda yo'lga qo'yildi. Otryadning bosh maqsadi sifatida shaharga asos solingan sana hamda uning rivojlanish qilib belgilandi [2.37]. Tadqiqotlar 2000-yildan hozirgacha davom etmoqda.

Andijon viloyatida arxeologik yodgorliklardan biri ilk temir davri mansub Izboskan tumanidagi Eylaton nomli qishloq hududidan topilganligi uchun yodgorlikka shu nom berilgan. Eylatonni 1933-yilli B.A.Latinin aniqlagan va 1934-yili arxeologik kuzatuv ishlari olib borilgan. So'ng, 1952-yili Y.A.Zadneprovskiy, 1958/1960-1963-yillarda T.G.Oboldueva va nihoyat, 1988-1990-yillari S.Qudratov tomonidan arxeologik tadqiqot ishlari amalga oshirildi. Biroq bu shahar xarobasi bilan bog'liq hali yechimini topmagan ko'plab muammolar mavjud [3.116]. Bunga sabab yodgorlik o'z vaqtida chuqur tadqiq etilmagani va deyarli buzilib ketganligi ko'rsatiladi. Eylaton shahar yodgorligida asosiy o'rin egalagan Eylaton maydoni 200 gektarni tashkil etadi va tashqi mudofaa devori o'rab olgan. Undan 20 gektari ichki mudofaa devori doirasida bo'lib, eng qadimgi madaniy qatlamlar shu yerda uchraydi. Eylaton devorlari yaqin vaqtlargacha yaxshi saqlangan edi. 1940-yillarda Eylatonda tekshirish olib borgan B.A.Latinin tashqi devorining kuzatuv minoralari bilan saqlanib qolgan qismini qayt etgan [3.117]. U qoldirgan ma'lumotlarga ko'ra tashqi devor shimoliy qismning uzunligi 2200 m, sharqiy qismini uzunligi 900 m, ga borgan ichki shahar ham devor bilan o'ralgan bo'lib (500x400m). Devorlarda bir tizimda tepaliklarni qayt etadi, bular kuzatuv minoralari bo'lishi mumkin deb yozadi. Eylaton haqida yozma manbalarda ma'lumotlar uchramaydi, shuning uchun faqat arxeologik qazishmalarda qo'lga kiritilgan topilmalar orqali o'rganishimiz mumkin. Eylaton madaniyatida uy joylar haqida ma'lumotlar juda kam saqlanib qolgan [3.117]. Qazib ochilgan xonalar devorlari paxsadan tiklangan, o'lchamlari 3.7x2 m, polda o'choq qoldiqlari aniqlangan. Shunday uylarni birinchi bo'lib Y.A.Zadneprovskiy o'rgangan. Devorlar eni 80-90 sm bo'lib, uylar unchalik katta bo'lmagan va ular alohida-alohida qurilgan. Eylaton madaniyatiga mansub odamlar asosan dehqonchilik bilan shug'ullangan bo'lib, topilmalar shuni ko'rsatadiki, ular bug'doy, arpa, sholi va tariq yetishtirganlar. Eylaton hunarmandlar shahri bo'lgan unda kulolchilik, temirchilik, tikuvchilik ancha rivojlangan. Buni 1988-1990-yillarda olib borilgan arxeologik ishlar ham tasdiqlaydi [3.118]. Xususan, Eylatonda sopol buyumlar pishiriladigan ikkita xumdon topilgan, shuningdek, asta aylanadigan kulolchilik charxi ham Eylaton davridan

boshlab qo'llangani haqida ashyoviy dalillar mavjud. Eylaton madaniyatida mozorlar ikki turga bo'lingan, ular cho'zinchoq va kalta, ularni farqli jihati cho'zinchoq mozor qabrlarni bir-biriga yaqin bo'lishi, kalta mozor-qo'rg'onlaridagi qabrlar oralig'ida esa masofa qoldirilgan. Eylaton madaniyatida ham mayyitlar boshqa madaniyatlarga o'xshab uy ro'zg'or buyumlari bilan ko'milgan va ular bilan birga barcha hayvonlar (asosan qo'y) go'shti qo'yilgan [3.120]. Bunda qovurg'a va son qismlari ko'proq ishlatilgan. Eylaton madaniyati davridagi dafn etish bilan bog'liq urf-odatlar orasida haligacha noma'lum bo'lgan udumlar ham bor. Jumladan, nima uchun qabr oldida olov yoqilganligi va itning kalla suyagi alohida go'rga qo'yilganligi yechimini kutayotgan muammolardan biridir [3.120]. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, stratigrafik kuzatuvlar asosida Andijonda ilk bor Eylaton madaniyatiga doir ikkita kompleks - Eylaton I va Eylaton II kashf etildi [2.66].

Andijon viloyatidagi yana bir arxeologik yodgorlik Qo'rg'ontepa tumani Qorasuv dahasida joylashgan. Uning ochilishi 1970-yillar boshida B.Abdulg'ozievaning shu tuman arxeologik yodgorliklarni qayd qilishga doir dala-tadqiqot ishlari bilan bog'liq [1.27]. Olima ko'tarma materiallar asosida yodgorlikni ilk o'rta asrlar bilan sanaydi. Qo'shtepa 0.42 gektar maydoni egallagan bo'lib, O'rta Osiyo uchun tipik (maydonlik tepa) turiga oid yodgorliklar sirasiga kiradi. Uning g'arbiy qismi ko'shk (balandligi 9.5m) va sharqiy qismi hunarmandlar dahasi [balandligi 5.2m) bo'lgan [1.27]. Yodgorlik atrofidagi uylardan antik va o'rta asrlarga oid butun sopol idishlar kolleksiyasining topilishi, uni maydoni bir necha gektardan iborat qadimgi aholi manzilgohining markazi bo'lganini tasdiqlamoqda. Qo'shtepa yodgorlida Eylaton va Sho'raboshot madaniyatining sintezi davrida bo'shlab, o'n ikki asrdan ko'proq uzluksiz xayot hukm surgan. Tadqiqotchilarning fikricha, yuqorida tilga olingan ikki antik davr madaniyati sintezi mil.avv. IV-III-asrlarda ro'y bergan. Qo'shtepa yodgorligi yaqinidan qadimgi tosh davriga oid artefaktlarni topilishi Andijon viloyatida paleolit davri bo'yicha dastlabki yangiliklar hisoblanadi. Shu bilan birga birga Chust madaniyatiga oid sopol parchalarini topilishi, yodgorlik yaqinida paleolit va so'ngi bronza davriga oid manzilgohlar bo'lganligini ham ko'rsatadi [1.270]. Qo'shtepani o'rganish jarayonida u yerda istiqomat qilgan Sho'raboshot madaniyati sohiblari asosan yerto'la va yarim yerto'la uylarda yashaganlari aniqlandi. Mil avv. I asr oxirida dastlabki manzilgohlar o'rnida mahobatli ko'shk barpo etiladi. U 30x30m maydonda paxsa va xom g'ishtdan qurilgan 5m dan balandroq monolit stilobat-tagkursi asosida qad ko'tariladi. Ko'shk antik inshootlarini qurish mezonlari doirasida bo'lib, uning tagkursisi sipti-suyri, ustidagi xonalar devorlari esa tik qilib qurilgan. Ko'shkning shimoliy-g'arbiy xonasining bir qismi ochilgan va uning eng so'ngi istiqomat davriga oid polidan olingan qizil angorli sopol parchalari II-IV asrga oiddir. Demak, orada ochilishi lozim bo'lgan yana ikki-uchta istiqomat davrlarga oid qatlamlar mavjud. Milodiy I mingyillik o'rtalarida O'rta Osiyo hududiga ko'chmanchi qabilalar migratsiyasi bilan bog'liq urushlar oqibatida ko'plab qo'rg'on va manzilgohlar tanazzulga uchraganligi ma'lum. V-VI asrlar tanazzulga yuz tutgan ko'shk

me'moriy qoldiqlari uzoq muddat ko'chmanchi chorvadorlar tomonidan mol-qo'ylari uchun og'il sifatida foyalanilgan va ularni izlari 35-45sm qalinligidagi qiy qatlami bilan izohlanadi [1.29].

Andijon shahridagi Chordona arxeologik yodgorligi o'rganishi 2000-yili O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Arxeologiya instituti otryadi tomonidan Z.M.Bobur nomidagi Xalqaro jamoat fondi va Mador xususiy korxonasi ko'magida amalga oshirildi. Andijon shahri hududida olib borilgan mazkur arxeologik izlanishning maqsadi shaharga asos solingan yilni aniqlash bo'lgan [2.38]. Andijonda arxeologik va me'moriy yodgorligilar deyarli yo'q bo'lib ketgan edi. Mavjud uzuq-yuluq ko'rinishlardagi kam sonli madaniy va boshqa manbalar esa axborotga nihoyatda kambag'al. Shuning uchun, madaniy qatlamlarning xususiyatlariga qarab, har bir yodgorlik uchun alohida uslub qo'llandi. 2000-yilda qazishmalar Chordonaning faqat eng to'liq saqlanib qolgan qismida olib borildi [2.39]. Bu qazishmalar davomida olingan arxeologik materiallar milodan avvalgi I asrlar - milodiy asrlar boshlaridan tortib, VII-VIII asrlarga qadar bo'lgan davrlarni qamrab oladi. Bunday qazishmalar 2001-2002 yillarda va undan keyin ham amalga oshirildi. 2002-yil qazilmalarni shimoliy-sharqiy qismining yuqori qatlamlarida keyingi davrlarga oid to'rtta qabr qayd etildi. Ularni uchasi ochib o'rganildi, bittasi o'z holicha qoldirildi [2.49] Bu qabrlar bizga qadimgi Andijonda dafn marosimi haqida ma'lumot beradi. I qabr yorma go'rlar tarkibiga kiradi, deyarli buzilib ketgan faqat to'g'ri burchak shaklidagi shimoliy-janubiy chizig'i bo'ylab 185x40x45sm cho'zilgan dafn xonasi saqlanib qolgan. Unda birgina bosh suyagi mavjud ekanligi sababli tana joylashuvini aniqlash imkoni bo'lmagan. Marhum bilan birga biror boshqa jihoz dafn etishmagan [2.50]. II qabr yorma go'rlar xiliga kiradi. Mayyit chirib, kukun holatiga kelib qolgan yog'och tobutga dafn etilgan. Tobut to'g'ri to'rtburchak shaklda 107x65x40sm tobut taxtalar 10-12smli 16 ta temir mix bilan mahkamlangan har bir burchakka to'rttadan mix qoqilgan. Tobutda 40-45 yoshlardagi erkak jinsiga mansub murda boshi bilan janubga qarab, sharqqa ozgina og'gan holda chalqancha yotqizilgan. Boshi ostidan Chig'atoy tangalar zarbiga xos, XIII asr so'ngi choragi - XIV asr boshiga oid ikkita tangalar topilgan [2.50]. Umumlashtirib aytilganda, bizgacha jami 30 dan ortiq qabrlar ochilgan bo'lib, 26 tasi musulmon urf-odatlariga ko'ra, 5 tasi butparastlik an'analari bo'yicha marhum yoniga turli buyumlar bilan birga dafn etilgan [2.51].

Sarvontepa yodgorligi Andijon Eski shaharining shimoliy-g'arbiy qismida, Tutzor va Sarvontepa ko'chalari kesishmasi yonida joylashgan. Sarvontepa yuqorida aytilgan nomlari keltirilgan ko'chalarning qurilishi davrida qirqilgan va xususiy uylarning qurilishi vaqtida shikastlangan [2.54]. Uning katta qismi yakka tartibdagi imorat ostida qolib ketgan. Yodgorlikning yuqori qatlamlari 1976-yillarda B.Abdulgazieva tomonidan tadqiq etilgan hamda I-II asrlar va ilk o'rta asrlarga oid materialarni qayt etilgan (materiallar e'lon qilinmagan, Andijon viloyati o'lkashunoslik muzeyida saqlanadi) [2.54]. Yodgorlikning saqlanib qolgan qoldiqlarining asosi trapetsiyasimon ko'rinishdagi

tepalik bo'lib, uning yuqori qismi esa to'g'riburchak shaklga ega. Sharq, g'arb, shimol va janub tomonlarga yuzlangan tepaning asosi 30x20 metr o'lchamga ega bo'lib, balandligi 6 metrni tashkil etadi [2.54].

Xulosa qilib aytganda, Andijoning arxeologiya ishlari Rossiya imperiyasi davrida boshlangan bo'lsa-da, bu ishlarni ko'lami va miqyosi jihatidan keng ko'lamli deya olmaymiz. Andijonning qadimgi tarixi bo'yicha tadqiqotlar 2000-yildan so'ng jadal tus olib, bu ishlar natijasida Andijon haqida yanada ko'proq ma'lumot olishga erishilmoqda. Bunday arxeologik qazishmalaning hozirgi kunda ham davom etayotganini ko'rishimiz mumkin. Tarixchi tadqiqotchilar oldida hududning qadimgi tarixini arxeologik manbalar asosida o'rganish ishlari bo'yicha hali oldinda turgan masalalar bisyordir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Abdullaev B.Qo'shtepa tadqiqotlarining asosiy natijalari "Vodiynoma" ijtimoiy-tarixiy, ilmiy- ommabop jurnal. 2016-yil №1.

2.Matboboyev B.X.,Mashrabov Z.Z.Andijon tarixi (qadimgi davrlardan XX asr boshlarigacha). «Sharq», Toshkent-2014.

3.Asqarov A. [va boshqalar] O'zbekiston tarixi II-jild (Paleolit davridan milodiy V asrgacha). Toshkent-2023.

Yangilangan Konstitutsiya – Farovon hayotimiz kafoloti

ADPI, Texnologik ta'lim yo'nalishi 1 – bosqich
talabasi: **Qurbonova Feruzaxon Adahamjon qizi**

Konstitutsiya har bir davlatning asosiy huquqiy hujjati bo'lib, u xalqning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayotini tartibga soluvchi muhim me'yorlarni belgilaydi. O'zbekiston Respublikasi o'zining mustaqil va demokratik taraqqiyot yo'lida, rivojlangan davlatlarga intilib, konstitutsiyasini yangilashni amalga oshirdi. 2023-yil 1 mayda amalga oshirilgan konstitutsiyaviy o'zgarishlar, yangi tarixiy bosqichga qadam qo'yganligimizni ko'rsatadi. Yangilangan Konstitutsiya nafaqat huquqiy tartibni, balki fuqarolarimizning farovon hayotini ta'minlash, erkinlik va tenglikni oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy me'yorlarni o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Konstitutsiyasining yangilanishi xalqimizning yanada erkin, adolatli va farovon yashashiga qaratilgan. O'zgarishlar quyidagi asosiy maqsadlarni ko'zlab amalga oshirilgan:

Yangilangan Konstitutsiya, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini yanada kafolatlash, ularni davlat tomonidan himoya qilishni ta'minlashga qaratilgan. Xususan, inson huquqlari sohasida xalqaro standartlarga mos keladigan yangi qoida va normalar joriy qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidagi yangilanishlar, davlat hokimiyatining taqsimlanishi, parlament va ijro etuvchi hokimiyatning o'zaro munosabatlarini aniq belgilashga, shuningdek, fuqarolarning davlat ishlarida ishtirokini kengaytirishga qaratilgan.

Adolatli jamiyat barpo etish, fuqarolarning ijtimoiy adolatini ta'minlash, barcha sohalarda tenglikni yo'lga qo'yish maqsadida ishlab chiqildi. Bu, iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikka erishishning mustahkam asosini yaratadi. Yangilangan Konstitutsiya, xalqimizning turmush farovonligini oshirishga, ijtimoiy adolatni ta'minlashga, erkinlik va tenglikni kafolatlashga qaratilgan bir qancha muhim ijtimoiy-iqtisodiy jihatlarni o'z ichiga oladi. Quyidagi yo'nalishlarda o'zgarishlar kiritildi:

Ijtimoiy himoya va farovonlikni ta'minlash. Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgarishlar ijtimoiy himoya tizimini yanada kuchaytirishga, aholining turli guruhlarini, ayniqsa, zaif qatlamlarini himoya qilishga xizmat qiladi. O'zbekistonda eng ehtiyojmand fuqarolarga ijtimoiy yordam tizimlarini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar ko'rilmoqda. Ta'lim va sog'liqni saqlashni rivojlantirish. Konstitutsiyadagi yangilanishlar ta'lim va sog'liqni saqlash sohalariga e'tibor qaratib, har bir fuqaro uchun sifatli ta'lim va tibbiy xizmat ko'rsatishni kafolatlaydi. Bu omillar fuqarolarning hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Teng huquqlilik va gender tengligi. Yangilangan Konstitutsiyaning 58 – moddasida, Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar deyilgan bo'lib erkaklar va ayollar o'rtasida teng huquqlilikni ta'minlashni maqsad qiladi. Ayniqsa, ayollarni ijtimoiy va siyosiy hayotda faol ishtirok etishlari uchun huquqiy kafolatlar kuchaytirilgan.

Ekologik muammolarni hal etish. O'zbekiston ekologik muammolarni hal qilish, tabiatni muhofaza qilishni o'z oldiga vazifa qilib qo'ydi. Yangilangan Konstitutsiya atrof-muhitni asrash, ekologik barqarorlikni ta'minlashni davlat siyosatining ajralmas qismi sifatida belgilaydi.

Yangilangan Konstitutsiya, davlat tuzilmasidagi islohotlarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Xususan, u hokimiyatning bo'linishi, fuqarolarning siyosiy jarayonlarga yanada faol ishtirok etishlarini ta'minlashga qaratilgan normativ o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Parlamentning roli va vakolatlarini kengaytirish, Yangilangan konstitutsiya bilan O'zbekiston parlamenti (Oliy Majlis) roli va vakolatlari sezilarli darajada kengaydi. Bu esa hukumatning mas'uliyatini oshirib, davlat siyosatining aniq va shaffof amalga oshirilishini ta'minlashga yordam beradi.

Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish. O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasi, hukumatning ishlashini samarali tashkil etish va davlat boshqaruvining shaffofligini oshirishga yo'naltirilgan yangi qonunlarni taqdim etdi. Bu islohotlar fuqarolarning davlat ishlari bilan aloqasini yanada yengillashtiradi.

Yangilangan Konstitutsiya iqtisodiyotni rivojlantirishga, xususan, shaxsiy mulkni himoya qilish va ishbilarmonlikni rivojlantirishga qaratilgan muhim normativlarni

taqdim etadi. O'zbekistonda iqtisodiy erkinlikni oshirish, biznesni rivojlantirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga qaratilgan chora-tadbirlar Konstitutsiyada aks etgan.

Yangilangan Konstitutsiyada shaxsiy mulk huquqlari mustahkamlanib, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan normalar kiritilgan. Bu, o'z navbatida, iqtisodiy erkinlikni yanada oshiradi va xususiy sektorga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, soliq tizimi va boshqa iqtisodiy normativlarni tartibga solish, aholi turmush darajasini yaxshilashga yordam beradi. Bu esa uzoq muddatda xalq farovonligiga ijobiy ta'sir qiladi.

Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki, Yangilangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, o'zgarishlarga ehtiyoj sezilgan va xalqimizning bugungi va kelajakdagi ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan muhim hujjatdir. Bu konstitutsiyaviy islohotlar faqatgina huquqiy o'zgarishlarni emas, balki insonlarning yashash sifatini yaxshilash, ularning huquqlarini ta'minlash, ijtimoiy adolatni o'rnatish, iqtisodiy farovonlikka erishish kabi keng qamrovli maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Yangilangan Konstitutsiya nafaqat huquqiy, balki siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy sohalarda ham O'zbekistonni yangi bosqichga olib chiqadi. Bu hujjat O'zbekistonda farovonlik va barqarorlikni ta'minlashning ishonchli kafolotiga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – talabalar ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning muhim omili sifatida

I.Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari institute
Gumanitar fanlar va jismoniy tarbiya kafedrası o'qituvchisi
Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishdagi asosiy hujjat sifatidagi o'rni ko'rib chiqiladi. Konstitutsiya inson huquqlari, qonun ustuvorligi va ijtimoiy adolat kabi tamoyillarni ilgari suradi, bu esa yosh o'quvchilarda oqilona va dalillarga asoslangan istiqbolni rivojlantirishga yordam beradi. Unda konstitutsiyaviy qadriyatlarning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi, tanqidiy fikrlash va mas'uliyatli fuqarolik tuyg'ularini tarbiyalash yoritilgan. Maqolada ta'lim dasturini konstitutsiyaviy g'oyalar bilan uyg'unlashtirib, o'quvchilarda ijtimoiy-siyosiy, huquqiy va ilmiy masalalarni tanqidiy tahlil qilish va ular bilan shug'ullanish qobiliyatini tarbiyalash muhimligi ta'kidlangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Konstitutsiya zamonaviy ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun jihozlangan har tomonlama barkamol shaxslarni tarbiyalashda yo'naltiruvchi asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston Konstitutsiyasi, ilmiy dunyoqarash, ta'lim, talabalar, tanqidiy fikrlash, inson huquqlari, fuqarolik, huquqiy asos

Kirish. 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatimiz huquqiy va ijtimoiy tizimlarining tamal toshi bo'lib xizmat qilmoqda. U ongli va tanqidiy ilmiy dunyoqarashni tarbiyalash uchun muhim bo'lgan demokratiya, tenglik va inson huquqlarini hurmat qilishning asosiy tamoyillarini belgilaydi. Ta'lim kontekstida ushbu konstitutsiyaviy qadriyatlar o'quvchilarning atrofdagi dunyoni qanday idrok etishi va o'zaro munosabatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ilmiy dunyoqarash tanqidiy fikrlash, farazlarga shubha qilish va dalillarga asoslangan fikrlash qobiliyati bilan tavsiflanadi. Konstitutsiyaviy tamoyillarni ta'lim jarayoniga kiritish orqali maktablar o'quvchilarda bu ko'nikmalarni shakllantirish, ularni jadal rivojlanayotgan jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

V.I.Vernadskiy ta'kidlaganidek, ilmiy dunyoqarash fanning jamlangan yutuqlari bilan yaratilgan bo'lsa-da, u o'zining mazmuni va dunyoga qarashlari bo'yicha plyuralistikdir. Uning fikricha, dunyo va voqelik haqidagi bir vaqtning o'zida mavjud bo'lgan bir nechta g'oyalarni farqlash mumkin va kerak. Shakl jihatidan har xil, birdaniga kirib boruvchi, lekin dunyoning mustaqil suratlari ilmiy tafakkurda yonma-yon mavjud bo'lib, ular hech qachon bir butunlikka, fizika yoki mexanikaning mavhum dunyosiga birlasha olmaydi. Va bizning davrimizda, dedi u, eng to'g'ri, to'g'ri va chuqur ilmiy dunyoqarash ayrim yolg'iz olimlar yoki tadqiqotchilarning kichik guruhlar orasida mavjud bo'lib, ularning fikriga e'tibor berilmaydi.[1]

Konstitutsiyada ta'lim olish huquqi (50-modda), barcha fuqarolarning sifatli ta'lim olish imkoniyatlaridan teng foydalanish huquqini ta'kidlaydi.[2] Bu huquq konstitutsiyaviy qadriyatlarni, xususan, fuqarolik ta'limi, tarix va huquq kabi fanlarni o'quv dasturiga kiritish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu fanlar talabalarni adolat, tenglik va erkinlik kabi tushunchalarni - ilmiy dunyoqarashning asosiy tarkibiy qismlarini o'rganishga undaydi. Konstitutsiyaning muqaddimasi va turli moddalari ilmiy ta'lim maqsadlariga mos keladigan bilim, innovatsiya va taraqqiyotning ahamiyatini targ'ib qiladi. Ushbu konstitutsiyaviy tamoyillarni tushunish orqali talabalar fan, axloq va jamiyat taraqqiyotining o'zaro bog'liqligini qadrlashlari mumkin. Tanqidiy fikrlash ilmiy dunyoqarashning asosidir. Konstitutsiyaviy ta'lim talabalarni qonunlarni tahlil qilishga, axloqiy masalalarni muhokama qilishga va boshqaruv oqibatlarini tushunishga undash orqali ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun platforma yaratadi. Misol uchun, konstitutsiyaga o'zgartirishlar yoki muhim huquqiy ishlar bo'yicha muhokamalar talabalarga dalillarni baholashga, ko'p nuqtai nazarlarni ko'rib chiqishga va asosli xulosalar chiqarishga yordam beradi. Qolaversa, Konstitutsiyada mustahkamlab qo'yilgan dunyoviylik tamoyillari ilmiy g'oyalarni tadqiq qilish uchun neytral makon beradi. Bu betaraflik talabalarning turli nuqtai nazarlar bilan shug'ullanishini ta'minlaydi, shu bilan birga o'z tushunchalarini mantiqiy va empirik dalillarga asoslaydi.

Ilmiy savodxonlik ilmiy bilimlarni real muammolarni hal qilish uchun qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi.[3] Konstitutsiyaning innovatsiyalar va tadqiqotlarni rag'batlantirish majburiyati bilimga asoslangan jamiyatni rivojlantirishni rag'batlantiradigan ushbu maqsadga muvofiqdir. Konstitutsiyaviy qadriyatlarni ta'kidlaydigan ta'lim dasturlari talabalarga iqlim o'zgarishi, texnologik yutuqlar va sog'liqni saqlash kabi ijtimoiy muammolarni hal qilishda fanning dolzarbligini tushunishga yordam beradi. Bundan tashqari, Konstitutsiyada atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga alohida e'tibor qaratilgani ekologik savodxonlikni o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashiga singdirish uchun asos yaratadi. Ushbu tamoyillarni real hayot stsenariylari bilan bog'lash orqali o'qituvchilar talabalarni mamlakat taraqqiyotiga mazmunli hissa qo'shishga ilhomlantirishi mumkin.

Konstitutsiya nafaqat ilmiy dunyoqarashni shakllantiradi, balki o'quvchilarda mas'uliyat va fuqarolik tuyg'ularini ham shakllantiradi. Fuqarolik burchlari va huquqlari bo'yicha darslar orqali talabalar demokratik ishtirokni, ijtimoiy adolatni va jamoatchilik ishtirokini qadrlashni o'rganadilar. Bu fazilatlar ijtimoiy muammolarni tanqidiy baholay oladigan va barqaror yechimlarga hissa qo'shadigan shaxslarni rivojlantirish uchun zarurdir. Masalan, parlament sessiyalari, konstitutsiyaviy huquqlar bo'yicha munozaralar va jamoat loyihalari talabalarga ilmiy bilimlarini real dunyo kontekstida qo'llashga yordam beradi, ularning fuqaro sifatidagi rolini yaxlit tushunishga yordam beradi.[4]

Konstitutsiyaviy qadriyatlarning ta'limga integratsiyalashuvi ko'plab afzalliklarni taqdim etsa-da, muammolar hamon saqlanib qolmoqda. Jumladan, o'qituvchilarning malakasini oshirishni ta'minlash, konstitutsiyaviy ideallarni aks ettiruvchi o'quv dasturlarini yangilash va ta'lim resurslaridagi nomutanosibliklarni bartaraf etish. Biroq, ta'lim islohotiga sarmoya kiritish va konstitutsiyaviy tamoyillarni qo'llab-quvvatlash majburiyati bilan bu muammolarni o'sish va innovatsiyalar uchun imkoniyatlarga aylantirish mumkin.

Xulosa. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. O'z tamoyillarini ta'lim tizimiga kiritib, u tanqidiy fikrlash, ilmiy savodxonlik va mas'uliyatli fuqarolikni rivojlantirish uchun asos yaratadi. O'zbekiston ta'lim sohasidagi islohotlarga ustuvor ahamiyat berishda davom etar ekan, Konstitutsiya kelajak avlodning intellektual va axloqiy asoslarini shakllantirishning muhim vositasi bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Вернадский В. И. Очерки и речи. – Пг., 1922. – Ч. II. – С. 35–36.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T; O'zbekiston, 2023. - B.20
3. Лопатин Л. М. Научное мировоззрение и философия. – Directmedia, 2013.

Ilk bolalik davridagi bolalarda temperamentning o'ziga xos xususiyatlar

AndDU Umumiy psixologiya kafedrası
v.b.dotsenti: **S.G.Xasanova**

Amaliy matematika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi
Jo'rayeva Irodaxon Xusanboy qizi

Annotasiya: ushbu maqolada bolalarning temperament turlariga xos xulq-atvor va shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilingan. Temperament - bu asab tizimining tug'ma, tabiat tomonidan tuhfa etilgan individual shaxsiy xususiyatlar to'plami ekanligi yoritilgan. Jumladan, tabiat tomonidan berilgan bu shaxsiy xususiyatlar bolaning qanchalik faolligini, uning atrofidagi hayotga qanday munosabatda bo'lishini, uning faoliyati qanchalik intensiv bo'lishi borasida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: temperament, bola, tabiat, shaxs, munasabat, go'dak, qobiliyat, individuallik.

Bolalar tug'ilishi bilan bir-biridan fe'l-atvori jihatdan farq qiladi. Psixolog huzuriga kelgan ota-onalar: “Nega mening bolam doim qichqiradi, qo'shnining bolasi esa juda xotirjam?” kabi savollar bilan yuzlanishadi. Endigina dunyoga kelgan go'daklar haqiqatan ham, bir-biridan farqlanadi va bu tabiiy holat hisoblanadi. Chunki har bir go'dakning o'ziga xos temperamenti bor.

Temperament-bu asab tizimining tug'ma, tabiat tomonidan tuhfa etilgan individual shaxsiy xususiyatlar to'plami hisoblanadi. Tabiat tomonidan berilgan bu shaxsiy xususiyatlar bolaning qanchalik faolligini, uning atrofidagi hayotga qanday munosabatda bo'lishini, uning faoliyati qanchalik intensiv bo'lishini belgilaydi. “Temperament” so'zi va temperament turlari haqida suhbat qadimgi yunon shifokori Gippokratdan kelib chiqqan. Gippokrat temperamentni xulq-atvor xususiyati sifatida tanadagi “hayotiy sharbatlar”dan birining ustunligi bilan izohladi. Temperamentni o'zgartirib bo'lmaydi, lekin uni boshqarishni o'rganish mumkin. Temperamentlar yomon va yaxshi turga bo'linmaydi, aksincha har bir temperamentning o'ziga xos ijobiy tomonlari bor. Temperamentning to'rtta asosiy turi mavjud: xolerik, sangvinik, melanxolik va flegmatik. Ularning har biri o'ziga xos psixologik xususiyatlarga va ularning kombinatsiyasiga ega.

Ota-onalar birinchi navbatda farzandlari bilan ziddiyatlarga duch kelmasligi uchun bolaning temperamenti turini bilishlari muhimdir. Quyida turli xil temperamentli

bolalarning “portretlari”ni ko’rib chiqib, farzandingiz qaysi temperamentga mansub ekanini bilib olishlari mumkin bo’ladi.

Xolerik bola - u juda jahldor, o’ziga ishongan va shijoatli, bir zumda qaror qabul qiladi, shuning uchun uning g’oyalari o’ylab topilmagan, lekin juda qiziq. Xolerik bola kuchli hissiyotlar va energiyaga ega bo’ladi. U har doim nima istayotganini biladi. Xolerik bola juda harakatchan, uzoq kutishga toqat qilmaydi, kayfiyati kerkin o’zgaradi. Uning yangi muhitda o’zini qanday tutishini oldindan aytish qiyin-reaksiya kutilmagan bo’lishi mumkin. Uning xatti-harakati dovulga o’xshaydi. Xolerik bola- bu daxshatli qichqiruvchi va bahschi bo’ladi. U qat’iyatli, qo’rqmas, oxirgi daqiqada o’z fikrini butunlay teskarisiga o’zgartira oladi, tavakkalchiva sarguzashtni yaxshi ko’radi.

Xolerik bolaga nima yoqmaydi? Ular uning faoliyatini cheklab qo’yilishini, unga baqirishingizni, jismonan jazolanishni, vazifani to’g’ri bajarishni talab qilinishini yoqtirmaydilar.

Farzandingiz faolligini cheklamang. To’polon qilgan paytda unga tanbeh bermang va jim o’tirishga majburlamang. Bola buni qila olmaydi! Yaxshisi energiyasini sarflashning boshqa yo’llarini sinab ko’ring. Masalan, farzandingiz bilan harakatli o’yinlar o’ynang. Uni sportga qiziqtiring. U bilan tez-tez ko’chaga chiqishga harakat qiling. Farzandingizga qahramonlik va jasorat haqida kitoblar o’qib bering. Unga nafaqat o’zi gapirishi, balki bolalarni tinglash muhim bo’lganida, tengdoshlari bilan muzokara qilishni o’rgating. Xolerik bola doim birinchi bo’lishga intiladi. Eng muhimi, sabrli bo’ling va xolerik bolaning o’zi o’zini qanday boshqarishni o’rganishdan xursand bo’lishini tushunishiga harakat qiling, lekin bu har doim ham natija bermasligi mumkin. Bunda unga yordam bering!

Sangvinik bola - bu temperamentga ega bola ijobiy, faollik va sotsiallasuvga moyillik bilan ajralib turadi. Bolakay quvnoq, kuchli va muvozanatli, bundan tashqari u “quyosh” kabi ko’pincha yaxshi kayfiyatda, izlanuvchan, faol. Sangvinik bolani juda tez kuldirish yoki biror bir arzimas narsadan qattiq xafa qilib qo’yish mumkin. Bunday bolaning ko’z yoshlari tezda paydo bo’ladi va juda tez yo’qolib qoladi, chunki u juda aqilli bo’lib, har doim o’zini ovutish uchun qiziqarli mashg’ulot topadi. Odamlar bilan osongina kirisha oladi, tezda yangi muhitga va yangi talablarga moslashadi. Ular hokimiyat uchun kurashmaydilar, lekin ko’pincha kompaniyada yetakchi o’rinni egallaydi. Sangvinik bolalar: “Kim bilan do’ssiz?” – savoliga odatda: “Hammasi bilan” – deya javob beradi. Qiziqarsiz ish ularni zeriktiradi va ular imkon qadar tezroq qutulishga harakat qilishadi.

Sangvinik bolalar o’zgaruvchan va monotonlikdan tez charchaganligi sababli, mashg’ulotlar davomida asosiy urg’uni bajarilayotgan ishni oxirigacha yetkazishga qaratishga harakat qiling. Diqqatni jamlaydigan konstruktorlar, jumboqlar va boshqa o’yinlar xotirjamlik va aniqlikni rivojlantirishga yordam beradi. Bolani beparvolik, e’tiborsizlik uchun ta’na qilmaslikka harakat qiling. Farzandingiz bilan uning tengdoshlari

va yaqinlari bilan munosabatlarini muhokama qiling. Bolangiz sangvinik, uni beqarorligi uchun ayblamang – bu uning aybi emas, balki temperamentning o'ziga xos xususiyati. Unga fe'l-atvorini tuzatishga yordam bering, shunda u ishonchli, stressga chidamli, ochiqko'ngil va muvaffaqiyatli shaxs bo'lib ulg'ayadi.

Kichkina flegmatik hamma narsada tartibni yaxshi ko'radi. U kiyim va o'yinchoqlarini ehtiyotkorlik bilan yig'adi va ehtiyotkorlik bilan ularni o'ynaydi. Faqat o'z idishidan ovqatlanadi va tengdoshlari orasida faqat o'z o'yinchog'i bilan o'ynaydi. Flegmatik bola – juda og'ir. Uni kuldirish yoki hafa qilish qiyin. Hatto janjal paytida ham bunday bola xotirjam bo'ladi. Uning nutqi sekin va pauzalarga boy. Uyangi narsalarni o'rganishni yoqtirmaydi. Flegmatik bola ko'p fantaziya qilmaydi, xotirjam o'ynaydi, faqat bir necha o'yinchoqlarni yaxshi ko'radi. Bolalar bila o'ynaganda, u tanish o'yinlarni afzal ko'radi. U bir ishni juda uzoq bajaradi, ammo kamdan-kam xato qiladi. Yetakchilikka intilmaydi, qaror qabul qilishni yoqtirmaydi, bu huquqni boshqalarga osonlik bilan beradi. Ukamdan-kam hafa bo'ladi, lekin agar uning ko'ngli og'risa, munosabatlarni abadiy buzishi mumkin. U juda tashabbuskor bo'lib shakllanishi mumkin. Flegmatik bola noqulay sharoitlarda ham muammosiz va samarali ishlashi mumkin. Muvaffaqiyatsizliklar uni bezovta qilmaydi. Eng muhim qoida: shoshilmang, shoshiltirmang, bolani tezlatmang. Sizning talablaringiz bolaning individual tezligiga mos kelishini nazorat qiling. Musiqa bilan shug'ullanish, rasm chizish, aplikatsiya orqali bolaning tasavvurini, fantaziyasini rivojlantirishga harakat qiling. Farzandingizni ochiq havodagi o'yinlarga ko'proq jalb qilishga harakat qiling, u bilan birga sayrga chiqing. Unga o'zgalar bilan muloqot qilishni o'rgating va turli topshiriqlar bering. Masalan: qo'shniga kalitni olib boorish, sotuvchiga pul berish, notanish bolalarning ismini so'rash kabi topshiriqlar bering.

Bolaning harakatsizligi dangasalikka aylanmasligi uchun harakatlarni tezlashtiruvchi o'yinlarni birgalikda o'ynang. Farzandingizni tezkorligi va topqirligi uchun maqtang. Va, eng muhimi, shuni yodda tutish kerakki, agar siz doimo g'azablansangiz va bolani jazolasangiz, bolada harakat qilish qo'rquvi paydo bo'lishi va o'ziga past baho berish tuyg'usi rivojlanishi mumkin.

Melanxolik bola - sezgir, emotsional, nozik ruhiyatga ega bo'lib, tezda ranjiydilar va tashvishlanishlari mumkin. Bunday temperaturali bola nafaqat jim, balki mehribon, yumshoq, ishonchli va ochiq fe'l-atvor egasidir. Melanxolik bolalar juda past ovozda gapiradilar, o'ziga ishonchsiz, uning o'zi qaror qabul qilishi qiyin va ko'pincha kuchli tengdoshlarining fikriga bo'ysunadi. Melanxoliklar notanish muhitda o'zini yo'qotadi va o'z-o'zini boshqara olmaydi. Eng kichik noqulaylik ham ularni muvozanatdan chiqarishi mumkin. Bunday bolalar faqat o'zlari sevgan, o'zlarini qulay va havfsiz his qiladigan odamlar bilan erkin bo'lishadi. Shuning uchun oilada melanxolik bolaning to'liq ishonadigan odami bo'lishi kerak. Bundan tashqari melanxolik bola begonalardan ehtiyot bo'ladi, begonalar bilan gaplashishni va o'ynashni xohlamaydi. Bunday temperamentga

ega bolalar tezda charchashadi, qiyinchiliklarga duch kelsalar, adashadi yoki tezda taslim bo'lishadi. Melanxolikning ichki dunyosi nihoyatda boy, u his-tuyg'ularning chuqurligiva barqarorligi bilan ajralib turadi. Bolalar – melanxoliklar o'zlarini "kichkina kattalar" kabi tutadilar-ular juda oqilona va hamma narsaga izoh topishni, yolg'izlikni yaxshi ko'radilar.

Bunday bolalar juda ta'sirchan bo'lganligi sababli, ularning kamchiliklarini yuziga solmang. Uning o'ziga bo'lgan ishonchini saqlashga harakat qiling. Melanxolik bolada faollik istagini, qiyinchiliklarni yengish qobiliyatini rivojlantirish kerak. Bolaga uyatchanligi ustidan kichik g'alabalarni qo'lga kiritishiga yordam bering. Farzandingizga mustaqillik bering, qaror qabul qilishga shoshilmang. Ertak o'qib berganingizdan so'ng yoki multfilm tomosha qilganingizdan so'ng, uning his-tuyg'ulari haqida gaplashishga harakat qiling. Qaysi qahramon unga ko'proq yoqdi va nima uchun? Bolaning tanishlar asta-sekin kengaytirilishi kerak. U birinchi navbatda bitta tengdoshi bilan o'ynasin. Bola o'zini yaxshi xis qilgandan so'ng, boshqa bolalarni o'yiga qo'shish mumkin.

Xulosa qilib aytganda - temperament bolalarning rivojlanishida va ularning ijobiy moslashuvchanligida muhim o'rin tutadi, shunday ekan har bir bolaning temperamentini to'g'ri tushunish, ularning hatti-harakatlarini boshqarish va ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, temperament bolalarning ijtimoiy moslashuvi, akademik muvaffaqiyati va o'zini o'zi boshqarishi kabi rivojlanish jabhalarida ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bundan tashqari bolalarni temperamentiga qarab to'g'ri tarbiyalash muhim, chunki ularning individual ehtiyojlarini inobatga olib, o'quv jarayonlarida samaradorlikka erishish mumkin.

Yuqoridagi xulosadan kelib chiqib, ota-onalar hamda pedagog-tarbiyachilarga quyidagi tavsiyalarni berishni lozim deb topdik.

Tavsiyalarimiz, ota-onalar va pedagoglar bolalarning temperamentini inobatga olib, ularning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirish va o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun maxsus yondashuvlar ishlab chiqishi kerak. Shuni yodda tutish kerakki, bolalar va kattalarning atrof muhitdagi xatti-harakatlari va harakat uslubi uning qandayligini belgilaydi. Bolaning jamiyatda shaxs sifatida shakllanishiga kuchli ta'sir etuvchi omillarning asosiysi bevosita ota-onadir. Shunday ekan ota-onalar o'z farzandlarini temperamentidan kelib chiqqan holda bolaning qobiliyatlari vaxarakterini shakllantirishi kerak. Ota-onalar uchun yana bir eslatmamiz shuki, agar farzandingizning xatti-harakatidagi salbiy nuqta sababini aniqlay olmayotgan bo'lsangiz, bolalar psixologiga murojaat qilishingizni tavsiya etamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turg'unov A.A. Umumiy psixologiya -T . Fan va texnologiyalar markazi. 2023.
2. Z.T.Nishanova, Sh.T.Alimbaeva. M.V.Sulaymonov Psixologik xizmat. 2014

3. Xasanova S.G. Bolalar psixologiyasi va psixodagnostikasi. O'quv qo'llanma. Andijon // 2022.

4. S Ganijonovna. Causes of high level of anxiety in preschool children. Causes of high level of anxiety in preschool children. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL. 2021. 1474-1480

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida Ota-ona va farzandning o'zaro huquq va majburiyatlari.

Namangan To'qimachilik sanoati instituti
"Ijtimoiy – iqtisodiy va sport" kafedrası o'qituvchisi
Zokirov Zohidjon Toxirjon o'g'li

Namangan To'qimachilik sanoati instituti
"Ijtimoiy – iqtisodiy va sport" kafedrası talabalari
Soliyev Solihon Ma'ruf o'g'li,
Turdaliyev Dilmurod Muzaffar o'g'li.

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahririda ota-ona va farzand o'rtasidagi huquq va majburiyatlar masalasi ko'rib chiqiladi. Konstitutsiyada belgilangan inson huquqlari, xususan, oilaviy munosabatlar doirasida ota-onalarning farzandlariga nisbatan majburiyatlari hamda farzandlarning ota-onalarga nisbatan huquqlari alohida e'tiborga olinadi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы прав и обязанностей между родителями и детьми в новой редакции Конституции Республики Узбекистан. Особое внимание уделяется обязанностям родителей перед детьми, а также правам детей в отношении родителей, установленным правами человека в Конституции, особенно в рамках семейных отношений.

Annotation: This article discusses the issues of rights and responsibilities between parents and children in the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. The human rights stipulated in the Constitution, particularly the responsibilities of parents towards their children within the framework of family relations, as well as the rights of children towards their parents, are given special attention.

Kalit so'zlar: O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, normativ hujjatlar, tarbiyalash huquqi, ruhiy qo'llab-quvvatlash.

Ключевые слова: Конституция Республики Узбекистан, нормативные документы, право на воспитание, психологическая поддержка.

Key words: The Constitution of the Republic of Uzbekistan, normative documents, educational rights, psychological support.

Ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar har bir jamiyatda muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, shuningdek, boshqa qonunlar va normativ hujjatlar ota-onalar va farzandlarning huquq va majburiyatlarini belgilab beradi.

Odatda oilaning asosini nikoh tashkil etadi. Mana shu nikoh orqali er-xotinlik huquq va majburiyatlari, farzand tug'ilgan keyin ota-onalik huquq va majburiyatlari vujudga keladi. Mamlakatimizda ota-onalar zimmasiga o'z bolalariga to'g'ri tarbiya berish, ularni Vatanga sadoqatli, davlat, jamoat burchiga nisbatan vijdonli munosabatda bo'lish, jamiyat qoidalarini hurmat qilish ruhida tarbiyalash yuzasidan juda muhim, mas'uliyatli burchlar yuklagan.

Ota-ona o'z bolalarini tarbiyalash huquqiga ega va tarbiyalashi shart. ota-ona o'z bolalarining tarbiyasi va kamoloti uchun javobgardir. Ular o'z bolalarining sog'ligi, jismoniy, ruhiy, ma'naviy va axloqiy kamoloti haqida g'amxo'rlik qilishlari lozim. Ota-ona o'z bolalarini tarbiyalashda boshqa barcha shaxslarga nisbatan ustunlik huquqiga ega. Ota-ona bolalarining qonun hujjatlarida belgilangan zarur darajada ta'lim olishini ta'minlashi kerak. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, ota-onalar o'z bolalariga nisbatan teng huquq va burchlarga egadirlar.

Ota-ona o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdir. Oilaviy turmushning hamma masalalari, umuman, oila manfaatlari va, ayniqsa, voyaga yetmagan bolalar manfaatlarini nazarga olgan holda, er-xotin tomonidan o'zaro rozilik asosida birgalikda hal etiladi.

Ota-onaning huquqlari va majburiyatlari.

Ota-onalar farzandlariga nisbatan bir qator huquqlarga ega:

- Tarbiyalash huquqi: ota-onalar farzandlarini tarbiyalash, ularni ma'naviy, axloqiy va jismoniy jihatdan rivojlantirish huquqiga ega. Bu jarayonda ota-onalar farzandlarining ta'lim olishini ta'minlashlari kerak.

- Farzandning manfaatlarini himoya qilish: ota-onalar farzandlarining huquqlarini himoya qilish, ularni jinsiy, jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikdan himoya qilish majburiyatiga ega.

- Moliya masalalarida mas'uliyat: ota-onalar farzandlarining moddiy ehtiyojlarini qondirishlari zarur. Bu oziq-ovqat, kiyim-kechak, ta'lim xarajatlari va boshqa kundalik ehtiyojlarni o'z ichiga oladi.

- Ruhiy qo'llab-quvvatlash: farzandlar o'sayotgan davrda ruhiy qo'llab-quvvatlashga muhtojdir. ota-onalar bu jarayonda ularga do'stona muhit yaratishlari lozim.

Farzandning huquqlari va majburiyatlari

Farzandlar ham ota-onalarga nisbatan bir qator huquq va majburiyatlarga ega:

- Ta'lim olish huquqi: Farzandlar sifatli ta'lim olishga haqli. Bu ularning kelajagi uchun juda muhimdir.

- Sog'lom rivojlanish uchun sharoit: Farzandlar sog'lom rivojlanishi uchun zarur bo'lgan sharoitlarga ega bo'lishi kerak. Bu sport bilan shug'ullanish, toza havoda vaqt o'tkazish kabi faoliyatlarni o'z ichiga oladi.

- O'z fikrini bildirish huquqi: Farzandlar o'z fikrlarini bildirishga haqli. Ularning fikrlari ota-onalari tomonidan e'tiborga olinishi lozim.

- Majburiyatlarni bajarish: Farzandlar oilada belgilangan tartib-qoidalarini hurmat qilishlari, maktabda darslarga qatnashishlari va uy ishlariga yordam berishlari kerak. O'zbekiston Respublikasida ota-ona va farzandning huquqlarini himoya qilish uchun bir qator mexanizmlar mavjud:

- Oila kodeksi: Ushbu kodeks ota-onalar hamda farzadlarning huquq va majburiyatlarini belgilaydi hamda oilaviy nizolarni hal etishda yo'naltiruvchi asos hisoblanadi.

- Ijtimoiy xizmatlar tizimi: Davlat ijtimoiy xizmat ko'rsatish orqali oilalarda mavjud muammolarni hal etishga yordam beradi.

- Sud tizimi: Agar ota-onalar yoki farzand o'z haq-huquqlarini amalga oshira olmasa, sudga murojaat qilish imkoniga ega.

Xulosa: O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi doirasida ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi ko'plab normativ-huquqiy aktlar mavjud bo'lib, ular har ikki tomonning manfaatlarini himoya qiladi. Biroq bu faqat qonun bilan cheklanmaydi, balki har bir oilaning ichki madaniyati ham muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston respublikasi konstitutsiyasi, 2023-yil, 1-may.
2. <https://lex.uz/docs/6445145>
3. B.Turdiyev, Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi O'quv qo'llanma. – T.: "Impress media nashriyoti, 2023-y. – 150 b.
4. <https://daryo.uz/2023/03/12/yangilangan-ozbekistonga-yangilangan-konstitutsiya>.

“Konstitutsiya-erkin va faravon hayot garovi”

Namangan to'qimachi - sanoat instituti

Ijtimoiy-iqtisodiy va sport kafedrasi tarix fani asisstenti

Sultanova Maxfirat Akramjon qizi

15a-22gurux talabasi: **Nabiyeva Dilnoza Dilshod qizi**

Annotatsiya: Faravon hayotimizning turli sohalarida izchil davom etayotgan keng ko'lamli, qamrovdor va shiddatli islohatlar natijalarini mustahkamlashda

Konstitutsiyamizning o`rni va ahamiyati kattadir. Konstitutsiya bizga inson huquqlari, demokratiya, erkinlik, barqarorlik, tenglik va taraqqiyot tamoyillariga asoslangan huquqiy va adolatli davlat qurish yo`llarini keng ochib beradi. Ushbu maqolada Konstitutsiya hayotimizning qanchalik asosiy bo`g`ini ekanligini yaqqol ko`rishimiz mumkindir.

Аннотация: Наша Конституция имеет огромную роль и значение в закреплении результатов масштабных, комплексных и интенсивных реформ в различных сферах нашей благополучной жизни. Конституция открывает пути построения правового и справедливого государства, основанного на принципах прав человека, демократии, свободы, стабильности, равенства и развития. В этой статье мы наглядно видим, что Конституция является главным звеном нашей жизни.

Annotation: Our Constitution has a great role and importance in strengthening the results of large-scale, comprehensive and intense reforms in various areas of our prosperous life. The Constitution opens up the ways of building a legal and just state based on the principles of human rights, democracy, freedom, stability, equality and development. In this article, we can clearly see how the Constitution is the main link of our life.

Bugungi kunda barcha jabhalarda keng ko`lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va harbiy salohiyatimiz yuksalib, fuqarolarimizning dunyoqarashi tobora o`sib bormoqda. Bularning barchasi, eng avvalo, Bosh qomusimizning hayotbaxsh kuch-qudrati natijasidir. To`la ishonch bilan aytish mumkinki, O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi xalqimiz siyosiy-huquqiy tafakkurining yuksak namunasidir. U hech kimga qaram bo`lmasdan, erkin va faravon, tinch va osoyishta, ozod yashashimizning qonuniy kafolati bo`lib kelmoqda. O`tkan asr davomida mamlakatimizda ro`y bergan tub o`zgarish va islohatlarni barichasi Konstitutsiyamiz asosida amalga oshirildi. Bu esa qomusimizning haqiqatdan ham xalqimiz manfaaatlariga, davlatimizning strategik maqsadlariga to`la javob beradigan, har tomonlama puxta ishlangan muhim hujjat ekanligini yaqqol isbotlaydi. Masalan, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning XIV bobiga nazar soladigan bo`lsak, uni "Oila, bolalar va yoshlar" deb nomlanganidan ham jamiyatimizda oila va yoshlar tushunchalari qanchalik muhim ahamiyatga ega ekanligini ko`rishimiz mumkin. Bunda yangicha yondashuv, Yangi O`zbekistonda yoshlar siyosati ustuvor ekanligi yaqqol misolidir. Davlat tomonidan yoshlar huquqlarini himoya qilinishi va ularning jamiyatdagi o`rni hamda ularning faol ishtirokini rag`batlantirish kafolatlab qo`yildi. Konstitutsiyamizning 79-moddasida keltirilishicha:

"Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta`minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag`batlantiradi". Eng asosiysi, mazkur konstitutsiyaviy normalar nafaqat O`zbekiston

yoshlarini manfaati, balki butun jamiyatimizning va mamlakatimizning ham kelajagi uchun ahamiyatlidir. Yoshlarimizga yaxshi hayot sharoitini yaratib berish uchun xavfsiz jamiyat, samarali davlat boshqaruvi kafolatlanishi lozimdir. Shu masalani yechimi sifatida yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda “Oila, bolalar va yoshlar” ga oid bobni qabul qilinishini taqazo etdi.

Oila tushunchasiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, oila jamiyatning tayanchi, muhim bo'g'ini hisoblanadi. Oilalardan jamiyat tashkil topadi. Oilalarning tinchligi bu xalqimizning, jamiyatimizning tinchligidir. Oilalarimiz tinch bo'lsa, yurtimiz ham gullab yashnayveradi. Shuningdek shaxsni shakllanishida oila dastlabki tayanch hisoblanadi. Ya'ni inson oilada yashaydi, rivojlanadi va kamol topadi. Oila bu er-xotin, ota-ona, farzandlar va qarindosh-urug'lardan tashkil topgan uyushma bo'lib, oila a'zolari o'rtasida mulkiy va shaxsiy huquq, majburiyatlarini vujudga keltiradi. Konstitutsiya erkakalar va ayollarning oila sohasida teng huquq va imkoniyatlarini ta'minlaydi, gender tengligini ta'minlaydi, jinsi, yoshi va boshqa omillarga ko'ra kamsitilishini taqiqlaydi. Oilaviy masalalarda o'zbek mentalitetida kattalarga hurmat, mustahkam oila rishtalari, mehmondo'stlik kabi an'anava qadryatlar chuqur ildiz otgan. Oila o'zbek jamiyatining tamal toshi sanaladi va u kishilar hayotida markaziy o'rin tutadi. Oila tuzilishi nuqtai nazaridan o'zbek oilalari ko'pincha katta va keng bo'lib, bir tom ostida bir necha avlodlar birga yashaydi. Bu oilada birdamlik mustahkam bo'lib, farzandlarni mehr-oqibat ruhida tarbiyalash kuchli bo'ladi.

So'nggi yillarda dunyo mamalakatlarida insonning 110 dan ortiq huquqi qayd etilganini hisobga olsak, hozirgi kunda bu huquqlarning 90 tasi mamlakatimizning yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda mavjud. Shundan 40 tasi yangi konstitutsiyaviy huquqlaridir. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 25-moddasida rasman “O'lim jazosi taqiqlandi” deb aniq belgilandi. Bu bilan Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning Ikkinchi fakultativ bayonnomasining talablari amalga oshirildi. Birinchi marta qulay atrof-muhit huquqi konstitutsiyaviy darajada ta'minlandi. Ekologik muammolarni hal qilish uchun bir qator dasturiy hujjatlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasi, 2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi va 2019-2028-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida biologik xilma-xillikni saqlash strategiyasi qabul qilindi. Uy-joy huquqining konstitutsiyaviy kafolatlarini mustahkamlash maqsadida “O'zboshimchalik bilan egallab olingan yer uchastkalariga hamda ularda qurilgan binolar va inshootlarga bo'lgan huquqlarni e'tirof etish to'g'risida”gi qonun qabul qilindi. Ushbu qonun 10 milliondan ortiq insonning muammolarini hal qilishga yordam beradi va mulk huquqini ta'minlash uchun huquqiy asos yaratadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yangi tahrirdagi konstitutsiyamizning qabul qilinishi, Yangi O'zbekistonda fuqarolarimiz uchun erkin, faravon turmush tarzini yaratish

bugunning muhim masalasidir. Shunday ekan, har bir inson konstitutsiyada belgilab berilgan huquq va erkinliklari orqali, jamiyat ravnaqiga xissa qo'shishi lozimdir.

Konstitutsion islohotlar yangi O'zbekiston taraqqiyotining poydevori

Namangan To'qimachilik Sanoati instituti o'qituvchisi
Abdumuxtorov Muslimbek Abdullajon o'g'li

Namangan To'qimachilik Sanoati instituti talabalari
Abduqaxxarov Islomjon Ikromjon o'g'li
Ahatov Alisher Anvarjon o'g'li

Annotatsiya: "Konstitutsion islohotlar yangi O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" mavzusi, O'zbekistonning siyosiy va ijtimoiy hayotidagi muhim o'zgarishlarni yoritishga qaratilgan. Ushbu islohotlar, mamlakatning demokratik rivojlanishi, inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, shuningdek, qonun ustuvorligini mustahkamlash maqsadida amalga oshirilmoqda. Konstitutsiyaviy o'zgartirishlar va yangilanishlar, fuqarolarni davlat boshqaruvida faol ishtirok etishiga, jamiyatda ochiqlik va shaffoflikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Annotation: The topic "Constitutional Reforms as the Foundation of New Uzbekistan's Development" focuses on significant changes in Uzbekistan's political and social life. These reforms are being implemented with the aim of promoting democratic development, ensuring human rights and freedoms, and strengthening the rule of law. Constitutional amendments and updates serve to encourage citizens' active participation in state governance and to ensure openness and transparency within society.

Kirish: Konstitutsiya har bir davlatning asosiy qonunidir. U huquqiy normalarni belgilaydi, balki jamiyatning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ham shunday ahamiyatga ega bo'lib, u mamlakatimizdagi barcha qonunlar va tartib-qoidalar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada O'zbekiston Konstitutsiyasining tarixi, uning asosiy tamoyillari va ahamiyati haqida so'z yuritamiz. Konstitutsiyaning tarixi O'zbekiston Respublikasining birinchi Konstitutsiyasi 1927- yilda qabul qilingan bo'lsa-da, mustaqil O'zbekiston Respublikasining asosiy qonuni 1992 - yil 8 - dekabrda qabul qilindi. Bu hujjat O'zbek xalqining mustaqillik yo'lidagi muvaffaqiyatini belgilovchi muhim manbadir. 2023-yil O'zbekiston Respublikasi tarixida muhim bir bosqich bo'lib, mamlakatning yangi tahrirdagi konstitutsiyasi qabul qilindi. Ushbu hujjat O'zbekistonning mustaqillik yillaridagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy, madaniy-ma'naviy taraqqiyotini aks ettirib, mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarning yuksak darajada davom etishini ta'minlash

maqsadida ishlab chiqildi. Mustaqillikdan so'nggi davrda konstitutsiyaning qabul qilinishi, xalqimizning erkin va farovon hayot kechirishini ta'minlaydi.

Asosiy tamoyillar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bir qancha asosiy tamoyillarni o'z ichiga oladi:

1. Inson huquqlari va erkinliklari: Konstitutsiyada insonning asosiy huquqlari va erkinliklari ta'minlangan. Har bir fuqaro o'z fikrini erkin ifoda etish, diniy e'tiqodini tanlash va boshqa ko'plab huquqlarga ega. Yangi tahrir Konstitutsiyada inson huquqlari yanada kengaytirilgan bo'lib, har bir fuqaroning tengligi, erkinligi va xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan yangi normativlar kiritilgan.

2. Demokratik boshqaruv tizimi: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlat boshqaruvining demokratik tamoyillariga tayangan holda qurilgan. U uch tarmoqqa bo'lingan: ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi va sud tarmoqlari. Mamlakatda demokratik boshqaruv tizimini mustahkamlash uchun davlat organlari o'rtasidagi kuchlarni taqsimlash prinsipi yanada aniqroq belgilangan.

3. Ijtimoiy adolat: Konstitutsiya ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan tamoyillarni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy himoya tizimlarini takomillashtirish va barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratish maqsadi ko'zda tutilgan.

4. Millatlararo totuvlik: O'zbekistonda turli millat vakillari yashaydi. Konstitutsiya barcha millatlarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan bo'lib, millatlararo totuvlikni ta'minlaydi.

5. Mustaqillik va suverenitet: O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida xalqaro maydonda o'z pozitsiyasini mustahkamlashga intiladi. Bu esa konstitutsiyaning muhim jihatlardan biridir.

Yangi tahrirdagi konstitutsiyada quyidagi muhim yangiliklar kiritilgan:

-Mahalliy boshqaruv: Mahalliy boshqaruv tizimining takomillashtirilishi ko'zda tutilgan bo'lib, bu orqali mahalliy aholini o'z muammolarini hal qilishda faol ishtirok etishini ta'minlash maqsad qilinadi.

-Ijtimoiy himoya: Yangi konstitutsiyada ijtimoiy himoya va ijtimoiy adolatni ta'minlovchi normativlar kiritilgan, bu esa aholining turli qatlamlarini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi.

- Ommaviy axborot vositalari erkinligi: Ommaviy axborot vositalarining davlat tomonidan himoya qilinishi va ularning erkin faoliyat yuritishi uchun yangi kafolatlar berilgan.

- Mahalliy boshqaruvning mustahkamlanishi: Mahalliy davlat hokimiyat organlari faoliyatini kuchaytirish, ularning vakolatlarini kengaytirish orqali mahalliy aholi manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan o'zgarishlar kiritilgan.

- Ekologik xavfsizlik: Ekologik masalalar konstitutsiyaning alohida qismi sifatida ko'rib chiqilib, ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha zarur chora-tadbirlar belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi nafaqat huquqiy hujjat sifatida, balki xalqimiz uchun baxt va farovonlik yo‘lidagi dasturilamal sifatida ham ahamiyatlidir:

1. Huquqiy kafolatlar ta’minoti: Har bir fuqaroning huquqlari himoya qilinishi bilan bog‘liq kafolatlar yaratilgan.

2. Demokratik taraqqiyotga xizmat qilish: Konstitutsiya demokratiya prinsiplarini amalga oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

3. Samarali boshqaruv tizimini yaratish: Davlat organlarining samarali faoliyat yuritishini ta’minlaydi.

4. Ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash: Ijtimoiy adolat va tenglikni ta’minlash orqali fuqarolar orasidagi munosabatlarni mustahkamlashda yordam beradi.

5. Xalqning ongida milliylikni shakllantirish: Millatimizning o‘tmishi, buguni va kelajagini tushunishda konstitutsiyaning roli beqiyosdir.

Xulosa: O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – bu baxtimiz qomusi bo‘lib, u har qanday jamiyatda insonparvarlikka xizmat qiladi. Uning mohiyati nafaqat fuqaro huquqlarini himoya qilishda, balki mamlakatimizning kelajagini belgilashda ham aks etadi. Shuning uchun biz barchamiz ushbu qonunni hurmat qilishimiz zarur.

O‘zbekistonning yangi tahrirdagi konstitutsiyasi nafaqat mamlakat qonunchiligini yangilash, balki xalqimiz hayotining barcha jabhalarida ijobiy o‘zgarishlarni amalga oshirishga qaratilgan muhim qadamdir. Ushbu hujjat orqali O‘zbekiston xalqiga yanada adolatli va demokratik jamiyat qurishga intilish yo‘lida yangi imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu esa kelajak avlodlarga tinch va farovon hayot bilan birga ulkan umidlarni bag‘ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992).
2. O‘zbekiston Respublikasi Yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi (2023).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot yo‘li" nomli maqolasi.
4. Karimov I.A., "Mustaqillik yillari: taraqqiyot yo‘lida" (Toshkent: "O‘zbekiston", 2017).
5. Tashkent State University of Law publications on constitutional law.
6. Murodov A., "Fuqarolik jamiyatining rivojlanishi" (Toshkent: "Sharq", 2019).
7. Rasulov M., "Demokratiya va inson huquqlari" (Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2020).
8. Shodmonov R., "O‘zbekiston Respublikasining konstitutsional tizimi" (Toshkent: "Fan", 2021).

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotini ta’minlashda iqtisodiy va mulkiy munosabatlarning konstitutsion kafolati

Namangan to‘qimachilik sanoati instituti
Ijtimoiy iqtisodiy va sport kafedrasida assistenti
G‘ulomjonova Guliruxsor Nasriddin qizi

14a24-guruh talabasi **G‘ulomjonov Davronbek,**
Ismoilova Shahnoza Abdumalik qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekiston taraqqiyotini ta’minlashda iqtisodiy va mulkiy munosabatlarning konstitutsion kafolati masalalari o‘rganiladi. Iqtisodiy erkinlik, mulk huquqi va konstitutsion kafolatlar orqali davlatning rivojlanish strategiyasi qanday amalga oshirilayotgani tahlil qilinadi. Mulkchilik munosabatlarning modernizatsiyasi, shuningdek, iqtisodiy barqarorlik va korporativ boshqaruv sohasidagi yangiliklar ham muhokama qilinadi. Maqola, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining iqtisodiy asoslari, davlat siyosati va xalq farovonligini ta’minlashdagi o‘rni haqida chuqur fikr yuritadi.

Annotation: This article examines the issues of constitutional guarantees of economic and property relations in ensuring the development of New Uzbekistan. It analyzes how the state's development strategy is implemented through economic freedom, property rights, and constitutional guarantees. The modernization of property relations, as well as innovations in economic stability and corporate governance, are also discussed. The article provides an in-depth consideration of the economic foundations of the Constitution of the Republic of Uzbekistan and its role in state policy and ensuring the well-being of the people.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы конституционных гарантий экономических и имущественных отношений в обеспечении развития Нового Узбекистана. Анализируется, как стратегия развития государства реализуется через экономическую свободу, права собственности и конституционные гарантии. Также обсуждаются модернизация имущественных отношений, а также инновации в области экономической стабильности и корпоративного управления. Статья предоставляет глубокое рассмотрение экономических основ Конституции Республики Узбекистан и ее роли в государственной политике и обеспечении благосостояния населения.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy va mulkiy munosabatlar, mulk huquqi, bozor erkinligi, savdo erkinligi, investitsiya erkinligi, iqtisodiy barqarorlik, mulkchilik munosabatlarning modernizatsiyasi.

Keywords: economic and property relations, property rights, market freedom, trade freedom, investment freedom, economic stability, modernization of property relations.

Ключевые слова: экономические и имущественные отношения, право собственности, свобода рынка, свобода торговли, свобода инвестиций, экономическая стабильность, модернизация имущественных отношений.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotini ta’minlashda iqtisodiy va mulkiy munosabatlarning konstitutsion kafolati muhim ahamiyatga ega. Konstitutsiya, mamlakatning asosiy qonunidir va unda davlatning iqtisodiy siyosati, mulk huquqi, shuningdek, fuqarolar va korxonalar o’rtasidagi iqtisodiy munosabatlar belgilab beriladi.

Birinchidan, konstitutsiyada mulk huquqi va uning himoyasi mustahkamlash orqali investorlar va tadbirkorlar uchun ishonchli muhit yaratiladi. Bu esa, o’z navbatida, iqtisodiy taraqqiyotga olib keladi.

Ikkinchidan, konstitutsiya iqtisodiy erkinliklarni ta’minlash bilan birga, ijtimoiy adolatni ham ko’zlaydi. Bu jarayonda davlatning roli muhim bo’lib, u ijtimoiy himoya tizimlarini yaratish orqali ijtimoiy tenglikni ta’minlashi kerak.

Uchinchidan, O‘zbekistonning yangi iqtisodiy siyosati bozor iqtisodiyotiga o’tishni ko’zlaydi. Buning uchun esa qonunlar va konstitutsiya doirasida erkin raqobatni ta’minlash zarur. Bunda davlat organlari tomonidan sotuvchilar va iste’molchilar o’rtasida adolatli munosabatlarni saqlab qolish muhim ahamiyatga ega.

Shu sababli, yangi O‘zbekiston taraqqiyotini ta’minlashda iqtisodiy va mulkiy munosabatlarning konstitutsion kafolati nafaqat moliya sohasida barqarorlikni ta’minlaydi, balki ijtimoiy va siyosiy barqarorlikka ham xizmat qiladi. Bu jarayonlarda fuqarolar ishtiroki va ularning huquqlarini hurmat qilish ham juda muhimdir.:

1. Mulkiy huquq: Shaxslar va korxonalar o’z mulklariga ega bo’lishlari va ularni boshqarishlari mumkin.

2. Bozor erkinligi: Bozorda raqobat, narxlarning belgilanishi va iste’molchilarning tanlov erkinligi.

3. Savdo erkinligi: Ichki va tashqi savdoda cheklovlarning minimal darajada bo’lishi.

4. Ishlab chiqarish erkinligi: Korxonalar va tadbirkorlar o’z mahsulotlarini ishlab chiqarish va xizmat ko’rsatishda mustaqil bo’lishi.

5. Investitsiya erkinligi: Kapitalning harakatlanishi va investitsiya qilishda cheklovlarning yo’qligi.

Iqtisodiy erkinlik ko’plab davlatlarda iqtisodiy o’sishni ta’minlash, innovatsiyalarni rag’batlantirish hamda yashash darajasini oshirish uchun muhim omil sifatida qaraladi. Biroq, iqtisodiy erkinlikning mavjudligi ijtimoiy adolat, atrof-muhitni muhofaza qilish kabi boshqa omillar bilan muvozanatlashishi kerak.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida har bir fuqaro uchun iqtisodiy erkinlik berilgan bo’lib, bu ularga mulk huquqini e’tirof etish va himoya qilish

imkoniyatini beradi. Mulk huquqi — bu shaxsning o'z mulkini foydalanishi, boshqarishi va tasarruf etishi haqidagi qonun bilan belgilangan huquqidir. Konstitutsion kafolatlar

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida quyidagi asosiy prinsiplar belgilangan:

1. Mulk huquqining himoyasi: Davlat tomonidan fuqarolar mulkiga nisbatan har qanday noqonuniy aralashuvlardan himoya.

2. Iqtisodiyotning erkinligi: Ijtimoiy-iqtisodiy sohada raqobatbardosh muhit yaratish.

3. Investitsiya muhofazasi: Mahalliy va xorijiy investorlarga qulay sharoitlarni ta'minlash.

Mulkchilik munosabatlarini modernizatsiya qilish:

O'zbekistonda mulkchilik munosabatlari modernizatsiya qilinmoqda. Bu jarayon davlat sektori bilan xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan. Mulkchilik munosabatlarini modernizatsiya qilish, odatda, mulk va resurslar ustidan boshqaruv va nazoratni yangilash, optimallashtirish va samaradorligini oshirish jarayonini anglatadi. Bu jarayon quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Qonunchilikni yangilash: Mulkchilik huquqlarini belgilovchi qonunlarni zamonaviy talablarga moslashtirish. Bu, mulk huquqi, ijara shartnomalari va boshqa mulkchilik munosabatlari bo'yicha yangi qonunlar yoki me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

2. Raqamli texnologiyalarni joriy etish: Mulkchilik munosabatlarini boshqarishda raqamli texnologiyalarni (masalan, blockchain, elektron tijorat platformalari) qo'llash orqali samaradorlikni oshirish.

3. Ochiq ma'lumotlar va shaffoflik: Mulkchilik munosabatlarida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash uchun axborot tizimlarini rivojlantirish. Bu jamiyat ishtirokchilarining mulk huquqlari haqida to'g'ri ma'lumotlarga ega bo'lishini ta'minlaydi.

4. Ijtimoiy adolat: Mulkchilik munosabatlarini modernizatsiya qilishda ijtimoiy adolat va tenglikka e'tibor berish. Bu mulk huquqlarini himoya qilishda zaif guruhlarini qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olishi mumkin.

5. Samarali boshqaruv tizimlari: Mulkchilik munosabatlarini boshqarish jarayonlarini optimallashtirish va samarali tashkiliy strukturalarni joriy etish. Umuman olganda, mulkchilik munosabatlarini modernizatsiya qilish iqtisodiyotning barqarorligi va rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi hamda ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa: Yangi O'zbekiston taraqqiyotini ta'minlashda iqtisodiy va mulkiy munosabatlarning konstitutsion kafolati hal qiluvchi ahamiyatga ega. U nafaqat mamlakat ichida barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlaydi, balki xalqaro maydonda ham

O'zbekistonni raqamli iqtisodiyotga kirishni tezlashtiradi. Shu sababli, ushbu yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlarni davom ettirish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - Mulk huquqlari va iqtisodiy munosabatlar bo'yicha asosiy qonun.
2. "O'zbekiston iqtisodiyoti: muammolar va istiqbollar" - M. X. To'raqulov, O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi va mulkchilik munosabatlari haqida tahlil.
3. "Ijtimoiy adolat tushunchasi: nazariy va amaliy jihatlar" - Sh. S. Rasulov, ijtimoiy adolatning mohiyati va uning iqtisodiyotdagi o'rni.
4. "Ochiq ma'lumotlar va raqamli transformatsiya: O'zbekiston tajribasi" - A. N. Abdurazakov, axborot tizimlarining shaffofligini ta'minlash uchun ochiq ma'lumotlar foydalanilishi.
5. "Mulkchilik munosabatlarini modernizatsiya qilish: xalqaro tajribalar" - J. R. Ibragimov, turli mamlakatlardagi mulk huquqlari boshqaruvi tajribalari.
2. "Samarali boshqaruv tizimlari: nazariya va amaliyot" - E. S. Qodirov, tashkilotlarni samarali boshqarish usullari haqida.
3. BMTning Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (SDG) - Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan xalqaro dasturlar.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi hisobotlari - Iqtisodiy ko'rsatkichlar va mulkchilik munosabatlariga oid ma'lumotlar.
5. Dunyo Banki hisobotlari - Mulkchilik huquqlari va iqtisodiy islohotlarga oid xalqaro baholashlar.
6. Mahalliy tadqiqotlar va maqolalar - O'zbekistondagi universitetlarda chop etilgan ilmiy maqolalar hamda dissertatsiyalar, masalan, "Iqtisodiyotda ochiqlik siyosati".
- 7.

Konstitutsiya xalq erkinligi hamda huquqlari kafolatidir

Andijon davlat universiteti talabasi
Toshaliyeva Mexribonu Xasanboy qizi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida e'lon qilingan fuqaro huquq va erkinliklari tizimi avvalo, inson, uning hayoti, huquq va erkinliklari oliy qadriyat ekanini ko'zda tutadi. Inson huquq va erkinliklarini tortib olib bo'lmaydi va faqat unga tegishlidir.

Xalqaro prinsiplarni e'tirof etish davlat tomonidan nafaqat jahon hamjamiyati, balki o'z fuqarolari oldidagi muayyan majburiyatlarni qabul qilishni taqozo etdi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt talablariga mos keladi hamda huquq va erkinliklarni amalga oshirishning

huquqiy prinsiplarini kafolatlaydi. O‘zbekistonda o‘rnatilgan huquq va erkinliklarni bekor qiladigan yoki cheklaydigan qonunlar qabul qilinmaydi. Huquq va erkinliklarni faqat Konstitutsiyada ko‘zda tutilgan ayrim hollarda qonunlar qabul qilish yoki sud qarori asosida cheklash mumkin, xolos. Fuqarolar o‘zlariga berilgan huquq va erkinliklardan foydalangan holda, boshqa shaxslar, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlari, huquq hamda erkinliklarini buzmaslikka majbur.

Shu tariqa, inson huquq va erkinliklarini ro‘yobga chiqarish davlatning asosiy vazifasiga aylanmoqda. Ushbu vazifani amalga oshirishning samarali mexanizmni yaratish va himoya qilish kafolatlarini belgilash orqali bajarish mumkin. Bu kafolatlar demokratik huquqiy davlatning ajralmas belgisi, huquq va erkinliklar esa uning muhim majburiyatlaridan biridir.

Konstitutsiya tom ma’noda xalqimiz tafakkuri va ijodining mahsulidir.” Konstitutsiyamiz dunyo miqqiyosida ilg‘or davlatlar Konstitutsiyasi bilan bimalol bellasha oladigan tom ma’nodagi demokratik Konstitutsiyadir, tarixda sinalgan umumbashariy qadriyatlarni o‘zida mujassam etgan hujjatdir. Konstitutsiyamiz muqaddimasida yozib qo‘yilganidek: “O‘zbekiston xalqi hozirgi va kelajak avlodalar oldidagi ma’suliyatini anglagan holda, demokratiya va ijtimoiy adolatga sadoqatini namoyon qilib, xalqaro huquqning umume’tirof etilgan qoidalari ustunligini tan olgan holda, insonparvar demokratik huquqiy davlatni barpo etishni ko‘zlab, fuqarolar tinchligini va milliy totuvligini ta’minlash maqsadida mazkur Konstitutsiyani qabul qilgan.”

E’tibor beradigan bo‘lsak, Konstitutsiyamizda sohibqiron bobomiz Amir Temur zamonlarida shakllangan milliy tafakkur, muqaddas islomiy qadriyatlar mujassamlashtirilganligini guvohi bo‘lamiz. Ko‘hna zamonimizda yashab kelayotgan odamlar qalbida ustivor bo‘lgan haqiqat, adolat, iymon, oliyjanoblik, bag‘rikenglik, mardlik, tantilik kabi ma’naviy xislatlar ushbu hujjatda munosib o‘rin olganligini guvohi bo‘lamiz. O‘zbekiston deb atalmish shu aziz vatanda yashayotgan insonlar dunyoqarashi, ularga xos o‘zaro munosabatlar, mehr-oqibat, odamiylik, ilmu fanga intilish, or-nomus, hayo va iffat kabi ma’naviy fazilatlar ushbu hujjatga asos qilib olingan. Bundan tashqari, Konstitutsiyamiz umuminsoniy g‘oyalar – tenglik, erkinlik, birodarlik, xalqaro va millatlararo totuvlik, mamlakat va dunyo barqarorligi kabi ulug‘ g‘oyalarga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda migratsiya huquqlarini himoya qilishning me‘yoriy-huquqiy asoslari

Andijon davlat universiteti

Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi kafedrası o‘qituvchisi:

Mamatqulov Abdurasul

Xalqaro maydonda globalizatsiya jarayonlarining tobora shiddat bilan rivojlanib borishi bugungi kunda inson huquqlarining, erkinligining muhofaza qilish hamda uning kafolatlarini kuchaytirish masalasi dolzarb vazifaga aylanib bormoqda. Xar bir shaxsning o‘z davlat hududida, butun jahon bo‘ylab ko‘chib yurishi, yashash joyini to‘sqinliklarsiz o‘zgartira olish huquqining mustahkamlanib borishi inson huquqlarining mavjudligi va amalda ta‘minlanganligi inson erkinligini belgilovchi muhim ijtimoiy-siyosiy mezonlardan biri bo‘lib bo‘lib xizmat qiladi.

Shu sababli inson huquqlariga doir fuqarolarning o‘zi yashab turgan mamlakat hududini erkin tark etishi yoki o‘zi xohlaganida o‘z mamlakatiga qaytib kelishga bo‘lgan huquqi xalqaro davlat tashkilotlari va o‘z davlat tomonidan chiqarilgan normativ me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda o‘ta muhim huquqlardan biri sifatida belgilaydi. Xalqaro maydonda fuqarolarning erkin va xavfsiz xarakat qilishi, davlatlar tomonidan o‘zaro amalga oshiralayotgan islohatlarda davlat va jamiyat manfaatlari bilan bir qatorda aholining manfaatlari ham inobatga olinishi barcha davlatlarning diqqat markazida bo‘lmoqda.

Shu qatori yurtimizda ham ijtimoiy-iqtisodiy hayotning barcha sohalarida ko‘plab islohotlar amalga oshirilmoqda, xususan mamlakatimizda xalqaro munosabatlarning yanada rivojlanishi, migratsion jarayonlardagi turli keng ko‘lamli islohotlarning bari inson va uning omili uchun xizmat qilinmoqda. Prezidentimiz SH. Mirziyoyev tomonlaridan yaqin qo‘shnichilik va iqtisodiy hamkorlik sohasidagi qilinayotgan islohotlari boshqa mamlakatlar bilan migratsion jarayonlarni yanada tartibga solishga xizmat qilmoqda, desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Migratsiya jarayoni inson va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga sezilarli darajada ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Migratsiya huquqi inson huquqlarining ajralmas qismi hisoblanishi bilan birga uzoq rivojlanish tarixiga ham ega. Qadimgi davrlarda u ko‘proq fuqarolik maqomi, muqim yashash joyini tanlash, erkin harakatlanish tushunchalari sifatida ishlatilgan.

O‘zbekistonda migratsiya huquqi mustaqillik yillaridan boshlab rivojlanib, aholi migratsiyasi o‘sa boshladi va ushbu jarayonni tartibga solish va mustahkamlashga qaratilgan institutlar vujudga keldi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi 4947-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning besh ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha “Harakatlar

strategiyasi”ni “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi” yurtimizda migratsiya huquqi rivojlanishining yangi davrini ochib bergan farmon bo’ldi.

2017 yil O‘zbekistonda migratsiya huquqi sohasida tub burilish va rivojlanish yili bo’ldi, jumladan, passport-viza, xorijga chiqish-kirish tizimi tubdan takomillashtirildi. Amalga oshirilgan islohotlar asosida migrantlarimizga qulay shart-sharoit va qulayliklar yaratildi, migrantlar huquq va erkinliklari yanada mustahkamlandi, chegara va bojxona xizmatchilarining ish faoliyati yanada takomillashtirildi va turizm sohasi yanada jadal sur’atlar bilan rivojlana boshladi.

Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining VI-bob 23-moddasida “O‘zbekiston Respublikasi o‘z hududida ham, uning tashqarisida ham o‘z fuqarolarini himoya qilish va ularga homiylik ko‘rsatishni kafolatlaydi. O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi O‘zbekistondan tashqariga majburiy chiqarib yuborilishi yoki boshqa davlatga berib yuborilishi mumkin emas.

Davlat xorijda yashayotgan vatandoshlar bilan aloqalarni saqlab qolish hamda rivojlantirish to‘g‘risida xalqaro huquq normalariga muvofiq g‘amxo‘rlik qiladi”⁷⁸ deb qattiy norma sifatida belgilab qo‘ygan.

Bundan tashqari 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasining **86-maqsadida**

Noqonuniy tashqi mehnat migratsiyasi va odam savdosiga qarshi kurashish sohasida xalqaro hamkorlikni yanada rivojlantirish. Xorijga ishlashga ketishdan oldin fuqarolarni kasb-hunarga va chet tillarga o‘qitish, ularga kasbiy malakani tasdiqlovchi xalqaro sertifikatlar berish borasidagi chora-tadbirlarni hayotga tizimli ravishda va jadal tatbiq etish. Mehnat migrantlarini moliyaviy va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ularning hayoti va sog‘lig‘ini sug‘urtalash amaliyotini kengaytirish. Mehnat migratsiyasidan qaytib kelgan shaxslarni reintegratsiya qilish, shu jumladan ularning bandligini ta‘minlash, kasbiy malakasini oshirish va tadbirkorlik tashabbuslarini rag‘batlantirish. Xorijiy davlatlarda ishlash istagida bo‘lgan kamida 300 ming nafar fuqaroni kasb-hunar va xorijiy tillarga o‘qitish. Xavfsiz, tashkillashtirilgan xorijiy mehnat migratsiyasiga 400 ming nafar fuqaroni yuborishni tashkil etish, xorijda mehnat qilayotgan fuqarolar haq-huquqlarini ta‘minlashda manzilli ko‘mak ko‘rsatish. “O‘z kelajagimga o‘zim investor”⁷⁹ loyihasini samarali amalga oshirishni ta‘minlash belgilab qo‘yilgan.

Migrantlar huquqini himoya qilish, migrantlarning qonuniy mehnat munosabatlarini tartibga solish borisida Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro standartlar asosiy o‘rinni egallaydi. Respublikamizda samarali migratsiya siyosati, tashqi migratsiya jarayonlari bilan bog‘liq sharoitlarni takomillashtirishga alohida e‘tibor berilib, qator maqsadli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Migratsiya muammosini oqilona va ratsional hal etishning davlat

⁷⁸ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Toshkent: 2023-yil

⁷⁹ 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasining **86-maqsadi: Xavfsiz, tartibli va qonuniy mehnat migratsiyasini ta‘minlash hamda samarali migratsiya siyosatini yuritish.**

siyosatidagi roli hamda ahamiyatini oshirish, migratsiya jarayonlarini xalqaro xususiy tartibga soluvchi ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalar tuzish, xalqaro konvensiyalarni ratifikatsiya qilish, migrantlarning huquqlarini himoya qilish maqsadida keng ko'lamli tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining migratsiya jarayonlari va bu borada davlat boshqaruvini tartibga solish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, shuningdek idoraviy qarorlar va buyruqlar bilan migratsiya sohasi tartibga solinib kelinmoqda.

Mamlakatimizda so'ngi yillarda mehnat migranti sifatida faoliyatini olib borayotgan fuqarolarning oila-a'zolariga iqtisodiy, ijtimoiy yordam ko'rsatish, ularni ish bilan ta'minlash, ta'lim olishi, tibbiy xizmatlardan foydalanishi bo'yicha amaliy yordamlar ko'rsatilmoqda. «Mahalla – mehnat organlari – sektor – tashqi mehnat migratsiyasi agentligi filiali» tizimi asosida, xorijdan qaytib kelgan mehnat migrantlari va ularning oila a'zolari individual ishlash orqali iqtisodiy yordam ko'rsatish tartibi joriy etildi.

Mehnat migrantlariga vatanga qaytganlaridan so'ng, huquqiy va ijtimoiy-psixologik yordam ko'rsatish jarayonlarini tashkil etish masalalari yuzasidan dastlab, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 20 avgustdagi PF-5785-sonli «Xorijda vaqtinchalik mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari va ularning oila a'zolarini himoya qilish kafolatlarini yanada kuchaytirish choralari to'g'risida» Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 15 sentabrdagi «Xavfsiz, tartibli va qonuniy mehnat migratsiyasi tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4829-sonli qarori mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Toshkent; O'zbekiston-2023 y.
2. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi.
3. Abdusamatov. X.U. "Migrant oilalarning ijtimoiy-psihologik muammolari va yechimlari" dissertatsiyasi avtoreferati Toshkent; 2022 y.
4. Alimov S.K. Migratsiya jarayoni zamonaviy tendensiyalarining falsafiy tahlili.

Konstitutsiyaning yoshlarni huquqiy va madaniy jihatdan rivojlantirishdagi o'rni

Andijon davlat universiteti Yoshlar masalalari va ma'naviy marifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektor
Yu.f.d., professor: **Madumarov Talantbek Tolibjonovich**

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan bo'lib, davlatimizning asosiy qonuni sifatida fuqarolarning huquq va erkinliklarini belgilaydi. Ushbu hujjat yoshlarni jamiyatning faol fuqarolariga aylantirishda muhim ahamiyatga ega. Yoshlar madaniyati, o'z navbatida, yoshlarning o'ziga xos dunyoqarashi, qadriyatlari va urf-odatlaridan iborat bo'lib, ular jamiyatning rivojlanishida katta o'rin tutadi. O'zbekiston Konstitutsiyasi yoshlarni faollikka, huquqiy ongga va jamiyatdagi o'rnini anglashga undaydi.

O'zbekiston Konstitutsiyasining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

Demokratik tamoyillar: Konstitutsiya yoshlarni jamiyatda erkin fikr bildiruvchi, siyosiy va madaniy ishtirokchilarga aylantirishga yordam beradi.

Huquqiy davlat: Huquqiy davlatni yaratish yoshlar uchun imkoniyatlar va huquqlarni kengaytiradi. Konstitutsiyada belgilangan huquqiy me'yorlar yoshlarning jamiyatda o'z o'rnini aniqlashga yordam beradi.

Inson huquqlari: Konstitutsiya yoshlarning asosiy huquqlarini himoya qilishga qaratilgan bo'lib, bu huquqlar yoshlarning madaniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yoshlar madaniyati, uning hayotiy faoliyatini tashkil etadigan qadriyatlar, urf-odatlar va o'ziga xos dunyoqarashdan iboratdir. Madaniyatni shakllantirishda Konstitutsiyaning o'рни katta. Ushbu hujjat yoshlarni huquqlarini bilishga, adolatli va tinch jamiyatda o'zlarining o'rnini anglashga yordam beradi. Madaniyat, ayniqsa, yoshlar uchun o'zlarini ifoda etish, yaratish va innovatsion g'oyalar bilan jamiyatga hissa qo'shish imkonini beradi. Konstitutsiya yoshlarga o'z imkoniyatlarini erkin va teng sharoitlarda rivojlantirish huquqini beradi. Konstitutsiya va yoshlarning huquqlari.

O'zbekiston Konstitutsiyasi yoshlar uchun bir nechta asosiy huquqlarni belgilaydi:

Ta'lim olish huquqi: Konstitutsiyaga ko'ra, ta'lim olish barcha yoshlar uchun erkin va bepul bo'lishi kerak. Bu yoshlarning madaniy rivojlanishi va ijtimoiy o'rnini mustahkamlashda asosiy omil hisoblanadi.

Mehnat huquqi: Yoshlar uchun mehnat huquqi ham Konstitutsiyada himoya qilinadi. Bu yoshlarni o'z bilim va ko'nikmalarini ishda namoyish etish, o'zlarini iqtisodiy jihatdan ta'minlashga imkon yaratadi.

Siyosiy va fuqarolik huquqlari: Yoshlar jamiyatda siyosiy va fuqarolik faoliyatida ishtirok etish huquqiga ega. Bu huquqlar yoshlarni faollikka undaydi va ularga jamiyatning siyosiy va madaniy hayotida o'z o'rnini topish imkonini beradi.

Konstitutsiyaning yoshlar madaniyatiga ta'siri. O'zbekiston Konstitutsiyasi yoshlarni huquqiy ongga erishishga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, yoshlar madaniyatining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Konstitutsiya, yoshlarni huquqlari

va erkinliklarini bilishga, o'z jamiyatida faol fuqarolar sifatida yashashga undaydi. Yoshlar jamiyatdagi madaniy, ijtimoiy va siyosiy jarayonlarda ishtirok etib, o'zlarining madaniy qadriyatlarini rivojlantirishda Konstitutsiyaning qo'llab-quvvatlashiga tayanishadi. Yoshlarning Konstitutsiya asosida siyosiy va madaniy faoliyati. Yoshlar siyosiy va madaniy hayotda faol ishtirok etish huquqiga ega. O'zbekiston Konstitutsiyasi yoshlarning siyosiy ishtirokini ta'minlash uchun huquqiy asos yaratadi. Yoshlarning siyosiy faolligi jamiyatdagi madaniyatning rivojlanishiga hissa qo'shadi. Konstitutsiya orqali yoshlar o'zlarining fikrlarini erkin ifodalashlari, ijtimoiy va madaniy masalalarda o'zlarining pozitsiyalarini namoyish etishlari mumkin.

Konstitutsiya yoshlarni madaniy taraqqiyotga undaydi, chunki u yoshlarni o'z huquqlarini anglashga, ijtimoiy faoliyatda ishtirok etishga, jamiyatda teng va erkin sharoitda yashashga imkon yaratadi. Yoshlar madaniyati ularning qarashlarini, qadriyatlarini va jamiyatga bo'lgan munosabatini aks ettiradi. Konstitutsiya yoshlarni o'zlarini ifoda etishda, o'z qarashlarini jamiyat bilan bo'lishishda rag'batlantiradi.

Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki, O'zbekiston Konstitutsiyasi yoshlar madaniyatining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. U yoshlarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish orqali, ularni jamiyatdagi faollikka, huquqiy ongni shakllantirishga va madaniy hayotda ishtirok etishga undaydi. Konstitutsiya yoshlarni ta'lim olish, siyosiy ishtirok etish va ijtimoiy faoliyatga jalb qilishda asosiy huquqiy asosni yaratadi. Shuningdek, bu hujjat yoshlarning huquqlari va erkinliklarini kengaytirib, ularga teng imkoniyatlar yaratadi.

Yoshlarning jamiyatdagi roli va o'zni kengayib, ular o'z fikrlarini erkin ifodalash, yangi g'oyalar bilan jamiyatni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Konstitutsiya yordamida yoshlar o'zlarini faollikda, ijtimoiy va siyosiy masalalarda erkin qatnashishda ishtirok etish huquqiga ega bo'lib, bu jarayonlar orqali jamiyatning madaniy hayotida o'z o'rnini topishadi.

Shunday qilib, O'zbekiston Konstitutsiyasi nafaqat huquqiy hujjat, balki yoshlarni huquqiy ongni rivojlantirish, madaniyatni yaratish va mustahkamlashda asosiy vositadir. Uning yoshlar madaniyati uchun ahamiyati katta va bu jarayon kelajakda yoshlar va jamiyatning uyg'un taraqqiyotini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yangilangan Konstitutsiyada ijtimoiy adolat va tenglik: huquqiy, ijtimoiy va siyosiy asoslari

ADU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi kafedrası v.b., dotsenti
Abdumalikov Ilimjon Abduxamjonovich

Ijtimoiy adolat va tenglik- har bir jamiyatning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan muhim prinsiplar bo'lib, bu tushunchalar odatda ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarda o'z aksini topadi. Ularning maqsadi barcha fuqarolarga teng huquq va imkoniyatlar yaratish, ijtimoiy farovonlikni ta'minlash, har bir insonning dostona va huquqiy sharoitda yashashini kafolatlashdan iborat. Ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlash nafaqat fuqarolar orasidagi tafovutlarni bartaraf etish, balki butun jamiyatni barqaror rivojlantirish uchun zaruriy elementlardir.

Ijtimoiy adolat va tenglik, shuningdek, huquqiy va axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq bo'lib, turli davrlar va madaniyatlarda o'ziga xos talqinlarga ega bo'lgan tushunchalardir. Hozirgi zamon jamiyatlarida bu prinsiplar inson huquqlari, fuqarolik erkinliklari va demokratiya bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu maqolada ijtimoiy adolat va tenglikning mohiyati, uning o'ziga xos jihatlari, bugungi jamiyatda roli va ahamiyati, shuningdek, ijtimoiy adolatga erishishda mavjud bo'lgan to'siqlar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Ijtimoiy adolat — bu jamiyatda barcha a'zolarga bir xil imkoniyatlar yaratish, resurslarni adolatli taqsimlash va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashga qaratilgan prinsipdir. U odatda iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy huquqlarning teng taqsimlanishini nazarda tutadi. Ijtimoiy adolatning asosiy maqsadi shundaki, har bir shaxsning hayot sharoitlari, ijtimoiy mavqei yoki boshqa omillarga qarab cheklangan imkoniyatlarga ega bo'lmasligi kerak. Tenglik, o'z navbatida, barcha fuqarolar uchun teng huquqlar va imkoniyatlar mavjudligini bildiradi. Bu tushuncha o'z ichiga ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tenglikni oladi. Ijtimoiy tenglik, masalan, fuqarolarning ta'lim olish, sog'liqni saqlash, ishga joylashish va boshqaruvda ishtirok etish kabi sohalarda teng imkoniyatlarga ega bo'lishini anglatadi. Siyosiy tenglik esa har bir fuqaroning saylovda teng ovoz berishi, qonunlar oldida tengligi va adolatli sud tizimiga ega bo'lishini ta'minlashga yo'naltirilgan. Ijtimoiy adolat va tenglikning huquqiy asoslari, ko'plab davlatlarning Konstitutsiyalari, xalqaro huquq normalari, inson huquqlari deklaratsiyalari va boshqa normativ hujjatlarda o'z aksini topadi. Xalqaro miqyosda inson huquqlari bo'yicha asosiy hujjat 1948-yil 10-dekabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari deklaratsiyasi hisoblanadi. Ushbu deklaratsiya har bir insonning teng huquqlarga ega ekanligini va jamiyatda har qanday kamsitish yoki noadolatlikka qarshi kurashish zarurligini ta'kidlaydi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida ham ijtimoiy adolat va tenglik prinsiplariga alohida e'tibor qaratilgan. O'zbekistonning 2017-yilda qabul qilgan "Inson huquqlari bo'yicha milliy strategiya"si va boshqa qonunlar davlatning ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi majburiyatlarini belgilaydi. Ushbu hujjatlarda, barcha fuqarolarga teng imkoniyatlar yaratish, jamiyatdagi tengsizlikni bartaraf etish, fuqarolarni huquqiy himoya qilish kabi vazifalar ilgari surilgan. Ijtimoiy adolat va tenglikning jamiyatdagi roli juda katta. Adolatli va teng imkoniyatlarga asoslangan jamiyatda fuqarolar o'z huquqlarini

bilib, ularni amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelmaydi. Bunday jamiyatda ijtimoiy tarangliklar, ziddiyatlar va ijtimoiy adolatsizliklar kamayadi, bu esa jamiyatning umumiy barqarorligi va rivojlanishiga xizmat qiladi. Ijtimoiy adolatni ta'minlash, shuningdek, davlat tomonidan fuqarolarni ta'lim, sog'liqni saqlash, ish bilan ta'minlash va boshqa ijtimoiy xizmatlar bilan teng darajada ta'minlashni anglatadi. Tenglikni ta'minlash, o'z navbatida, jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi farqlarni kamaytiradi va iqtisodiy taraqqiyotning har bir fuqaroga teng taqsimlanishiga imkon yaratadi. Bugungi kunda, global miqyosda, ijtimoiy adolat va tenglik masalalari iqtisodiy inqirozlar, migratsiya oqimlari, ayollarning va etnik ozchiliklarning huquqlari, mehnat huquqlari va ekologik muammolar kabi masalalar bilan bevosita bog'liqdir. Ushbu masalalarni hal etishda ijtimoiy adolat prinsiplarini joriy etish har bir davlatning rivojlanish strategiyasining ajralmas qismiga aylanishi kerak. Ijtimoiy adolatga erishishda bir qator to'siqlar mavjud. Bu to'siqlar odatda ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy omillar bilan bog'liq. Ijtimoiy tengsizlik, ta'limdagi imkoniyatlar farqi, millatlararo, jinslararo va ijtimoiy guruhlararo diskriminatsiya — bu kabi muammolar ijtimoiy adolatni ta'minlashda katta to'siq bo'lishi mumkin. Iqtisodiy Tengsizlik: Iqtisodiy farqlar jamiyatda ijtimoiy adolatning oldida eng katta to'siq hisoblanadi. Mamlakatlarda boylik va daromadning teng taqsimlanmasligi, fuqarolarning turmush darajasidagi farqlarni keltirib chiqaradi. Bu esa iqtisodiy adolatsizlikka va jamiyatda tengsizlikning kuchayishiga olib keladi. Diskriminatsiya va kamsitish: Millatlararo, jinslararo va boshqa ijtimoiy guruhlararo diskriminatsiya ko'p davlatlarda mavjud bo'lib, bu tenglikni ta'minlashda jiddiy to'siqlar yaratadi. Ayollar, etnik ozchiliklar, nogironlar va boshqa guruhlar ko'pincha o'z huquqlaridan mahrum bo'lishadi. Ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlaridagi tengsizlik ham ijtimoiy adolatga erishishda to'siq hisoblanadi. Nizomlarga ko'ra, har bir fuqaro teng ta'lim olish va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish huquqiga ega bo'lishi kerak, lekin ba'zi hududlarda bu imkoniyatlar cheklangan bo'lishi mumkin. Ijtimoiy adolat va tenglikka erishish uchun bir qator chora-tadbirlar va strategiyalar mavjud. Bular quyidagilardan iborat:

Iqtisodiy rejalarni takomillashtirish: Ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish zarur. Bu, o'z navbatida, daromad taqsimoti siyosatining takomillashtirilishini va ijtimoiy yordam tizimining rivojlanishini talab qiladi.

Xulosa o'rnida shuni keltirib o'tish mumkinki, Ijtimoiy adolat va tenglik jamiyatning barqaror rivojlanishi, inson huquqlarini ta'minlash va ijtimoiy farovonlikka erishish uchun zarur bo'lgan asosiy prinsiplar hisoblanadi. Ular, nafaqat iqtisodiy va siyosiy tizimda, balki fuqarolarning kundalik hayotida ham teng imkoniyatlar yaratishni ta'minlashga qaratilgan. Ijtimoiy adolatni ta'minlash orqali jamiyatdagi barcha a'zolar, ayniqsa zaif guruhlar, o'z huquqlaridan to'liq foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, tenglikni ta'minlash fuqarolar o'rtasidagi ijtimoiy farqlarni kamaytirish, jamiyatdagi mustahkam aloqalarni o'rnatish va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash

uchun muhimdir. Shu bilan birga, ijtimoiy adolat va tenglikka erishishda hali ko'plab to'siqlar mavjud. Iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy omillar tufayli bu prinsiplarni to'liq amalga oshirish oson bo'lmaydi. Biroq, davlatlarning ijtimoiy siyosatlari, qonunlar va xalqaro me'yorlarga rioya qilinishi, shu bilan birga jamiyatdagi barcha qatlamlarning faol ishtiroki orqali bu muammolarni bosqichma-bosqich hal qilish mumkin. Kelajakda ijtimoiy adolat va tenglikka erishish uchun, adolatli iqtisodiy siyosat, ta'lim tizimi va ijtimoiy himoya dasturlarini takomillashtirish zarur. Faqat shunday qilganda, jamiyatda haqiqiy tenglikka erishiladi va har bir fuqaroning huquqlari himoya qilinadi, bu esa mamlakatni yanada barqaror va rivojlangan jamiyatga aylantiradi.

Yangilangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta'lim tizimiga oid o'zgarishlar

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat
chet tillari instituti talabasi: **Qo'chqarova Muxtasar Baxtiyor qizi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada 2023-yil 30-aprel kuni umumxalq referendumini natijasida yangilangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta'lim tizimiga oid yangi kiritilgan huquqiy normalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Yangi tahrirdagi Konstitutsiya, ta'lim tizimi, inklyuziv ta'lim, maktabgacha ta'lim va tarbiya, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari, o'qituvchi, xususiylar oliy o'quv yurtlari.

Аннотация: В данной статье анализируются новые введенные правовые нормы, касающиеся системы образования, в Конституцию Республики Узбекистан, которая была обновлена в результате всенародного референдума 30 апреля 2023 года.

Ключевые слова: Конституция в новой редакции, система образования, инклюзивное образование, дошкольное образование и обучение, государственные и негосударственные образовательные организации, педагог, частные высшие учебные заведения.

Abstract: This article analyzes the newly introduced legal norms related to the education system in the Constitution of the Republic of Uzbekistan, which was updated as a result of the national referendum on April 30, 2023.

Key words: Constitution in the new version, education system, inclusive education, preschool education and upbringing, state and non-state educational organizations, teacher, private higher education institutions.

Bilim insonni komillikka ko'tarish bilan birga, u yashayotgan jamiyat va mamlakatni ham yuksaltiradi. Insonda bilim va intellekt sifatli ta'lim natijasida

shakllanadi. Shu bois davlat fuqarolarning ta'limga oid huquqlarini amalga oshirishni o'z zimmasiga oladi.

Yangi tahrirdagi Konstitusiyamiz loyihasining 50-moddasida fuqarolarning ta'lim olish huquqi bilan bog'liq quyidagi mazmundagi normalar mustahkamlandi: **birinchidan**, davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi, degan norma belgilandi. Bunda davlat yangi bog'chalarni qurish, mavjudlarini ta'mirlash, shu jumladan davlat, davlat-xususiy sheriklik va xususiy bog'chalarni ko'paytirish, yangi bog'chalarni tashkil etishga imtiyozlar va subsidiyalar berish, pirovardida bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olishni yuz foizga yetkazish choralari ko'radi; **ikkinchidan**, umumiy o'rta ta'limning majburiyligi belgilandi. Bu degani maktab yoshidagi har qanday bola albatta maktabda o'qishi shart hamda bunga to'sqinlik qilishga hech kimning, hatto ota-onalarning haqqi yo'q. Ushbu majburiyat ta'lim oluvchiga ham, ta'lim tashkilotiga ham birdek mas'uliyat yuklaydi; **uchinchidan**, maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratidadir, degan norma o'rnatildi. Oldin faqatgina maktab ishlari davlat nazoratida edi, endilikda esa maktabgacha ta'lim ham davlat nazoratiga o'tkazildi. Natijada bog'cha va maktablarda bolalarning xavfsizligi va salomatligi, sanitariya-gigiyena talablariga rioya etilishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan tarbiya, ta'limning yuqori sifati va mazmundorligi ta'minlanadi; **to'rtinchidan**, ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi, degan insonparvar norma bilan to'ldirildi. Unga ko'ra, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi. Bu shunday nuqsonlarga ega bolalarimizning yakkalanib qolmasligi, jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida shakllanishi va kamol topishi uchun juda muhim; **beshinchidan**, davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlaydi, deb mustahkamlandi. Bu esa maktabgacha ta'lim-tarbiyadan to'liq ta'limgacha hamda boshqa ta'lim turlarini, shuningdek, ta'limning kunduzgi, sirtqi, kechki, masofaviy, oilada ta'lim olish, mustaqil ta'lim olish, inklyuziv ta'lim va hokazo shakllarini tashkil etish va faoliyat yuritishiga imkoniyat yaratadi.

Ta'limga oid qoidalar inson huquqlariga oid ko'plab xalqaro hujjatlarda hamda Germaniya, Portugaliya, Bolgariya, Urugvay kabi davlatlarning konstitusiyalarida ham belgilab qo'yilgan. Yuqoridagi normalarning Konstitusiyamizga kiritilishi bog'chalar va maktablar, oliy ta'lim tashkilotlari sonining ko'payishiga, ta'lim va tarbiya sifatining oshishiga xizmat qiladi, pirovardida har bir shaxsning umri davomida ta'limning barcha turlaridan foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Ta'lim har qanday mamlakatda inson kapitalini rivojlantirish orqali barqaror taraqqiyotni ta'minlaydigan muhim omildir. Shu bois yangi tahrirdagi Konstitusiyamiz loyihasining 50-moddasida davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlash bo'yicha davlatning majburiyatini belgilovchi norma mustahkamlandi.

Ta'lim tashkilotlarini, ayniqsa, nodavlat yoki xususiy bog'cha, maktab, universitetlar va boshqa ta'lim tashkilotlarini tashkil etish, faoliyat yuritishi va rivojlanishi uchun davlatning doimiy, har tomonlama qo'llovi muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy davlatda davlatning asosiy funksiyalaridan biri aholining umumiy ilmiy va ma'rifiylik darajasini oshirishga qaratiladi. Bunda ta'lim tashkilotlarining yetarli bo'lishi hamda ta'lim sifati muhim ahamiyatga ega. Shu ma'noda davlat ta'lim tashkilotlarini rivojlanishi uchun qanchalik sharoit yaratsa, nodavlat ta'lim tashkilotlarini ham tashkil etish va faoliyat yuritishi uchun undan kam bo'lmagan tashkiliy, huquqiy sharoitlarni yaratish, moddiy ko'mak ko'rsatishi shart.

Shu bois xususiy ta'lim tashkilotlariga keng imtiyoz va preferensiyalar taqdim etilib, ushbu soha rivojlantirildi. Buni quyidagilarda ko'rish mumkin: 2016 yilda 5211 ta maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyat yuritgan bo'lsa, bugungi kunda 6598 ta davlat hamda 22 mingdan ziyod turli shakllardagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyat ko'rsatdi; 2016 yilda 9719 ta umumta'lim tashkilotlari faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, hozirda ularning soni 10296 taga yetdi. 2016 yilda 21 ta nodavlat umumta'lim tashkilotlari faoliyat yuritgan bo'lsa, 2022 yilda ular 334 taga ko'paydi; 2016-yilda 77 ta oliy ta'lim tashkiloti faoliyat yuritgan bo'lsa, 2023 yilga kelib ularning soni 210 dan oshdi.

Nodavlat ta'limni rivojlantirishga oid qoidalar Finlyandiya, Vengriya, Koreya Respublikasi kabi davlatlarning konstitusiyalarida ham belgilab qo'yilgan. Ushbu yangi norma davlat tomonidan nafaqat davlat, shu bilan birga, nodavlat bog'chalar, maktablar, oliy ta'lim tashkilotlarini tashkil etish, faoliyat yuritishiga sharoit yaratish va kafolatlash kabi vazifalarni amalga oshirishni ta'minlaydi. Muhimi, bolalarni bog'chalar bilan qamrov darajasi oshadi, xususiy maktab va universitetlar ko'payishi orqali raqobat muhiti vujudga keladi, pirovardida ta'lim olish imkoniyati kengayib, uning sifatini oshirishga erishiladi.

Xalqimiz yoshlikda olingan bilimni toshga o'yilgan naqshga qiyoslaydi. Zero, ta'limning boshlang'ich asosi bo'lgan maktabgacha ta'lim inson kamolotida beqiyos ahamiyatga ega. Shu bois so'nggi yillarda ushbu ta'lim turi tubdan isloh etildi. Mutaxassislarining ta'kidlashicha, bog'cha tarbiyasi nafaqat bolaning o'ziga, balki uning ota-onasiga ham, qolaversa, butun jamiyat hayotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Yangi tahrirdagi Konstitusiyamiz loyihasining 50-moddasida davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi, degan muhim norma mustahkamlandi.

Mazkur kiritilayotgan o'zgartirishlarga ko'ra, davlatga quyidagi majburiyatlar yuklatildi: **birinchidan**, davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi. Ya'ni davlat tomonidan ushbu ta'lim tashkilotlarini rivojlantirish uchun iqtisodiy va tashkiliy, huquqiy ko'mak ko'rsatiladi. So'nggi yillardagi davlatning qo'llab-quvvatlovi natijasida bolalarni maktabgacha ta'lim bilan

qamrab olish darajasi 2016 yildagi 27,7 foizdan 71,8 foizga, maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni 5211 tadan 29 mingdan ziyodga yetkazildi. Bu – 2 millionga yaqin bola bog'chaga borayapti, degani. 2022 yilda "Finance Inquirer" nashri bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga jalb qilish bo'yicha eng yaxshi dinamikaga ega bo'lgan dunyodagi eng peshqadam 10 ta davlatni e'lon qildi. Unda O'zbekiston jahon reytingida birinchi o'rinni egalladi; **ikkinchidan**, maktabgacha ta'lim va tarbiya ham davlat nazoratida bo'lishi belgilandi. Ya'ni maktabgacha ta'lim sohasida bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun zarur sharoitlar yaratish, o'quv jihozlari bilan ta'minlash, bolalarni sog'lom oziq-ovqat, sifatli tibbiy parvarishlash xizmati va boshqa moddiy vositalar bilan ta'minlash ishlari doimiy nazoratga olinadi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirishga oid qoidalar Shveysariya, Litva kabi davlatlarning konstitusiyalarida ham belgilab qo'yilgan. Kiritilayotgan ushbu norma har bir bolaning sifatli maktabgacha ta'lim va tarbiya olish huquqini kafolatlaydi. Maktabgacha ta'lim va tarbiya orqali bolalarning rivojlanishiga asos yaratadi. Fuqarolarni, ayniqsa, sog'lig'ida muammosi bo'lgan bolalarni ta'lim va tarbiya olishi uchun bog'cha, maktab, oliy ta'lim tashkilotlarida maxsus sharoitlarni yaratish ijtimoiy davlatning vazifalaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev 2022 yil 20 iyundagi Konstitusiyaviy komissiya a'zolari bilan uchrashuvda alohida e'tiborga muhtoj bo'lgan bolalar uchun ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi, degan qoidani Asosiy qonunimizga kiritishni taklif qilgan edi. Shu maqsadda yangi tahrirdagi Konstitusiyamiz loyihasining 50-moddasida "ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi", degan muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etuvchi norma mustahkamlandi.

Bugungi kunda aqli zaif, kar va zaif eshituvchi, ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi, tayanch a'zolarida nuqsoni bo'lgan 21 231 dan ortiq bolalar uchun respublikamizda 90 ta ixtisoslashtirilgan maktab faoliyat yuritdi, Bundan tashqari, yengil darajadagi nogironligi bo'lgan 18 000 nafarga yaqin o'quvchilar maktablarda sog'lom bolalar bilan birgalikda o'qishdi. Inklyuziv ta'limga oid alohida normaning belgilanishi alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim va tarbiya ularning jismoniy va aqliy rivojlanishini hisobga olgan holda tashkil etilishiga, ta'lim olish jarayonida ularni biror-bir shaklda kamsitishga yo'l qo'yilmasligiga xizmat qiladi va pirovardida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning ta'lim olishga bo'lgan huquqining to'liq amalga oshirilishi ta'minlanadi.

Mamlakatimizdagi ta'lim turlari tizimida umumiy o'rta ta'lim markaziy o'rinni egallaydi. Maktab har bir insonning barkamol va bilimli shaxs bo'lib voyaga yetishida muhim ahamiyatga ega. Yangi tahrirdagi Konstitusiyamiz loyihasining 50-moddasida davlat bepul umumiy o'rta ta'lim olishni kafolatlashi bilan birgalikda umumiy o'rta ta'lim majburiy ekanligi haqida norma belgilandi.

Mazkur yangi normaning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi: **birinchidan**, intellektual avlod asri bo'lgan XXI asrda ilm-ma'rifatsiz har qanday jamiyat, iqtisodiyot barqaror rivojlana olmaydi. Shu sababli, har bir insonning ta'lim olish huquqini ta'minlash oila, jamiyat va davlatga muayyan majburiyatlarni yuklaydi. O'tgan olti yilda maktablarda qo'shimcha 500 ming o'quvchi o'rni tashkil qilindi, kelgusi 2-3 yilda yana 1 million o'rinli maktablar tashkil qilish rejalashtirilgan; **ikkinchidan**, O'zbekiston tomonidan imzolangan ko'plab xalqaro hujjatlarda umumiy o'rta ta'lim majburiy ekanligi belgilangan.

Xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 26-moddasida boshlang'ich ta'lim majburiy bo'lishi belgilangan. Zero, umumiy o'rta ta'limning majburiylikini belgilash orqali aholining savodlilik darajasini yuksaltirish jahonda tan olingan usuldir; **uchinchidan**, maktabda o'qishning majburiy ekanligini bajarmaganlik uchun qonunchiligimizda ota-onalar uchun javobgarlik belgilangan.

Xususan, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 47-moddasida bolalarni tarbiyalash va ta'lim berish borasidagi majburiyatlarni bajarmaganlik uchun ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar uchun ma'muriy javobgarlik nazarda tutilgan. Bu voyaga yetmaganlarning o'z vaqtida va sifatli ta'lim olishlarini, ota-onalarning ta'limga oid majburiyatini ta'minlashga qaratilgandir.

Shuningdek, ta'lim oluvchilar, ularning otaonalari va yaqinlarining mas'uliyatini oshirish bilan birga, ertamiz egalari bo'lgan yoshlarning maktabda puxta bilim olib, hayotda o'z o'rnini topib, el-yurt koriga yaraydigan munosib farzand bo'lib yetishishi uchun muhim huquqiy kafolat bo'lib hisoblanadi. Ta'kidlash joizki, umumiy o'rta ta'limning majburiy ekanligiga oid normalar Italiya, Bolgariya, Vengriya kabi mamlakatlar konstitusiyalarida mavjud.

Yangi O'zbekistonda oliy ta'lim tizimi tubdan isloh etildi. Jumladan, xususiy oliy o'quv yurtlari ochildi, xorijiy universitetlar filiallari soni ortdi, olis hududlarda ham universitet filiallari tashkil etildi, 41 ta davlat oliy o'quv yurtlariga akademik va moliyaviy mustaqillik berildi. Shuningdek, oliygohlarga qabul so'nggi olti yilda 5 baravarga ortib, talabalar soni 1 millionga yetdi. Qamrov esa 9 foizdan 38 foizga oshdi.

Oxirgi olti yilda grantlar soni 2 baravar ko'payib, 40 mingga yetdi. Shundan, magistratura uchun – 5 baravar ko'paydi. Oliy ta'lim tizimi xalqaro standartlar asosida faoliyat yuritishi – uni ma'muriy boshqarishdan tortib o'quv-uslubiy va ilmiy-tadqiqot jarayonini tashkil etishda akademik erkinlikka ega bo'lishini taqozo etadi. Shu munosabat bilan yangi tahrirdagi Konstitusiyamiz loyihasining 51-moddasida "Oliy ta'lim tashkilotlari qonunga muvofiq akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqiga ega", degan qoida belgilandi.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasida ham oliy ta'lim muassasalarining akademik va moliyaviy mustaqilligini ta'minlash oliy ta'limdagi asosiy yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Konstitutsiyamizga ushbu normaning kiritilishi oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot faoliyatining rivojlanishiga, professor-o'qituvchilar va talabalarning o'quv va ilmiy faoliyati mustaqilligini ta'minlashga, ushbu sohaga tashqi aralashuvni cheklashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev "...muallimning obro'-e'tibori – bu avvalo millatning, butun xalqning obro'-e'tibori ekanligi"ni alohida e'tirof etib, Konstitutsiyaviy komissiya a'zolari bilan o'tkazilgan uchrashuvda ustozga bo'lgan yuksak ehtirom Konstitutsiyamizda o'z ifodasini topishi zarurligi haqidagi taklifni bergan edi. Shu bois yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz loyihasining 52-moddasida: birinchidan, O'zbekiston Respublikasida o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma'naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e'tirof etilishi mustahkamlandi.

Jamiyatni inson, insonni esa ta'lim va tarbiya o'zgartiradi. Millat va xalqning rivoji, uning intellektual salohiyatini oshirish, avvalambor, o'qituvchilar faoliyatiga bog'liq. Zero, o'qituvchi ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan ilm-fan sir-asrorlari, ma'naviy va madaniy merosni yoshlarga yetkazishda muhim bo'g'in hisoblanadi. Shu bois mazkur norma Uchinchi Renessansning tayanch ustunlaridan biri bo'lgan o'qituvchiga ramziy ma'noda "millat bunyodkori" maqomini berdi; ikkinchidan, davlat o'qituvchilarning sha'ni va qadrqimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qiladi, degan norma belgilandi.

Ustozlar qadri yuksalgan yurt, albatta, barqaror rivojlanadi. So'nggi yillarda mamlakatimizda o'qituvchi kasbining maqomi va obro'sini ko'tarish, muallim va ustozlarning qadri, sha'ni va g'ururini tiklash, ularning moddiy va ijtimoiy qo'llabquvvatlanishini ta'minlash, samarali mehnat faoliyati uchun munosib sharoitlar yaratildi.

Mazkur norma ustoz va murabbiylar huquq va manfaatlarini ta'minlash, sha'ni va qadr-qimmati himoyalanihiga xizmat qiladi. Shuningdek, mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan 700 mingga yaqin o'qituvchilarni davlat tomonidan professional o'sishi hamda ijtimoiy va moddiy qo'llabquvvatlanishining kuchaytirilishi ularning jamiyatdagi ijtimoiy maqomi va obro'sini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi/ <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 8-maydagi PF-67-sonli "Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini amalga oshirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni / <https://lex.uz/docs/-6461609>
3. Янгиладан конституция 100 саволга 100 жавоб. – Тошкент: Адолат, 2023.

4. 2020 – 2025 йилларда халқ таълими тизимида инклюзив таълимни ривожлантириш Концепцияси/[https:// lex.uz/docs/5044711#5045930](https://lex.uz/docs/5044711#5045930)

5. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси / <https://lex.uz/docs/4545884>

О‘zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasida Axborotlashtirishning huquqiy asoslar va rivojlanish yo‘nalishlari

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti
Axborot texnologiyalari va matematika kafedrası o‘qituvchisi
Usmonova Mavludaxon Soyibjon qizi

О‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning asosiy huquqiy hujjati bo‘lib, unda barcha davlat organlari, fuqarolar va tashkilotlarning huquqiy asoslari, majburiyatlari va erkinliklari belgilangan. 2023 yil 30 aprelda О‘zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi referendum asosida yangi o‘zgarishlar bilan qabul qilindi. Ushbu hujjatda axborotlashtirishning roli va ahamiyati keng yoritilgan. Axborotlashtirish, ayniqsa, bugungi kunda iqtisodiy, siyosiy, va ijtimoiy hayotning barcha sohalarida muhim o‘rin egallaydi. Yangi Konstitutsiyadagi axborotlashtirishga doir normativ-huquqiy asoslar, axborot erkinligi va davlatning axborot siyosatini rivojlantirish masalalarini ko‘rib chiqish orqali, uning jamiyatdagi o‘rni, ahamiyati va rivojlanish istiqbollari haqida so‘z yuritamiz.

Yangi Konstitutsiyada axborotlashtirishga alohida e‘tibor qaratilgan. Axborotlashtirish – bu jamiyatda axborot resurslarini boshqarish, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish, davlat va fuqarolar o‘rtasida axborot erkinligini ta‘minlash jarayonidir. О‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 33-moddasiga ko‘ra, har kim istalgan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega ekanligi belgilangan. Yangi Konstitutsiyada davlat va jamiyatning axborot erkinligi prinsiplariga asoslangan, shuningdek, axborotga erkin kirish huquqi fuqarolarning asosiy huquqlari sifatida qayd etilgan. Bu, o‘z navbatida, mamlakatda axborot siyosati, axborot texnologiyalarini rivojlantirish va davlat xizmatlarini modernizatsiya qilishga yo‘naltirilgan choralarni amalga oshirishga zamin yaratdi.

Konstitutsiyada davlatning axborot erkinligini ta‘minlashdagi majburiyatlari alohida qayd etilgan. Axborot erkinligi – bu fuqarolarga o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, axborotga kirish va uni tarqatish huquqini taqdim etadi. О‘zbekistonning yangi Konstitutsiyasida axborot erkinligi nafaqat fuqarolar uchun, balki jamiyatning barcha sohalaridagi islohotlar uchun zaruriy shart sifatida belgilangan. Ayrim hollarda, axborot erkinligi davlat xavfsizligi yoki jamoat tartibini saqlash maqsadida cheklanishi mumkin, ammo bunday cheklovlar adolatli va qonuniy bo‘lishi lozim. Shuningdek, О‘zbekistonning

Konstitutsiyasida axborotga kirishni cheklovchi barcha holatlar qat'iyon belgilangan va faqat qonun orqali amalga oshirilishi mumkin.

Axborotlashtirishning davlat va jamiyatda ahamiyati kengayib bormoqda. Yangi Konstitutsiyada davlat va jamiyatning axborot sohasidagi faoliyatiga alohida e'tibor qaratilgan. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi, xususan, raqamli transformatsiya va elektron hukumat tizimlarining kengayishi, davlatning fuqarolar bilan aloqalarini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Hukumatning axborot siyosati va axborot texnologiyalari bo'yicha siyosati jamiyatni axborotlashtirishni kuchaytirishga qaratilgan. Axborot tizimlarini yanada takomillashtirish va fuqarolarga elektron xizmatlarni taqdim etish orqali davlat xizmatlari ko'rsatish jarayonini soddalashtirish va shaffoflashtirish maqsadida ko'plab innovatsion texnologiyalar joriy etilmoqda.

Axborotlashtirish nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy rivojlanishning ham muhim omiliga aylanmoqda. O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasi axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga intiladi. Elektron tijorat, raqamli to'lov tizimlari, onlayn ta'lim va boshqa sohalarda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi iqtisodiyotni samarali boshqarish va raqobatbardoshligini oshirishga yordam bermoqda. Shuningdek, axborotlashtirish orqali ishchi kuchining malakasini oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish va innovatsion startaplarni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Bu esa o'z navbatida, mamlakat iqtisodiy o'sishiga sezilarli hissa qo'shmoqda.

O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasida axborotlashtirish va raqamli texnologiyalar sohasidagi islohotlarning doimiy ravishda rivojlanib borishiga qaratilgan aniq maqsadlar mavjud. Davlatning raqamli transformatsiya bo'yicha siyosati xalqaro tajribalarga asoslanib, mamlakatning raqamli kelajagini shakllantirishni maqsad qilgan. Shu bilan birga, davlatning axborot siyosatini amalga oshirishda fuqarolarning o'z huquqlarini himoya qilish va axborot xavfsizligini ta'minlash muhim omillardan biridir. O'zbekiston hukumati axborot tizimlarining xavfsizligini ta'minlash, axborot huquqlari va fuqarolarni himoya qilish bo'yicha zarur choralarni ko'rmoqda.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasida axborotlashtirishning roli va ahamiyati kengayib, davlat va jamiyatdagi islohotlarning ajralmas qismi sifatida belgilangan. Axborot erkinligi, axborot xavfsizligi, raqamli transformatsiya va innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish davlatning asosiy ustuvor yo'nalishlariga aylangan. Shu bilan birga, axborotlashtirish sohasida amalga oshirilgan islohotlar fuqarolarning huquqlarini ta'minlash, davlat xizmatlarini modernizatsiya qilish va iqtisodiy o'sish uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda.

O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasi axborotlashtirishning huquqiy asoslarini mustahkamlash, davlatning raqamli kelajagini yaratish, va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali jamiyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Buning natijasida,

axborotlashgan jamiyatda har bir fuqaro o'z huquqlarini amalga oshirishda yanada erkin bo'ladi va davlat bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yishi mumkin.

Konstitutsiyaviy huquqlarning himoya qilinishida sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning roli

Andijon Davlat Univerisiteti

Tarix fakulteti Arxivshunoslik yo`nalishi

3- bosqich talabasi: **Mahmudova Bibizaynab Rustam qizi**

Har bir mustaqil davlatning o'z bayrog'i, gerbi, madhiyasi va albatta qonunlar to'plami hisoblanmish Konstitutsiyasi bo'lishi kerak. „Konstitutsiya“ atamasi Qadimgi Rimda ham bor edi. U imperator konstitutsiyasi deb atalgan qonun hisoblangan. 1787-yil AQSH Konstitutsiyasi, 1831-yilgi Belgiya konstitutsiyasi, 1874-yilgi Shvetsariya konstitutsiyalari tashkil qilingan. Shu hisobda XX asrning 2-yarmida qabul qilingan „yangi avlod“ konstitutsiyasini ham eslab o'tish joizdir. Ular dastlabki konstitutsiyalardan huquq va erkinliklar institutining, konstitutsiyaning himoya qilish mexanizmlari va ijtimoiy muammolarga murojaat qilish mexanizmlarining kengayishi natijasida konstitutsiyaviy tartibga solish hajmining ko'payishi bilan farq qiladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan. Konstitutsiya 6 bo'lim 26 bob 128 moddadan iborat. 1992-yildan buyon konstitutsiyaga jami 15 marta o'zgartish kiritilgan edi va joriy yilda o'zgarishlar ko'lamini kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Bu yil Konstitutsiyamizning 32 yilligi keng nishonlanmoqdamiz. O'ttiz bir yil – tarix uchun biz uchun bir lahza, xolos. Shu qisqa davr ichida jonajon O'zbekistonimiz mustaqil va suveren davlat sifatida shakllanib, jahon hamjamiyatidan munosib o'rin egalladi, tom ma'noda ulkan taraqqiyot yo'lini bosib o'tdi. Ana shu mashaqqatli va sharaflı yo'lda erishgan barcha yutuqlarimizni, eng avvalo, Konstitutsiyamiz bilan bog'lashimiz albatta bejiz emas. Nega deganda, asosiy qonunimiz xalqimiz uzoq yillar orzu qilgan milliy mustaqilligimiz va rivojlanish yo'limiz, inson huquq va erkinliklari kafolatlarini belgilab berdi. ⁸⁰“Konstitutsiya hech kimga qaram bo'lmasdan, erkin va ozod, tinch va osoyishta, farovon yashashning qonuniy kafolati bo'lib kelmoqda. Konstitutsiyamiz asosida mamlakatimizda milliy qonunchilik tizimi, davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari shakllandi.” 2023-yil 30-aprel kuni bo'lib o'tgan referendum natijasiga ko'ra 11 ta moddadan iborat tegishli qonunning qabul qilinib Yangi O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasi ishlab chiqildi. O'zbekistonning 65

---

⁸⁰Sh.M.Mirziyoyev “Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir” 2-jild – Toshkent “O'zbekiston” 2020-yil.

foizga yangilangan va ancha “to‘lishgan” bosh qomusi 1-maydan e’tiboran kuchga kirdi. Qonunning 1-moddasiga Konstitutsiyaning yangi tahriri ilova qilingan. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman, rasmiylarga ko‘ra, konstitutsiya 65 foizga yangilangan.

Konstitutsiyaning 1-moddasidagi “O‘zbekiston – suveren demokratik respublika” jumlasini quyidagicha o‘zgartirilmoqda: O‘zbekiston – boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat. Boshqaruvning respublika shakli – davlat hokimiyatining oliy organlari xalq tomonidan muayyan muddatga saylanishini anglatadi. O‘zbekiston o‘zini ijtimoiy davlat deb e’lon qilishi bilan, har bir fuqarosiga munosib turmush kechirishi uchun shart-sharoit yaratish majburiyatini olmoqda. Bu – mavjud resurslarni ijtimoiy adolat tamoyillari asosida taqsimlash, jamiyatda kuchli tabaqalanish avj olishiga yo‘l qo‘ymaslik, eng zaif qatlamlar uchun ham sifatli ta’lim va tibbiyot kafolatlanishi, samarali ijtimoiy himoya dasturlari ishlatishi, imkoniyati cheklangan va qo‘llovga muhtoj fuqarolarni qo‘llab-quvvatlash, adolatli mehnat qonunchiligi va jozibador pensiya tizimi kabilarni anglatadi. Oddiyroq aytganda, eng kambag‘al oilaning bolalarida ham sog‘-salomat o‘tib-ulg‘ayib, yaxshi ta’lim olib, farovonlikka erishish imkoniyati bo‘lishi kerak. Dunyoviy davlatda davlat va din bir-biridan ajratilgan bo‘ladi. Davlat diniy e’tiqodidan qat’i nazar barchaga bir xil munosabatda bo‘ladi, dinga oid masalalarda neytral pozitsiyani egallaydi. Yangi konstitutsiyaning 154-moddasi bilan, 1-moddadagi qoidalarini qayta ko‘rib chiqish mumkin emas, deb belgilandi. Xuddi shuningdek, 154-moddaning o‘zidagi aynan shu qoidadan iborat band ham qayta ko‘rib chiqilishi mumkin emas. Boshqacha aytganda, bu norma – O‘zbekiston hech qachon demokratiyadan voz kechmasligi, huquqiy davlatchilikka sodiqligi, monarxiyaga yoki islomiy respublikaga aylanmasligini nazarda tutadi. Endi imtiyozlar qonunda yozib qo‘yilishi shart emas. Yangi konstitutsiyaning 19-moddasi (avvalgi 18-modda) – fuqarolarning jinsi, millati, mavqeyi va hokazolardan qat’i nazar qonun oldida tengligi haqida aytib o‘tildi. Endilikda, qonunchilikda aniq belgilab qo‘yilmagan masalalarda ziddiyat yuzaga kelsa, masala davlat emas, inson foydasiga hal etiladi. Bundan tashqari, turli hujjatlarni yuritishda davlat organlari tomonidan xato-kamchilik o‘tgan taqdirda, masalan pensiya tayinlashda tegishli hujjatlar bazadan topilmay, noaniqlik yuzaga kelganida ham vaziyat fuqaro foydasiga hal etilishi kerak. Konstitutsiyada nomi keltirilgan o‘qituvchilardan boshqa kasb egalarining barchasi – huquq sohasi vakillari (sudyalari, prokurorlar va advokatlar). Boshqa holatlarda kasb egalari emas, sohalar haqida gap ketgan (masalan, ommaviy axborot vositalari, turli jamoat birlashmalari).

Davlat boshqaruvidagi o‘zgarishlarga to‘xtaladigan bo‘lsak. O‘zbekistonning yangi tahrirdagi konstitutsiyasiga binoan. Prezidentning vakolat muddati 5 yildan 7 yilga uzaytirildi. Prezidentning “davlat boshlig‘i” maqomi, ayni bir shaxs surunkasiga ikki muddatdan ortiq prezident bo‘lishi mumkin emasligi, prezidentning qasamyodi matni va

prezidentga taalluqli boshqa aksariyat normalar o'zgarishsiz qoldirildi. Ma'lumot uchun, prezidentning vakolat muddati 2003 yilda ham 5 yildan 7 yilga uzaytirilgan, 2011 yilda esa qaytib 7 yildan 5 yilga tushirilgan edi. Bosh vazir nomzodini endi prezident taqdim etadi. Prezident bosh vazir nomzodini taqdim etishdan oldin parlamentga kirgan barcha partiyalarning fraksiyalari bilan maslahatlashuvlar o'tkazishi belgilandi. Qonunchilik palatasi prezident taqdim etgan nomzodni ko'rib chiqadi, agar deputatlarning yarmidan ko'pi ma'qullasa, bosh vazir lavozimga tasdiqlanadi. Agar deputatlar nomzodni uch marta rad etsa, prezident bosh vazirni tayinlab, Qonunchilik palatasini tarqatib yuborishga haqli. Avvalgi tartibga ko'ra, bosh vazir nomzodini Qonunchilik palatasida eng ko'p o'rinni egallagan partiya taklif qilar, prezident ma'qullagach, nomzod ikki palata tomonidan tasdiqlanishi talab etilardi. Senatorlar soni 100 nafardan 65 nafarga tushiriladi. 14 ta hududdan 6 nafardan emas, 4 nafardan senator saylanadi, prezident tomonidan tayinlanadigan senatorlar soni 16 nafardan 9 nafarga qisqaradi. Bu o'zgarish 2024 yilda bo'ladigan parlament saylovi vaqtida kuchga kiradi. Qonunchilik palatasi deputatlari sonini (150 nafar) oshirmaslikka, o'zgarishsiz qoldirishga qaror qilindi. Qonunchilik palatasi qonunlar bo'yicha qo'shimcha vakolat oldi. Unga ko'ra, endilikda Senat qonunni ma'qullash yoki rad etish to'g'risida 60 kun ichida qaror qabul qilmasa, Qonunchilik palatasi qonunni prezidentga yuboradi. Qonunlarning prezident tomonidan imzolanishi va e'lon qilinishi uchun belgilangan muddat 30 kundan 60 kunga uzaytirildi. Prezident tomonidan qaytarilgan qonun parlament palatalari tomonidan yana qabul qilingan taqdirda, prezidentning bu qonunni imzolash va e'lon qilish muddati o'zgarishsiz (14 kun) qoldirildi. Prezident muddatidan ilgari prezident saylovini tayinlashga haqli ekani belgilandi. Bundan tashqari, Qonunchilik palatasi va Senatga o'zini o'zi tarqatib yuborish vakolati berildi (palata a'zolarining kamida uchdan ikki qismining ovozi talab etiladi). Shuningdek, jiddiy voqealar ro'y berganida, ikki palata qo'shma qaror qabul qilgan holda parlament tekshiruvi o'tkazishi mumkinligi yozib qo'yildi.

Sudyalar muayyan ishlar bo'yicha hisobdor bo'lmaydi. Konstitutsiyaga qo'shilgan bu norma bo'yicha ham huquqiy sharhga zarurat bor. "Sudlar to'g'risida"gi qonunda "hisobdor" tushunchasi uchramaydi. Sudyalarning o'zlari chiqargan qarorlari bo'yicha hisobdor bo'lmasligi odil sudlovni ta'minlashga qanday ta'sir qilishi – izohtalab holat, bizningcha. Bu kabi mavxum qoidalar pirovardida yangi konstitutsiyani uning targ'ibotida ko'p marta aytilgan va hujjatning o'zida ham belgilangan to'g'ridan to'g'ri ishlaydigan qonun bo'lishini savol ostida qoldiradi. Konstitutsiyaviy sud sudyalari 10 yil muddatga saylanadi va qayta saylanishi mumkin bo'lmaydi. Avvalgi tartibga ko'ra, bu muddat birinchi marta saylanganida 5 yil, keyingisida 10 yil edi. Ayni bir shaxs surunkasiga ikki martadan ortiq bitta lavozimni egallashi mumkin emasligi haqidagi qoida, prezidentdan tashqari, Senat raisi, Qonunchilik palatasi spikeri, Oliy sud raisi va o'rinbosari, Sudyalar oliy kengashining raisi va o'rinbosari, Markaziy saylov komissiyasi raisi, bosh prokuror, hokimlar va kengashlar raislariga nisbatan ham tatbiq etiladigan

bo'ldi. Referendumda qabul qilingan qonunning 7-moddasi bilan, barcha darajadagi davlat mansabdorlarining ayni paytga qadar egallab kelgan muddatlari nollashtirildi. Ular lavozimlarini egallab kelayotganining surunkali muddatlari sonidan qat'i nazar, boshqa fuqarolar bilan teng ravishda xuddi shu lavozimlarga saylanish va tayinlanishga haqli, deb belgilandi. Inson huquqlari bo'yicha majburiyatlarning uch turi mavjud: inson huquqlarini 1-hurmat qilish, 2-himoya qilish va 3-bajarish:

Inson huquqlarini hurmat qilish shunchaki odamlarni ushbu huquqlardan foydalanishni to'xtatmaslikni anglatadi. Masalan, davlat ovoz berish huquqini yoki uyushish erkinligini majburan chiqarib yuborishdan va o'zboshimchalik bilan cheklashdan saqlanishi kerak. 27-modda. Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega. Hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi, qamoqda saqlanishi yoki uning ozodligi boshqacha tarzda cheklanishi mumkin emas. Kamsitmaslik – har bir inson irqi, tanasining rangi, jinsi, tili va boshqa xususiyatlaridan qat'i nazar inson huquqlariga ega.

Eslatib o'tish kerakki, prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev konstitutsiya islohoti haqida 2021-yil 6-noyabr kuni, ikkinchi prezidentlik muddatiga kirishishi yuzasidan inauguratsiya marosimidagi nutqida birinchi marta aytib o'tgan edi. Davlat rahbari o'sha yili dekabr oyida, konstitutsiya bayrami arafasida xalqqa yo'llagan tabrigida: “konstitutsiyani yangilashdek g'oyat muhim, strategik vazifani hal etishda yetti marta emas, yetmish marta o'ylash” zarurligini ta'kidlagan edi. 2022-yil may oyida konstitutsiyaviy komissiya tuzilib, hujjatni yangilash jarayoni boshlandi. Rasmiylarga ko'ra, konstitutsiya qabul qilingan kun sifatida bundan keyin ham 1992-yil 8 dekabr sanasi e'tirof etiladi, 8 dekabr – bayram sanasi o'zgarmaydi. Konstitutsiya davlatchilik belgisi hisoblanadi. Xalqaro konstitutsiyaviy tajribalarni o'rganish, xalqaro hujjat qoidalarini inobatga olish, milliy davlatchilik an'analardan kelib chiqish natijasida yaratilgan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi jahon andozalariga mos bo'lib, xalqaro talablarga javob beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – 1992-yil 8-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi yangi tahriri – 2023-yil 1-may.
3. Sh.M.Mirziyoyev “Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir”– Toshkent “O'zbekiston” 2020-yil.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta’lim tarbiya va yoshlar siyosatining huquqiy asoslari

TDYU huzuridagi Namangan viloyat akademik litseyi o‘qituvchisi 3-darajali yurist O‘zbekiston tarixi- (Tarix) ixtisosligi bo‘yicha mustaqil izlanuvchi: **Kurbanov Ravshan Raimjonovich**

Annotatsiya: Ushbu maqola ta’lim tarbiya va yoshlar siyosatining konstitutsiyaviy huquqiy asoslari, konstitutsiyamizning milliy qonunchiligimiz asosi ekanligi, uning mazmun-mohiyati yoshlarimizning huquqlari va manfaatlari ularni har tomonlama barkamol etib voyaga yetkazishda Konstitutsiyaning yuridik xususiyatlari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, huquq, modda, qonun, normativ hujjat, davlat, jamiyat, yoshlar, huquqiy ong, huquqiy madaniyat.

Abstract: This article shows the constitutional legal foundations of education and youth policy, the fact that our constitution is the basis of our national legislation, its content, the rights and interests of our youth, and the legal features of the Constitution in bringing them to adulthood in all respects.

Key words: Constitution, law, article, law, regulatory document, state, society, youth, legal consciousness, legal culture.

Аннотация: В данной статье показаны конституционно-правовые основы образования и молодежной политики, то, что наша Конституция является основой нашего национального законодательства, его содержание, права и интересы нашей молодежи, а также правовые особенности Конституции в обеспечении их взрослая жизнь во всех отношениях.

Ключевые слова: Конституция, закон, статья, закон, нормативный документ, государство, общество, молодежь, правосознание, правовая культура.

Har qanday mustaqil davlatning asosiy qonuni uning Konstitutsiyasi hisoblanadi. Tabiiyki, Konstitutsiyaning mamlakat fuqarolari hayotidagi o‘rni beqiyos. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali tadbirdagi nutqida: “Farzandlarimizning qobiliyatini ro‘yobga chiqarishga bolalikdan e’tibor berib, ularning kamoloti uchun barcha imkoniyatlarimizni safarbar etsak, yurtimizdan yana ko‘plab Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar yetishib chiqadi. Men bunga ishonaman”, - deb ta’kidladilar⁸¹.

---

⁸¹ <https://www.gazeta.uz/oz/2016/12/07/speech/>

Bugun biz zamonaviy texnika rivojlangan kompyuter asrida yashayapmiz. Hamma narsa inson va uning ehtiyojlari uchun xizmat qilmoqda⁸². O'tgan qisqa davrda jamiyatimizning siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy manzarasi butunlay o'zgardi. Erkinlik va ochiqlik, qonun ustuvorligi, jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorlik, "Inson qadri uchun" degan ustuvor tamoyil davlatimiz siyosatining asosiy yo'nalishiga aylandi. Bu boradagi islohotlarning davr talabi ekanligini Konstitutsiyaviy islohotlarga nisbatan xalqimizning munosabati, faolligi hamda takliflaridan ham ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda ilm-fan va ta'lim-tarbiya sohasini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirishga qaratilgan, oilada farzand tug'ilganidan boshlab, kamolot yoshiga yetgunga qadar uni har tomonlama qo'llab-quvvatlaydigan, hayotda munosib o'rin topishiga xizmat qiladigan yaxlit va uzluksiz tizim yaratilmoqda. Shu bois ham, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish jarayonlarida ta'lim-tarbiya masalalariga alohida ustuvorlik berilayotgani barchamiz uchun quvonarlidir⁸³.

Jahon tajribasida, xususan Angliya, Germaniya, Fransiya, Shvesiya kabi Yevropa davlatlarida uzluksiz ta'limning barcha bo'g'inlarida inklyuziv yondashuvni ta'minlash, imkoniyati cheklangan, nogironligi bo'lgan shaxslarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash masalalari qonunchilik darajasida kafolatlanganligini kuzatish mumkin.

Konstitutsiya sharofati bilan ijtimoiy ongimizga, huquqiy tafakkurimizga zamonaviy demokratik qadriyatlar, prinsip va g'oyalar jo bo'lmoqda, bular eng avvalo, suveren davlatchilik va odil demokratik jamiyat qurish g'oyalaridir.

Darhaqiqat bugungi kunda dunyoda ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish omillarining asoslanishi yoshlar bilan ham bog'liq mavzu BMT ma'lumotlariga ko'ra, jahonda 15 dan 24 yoshgacha bo'lgan yoshlar hamon ishsizlik va qashshoqlik qarshisida sarsondirlar. Ayni damda yoshlar Yer yuzi aholisining taxminan 20 foizini tashkil qiladi. Bu 1 milliard 200 million kishi, yoki mehnatga yaroqli aholining 24 foizi demakdir.

Zamonaviy yoshlar bilimi va salohiyati jihatidan milliy taraqqiyotning muhim resursi ekani tan olingani holda, ayrim mamlakatlarda yoshlar orasida ishsizlik yuqori darajada. Ularda, ayniqsa, yoshlar tarbiyasi, ularni ish bilan band qilish, sog'lom turmush tarziga o'rgatish o'z holiga tashlab qo'yilgani achinarli. Ko'pgina muammolar zahirida aniq bir kasb-hunarga ega bo'lmaslik va natijada, ishsizlik, bekorchilik yotibdi.

Jahon hamjamiyatining ajralmas bir bo'lagi bo'lgan O'zbekistonda bu kabi muammolar o'z vaqtida e'tiborga olingani quvonarlidir. Jonajon O'zbekistonimizda yoshlarning hayotiy muhim masalalarini hal etishga qaratilgan davlat siyosati izchil amalga oshirilayotgani samarasida yoshlarimiz barcha sohalarda ulkan yutuqlarni qo'lga kiritmoqda. Navqiron avlodning dunyo standartlari darajasida ta'lim-tarbiya olishiga, o'z

⁸² <https://www.academy.uz/uz/news/konstitutsiya-kelajak-asosi>

⁸³ X.T.Odilqoriev, Sh.U.Yakubov. Milliy huquqiy tizim va huquqiy qadriyatlar –Toshkent - 2010.

iqtidor va salohiyatini yuzaga chiqarishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Konstitutsiyamizda va qator qonunlarimizda yoshlarimizning huquqlari va manfaatlari himoyalangan. Bular esa yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularni har tomonlama barkamol etib voyaga yetkazishga xizmat qilmoqda⁸⁴.

Mamlakatimizning kelajagi bo‘lmish yoshlarimizni har tomonlama yetuk, bilimli, salohiyatli shaxs, komil inson sifatida tarbiyalash masalasiga bugungi kunda o‘ziga xos tarzda, zamonaviy usullar asosida yondashilmoqda, Ularning barcha huquq va erkinliklari, imkoniyat va manfaatlarini himoya qilishda tashkiliyhuquqiy asoslar zamon bilan hamnafas takomillashib bormoqda⁸⁵. Davlatimiz tomonidan tanlangan yo‘lning o‘ziga xos xususiyatlari ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy o‘zgarishlarni amalga oshirish modelida, yangilanishlar jarayonida madaniy-ma’naviy qadriyatlarga, tarixiy o‘tmishga, qadimiy va milliy merosga tayanish tamoyilida, islohotlar jarayonida umuminsoniy va milliy qadriyatlar uyg‘unligiga erishishga intilishda namoyon bo‘lmoqda. Mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlaydigan, uning yutuqlarining kelajakdagi mevasini tatiydigan yoki tasarruf etadigan avlod hozirgi yoshlardir. Shu boisham, yoshlar barcha davrlarda jamiyatning faol qatlami sifatida e’tirof etib kelingan⁸⁶. Davlatimizda xozirgi kunda yoshlar uchun mamlakatning xohlagan hududida emin-erkin yashash, fuqarolikka ega bo‘lish, bilim olish, mehnat qilish, tadbirkorlik bilan shug‘ullanib, daromad topish, turli davlat xizmatlaridan foydalanishga oid keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Eng muhimi, bunday o‘zgarishlarni har bir inson kundalik hayotida ko‘rmoqda, his etmoqda⁸⁷. Mamlakatimizda yoshlarning muammolarini bartaraf etish maqsadida joriy etilgan “Yoshlar daftari” ishlash tizimi dastlabki ijobiy natijasini bermoqda va yoshlarning huquq va manfaatlarini ta’minlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Sharq uyg‘onish davrida ham, jadidlar faoliyatida ham, jamiyatning yangilanishida yoshlarning o‘rni beqiyos bo‘lgan. Shu jihatdan muntazam shakllanib boruvchi bu qatlam doimiy to‘g‘ri yo‘nalishga yo‘naltirib va qo‘llab-quvvatlab turishni talab etadi. Bu esa, davlat tomonidan yoshlarning mamlakat manfaatlari yo‘lida erkin ijtimoiylashuvi va o‘zini samarali namoyon etishi uchun maqbul sharoit va imkoniyat yaratish hamda yoshlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi yoshlarga oid davlat siyosatini anglatadi. Shu bois, mamlakatimizda eng katta e’tibor mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor, shijoatli yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan.

Ayniqsa, bu borada “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunining qabul qilinishi yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlashning huquqiy mexanizmlarini yaratish sohasidagi yangilik bo‘ldi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Ma’lumki, mazkur qonun 4 bob, 33 moddadan iborat bo‘lib, davlat tomonidan amalga

⁸⁴ <https://uzhurriyat.uz/2016/04/26/muammolar-girdobida-qolgan-yoshlik/>

⁸⁵ “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish” konsepsiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9- yanvardagi PF-5618-son farmoniga 1-ilova.

⁸⁶ https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_Respublikasining_Konstitutsiyasi

⁸⁷ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi T. “O‘zbekiston” 2011

oshiriladigan hamda yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish, ularning intellektual, ijodiy va boshqa salohiyatlarini kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratilishini nazarda tutgan. Unda belgilangan me'yorlar yoshlar huquq va erkinliklarini ta'minlaydi. Ayniqsa, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonun amalda O'zbekistonda yoshlar huquq-manfaatlarining huquqiy kafolatlari yana-da kuchayayotganligini anglatish barobarida, ertangi kunda mamlakatimiz yoshlarining yangi-yangi marralarni zabt etishiga, ularning yurtimiz taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishiga zamin yaratmoqda. Har bir ota-ona, har bir xonadon, har bir mahalla, bugungi kunda farzandlarimiz ta'lim-tarbiyasini eng asosiy vazifa sifatida bilib, yoshlarni xalqimizga yot va yangi avlod ongi uchun zararli bo'lgan salbiy ta'sirlardan himoya qilish, millat va davlat taraqqiyotini dunyo hamjamiyatiga ko'rsatishga qodir bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashi ham qarz, ham farzdir. Zero, inson hayoti odob-axloq, ta'lim-tarbiya bilan bevosita bog'liq.

Hulosa qilib aytganda dunyo dunyo bo'lib yaralibdiki, har qanday davlat, millat va jamiyatning hayotida, huquq tizimida juda ko'p qonunlar mavjud bo'lgan. Ammo ular orasida eng asosiy qonon sifatida e'tirof etiladigani bu – konstitutsiya bo'lib qolavergan. Hayotimizning har jabhasi to'g'risidagi eng muhim, eng kerakli, eng to'g'ri va haqqoniy moddalarni o'zida jamlagan yagona va mukammal - Konsitutsiyamiz huquqiy-demokratik davlatim va fuqarolik jamiyati tuzishning eng muhimi mezonidir. Binobarin, Konstitutsiyasi va qonunlari orqali butun xalq hayotining har bir jabhasi tartibga solinayotgan jamiki davlat va jamiyat yuksalishdan, rivojlanishdan to'xtamaydi!

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi.
2. "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish" konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9- yanvardagi PF-5618-son farmoniga 1-ilova.
3. X.T.Odilqoriev, Sh.U.Yakubov. Milliy huquqiy tizim va huquqiy qadriyatlar – Toshkent - 2010.
4. <https://www.gazeta.uz/oz/2016/12/07/speech/>
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi T. "O'zbekiston" 2011
6. <https://www.academy.uz/uz/news/konstitutsiya-kelajak-asosi>
7. [https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_Respublikasining Konstitutsiyasi](https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_Respublikasining_Konstitutsiyasi)
8. <https://www.academy.uz/uz/news/konstitutsiya-kelajak-asosi>

1918-1935-yillardagi qarshilik ko'rsatish harakatining maqsadi va yuzaga kelish sabablari

Namangan davlat pedagogika instituti Gumanitar fanlar kafedrası
dotsenti, tarix fanlari nomzodi: **Xaydarov Zaxriddinbobir**

Namangan davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti:
Akramjonov Maqsudbek

Annotatsiya: Ushbu maqola 1918-1935-yillardagi Turkiston milliy qarshilik harakatining maqsadlari va yuzaga kelish sabablarini tahlil qiladi. Xususan, "qo'rboshilar harakati" sifatida tanilgan bu milliy kurashning mazmuni, tarixiy kelib chiqishi va sovet nashrlaridagi ta'sirli talqinlar bilan bog'liq tushunchalar tahlil qilinadi. Harakatning o'z maqsadlari – milliy mustaqillik, din va millat himoyasi uchun kurash – va sovet ma'muriyati tomonidan unga nisbatan qaratilgan salbiy yondashuvlar yoritilgan. Shuningdek, rus nashrlarida "bosmachilar harakati" deb atala boshlangan bu kurash xalq orasida mustaqillik g'oyalarini tarqatib, xalqni yagona maqsad atrofida birlashtirgan ijtimoiy, iqtisodiy va diniy omillar bilan tushuntiriladi.

Kalit so'zlar: Turkiston, milliy qarshilik, Qo'rboshilar harakati, Istiqlolchilik, "Bosmachilik", Sovet hukumati, muxtoriyat.

Turkiston milliy kurashini to'g'ri tushunish uchun, avvalo, tarixiy adabiyotlarda "Qo'rboshilar harakati" sifatida o'z o'rnini topgan istiqlool kurashining mazmuni va tarixiy kelib chiqishini ochib berish kerak. Chunki bunday atama va tushunchalar bir necha o'n-yilliklar davomida sovet hukumati tomonidan xalqimiz ongiga singdirildi va bu esa, o'z o'rnida, o'z samarasini bermay qolmadi. Biz o'rganayotgan 1918-1935-yillardagi qarshilik harakati "Istiqlolchilik", "Qo'rboshilik", "Qarshilik" "Bosmachilik" harakati kabi nomlar bilan mashhur.

"Bosmachi" tushunchasining tub ma'nosiga e'tibor bersak, ushbu so'z etimologik jihatdan qaralganda, "bosmoq" so'zidan olingan bo'lib, bosib olmoq, egallamoq, qo'lga olmoq ma'nolarini bildiradi. O'zbek tilida "bosmachi" so'zi yo'lni to'sadigan bezori, bandit degan ma'noni anglatadi. Shuningdek, turkolog Radloff "Bosmachi" so'zini bosmoq, siqib chiqarmoq, ezmoq, hukmronlik qilmoq, bostirib kirmoq, mag'lub qilmoq, hayratga tushirmoq va pistirma qilmoq degan ma'nolarini anglatishini ta'kidlab o'tgan⁸⁸.

Tarixiy kelib chiqishga ko'ra, "bosmachi" atamasi ruslar tomonidan chor Rossiyasi davrida Turkmaniston, Boshqirdiston va Qrimda faoliyat yuritib, harakat uslubini

---

⁸⁸ Ali Bademci, 1917-1934 Türkistan Milli İstiklal Hareketleri ve Enver Paşa, Cilt: I., İstanbul 1975, s. 223.

o'zlashtirgan bandit, yo'l to'suvchi, talonchi va o'g'ri ma'nolarida qo'llangan iboradir⁸⁹. Bunday to'dalar uchun boshqirdlar "ayyar", qrimliklar esa "haydamak" atamasini qo'llashgan. Qo'rboshilarning dastlabki faoliyati faqat ruslarga qaratilganligi va ular qo'lga kiritgan o'ljalarni kambag'al musulmonlarga berib turishi haqida tarixiy dalillar mavjud. Biroq bu harakatning yetakchilari yoki a'zolarining hech biri o'zlarini zolim deb ko'rmagan va ular o'z kurashlarini "Qo'rbashilar harakati" deb ta'riflaganlar. Shuningdek, harakat vakillari o'zlarini "Islom askarlari", "Musulmonobod jangchilari", "Vatan himoyachilari", "Islom himoyachilari" va "Turkistonning oxirgi askarlari" deb ta'riflaganlar. Biroq ruslar qo'rboshi atamasini "bosmachi" bilan almashtirib qaroqchi, yo'l to'suvchi, talonchi kabi salbiy ma'nolarga ega bo'lgan holatida tarixiy adabiyotlarga kiritganlar. Ruslar bu harakat haqida juda batafsil bilimlarni yaratdilar va o'zlarining istiqbollari aks ettiruvchi batafsil nashrlarni nashr etdilar.

Shu sababli Turkiston milliy harakati rus nashrlari ta'sirida "Bosmachilar harakati" deb atala boshlandi. Buning ta'siri bilan jahon adabiyotida va 1990-yillargacha mahalliy adabiyotlarda qo'rboshilik yoki qarshilik harakati "bosmachilik" harakat ishtirokchilari esa "bosmachilar" nomi bilan tilga olindi. Bu yondashuv ayrim turk yozuvchilari tomonidan ham qabul qilingan va Turkistondagi istiqlool uchun kurash "Bosmachilar harakati" deb atalgan⁹⁰. Ruslar Turkistondagi qarshilik harakati uchun Басмачество atamasini ishlatganlar. Shunday qilib, qarshilik harakatining paydo bo'lishining siyosiy, ijtimoiy, huquqiy va iqtisodiy sabablarini o'zlari yaratdilar. Sovet ittifoqining rahbari Iosif Stalin Turkistondagi milliy kurash harakati uchun: "Bosmachilik harakati 1918-1924-yillarda O'rta Osiyoda aksilinqilobiy va millatchilik harakati sifatida boylar tomonidan O'rta Osiyo respublikalarini Sovet Rossiyasidan ajratish va ekspluatator sinf hukmronligini qayta tiklash maqsadida amalga oshirilgan. U ochiq siyosiy banditizm sifatida maydonga chiqdi"⁹¹ degan edi.

Stalinning ushbu fikriga ta'rif berilgan Andijonda nashr etilgan turk tilidagi bir maqolada Stalin Turkiston Milliy Mustaqillik Harakatini bo'lg'usi millatchilik harakati sifatida ko'rsatib, bu harakatni xorijda obro'sizlantirish siyosatini olib borish orqali Turkistondagi mustamlakachilik faoliyati uchun qonuniylik asosini yaratishni maqsad qilganligi haqida bayon etilgan⁹². Stalin nuqtai nazaridagi bu rasmiy sovet-rus yondashuvi Turkiston istiqlool harakatiga imkon qadar salbiy obraz berdi. Shu nuqtai nazardan harakat rahbarlari panislomist, panturkist deb nomlanib, shovinistik millatchilar deb ta'riflangan. Ularni deyarli barcha sovet adabiyotlarida imkon qadar qoralab ko'rsatilib, bosqinchi va

---

⁸⁹ Abdülkadir Donuk, "Basmacı Hareketi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: V., İstanbul 1995, s. 107.

⁹⁰ Baymirza Hayit, "Türkistan Basmaçılık Hareketi Tarihi Haqında Ba'zı Mulahazalar", Milli Türkistan, No: 118, 1967, s. 21

⁹¹ Zira "Bolşevikler, Rus proleteryası dikdatörlüğüne karşı çıkan ilk Türkistan Devrimcilerine basmacı ismini verdiler", Ankara 1993, s. 220.

⁹² Ahat Andican, Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, İstanbul 2003, s. 149.

kallakesar obrazida tasvirlangan. Shunga qaramay, harakat vakillariga ta'rif berarkan, bir qancha o'sha davrning mashhur siymolari, jumladan, Frunze, Skalov, Kuybeshev, Ginzburg, Vasilevskiy va Pilnyak kabilar nisbatan realistik baho beradilar. Masalan, Turkiston fronti qo'mondoni Frunze: "Qo'rboshilar – shunchaki talonchilar emas. Agar shunday bo'lganida, hozirgacha ularni yo'q qilish mumkin edi", deb baholaydi: "Qo'rboshilikka qarshi urush mutlaqo yangi, o'ziga xos bo'lgan dushman bilan urush demakdir".

Komissar Skalov shunday deydi: "Qo'rboshilik Turkiston xalqining yot hukmronligiga qarshi milliy isyoni sifatida davom etdi". Valeriy Kuybeshev ham shunday dedi: "Biz qo'rboshilik deb ataydigan harakatni shunchaki banditizm deb hisoblash xato bo'lardi. Chunki bu siyosiy inqilob", deb baholaydi u. Ginzburg va Vasilevskiyning gaplari ham quyidagi mazmunda ma'no topadi: "Qo'rboshilik shiorlari "Turkiston - Turkiston xalqi uchun", "Turkistonni Rossiyadan qutqarish", "Zolimlarsiz Turkiston" kabi maqsadlardan iborat. Pilnyakning so'zlariga ko'ra, "Qo'rboshilarning nomi va sharafiga bor". Rossiyada nashr etilgan "Большая Севецкая Энциклопедия"da "Qo'rboshilar tizimining asosiy maqsadi - O'rta Osiyo respublikalarini yo'q qilishdir" deya bayon etilgan.

Turkiston istiqlol harakatini qo'rboshilik deb ta'riflagan turk yozuvchilari va tarixchilari ham bor. Misol tariqasida Shirmed Bek, Nurmuhammadbek va Ahmad Zaki Validiy To'g'onni keltirishimiz mumkin. Shirmed Bek qo'rboshilik haqida: "Qo'rboshilik Turkiston mustaqilligi uchun birlashgan zohid millatchilar harakatidir. Bu harakat - bu Chingiziylar, Temurlar, Ulug'beklar, Navoiylar yurtini Moskva hukmronligidan ozod qilish demakdir. Chunki biz "Turkiston Turkiston xalqiniki" deb ishongan edik. O'rislar bir necha-yillardan beri bizning qonimizni so'rmoqda. "Biz Moskva suverenitetiga "yo'q" deb bayrog'imizni ko'tardik", deb tushuntiradi u. Nurmuhammadbek: "Qo'rboshilar vatan himoyasi, millat himoyasi, din himoyasi shiorlari bilan kurasha boshladi"⁹³ degan edi. Shuningdek, Zaki Validiy To'g'an ham shunday baho beradi: "Qo'rboshilik harakati 1918-1923-yillar oralig'ida Turkistondagi faol harakatlarda qatnashishga qodir bo'lgan barcha kuchlarni o'ziga tortgan va ochib bergan ulkan milliy harakatdir". Bu yerdagi yondoshuvlarda qo'rboshilar harakatining ma'nosi ijobiy ekanligini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi.

"Qo'rboshi" atamasining yuzaga kelishiga to'xtalib o'tsak, u harbiy unvon bo'lib, o'rta asrlarda O'rta Osiyo xonliklari va ayrim Sharq davlatlarida dastlab shaharni tunda qo'riqlovchi mirshab, so'ngra qurol-yarog' ombori (qo'r) mutasaddisi hamda qurol-aslaha, turli yaroqlar va to'p yasash korxonalari (qo'rxona) boshlig'i "qo'rboshi" deb atalgan. Qo'qon xoni Xudoyorxon davrida Qo'rboshi qo'rxona, miltiqxona, to'pxonalarga boshchilik qilib, u xomashyo topib kelishdan to tayyor mahsulot ishlab

---

⁹³ Ali Bademci, 1917-1934 Türkistan Milli İstiklal Hareketleri ve Enver Paşa, Cilt: I., İstanbul 1975, s. 225.

chiqarish va ularni xon qaroriga binoan tarqatish jarayoniga boshchilik qilgan. Shuningdek, Turkiston o'lkasida Oktyabr to'ntarishigacha bo'lgan davrda mahalliy politsiya boshlig'i. Masalan Qo'qon va Marg'ilonda 1917-yilda shahar mirshablarining boshlig'i Qo'rboshi deb atalgan. Qarshilik harakati boshlangach, mujohidlar ham o'lariga ushbu nomni olganlar. Shuningdek, Ali Bodomchi ma'lumotlariga ko'ra, ushbu atama jasur odam degan ma'noni ham bildiradi. Qo'rboshilik harakati harakatning o'zi tug'ilgan o'lkada paydo bo'lgan so'zdir. Qo'rboshilar harakati Turkiston zaminlarida shakllangan va yuzlab-yillik tarixga ega bo'lgan madaniyatning tajriba natijasi sifatida paydo bo'ldi. Harakatning asosiy maqsadi musulmonlarni birlashtirgan yagona turkistonliklar davlatini tuzish edi⁹⁴.

1917-yildan keyin milliy turk ziyolilarining mehnatlari va ularning xalqni mustaqillikka da'vat etishlari natijasida yaratilgan mustaqillik go'yalari Qo'rboshilar harakatining fikriy jihatini tashkil etadi. Bu ziyolilar guruhining ijodi Turkiston xalqining ogohligini ma'lum darajada oshirib, xalq orasida istiqloлга idealistik qarashning paydo bo'lishiga olib keldi. Bu Qo'rboshilar harakatining muhim ustunlaridan biridir. Xalq qo'rboshilar orqali ma'lum bir umumiy fikr va go'ya atrofida birlashdi.

Muayyan fikr va g'oya atrofida ongli bo'lgan xalq ruslarning an'anaviy siyosatiga nisbatan sezgir bo'lib qoldi. Yana bu go'yalar Qo'rboshilar Harakatining to'la harakati emasligini, harakatning muhim bir xalq harakatiga aylanganini va shuning uchun keng tayanchga yoyilganligini ko'rsatadi. Ma'lumki, sovet ma'muriyati Turkiston xalqlariga qarshi mustamlakachilik siyosatini olib borardi. Shu sharoitda u Turkiston yerlariga chetdan kelgan ko'p sonli rus dehqonlarini joylashtirdi, mahalliy xalqning yerlarini olib, shu rus dehqonlariga taqsimlab berdi. Xalqning va Turkiston yetakchilarining qarshilik ko'rsatishi bilan boshlangan reaksiya xalqning Qo'rboshilar atrofida to'planishiga muhim sabab bo'ldi.

Butun Turkiston bo'ylab sovet mahalliy ma'muriyatlari tomonidan olib borilgan paxta siyosati tufayli yuzaga kelgan iqtisodiy inqiroz ham Qo'rboshilar harakatining sabablaridan biri edi. Ruslar Turkistonning tuproq tuzilishiga to'g'ri kelmaydigan yevropacha iqtisodiy tartib o'rnatish orqali o'z iqtisodiy maqsadlariga muvofiq paxta hosili hajmini oshirishga intildilar.

Yuqori unumdor Turkiston yerlarida paxta yetishtirish doimiy yo'lga qo'yilgan. Buning natijasida esa Paxtachilikning tabiatiga ko'ra yerlar taqirlana boshladi. Yana bir jihat shundaki, bu siyosat Turkiston xalqini sovet ma'muriyatiga qaram qilib qo'ydi. Bu quyidagi ikki ko'rinishda namoyon bo'ldi: Birinchidan, qishloq xo'jaligi yerlarining katta qismini paxtachilikka o'tkazish orqali Turkiston xalqi boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xususan, bug'doy yetishtirishda sovet ma'muriyatiga qaram bo'lib qoldi. Ikkinchidan, qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash hisobiga an'anaviy qishloq xo'jaligi

---

⁹⁴ Baymirza Hayit, Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi Türkistan Türklüğü'nün Milli Mücadelesi, İstanbul 2006, s. 15.

texnikalarining rus traktorlariga almashtirilishi natijasida Turkiston dehqonlari Rossiyada ishlab chiqarilgan traktorlarga, ruslar yetkazib beradigan benzinga, rus traktor ta'mirlash ustalari va rus mashinistlariga qaram bo'lib qoldi⁹⁵. Rossiyaning bu qishloq xo'jaligi siyosati xalqni iqtisodiy qiyinchilikdan tortgan bo'lsada, qishloq xo'jaligining tanazzulga uchrashiga sabab bo'ldi. Bu holat xalqning Qo'rboshilar atrofiga to'planib, harakatda faol ishtirok etishiga sabab bo'ldi.

Sovet hokimiyatining butun Turkistonda sinfiy tafovutdan qat'iy nazar amalga oshirgan islomga qarshi siyosati ham musulmon xalqining noroziligiga sabab bo'ldi. Bu reaksiya Qo'rboshilar harakatining ijtimoiy bazasini yanada kengaytirdi. Xalqning Islomga nisbatan e'tiqodi bilan Qo'rboshilar Harakatida ishtirok etishi harakatga qaysidir ma'noda diniy harakat xususiyatini ham berdi. Bu musulmonlarning kofirlarga, ya'ni ruslarga nisbatan nafratini yanada oshirdi. Shu sababdan Qo'rboshilar Harakati diniy amaldorlar e'tiborni torta boshladi va ularning bir qismi Harakat yetakchilari qatoriga kirdi. Ulardan eng mashhurlaridan biri bu Nosirxon To'ra Kamolxon To'ra o'gli edi. Nosirxon To'ra haqida Boymirza Hayit o'zining kitobida: "Nosirxon to'ra Turkiston muxtoriyatining e'lon qilinishida juda katta harakatni amalga oshirdi", deb yozadi. Ashurali Zohiriy o'z xotiralarida: "Agar Nosirxon to'ra tashabbus ko'rsatmaganda edi, Turkiston muxtoriyati e'lon qilingan 4-qurultoy chaqirilmagan ham bo'lardi", deb eslaydi. Shu tarzda namanganlik alloma 72 kun yashagan bo'lsa-da, tariximizda katta mavqega ega bo'lgan muxtoriyatning tashkil etilishiga bosh-qosh bo'ladi", deydi Bahrom Irzayev.

O'sha davrdagi ba'zi rus manbalari ham bu harakatning maqsadlarini ochib beradigan juda aniq kuzatuvlar qildi. Chunki ruslarning Qo'rboshilar harakatiga qarshi ilgari surgan siyosati va harakat uslubi bu harakatning talonchilik va banditizmning bir turi ekanligi haqidagi da'voni rad etish xususiyatiga egadir⁹⁶. Chunki, Qo'rboshilarning siyosiy maqsadi avvalo mustaqil Turkiston edi. Rossiya hukmronligidan uzoqda mustaqil davlat barpo etishga qaratilgan milliy harakat sifatida Qo'rboshilarning kamolotga yetishi ham ana shu maqsad natijasi edi. Harakat falsafasi ham chor, ham sovet rus ma'muriyatining o'z siyosiy ta'limotlari asosida shakllangan mustamlakachilik siyosatiga qarshi g'oyadan shakllangan edi. Bu harakatni butun Turkistonni qamrab oladigan kurashning asosiy elementiga aylanishi uchun zarur mafkuraviy jihozlar bilan ta'minladi.

Qarshilik harakati o'z kurashini butun Turkistonning mustaqilligi shiori bilan boshlagan bo'lsa-da, Turkistonning barcha hududlarida bir xil shiddatda qarshilik harakatini amalga oshirgan edi, deyish qiyin. Asosan Farg'ona vodiysi, Buxoro va Xivada

---

⁹⁵ Ahmet Ardel, "Türk Ülkelerinin Tabii Coğrafyası", Türk Dünyası Elkitabı (Coğrafya-Tarih), Cilt: 1., 2. Basım, Ankara 1992, s. 36.

⁹⁶ Tursun, Haziretali, Dānā Moldabaeva, "Enver Paşa'nın Orta Asya'daki Milli Mücadeleye Verdiği Desteğin Moskova Arşivlerinde Belgelenmesi", *Bilgi*, Sayı: 68., Ankara 2014, s. 231-342.

asosiy kuch markazlari to'plangan edi. Bu hududlarda harbiy va ma'muriy vazifalarni birgalikda bajargan rahbarlar boshchiligida qo'rboshilar bo'linmalari tashkil etilgan.

1918-yil fevralida Qizil Armiya bo'linmalari tomonidan Turkiston muxtoriyatining tarqatib yuborilishi va Qo'qon shahrining Qo'rboshi Ergash vuning jasur yigitlari tomonidan himoya qilinishi tarixda Qo'rboshilar harakati nomi bilan qoladigan qarshilikning boshlanishi edi.⁹⁷

Ma'lumki, voqealar sodir bo'lgan davrda Turkiston Muxtoriyati va Sovet ma'muriyatining o'zlarining suverenitetga bo'lgan intilishlarini o'zaro qonuniylashtirish borasidagi faoliyati bilan bir qatorda uchinchi muhim omil – konservativ kuchlar yoki qadimchilar ham bor edi.⁹⁸ Biroq, ba'zi tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, Qo'rboshilar na sovet ma'muriyatining siyosiy ambitsiyalarini, na mo'tadil siyosiy yangilanishni istagan jadidchilarning g'oyalarini aks ettirmagan. Turkistondagi zulm yoki "aksilinqilobiy" harakatni yo'q qilish uchun Sovet hukumati qo'mondon Mixail Frunzeni tayinladi. Yettisuv viloyatining Bishkek (Pishpek) shahrida tug'ilgan, ma'lum ma'noda "tug'ma jangchi" shaxs bo'lgan Frunze (1885-1925) Qo'rboshilar harakati nafaqat harbiy ma'noda kuchli omil ekanligini ta'kidladi, balki "ijtimoiy va siyosiy" jihatlari ham muhim omil ekanini bayon etib o'tgan. Frunze Turkiston frontidagi Qo'rboshilar harakatiga qarshi qo'mondonlik vazifasi to'g'risidagi hisobotlaridan birida "Qo'rboshilar harakatiga qarshi uzluksiz urush, bu oddiy banditlar to'dasi emas, balki yangi tuzilmaning asoslariga qarshi qurolli norozilik edi" degan edi.⁹⁹

Muxtoriyat qulagach, Turkiston Muxtoriyatining omon qolgan ijrochi a'zolari Nasirxon Tura, Saidnasir Mirjalilov, Alimxon To'ra Shokirxonto'rayev, Obidjon Mahmudov, Adiljon Umarov va Toshkent muftiysi Sadraddinxon Shirifxo'jayev Qo'qondagi qirg'indan keyin bir muddat qo'rboshilar bilan bog'lana olmadilar. Muhtoriyat mudiri Mustafo Cho'qay Farg'onani tark etishga majbur bo'lib, Orenburgdan Boku va Tiflisga, so'ngra Turkiyaga yo'l oladi. Mustafo Cho'qay ma'lumotlariga ko'ra, Nosirxon To'ra Namanganda, Gertsfeld Samarqandda, Ubaydulla Xo'ja Samarqandda, Obidjon Mahmudov Buxoroda, Shoahmadbek esa Qo'qon qal'asida yo'lda bolsheviklar tomonidan hibsga olingan. Nosirxon To'ra kabi turkistonlik jadidchilar ham qo'rboshilar harakati bilan hamkorlik qilishga urindilar, ham harakatning mafkuraviy pozitsiyalarini mustahkamlashga hissa qo'shdilar. Turkiston va Buxoro respublikalaridagi jadidchilarning aksariyati sovet muassasalarida ishlagan bo'lsalar ham, ular o'z g'oya va qarashlaridan voz kechmadilar¹⁰⁰.

⁹⁷ Bkz Kara, *Türkistan Ateşi*, Ankara 1999, s.142.

⁹⁸ Baymirza Hayit, *Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi Türkistan Türklüğü'nün Milli Mücadelesi*, İstanbul 2006, s. 89.

⁹⁹ Baymirza Hayit, "Türkistan'da Basmacılar (Milli Mücadele) Tarihinin Ana Hatları", *Eski Sovyetlerdeki Türklüğün ve İslâmın Meseleleri*, İstanbul 2000, s. 192.

¹⁰⁰ Ahat Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul 2003, s. 151.

Yuqoridagi fikr-xulosalarni umumlashtiradigan va tahlil qiladigan bo'lsak, Turkiston o'lkasi xalqlarining milliy ozodlik va mustaqillik uchun qurolli kurashga o'tlanishiga sabab bo'lgan asosiy omillar quyidagilardir:

Birinchi va asosiy sabab. Turkiston o'lkasi xalqlarining erk, ozodlik va milliy mustaqillik uchun kurashga tarixiy an'anaviy moyilligi, ota-bobolarimizning udumlariga sodiqligi, bosqinchi mustamlakachilarga nisbatan cheksiz nafrat, tiz cho'kib, bo'yin egib va qul bo'lib yashashdan ko'ra tik turib, kurashib jang maydonida mardonavor o'limni afzal ko'rishligi, Vatan va millatga nisbatan cheksiz hurmat, sadoqat va vatanparvarligidir.

Ikkinchi sabab. Chor Rossiyasining mustamlakachilik va shovinistik siyosatiga sodiq bo'lgan sho'ro hukumatining Turkiston o'lkasida olib borgan ulug' davlatchilik va o'lka xalqlarining insoniy qadr-qimmatini va g'ururini kamsituvchi siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy, mafkuraviy va aksimilliy genosid siyosatidir. Bolsheviklarning targ'ibot va tashviqotlariga aldanib dastlab ular tomoniga o'tgan tub yerli aholi vakillari Oktyabr to'ntarishidan so'ng o'z ko'zlari bilan sho'ro hukumati yurgizgan siyosatni ko'rib darxol undan yuz o'gira boshladilar. Jumladan Mustafa Cho'qayev 1917-yil 9-dekabrdayaq o'lkada hukm surayotgan sho'ro hukumatining yo'li begunoh qurbonlarning qoniga bulangan degan edi. "Chunki mazkur hokimiyat xunrezlikning oldini ola biladigan musulmonlarsiz o'rnatilgan. Hamkorlik haqidagi takliflarimiz isyondan so'ng ham ular tomondan rad etiladi"¹⁰¹.

Xulosa o'rnida, Qo'rboshilik harakati Turkistonda Rossiya bosqiniga qarshi shakllangan milliy ozodlik kurashidir. Sovet davrida bu harakatga "bosmachilik" deb nom berilib, unga "bosmoq" so'zidan kelib chiqqan holda bosqinchilik ma'nosi yuklatilgan. Aslida esa, Qo'rboshilar Rossiya istilosiga qarshi chiqib, mahalliy aholini himoya qilishni maqsad qilgan va o'zlarini "Turkiston himoyachilari" deb ataganlar. Sovet manbalarida ular jinoyatchi sifatida ko'rsatilgan bo'lsa-da, bu harakat milliy mustaqillik va o'zlikni anglash uchun muhim qadam bo'lib, Turkiston xalqlari ongida chuqur iz qoldirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Ali Bademci, 1917-1934 Türkistan Millî İstiklal Hareketleri ve Enver Paşa, Cilt: I., İstanbul 1975.
2. Ahat Andican, Ceditizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, İstanbul 2003.
3. Ahmet Ardel, "Türk Ülkelerinin Tabii Coğrafyası", Türk Dünyası Elkitabı (Coğrafya-Tarih), Cilt: 1., 2. Basım, Ankara 1992.

---

¹⁰¹ Ali Bademci, 1917-1934 Türkistan Millî İstiklal Hareketleri ve Enver Paşa, Cilt: I., İstanbul 1975, s. 119.

4. Abdülkadir Donuk, “Basmacı Hareketi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: V., İstanbul 1995, s. 107
5. Baymirza Hayit, Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi Türkistan Türklüğü’nün Milli Mücadelesi, İstanbul 2006.
6. Baymirza Hayit, “Türkistan’da Basmacılar (Millî Mücadele) Tarihinin Ana Hatları”, Eski Sovyetlerdeki Türklüğün ve İslâmın Meseleleri, İstanbul 2000.
7. Bkz Kara, Türkistan Ateşi, Ankara 1999.
8. Tursun, Haziretali, Dâna Moldabaeva, “Enver Paşa’nın Orta Asya’daki Milli Mücadeleye Verdiği Destegın Moskova Arşivlerinde Belgelenmesi”, Bilig, Sayı: 68., Ankara 2014.

Konstitutsiya yoshlarimizning huquqiy ongi rivojining asosi.

ADU Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari
va huquq ta’limi kafedrası o’qituvchisi
No’monjonov Xudoberdi Abdubakir o’g’li

Konstitutsiya har bir davlatning asosiy qonuni bo'lib, u jamiyatdagi barcha fuqarolar, jumladan, yoshlarning huquq va erkinliklarni belgilab beradi. Yoshlar, kelajak avlodi sifatida, o'z huquqlarini bilish va ulardan to'g'ri foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishlari zarur. Ushbu maqolada konstitutsiyaning yoshlarimizning huquqiy ongi rivojida qanday ahamiyatga ega ekanligi, shuningdek, ularni huquqiy ta'lim bilan ta'minlash masalalari atroflicha ko'rib chiqiladi.

Konstitutsiya – bu davlatning asosiy qonunidir va u inson huquqlari, erkinliklar va tenglik tamoyillarini o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi yoshlarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan bir qator muhim bandlarni o'z ichiga oladi. Misol uchun, ta'lim olish huquqi,

50-modda. Har kim ta'lim olish huquqiga ega. Davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlaydi. Davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi. Davlat bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlaydi. Umumiy o'rta ta'lim majburiydir. Maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratidadir. Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi deya bayon etilgan.¹⁰²

---

¹⁰² O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – “ O'zbekiston “ Toshkent 2023. 50-modda

51-modda. Fuqarolar davlat ta'lim tashkilotlarida tanlov asosida davlat hisobidan oliy ma'lumot olishga haqli. Oliy ta'lim tashkilotlari qonunga muvofiq akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqiga ega.¹⁰³

53-modda.

Har kimga ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Intellektual mulk qonun bilan muhofaza qilinadi.

Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishi haqida g'amxo'rlik qiladi. Ushbu moddalardan ham ko'rinib turibdiki yoshlarimizning ta'lim olishlari uchun keng imkoniyatlar yaratilganligi bosh qomusimizda ham o'z aksini topgan.¹⁰⁴

Sog'liqni saqlash, 48-modda.

Har kim sog'lig'ini saqlash va malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqiga ega.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari tibbiy yordamning kafolatlangan hajmini qonunda belgilangan tartibda davlat hisobidan olishga haqli.

Davlat sog'liqni saqlash tizimini, uning davlat va nodavlat shakllarini, tibbiy sug'urtaning har xil turlarini rivojlantirish, aholining sanitariya-epidemiologik osoyishtaligini ta'minlash choralari ko'radi.

Davlat jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi deya bayon etilgan.¹⁰⁵

ijtimoiy himoya va boshqa ko'plab huquqlar yoshlar uchun taqdim etilgan.

Yoshlarimizning huquqiy ongi rivojlanishi uchun konstitutsiyaning mazmuni va uning asosiy tamoyillarini yaxshi tushunish juda muhimdir. Bu nafaqat ularning o'z huquqlarini bilishlariga, balki jamiyatda faol ishtirok etishlariga ham yordam beradi.

Yoshlarning konstitutsiyaviy huquqlari ularning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatda o'z o'rnini topishi uchun zarurdir. Ta'lim olish huquqi, masalan, yoshlarning bilim olish va kasb-hunar egallash imkoniyatlarini ta'minlaydi. Shuningdek, sog'liqni saqlash huquqi yoshlarning jismoniy va ruhiy salomatligini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Ushbu huquqlarni anglash va ulardan foydalanish yoshlarning kelajagini belgilaydi. Yoshlar o'z huquqlarini bilishlari va ularni himoya qilishlari lozim. Bu esa, o'z navbatida, ularning jamiyatda faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Yoshlarimizning huquqiy ongini oshirishda ta'lim muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonning ta'lim tizimida konstitutsion huquqlarni o'rganish dasturlari mavjud bo'lib, ular yoshlarni huquqiy bilim bilan ta'minlashga qaratilgan. Maktablarda va oliy ta'lim muassasalarida konstitutsiya va inson huquqlari, ayol huquqlari, bola huquqlari bo'yicha darslar tashkil etilganligi, yoshlarning huquqiy ongini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

---

¹⁰³ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – "O'zbekiston" Toshkent 2023. 51-modda

¹⁰⁴ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – "O'zbekiston" Toshkent 2023. 53-modda

¹⁰⁵ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – "O'zbekiston" Toshkent 2023. 48-modda

Bundan tashqari, turli xil seminarlar, treninglar va tadbirlar orqali yoshlarni huquqiy bilimlarni yanada oshirish zarur. Bu jarayon yoshlarning o'z huquqlarini bilishlari va ularni himoya qilishlari uchun zarur vositalarni taqdim etadi.

Yoshlar faolligi konstitutsion islohotlarda muhim ahamiyatga ega. Ularning fikrlari, takliflari va talablarini inobatga olish orqali davlat rahbariyati samarali islohotlarni amalga oshirishi mumkin. Yoshlar harakatlari o'z huquqlarini himoya qilishda va ijtimoiy adolatni ta'minlashda faol ishtirok etishlari kerak.

Yoshlarning konstitutsion islohotlarda ishtiroki nafaqat ularning o'z huquqlarini anglashiga yordam beradi, balki davlatning kelajagi uchun ham muhimdir. Ular jamiyatdagi o'zgarishlarga hissa qo'shish orqali o'zlarini faol fuqarolar sifatida namoyon etishlari mumkin.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Konstitutsiya yoshlarimizning huquqiy ongi rivojlanishining asosi hisoblanadi. Ularning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklarini bilishi, o'zlarini faol fuqarolar sifatida namoyon etishi uchun zarurdir. Huquqiy ta'lim va tarbiya orqali yoshlarni bu jarayonga jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, kelajak avlodi sifatida yoshlarimizning huquqiy ongi rivojlanishi jamiyatimizning barqarorligi va taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – “ O'zbekiston “ Toshkent 2023.
2. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining mazmun – mohiyatini o'rganish. ADU O'quv qo'llanma. Andijon – 2023.
3. <https://lex.uz/docs/-6445145>

Yoshlarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish muammolarining ijtimoiy tahlili

ADU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi kafedrası o'qituvchisi

No'monjonov Xudoberdi Abdubakir o'g'li

Mamlakatimizdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar tufayli yuzaga kelgan chuqur axloqiy, estetik va ma'naviy jarayonlarni boshidan kechirmoqda. Ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar fuqarolarning huquqiy ongida ham o'z aksini topmoqda. Bugun jamiyatda huquqiy ongning yuksalishiga to'siq bo'luvchi salbiy hodisalar, huquqiy munosabatlarning shakillanishiga aks ta'sir qiluvchi fuqarolar o'rtasidagi ayrim qo'shtirnoq ichidagi munosabatlar keng tarqalgan. Afsuski, bugungi kunda yurtimizda kechayotgan ijtimoiy huquqiy islohotlardan fuqarolarimizning habardorlik darajasi u darajada yuqori emas bu jarayon o'z – o'zidan huquqiy madaniyatning yuksalishiga

salbiy ta'sir qiladi. Huquqiy madaniyatning nafaqat yuqori emasligi va buning natijasida turli huquqbuzarlikning kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin. Agar jamiyatda fuqarolarning huquqiy ongi yuksalmagan bo'lsa bunday jamiyatda taraqqiyot ham jadal suratda rivojlanmaydi. Zamonaviy huquqiy ongning inqirozi ko'p jihatdan huquqiy madaniyatning pastligi bilan belgilanadi. Ommaviy axborot vositalaridan tizimli foydalangan holda huquqiy targ'ibot va tashviqot ishlarini amalga oshirish, huquqiy normalardan keng foydalanish, fuqarolarni qonun ijodkorligi va huquqni muhofaza qilish faoliyatiga jalb etishning samarali shakllarini ishlab chiqish va amalga oshirish uni yanada rivojlantirish imkonini beradi. Huquq va qonun haqidagi bilimlarni tadbiq etish uchun davlat o'z ixtiyoridagi barcha vositalardan: adabiyot, san'at, ta'lim, ommaviy axborot vositalaridan va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishi kerak.

Yoshlarda huquqiy ongi rivojlanishiga maqsadli ta'sir ko'rsatishning asosiy elementi huquqiy ta'lim bo'lib, u ko'p bosqichli va uzluksiz tashkil etilgan bo'lishi kerak. U maktabda quyi sinfdan boshlanib, butun umr davom etishi kerak. Ayniqsa, yoshlarning huquqiy tarbiyasiga e'tibor qaratish zarur, chunki O'zbekistonning kelajagi yoshlarning qanchalik ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq.

Mamlakatimizda fuqarolarni qonunlar to'g'risida xabardor qilish va ularning huquqiy madaniyatini oshirish bo'yicha ko'p ishlar qilinmoqda. Bunga misol qilib quyidagilarni keltrishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2021-yil 13-iyuldagi PF-6260-son farmonida,¹⁰⁶ Yoshlar o'rtasida jinoyatchilik, giyohvandlik, ichkilikbozlik, oilaviy ajralishlar, buzg'unchi va radikal oqimlar ta'siriga tushib qolish holatlarining oldini olish, adashganlarni to'g'ri yo'lga solishga doir kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish. yuzasidan qator ko'rsatmalar berilgan.

2022-2023- yillarda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturida¹⁰⁷ Yoshlar o'rtasida huquqbuzarlik profilaktikasi va jinoyatchilikning oldini olish Yoshlar yetakchisi hamda profilaktika inspektori o'rtasida tezkor ma'lumot almashinuvi va amaliy hamkorlik mexanizimlarini yaratish va boshqa ijtimoiy masalalar yuzasidan chora tadbirlar ishlab chiqilgan. Huquqshunos olimlar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar amaliyotchilari, yuridik maslahatchilarni jalb qilgan holda faol ma'ruza va tadbirlar xanuzgacha olib borilmoqdi.

Davlat fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirish, aholini, ayniqsa, yoshlarni zararli axborotlardan himoya qilish bo'yicha mustahkam huquqiy immunitetni shakllantirish bilan shug'ulanmog' kerakligi ko'rsatib o'tilgan.

¹⁰⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2021-yil 13-iyuldagi PF-6260-son [farmoni](https://lex.uz/docs/-5512119),¹⁰⁶ <https://lex.uz/docs/-5512119>

¹⁰⁷ 2022-2023- yillarda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturi <https://lex.uz/docs/-6052527>

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 -yil 9 - yanvar kuni “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish” yuzasidan tegishli farmonni¹⁰⁸ imzolagan.

Hujjatda qayd etilishicha, inson huquq va erkinliklariga hurmat munosabatini shakllantirishga, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga, jamiyatda fuqarolarning huquqiy savodxonligi darajasini oshirishga to‘sqinlik qiluvchi bir qator muammo va kamchiliklar saqlanib qolganligi.

Xususan, huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, huquqiy ta’lim va tarbiya borasidagi ishlar tizimli va uzviy olib borilmayapti. Uzoq yillar davomida bu masala huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ayrim davlat organlarining ishi sifatida qarab kelinib, bunda oila, mahalla va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining ishtiroki yetarlicha ta’minlanmagan.

Yoshlarning huquqiy tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillarga nisbatan huquqiy immunitetni shakllantirish, har bir shaxsda qonunlarga va odob-axloq qoidalariga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat, huquqbuzarliklarga nisbatan murosasizlik hissini uyg‘otish ishiga kompleks tarzda yondashilmaganligi. Aholining huquqiy bilimlarini oshirishga doir vazifalarning umumiy tusda belgilanganligi hamda ularni amalga oshirishning aniq ta’sirchan mexanizmi mavjud emasligi jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi ishlarning samarasiz olib borilayotganligini ko‘rsatadi.

Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o‘rtasidagi muvozanatni saqlash g‘oyalarini aholi ongiga singdirish ishlarining yetarli olib borilmasligi ham qonun ustuvorligini ta’minlashga o‘zining jiddiy salbiy ta’sirini ko‘rsatganligi.

Aholining huquqiy bilimlari yetarli emasligi, shuningdek, davlat organlarining qonunga xilof qarorlari ustidan sudga shikoyat qilish imkoniyatidan deyarli foydalanmasligi mansabdor shaxslar tomonidan fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlari kamsitilishi holatlarining vujudga kelishiga sabab bo‘lganligi takidlangan.

Jamiyatimizda huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, huquqiy ta’lim va tarbiya borasidagi ishlar tizimli va uzviy olib borish, bunda oila, mahalla va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining samarali ishtirokini ta’minlash, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishning innovatsion usullaridan, targ‘ibotning ilg‘or va ta’sirchan vositalaridan, xorijiy davlatlarning bu boradagi ijobiy tajribalaridan, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar bilan uyg‘un ravishda huquqiy bilimlarini oshirib borishning zamonaviy usullarini joriy etish, shuningdek, aholini, ayniqsa, yoshlarni zararli axborotlardan himoya qilish bo‘yicha mustahkam huquqiy immunitetni shakllantirish muhim sanaladi. Bu ishlarni tizimli amalga oshirishda nafaqat huquqni

---

¹⁰⁸ O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2019 -yil 9 - yanvar kuni “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish” yuzasidan tegishli [farmonni](https://lex.uz/docs/-4149765)¹⁰⁸ <https://lex.uz/docs/-4149765>

muhofaza qilish organlari balki, Sud organlari xodimlari, ta'lim muassasalari xususan Oliy ta'lim muassasalari tizimli ishlarni tashkil etishlari lozim. Bu borada Farmonda nazarda tutilgan "shaxs – oila – mahalla – ta'lim muassasasi – tashkilot – jamiyat" prinsipi bo'yicha tizimli va uzviy ishlar amalga oshirilishi maqsadga muvofiqligi takidlangan. Tegishli farmonlar yuzasidan amalga oshirilgan ishlarning samaradorligini muntazan ravishda nazorat qilib boshi kerak.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –Toshkent, "O'zbekiston", 2023.
2. 2022-2023- yillarda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturi <https://lex.uz/docs/-6052527>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2021-yil 13-iyuldagi PF-6260-son farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2019 -yil 9 - yanvar kuni "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish" yuzasidan tegishli farmonni¹ <https://lex.uz/docs/-4149765>.

Psixik holatlar va ularning namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari

Andijon davlat universiteti
Umumiy psixologiya kafedrasini mudiri, professor:
Tojiboyeva Gulxumor Raxmonjonovna

Andijon davlat universiteti 1-bosqich magistranti:
Toshpulatov Akmal A'zamjon o'g'li

Kalit so'zlar: Holat, sport psixologiyasi, gormonlar, adrenalin, stressor, distressiz stress, adaptatsion sindrom, instinktlar, psixoseksual mayllar.

Annotatsiya: Psixik holatlarni izchil o'rganish eramizdan 2-3 ming yil avval Hindistonda boshlangan edi. Qadimgi yunon faylasuflari ham psixik holatlar muammosi bilan shug'ullanib ko'rganlar. "Holat" tushunchasi falsafiy tushuncha sifatida Kant va Gegel ishlarida ham keltirilgan. Psixik holatlarni izchil o'rganish U. Djemsdan boshlanadi. U psixologiyani ong holatlarini tavsiflovchi va o'rganuvchi fan bo'lishi kerak degan g'oyani ilgari surgan. Bu sohadagi eng birinchi ilmiy ish O. A. Chernikovaning 1937 yilda bosilib chiqqan maqolasi bo'lib, u sportchining startdan oldingi hissiy holatlarini o'rganishga bag'ishlangan edi. Shundan so'ng sport psixologiyasida psixik holatlar A. S. Puni, F. S. Yegorov, V. V. Vasilev, Ya.B. Lextman, K. M. Smirnov, V. F.

Spiridonov, A. N. Krestovnikov va boshqalarning ishlarida o'rganildi. V. A. Ganzenning fikricha, 1964 yilda N. D. Levitovning "Odamning psixik holatlari haqida" nomli kitobi nashr etilishi bilan bu muammoni o'rganish tarixida yangi davr boshlandi.

Olimning fikriga ko'ra, stress reaksiyasida asosiy rolni gormonlar o'ynaydi deydi. Adrenalin ko'p ishlab chiqarilishi organizmni stressor ta'siriga birlamchi reaksiyasidir. Stressni ta'siri va ularni darajali ifodalanishida, buyrak usti bezlarini va u ishlab chiqargan gormonlar - kortikosteroidlar asosiy vazifani bajaradi. Gans Selye asab tizimidagi stressni paydo bo'lishida ishtirok etishini ko'rib chiqmagan, ammo uni ahamiyati katta ekanligini tasdiqlagan. Shunday qilib XX asrda juda katta kashfiyotga ta'rif berildi, buyrak usti bezlarining kattalashishi, oshqozon ichaklarni yaralanishi kabi stressni ob'ektiv belgilari aniqlangan. Dastlabki ishlarini stressni biologik sistemada barcha o'ziga xos bo'lmagan o'zgarishlarni keltirib chiqargan, o'z ichiga qamrab olgan o'ziga xos sindrom holatidir deb ta'riflaydi. Keyinchalik esa Selye "Distressiz stress" kitobida stressni aniq va to'g'ri ta'riflaydi. Stress bu organizmni unga qo'yiladigan barcha talablarga, o'ziga xos bo'lmagan javobidir. Selyeni "Distressiz stres" kitobidagi adaptatsion sindrom haqidagi tushunchalarni iloji boricha saqlab qolishga uringan. Chunki bu tushunchalarni qisqa, tushunarli va aniq ifodalagan. Selye bu haqda 20 dan ortiq monografiya va ko'plab maqolalar chop ettirgan. Halqaro stress institutini tashkil qilib, ko'p yillar davomida boshqarib kelgan Selye ko'p mamlakatlar olimlarini birlashtirgan va stress muammolarini yechib, izlanishlar olib borgan, hamda bu sohada ko'p yutuqlarga erishgan. Kanadalik olimning nazariyalari tibbiyotning, ilmiy, nazariy rivojlanishiga samarali asosiy fundamental hissa qo'shgan. Eksperimental laboratoriyalarda mavjud usullar og'ir va murakkab.

Freyd inson psixikasida dastavval nisbatan avtonom, lekin o'zaro faoliyatda bo'luvchi ikkita struktura, ongsiz "U" ("Ono", "Id") va ongli "Men" ("Ya", "Ego")ni ajratdi, keyinchalik ularga "Yuqori-Men" (Sverx-Ya)ni yoki Super-Egoni qo'shdi. Freydning fikricha ruhiy buzilishlarning bosh sababi "U", "Men" va "Yuqori-Men" o'rtasidagi ziddiyat hisoblanadi. Ichki "U" instinktlar tizimi, "Men" aql nazorat qiluvchi tizim, "Yuqori-Men" barcha ijtimoiy munosabatlar tizimi. Shundan kelib chiqqan holda insonda ikkita asosiy instinkt mavjud: o'zini-o'zi saqlash va nasl qoldirish. O'zini-o'zi saqlash instinktiga quyidagi instinktlar kiradi: ovqatlanish, o'sish, nafas olish, harakat kabi har qanday organizmning tirikligini ta'minlaydigan barcha hayotiy funksiyalar. Vaqtlar o'tishi bilan bu ehtiyojlarni qondirilishi uchun, xavfsizlik uchun toboro vaqt kamroq sarflanadi va o'z-o'zini saqlash instinkti inson hayotida ahamiyatini yo'qota boshlaydi birinchi o'ringa ko'payish instinkti, psixoseksual mayllar chiqadi.. Boshqacha aytganda "U"-ong osti yoki ongsizlik sohasi, instinktiv mayllar to'plami, "Men"-bu shaxs, ong. "Yuqori-Men" ijtimoiy axloq, xatti-harakat normalari, ijtimoiy ong, xulq. "U", "Men" va "Yuqori-Men" o'rtasidagi kurash shaxsda stress holatini sodir bo'lishiga olib keladi.

Xulosa: Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, inson o'zida hayotga muhabbatni, o'z-o'ziga ishonchni, o'z individualligini ro'yobga chiqarishni, o'z-o'ziga bahoning realligini, shaxslararo munosabatlarda murosayu-madorani va eng muhimi insonlar psixologiyasini bilishi lozim. U o'zi va o'zgalar psixologiyasini qanchalik chuqur bilsa uning uchun stress holatini yengish shunchalik oson bo'ladi.

Talabalarda psixologik muammolarining yuzaga kelish sabablari

Andijon davlat universiteti

Umumiy psixologiya kafedrası o'qituvchisi, dotsent: **Dumarov Mashxurbek**

Andijon davlat universiteti 1-bosqich magistranti:

Toshpulatov Akmal A'zamjon o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida stressni yuzaga kelishi, metodlardan foydalanishning ahamiyati haqida so'z boradi. Maqola davomida turli xildagi psixologik metodlar va ularning tasniflari keltirib o'tilgan. Shuningdek, psixologiyaning pedagog hodimlar va bolalar hayotidagi ahamiyati, pedagoglardagi surunkali charchoq va stress, stressing alomatları, sabab va oqibatlari, uni bartaraf etish uchun psixolog maslahat va tavsiyalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Hissiy zo'riqish, kognitiv soha, taxikardiya, psixomotorika, xulq-atvor reaksiyalari, impulsiv shakl, generalizatsiyalovchi shakl.

Dastlab D. Nutt tomonidan hissiy zo'riqish yoki stressga olib kelishi mumkin bo'lgan bezovtaliklar, xavotirlanishlar holatini o'rganish maqsadida amalga oshirilgan edi. D. Nutt bezovtalik holatini vujudga keltiradigan quyidagi to'rtta tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatgan:

- kayfiyati (yoki hayajon);
- kognitiv soha (noxush xotiralar, biror narsani oldindan o'ylab, noto'g'ri bashorat qilish);
- fiziologiq belgilar (taxikardiya – pulsning tezlanishi, ter ajralishining tezlashishi, harakatlarning buzilishi);
- xulq-atvordagi buzilishlar.

Psixomotorikadagi o'zgarishlar mushaklarning, ayniqsa, yuz va bo'yin mushaklarining haddan ziyod zo'riqishida, qo'llarning titrashida, nafas olish ritmining buzilishida, ovozning titrashi, sensomotor reaksiyalar tezligining pasayishi, nutq buzilishi va boshqalarda namoyon bo'ladi. Yu. V. Shcherbatix tomonidan o'tkazilgan tajribalarda stress va boshqa hissiy zo'riqishlar insonning yozuviga ham ta'sir ko'rsatar

ekan. Masalan, yomon kayfiyat ta'sirida harflar orasidagi masofa kengayib, harflarning eniga kattalashib ketishiga ta'sir etadi. Yaxshi kayfiyatda esa kishining yozuvi mayda harflar bilan, chiroyli holda yoziladi.

Kun tartibining buzilishi – uyquning qisqarishi, ish vaqtining tungi davrga o'tib qolishi, foydali odatlardan voz kechish, hissiy zo'riqishlarni bartaraf etishning mos keluvchi usullarini topa olmaslikda ko'rinadi. Ba'zi xollarda psixologlar "hissiy stress" va "hissiy zo'riqish" tushunchalarini farqlamaydilar. Har ikki holat uchun ham mimikadagi o'zgarishlar, harakatlarni bajarishdagi nuqsonlar, nutq talaffuzidagi buzilishlar xosdir. Ushbu mualliflar tomonidan keltirilgan vaziyatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu yerda klassik tabiatga ega bo'lgan uzoq muddatli stresslar haqida emas, balki qisqa muddatli hissiy zo'riqish haqida boradi. Ular tomonidan stress tarkibiga ham kiruvchi hissiy zo'riqishlar paytida namoyon bo'ladigan xulq-atvor reaksiyalarining quyidagi tasnifi keltiriladi:

- impulsiv shakli – haddan ziyod qo'zg'aluvchanlik, tormozlanish faolligining pasayishi, xato va shoshilinch harakat;
- tormozlovchi shakli – asab tizimi zaxirasining pasayishi hisobiga himoyalovchi tormozlanishning kuchayishi;
- generalizatsiyalovchi shakli – kutilmagan harakatlar.

Stress vaqtida odatda, intellektual faoliyatning barcha sohalari – hatto xotira va diqqat ham o'zgarishi mumkin.

Diqqat ko'rsatkichlariga xos buzilishlar, eng avvalo, katta yarim sharlar po'stloq qismida hissiy zo'riqishni vujudga keltirgan omil bilan bog'liq markaz atrofida vujudga kelgan dominanta bilan bog'liq. Bunda muhim ob'ektlar ustida diqqatning to'planishi qiyinlashadi, tez chalg'ish kuzatiladi. Ongning doimo hissiy zo'riqishni vujudga keltirgan sabablarini tahlil qilish bilan bandligi, undan chiqish yo'llarini axtarish xotira ko'lamini toraytiradi, zarur materialni qayta esga tushirishni qiyinlashtiradi.

Talabalar bilan o'tkazilgan tadqiqotlarda (ADU Ijtimoiy-iqtisodiyot fakulteti amaliy psixologiya 2 kurs 30 nafar talabalar) o'zlaridagi hissiy holatga baho berib, fiziologik jarayonlarda namoyon bo'lishini quyidagicha ta'kidlab o'tishgan:

- bosh og'rig'i – 5,7 ball;
- pulsning tezlashishi yoki yurak sohasidagi noxush hislar – 4,2 ball;
- mushaklardagi zo'riqishlar – 3,9 ball;
- oshqozon-ichak traktidagi buzilishlar – 3,5 ball;
- nafas olishning qiyinlashuvi – 2,8 ball.

Tortinchoq, odamovi, uyatchan, pessimist, asab tizimi kuchsiz, introvert kishilarda stress bilan bog'liq psixosomatik o'zgarishlar boshqalarga nisbatan yaqqol ifodalanadi.

Stressning namoyon bo'lishi, uning sog'liq va faoliyatga ta'sirini o'rganish

shundan dalolat beradiki, stressdan butunlay qutulishning iloji yo‘q lekin uni yengillatish yoki yenga olish barchaning o‘z qo‘lida. Har doim hayotdan zavqlanib yashasa, hayotni go‘zalliklarini ko‘ra olsa, har narsadan zavqlana olsa shundagina hayoti davomida stresslarga kamroq duch keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. N. Sirliev, N. Ismailova, I. M. Hakimova Stress va Agressiya O‘quv-metodik qo‘llanma Toshkent – 2014 4 B.
2. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы его коррекции. –П., 2006.
3. Г. Селье. Д. Нутт. Стресс без дистресса. –М., 1998.

Konstitutsiyaviy huquqlarning ximoya qilinshida huquqni muhofaza qiluvchi organlarning roli

Andijon davlat universiteti, Jahon tarixi kafedrası dotsent v.b.,
tarix fanlari falsafa doktori (PhD): **Mirzaev Avazbek Tolibjonovich**

Bizga ma‘lumki, keyingi yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev rahnamoligida iqtisodiyot, inson huquqlari, odil sudlov, so‘z hamda e‘tiqod erkinligi, ijtimoiy himoya va boshqa barcha sohalarida ulkan yutuqlarga erishildi. Qo‘shni va xorijiy davlatlar bilan munosabatlarimiz, aholi turmush farovonligi tubdan yaxshilandi. Bu kabi sa‘y-harakatlarning ortga qaytmasligini konstitutsiyaviy jihatdan kafolatlash zarur edi. Dunyodagi, xususan, mintaqamizdagi siyosiy, iqtisodiy-ijtimoiy vaziyat ham Bosh qomusimizni zamon talablariga mos ravishda yangilashni talab qilardi.

Konstitutsiyamizda belgilangan qonun ustuvorligi prinsipi jamiyatimizda inson huquq va erkinliklarini ta‘minlash, barcha islohotlarni samarali amalga oshirishning muhim kafolatidir[1, 105-106].

Shu ma‘noda, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz tarixiy va hayotiy zarurat mevasi sifatida yuzaga keldi. Ushbu bosh hujjat keyingi taraqqiyotimizni belgilab olishimiz uchun o‘ta ahamiyatli, adolatli jamiyat qurish yulida tashlangan ulkan qadamdir.

Yangi tahrirdagi Asosiy Qonunimiz bo‘yicha xalqimizning fikri, takliflari ikki bosqichda o‘rganildi.

Birinchi bosqichda Konstitutsiya loyihasini shakllantirish uchun yurtdoshlarimiz 60 mingdan ziyod takliflar berishdi. Ushbu takliflarning har to‘rttasidan bittasi Bosh qomusimiz loyihasidan joy oldi.

Ikkinchi bosqichda Konstitutsiya loyihasi umumxalq muhokamasiga qo‘yildi. Ommaviy axborot vositalari, internet tarmoqlari orqali loyiha bilan 5 million hamyurtimiz tanishib chiqib, 150 mingdan ortiq takliflarini bildirdi.

Mehnat jamoalarida, oliy ta‘lim muassasalarida, mahalla faollari va ziyolilar bilan bo‘lib o‘tgan muhokamalarda ham yana 10 mingta qo‘shimcha taklif kelib tushdi.

Xalqaro huquqiy hujjatlar va 190 dan ortiq davlatlar tajribasi o'rganildi, loyiha 6 turdagi ekspertizadan o'tkazildi. Bir so'z bilan aytganda, yangilangan Asosiy Qonunimiz tom ma'noda xalq Konstitutsiyasi bo'ldi.

Ta'kidlash joizki, Konstitutsiyamizda O'zbekiston huquqiy davlat ekanligi belgilandi. Inson huquq va erkinliklarini ta'minlash davlatning oliy maqsadi etib e'lon qilindi. Inson huquqlariga oid normalar 3 baravardan ziyodroqqa ko'paydi.

Inson huquq va erkinliklari qonunlarimizning, har bir vazirlik va idora faoliyatining mazmuniga aylanishi qat'iy talab sifatida belgilandi. Bu davlat organlari va mansabdor shaxslar zimmasiga faqat va faqat fuqarolarning manfaatlarini ko'zlab faoliyat ko'rsatish vazifasini yuklaydi. Mazkur talab ichki ishlar organlari xodimlariga, xususan, mansabdor shaxslariga ham taalluqli.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyat mazmuni butunlay o'zgarmoqda. Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashishning mutlaqo yangi tizimi yaratildi. Faqat jazolash bilan qo'rqitib, huquqbuzarliklarning oqibati bilan kurashish emas, balki noqonuniy harakatlar sodir etilishining barvaqt oldini olish eng dolzarb vazifaga aylandi[2, 24].

Bundan buyon qonunlardagi noaniqliklar inson foydasiga hal bo'lishi shart va zarur. Konstitutsiyamizga muvofiq, davlat organlari tomonidan insonga nisbatan qo'llaniladigan huquqiy ta'sir choralari mutanosiblik prinsipiga asoslanadi va qonunlarda nazarda tutilgan maqsadlarga erishish uchun yetarli bo'lishi kerak.

Yangilangan Konstitutsiyamizdagi muhim o'zgarishlardan yana biri, uning 15-moddasiga asosan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi[3].

Asosiy Qonunimizga ko'ra, shaxsni sudning qarorisiz 48 soatdan ortiq muddat ushlab turish mumkin emasligi belgilab qo'yildi. Ya'ni shaxsning erkinligini cheklash bilan bog'liq har qanday harakat faqatgina sud qarori asosida amalga oshiriladi. Ushbu qoida tergov organlari tomonidan insonlarni noqonuniy hibsga va asossiz qamoqqa olish hamda saqlashga yo'l qo'ymaslikka qaratilgan.

Odamlarning huquq va erkinliklarini cheklash bilan bog'liq harakatlarga faqat sud qarori asosida yo'l qo'yilishi mustahkamlandi. Xususan, odil sudlovni amalga oshirishda "Xabeas korpus" va "Miranda qoidasi" institutlari yanada kengaytirildi. Ayblanuvchi va sudlanuvchilarga o'ziga qarshi ko'rsatma bermaslik, ya'ni "sukut saqlash" huquqiga berildi.

Har kim davlat organlarining yoxud ular mansabdor shaxslarining qonunga xilof qarorlari, harakatlari yoki harakatsizligi tufayli yetkazilgan zararining o'rni davlat tomonidan qoplanishi huquqiga egaligi qayd etildi. Bu ichki ishlar organlari xodimlari zimmasiga ham katta mas'uliyat yuklaydi.

O‘zbekiston Respublikasi IIV davlat organlari, jamoat birlashmalari, mansabdor shaxslar va fuqarolardan vazirlikning vazifalarini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlarni talab qilib olishga, boshqa huquqni muhofaza qilish organlari bilan o‘z faoliyatini birgalikda amalga oshirishga va muvofiqlashtirib borishga haqli[4, 399].

Bosh qomusimizga asosan aybdorlikka oid barcha shubhalar, agar ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo‘lsa, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoxud mahkumning foydasiga hal etiladi. Mazkur norma to‘g‘ridan-to‘g‘ri amal qiluvchi qoidalar bo‘lib, tergov va sud jarayonida, jumladan, ichki ishlar organlari xodimlaridan ham faqat ishonchli va qonuniy dalillardan foydalanishni talab etadi.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o‘zining aybsizligini isbotlab berishi shart emas. Hech kim o‘ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emas. Agar shaxsning o‘z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo‘lsa, u aybdor deb topilishi yoki jazoga tortilishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Konstitutsiyamizda belgilangan ushbu qoidalarga ichki ishlar idoralari vakillari o‘z xizmat faoliyatlarida qat’iy rioya etishlari lozim.

Asosiy Qonunimiz ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar o‘ziga nisbatan insoniy muomalada bo‘lish hamda inson shaxsiga xos bo‘lgan sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilinishi huquqiga egaligini kafolatlaydi. Bu qoidani nafaqat mahkumlar, balki Ichki ishlar vazirligi huzuridagi Jazoni ijro etish departamenti muassasalari xodimlari ham bilib qo‘yishlari kerak.

Yangilangan Konstitutsiyamizda shaxsning sudlanganligi va bundan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar uning qarindoshlari huquqlarini cheklash uchun asos bo‘lishi mumkin emasligi mustahkamlandi. Mustabid tuzumdan qolgan illatga, qancha yoshlarimizni o‘z orzu-umidlaridan voz kechishga majbur qilgan bunday taqiqlarga nihoyat chek qo‘yildi.

Har bir shaxsning respublika hududida erkin harakatlanish, turar va yashash joyini erkin tanlash, mamlakatimizdan tashqariga chiqish hamda O‘zbekiston fuqarolarining O‘zbekistonga moneliqsiz qaytish huquqlari belgilandi. Konstitutsiyamizda mazkur qoidaning kiritilishi “propiska” tizimi muammosiga barham berdi.

O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat xizmatiga kirishda teng huquqqa egaligi mustahkamlandi. Asli “fuqaro” atamasi – arab tilidan olingan “faqir” so‘zi negizida shakllanganligi, “biror mamlakatning doimiy aholisi” degan ma’noni anglatishi izohli lug‘atda qayd etilgan[5, 369]. Mazkur norma aynan davlat hokimiyati, shu jumladan ichki ishlar organlarining faoliyatini zamonaviy qadriyatlar asosida olib borishga, byurokratiyani keskin kamaytirib, kadrlarni salohiyati va ishchanlik qobiliyatiga qarab ishga qabul qilish, mansab pillapoyalaridan ko‘tarilishining konstitutsiyaviy kafolati hisoblanadi.

Shu o'rinda Bosh qomusimizda yurtimiz aholisining 18 milliondan ko'prog'ini tashkil etadigan yoshlar huquqlari himoyalaniishi va ularning jamiyat hamda davlat hayotida faol ishtirokini rag'batlantirish kafolatlanganligini alohida ta'kidlash lozim. Unda yangi O'zbekiston bunyodkori bo'lgan yoshlarimizda qadriyatlarimizga sodiqlik, vatanparvarlik tuyg'ulari shakllanishiga g'amxo'rlik qilishi belgilangan.

Bundan tashqari, yoshlarning ta'lim olishi, ijtimoiy va tibbiy himoyasi, uy-joyli bo'lishi, bandligini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratish – davlatning konstitutsiyaviy majburiyati sifatida kiritildi. Davlat shu tariqa kelajagimiz egalariga tegishli shart-sharoitlar yaratish bo'yicha majburiyat olmoqda. Mazkur normalar nafaqat yoshlarimiz manfaati, balki butun jamiyatimiz va mamlakatimizning taqdiri uchun muhimdir.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz talablariga ko'ra samarali, ixcham va xalqchil davlat boshqaruvi joriy qilinyapti. Parlamentarizmni kuchaytirish sari dadil qadamlar qo'yilmoqda. Zero, Asosiy Qonunimiz xalqparvar davlat qurish maqsadida kuchli parlament, ixcham va mas'uliyatli xukumat, mustaqil va adolatli sud tizimini barpo etishni ko'zda tutadi.

Parlamentning sud va nazorat organlari, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va maxsus xizmatlar faoliyati ustidan nazorat funksiyalari kuchaytirildi. Konstitutsiyaga muvofiq Bosh prokuror, Hisob palatasi rahbarligiga nomzodlar avval Senatda ko'rib chiqilib, keyin Prezident tomonidan tayinlanadi.

Vazirlar Mahkamasining vakolatlari va funksiyalari, uning javobgarligi sezilarli darajada oshirildi. Xususan, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, qulay investitsiya muhitini yaratish, qashshoqlikni kamaytirish, aholi uchun munosib turmush sharoitlarini yaratish, atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy boyliklarni saqlash va boshqa sohalarda o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni hal etish uchun mas'ulligi kengaytirildi.

Bundan tashqari, Xukumat zimmasiga ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni, qonuniylik va samaradorlikni ta'minlash, davlat xizmatlarining sifati va ochiqligini oshirish, aholini, shu jumladan, nogironligi bor shaxslarni ijtimoiy muhofaza qilish tizimining samarali ishlashini ta'minlash, fuqarolik jamiyati institutlarini qo'llab-quvvatlash vazifalari yuklatildi.

Hokimlarning xalq deputatlari Kengashlariga rahbarlik tartibi bosqichma-bosqich bekor qilinadi. Mahalliy ijro etuvchi va vakillik hokimiyatining bo'linishi mamlakatda butun davlat boshqaruvi tizimini chuqur isloh qilish uchun asos bo'ladi. Shu bois mahalliy Kengash raisi bilan hokim lavozimini bir-biridan ajratish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari davlat hokimiyati organlari tizimiga kirmasligi belgilab qo'yildi. Konstitutsiyamizda mazkur kafolatning belgilanishi esa mahallalarga o'z xududini mustaqil boshqarish, aholi manfaatlaridan kelib chiqib, davlat bilan sheriklik asosida muammolarni hal etib borish, xududni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan

rivojlantirish, samarali jamoatchilik nazoratini amalga oshirish, aholi farovonligini ta'minlashga oid muhim imkoniyatlarni taqdim qiladi.

Aytish joizki, konstitutsiyaviy normalarning hayotga to'liq tatbiq etilishida bugungi kunda Bosh prokuratura hamda boshqa huquq-tartibot idoralari bilan hamkorlikda manzilli chora-tadbirlar dasturi tasdiqlanib, ijrosi ta'minlanayotir. Ayniqsa, ichki ishlar organlarining har bir xodimi tomonidan fuqarolar bilan Konstitutsiyamiz talablari asosida muloqotda bo'lishi, inson huquqlarini to'laqonli ta'minlashi, faqat qonun bilan belgilangan me'yorlarga qat'iy amal qilishi nazoratga olingan.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz huquq va erkinliklarimizning ishonchli kafolati, yurtimiz taraqqiyotining huquqiy asosi bo'lib xizmat qiladi. Uning qoidalari hayotga so'zsiz tatbiq etilishiga boshqa davlat idoralari qatori ichki ishlar organlari ham mas'uldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. - Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. - Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2018.
3. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент, «Ўзбекистон», 2023.
4. Rustamboyev M.H., Nikiforova Ye.N. Sud va huquqni muhofaza qilish organlari. Darslik. - Toshkent: «Turom-iqbol» nashriyoti, 2007.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. — Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2008.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida Yoshlar ta'limi: yangilanish va muhim ahamiyati

Andijon davlat pedagogika instituti
O'quv ishlari prorektori dotsent
Muxtarov O'tkirjon Mutallibjonovich

O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi 2023 yilda umumxalq referendumida qayta qabul qilingan bolib, davlatimizdagi islohotlar va ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlarning yangi bosqichiga qadam qo'ygan muhim hujjatdir. Ushbu yangi Konstitutsiyada yoshlarning ta'limi, ularning huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan qator maqsadli va strategik qarorlar qabul qilingan. Bu maqolada Konstitutsiyada yoshlar ta'limiga oid asosiy jihatlar tahlil qilinadi va ularning ta'lim sohasidagi rivojlanishga qo'shgan hissasi ko'rib chiqiladi.

Yangilangan Konstitutsiyada yoshlar ta'limiga alohida e'tibor qaratilib, ularning huquqlari va ta'lim olish imkoniyatlari mustahkamlangan. Konstitutsiyaning 50-moddasida "Har kim ta'lim olish huquqiga ega.

Davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlaydi.

Davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Davlat bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlaydi. Umumiy o'rta ta'lim majburiydir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratidadir.

Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi"¹⁰⁹ deb har bir fuqaro uchun ta'lim olish huquqi belgilab qo'yilgan bo'lib, yoshlar ushbu huquqni amalga oshirishda avvalgidan ko'proq imkoniyatga ega bo'ldi. Shuningdek, yoshlarning ta'lim olishdagi egallagan o'rni va ahamiyati taqdir etilib, ularning ta'limga bo'lgan huquqlari davlat tomonidan himoya qilinadi.

Yangilangan Konstitutsiyada ta'limning inklyuzivlik prinsipiga ahamiyat berilgan. Yoshlarning barcha turi, jinsi, milliy va diniy mansubiyatidan qat'iy nazar, teng imkoniyatlarga ega bo'lishlari kafolatlanadi. Bu esa yoshlar uchun ta'limning barqarorligi va har bir fuqaroning hayotdagi o'rnini mustahkamlaydi. Shuningdek, yoshlarning zamonaviy bilimlar bilan ta'minlanishi uchun, ta'lim sohasida xalqaro standartlarga muvofiq innovasion metodlar va texnologiyalar joriy etiladi.

Yangilangan Konstitutsiya yoshlarning ijtimoiy rivojlanishiga ham katta e'tibor qaratiladi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida yoshlarning ta'limi faqat fan va bilimni olish bilan cheklanmaydi, balki ularning ijtimoiy, madaniy va axloqiy taraqqiyotiga ham qaratilgan. Davlat yoshlar uchun turli xil ijtimoiy dasturlar, klublar va tashkilotlarning faoliyatini qo'llab-quvvatlashga mo'ljallagan. Bu, o'z navbatida, yoshlarning jamiyatga faol ishora qilish, muammolarni hal qilishda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Yangilangan Konstitutsiyada yoshlar ta'limning innovasion va raqamli yo'nalishlariga oid qator qadamlarni ko'rsatib o'tgan. O'zbekistonda ta'limning raqamlashtirilishi, masofaviy ta'limning keng tarqalishi yoshlarga o'qish, ilmiy izlanish va texnik sohalarda muvaffaqiyatlarga erishishda yangi imkoniyatlar yaratdi. Bundan tashqari, yoshlar uchun zamonaviy ta'lim metodlari, masalan, STEM (ilm-fan, texnologiyalar, muhandislik va matematika) ta'lim tizimi joriy etilib, ularning ijodiy va intellektual salohiyatlari oshirildi.

---

¹⁰⁹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: "Ўзбекистон", 2023. - В.33

Yoshlarning ta'limi nafaqat jamiyatdagi ijtimoiy rolini belgilovchi omil, balki ularning iqtisodiy taraqqiyotdagi ishtirokini ham ta'minlaydi. Yangilangan Konstitutsiyada ta'lim va ish bilan ta'minlash o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ta'kidlangan. Yoshlar o'rganish va mehnat sohasidagi yangi ko'nikmalarni egallashga qaratilgan dasturlar bilan qo'llab-quvvatlanadi. Bu, o'z navbatida, yoshlarning ish bilan ta'minlanishini osonlashtiradi va ularning faol iqtisodiy hayotga integratsiyalanishini ta'minlaydi. Yoshlarning ma'naviy va g'oyaviy rivoji davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, Konstitutsiyada ta'limning bu sohasida ham muhim jihatlari belgilangan. Yoshlarning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga bo'lgan hurmatini oshirish, ularga ilm-fan, san'at va madaniyatning ahamiyatini tushuntirish muhim ahamiyatga ega. Bu yoshlarning yomon g'oyalarga qarshi tura olishi va yoshlar orasida axloqiy va ma'naviy mukammallikni ta'minlaydi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi yoshlar ta'limiga oid muhim tashabbuslarni o'z ichiga oladi. Konstitutsiyada yoshlar ta'limiga va ularning ijtimoiy rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilish, davlatning yoshlarga bo'lgan munosabatini yangi bosqichga ko'tarishga intilishini ko'rsatadi. Bu hujjatda yoshlar ta'limi bilan bog'liq bo'lgan barcha sohalarda huquqiy kafolatlar va amaliy tadbirlar belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaning yangi tahriri yoshlarning ta'lim olish huquqini kengaytirib, ularga zamonaviy bilimlar va ko'nikmalarni egallash uchun qulay shart-sharoitlar yaratgan. Davlat yoshlarning ta'limiga bo'lgan huquqlarini mustahkamlash, ularning ilmiy va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ta'limning barcha shakllarini joriy etishni maqsad qilib qo'ygan.

Yangilangan Konstitutsiya yoshlar uchun teng imkoniyatlar yaratishga intiladi. Inklyuziv ta'limning olib borilishi yoshlarning har tomonlama rivojlanishiga yo'l ochadi. Ushbu siyosat yoshlarning nafaqat fan, balki axloq, madaniyat va ijtimoiy munosabatlar sohasida ham bilim olishini ta'minlaydi. Yoshlarning ta'limiga bo'lgan huquqlari har tomonlama himoya qilinishini, shuningdek, ularning ijtimoiy faoliyatiga ta'sir ko'rsatishini nazarda tutadi.

Konstitutsiyada ta'limning raqamlashtirilishi, innovasion metodlar va texnologiyalardan foydalanish yoshlarning zamonaviy bilim olishdagi imkoniyatlarini kengaytirdi. Bu, o'z navbatida, yoshlarning qishloq va shaharlardagi ta'limga ishtiyoqini oshirishga, ularni global ish bozorida raqobatbardosh bo'lishga tayyorlashga xizmat qiladi. Shunday qilib, yoshlar ta'limiga oid islohotlar nafaqat ta'lim sifati, balki yoshlarning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga ham qaratilgan.

Shuningdek, Konstitutsiya yoshlarning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy faoliyatiga yo'l ochadi. Davlat yoshlar uchun turli dasturlar, klublar va tashkilotlarning faoliyatini qo'llab-quvvatlashga mo'ljallagan, bu esa yoshlarning ijtimoiy hayotga jo'shib kirishini ta'minlaydi. Yoshlarning yangicha g'oyalar, innovatsiyalar va ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan ko'nikmalarni olishlari uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi yoshlar ta'limiga aniq va samarali yondashuvni ta'minlaydi. Konstitutsiyaning yangi tahriri yoshlarning ta'lim olish huquqini, ularning ijtimoiy rivojlanishini va global ish bozoriga integratsiyalanishini qo'llab-quvvatlaydi. Bu, o'z navbatida, yoshlarning jamiyatdagi o'rni va hayot sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'limning barcha sohalaridagi islohotlar yoshlarning kelajagi uchun yangi imkoniyatlar va barqaror rivojlanish yo'llarini yaratmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurish masalalarining namoyon bo'lishi

Andijon davlat universiteti xodimi
Toxirov Shohjaxon Komiljon o'g'li

Fuqarolar jamiyatdagi huquqiy munosabatlar zaminida huquqiy normalar va ularning sanksiyalari bilan bir qatorda vijdon, burch, mas'uliyatni his qilish, ichki intizom, xullas, huquqiy fuqarolik kabi insoniy fazilatlar yotadi. Korruptsiya, poraxo'rlik, qarindosh-urugchilik, shovinizm, millatchilik kabi illatlar fuqarolik jamiyatiga mutloq yotdir. Bu jamiyat a'zosi rivojlangan huquqiy madaniyatga ega bo'lgan shaxsdir. U qonunga itoat qilishni eng oliy imtiyoz deb tasavvur qiladi.

Bunga erishish yo'lida hali ko'p-ko'p qiyinchilik va sinovlardan o'tishimiz, ko'p-ko'p muammolarning echimini topishimiz kerak. "Oldimizda turgan barcha gov va to'siqlarni engish jarayonida hammamiz uchun eng ta'sirchan qurolga aylanadigan kuch - bu xalqimizning huquqiy ongini, tafakkurini tarbiyalash, huquqiy madaniyatini oshirish, qalbida erkinlik va mas'uliyat tuyg'ularini qaror toptirishdir". Respublikamiz fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda, konunlar loyihalarini muhokama qilishda o'zining vakillari orqali va bevosita ishtirok etmoqdalar. Xalqimizning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita ishtirok etishi referendumlarda o'z ifodasini topadi. Ma'lumki, referendumlarda mamlakat, xalq taqdiri uchun favqulodda, dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan huquqiy-me'yoriy aktlar, siyosiy muammolar xalq qilinadi. Mustaqillikka erishganimizdan buyon uch marta umumxalq referendumi o'tkazildi. Ularning natijalari aholining siyosiy huquqlardan ongli va faol foydalanayotganliklaridan dalolatdir.

Mamlakat fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok qilish huquqlaridan to'liq foydalanmoqdalar. Mamlakatimiz aholisining hukuq va erkinliklarini himoya etuvchi jamoat tashkilotlaridan biri kasaba uyushmalaridir. Ular bir qator tashkiliy va amaliy ishlarni xalq bilan davlat o'rtasidagi munosabatni muvofiqlashtirish vazifasini amalga

oshirmoqdalar. Bugungi kunda O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik qaror topdi. Ko'ppartiyaviylik tizimimng muvaffaqiyati jamiyatda mavjud partiyalar soni bilan emas, balki siyosiy hokimiyatni amalga oshirishdagi ishtiroki bilan belgilanadi.

Siyosiy partiyalar fuqarolik jamiyatining muxim unsuri hisoblanadi. Ayni fuqarolik jamiyati negizida, xalqning siyosiy irodasi shakllanadi. Siyosiy partiyaning diqqat markazida demokratik saylovlar orqali davlat hokimiyatini egallash maqsadi turadi. U xalqning muayyan qismini uyushtiradi va undan ma'lum muddatga, davlatni idora etishga vakolat oladi. Davlat hokimiyatini egallash esa, o'z navbatida, siyosiy partiyaning dasturiy maqsadlari, xalqqa bergan saylov oldi va'dalarini bajarish uchun rasmiy muruvvat bo'lib hizmat qiladi.

Fuqarolar jamiyatdagi huquqiy munosabatlar zaminida huquqiy normalar va ularning sanksiyalari bilan bir qatorda vijdon, burch, mas'uliyatni his qilish, ichki intizom, xullas, huquqiy fuqarolik kabi insoniy fazilatlar yotadi. Korruptsiya, poraxo'rlik, qarindosh-urugchilik, shovinizm, millatchilik kabi illatlar fuqarolik jamiyatiga mutloq yotdir. Bu jamiyat a'zosi rivojlangan huquqiy madaniyatga ega bo'lgan shaxsdir. U qonunga itoat qilishni eng oliy imtiyoz deb tasavvur qiladi.

Bunga erishish yo'lida hali ko'p-ko'p qiyinchilik va sinovlardan o'tishimiz, ko'p-ko'p muammolarning echimini topishimiz kerak. "Oldimizda turgan barcha gov va to'siqlarni engish jarayonida hammamiz uchun eng ta'sirchan qurolga aylanadigan kuch - bu xalqimizning huquqiy ongini, tafakkurini tarbiyalash, huquqiy madaniyatini oshirish, qalbida erkinlik va mas'uliyat tuyg'ularini qaror toptirishdir". Respublikamiz fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda, konunlar loyihalarini muhokama kilishda o'zining vakillari orqali va bevosita ishtirok etmoqdalar. Xalqimizning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita ishtirok etishi referendumlarda o'z ifodasini topadi. Ma'lumkm, referendumlarda mamlakat, xalq taqdiri uchun favqulodda, dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan huquqiy-me'yoriy aktlar, siyosiy muammolar xalq qilinadi. Mustaqmllikka erishganimizdan buyon uch marta umumxalq referendumi o'tkazildi. Ularning natijalari aholining siyosiy huquqlardan ongli va faol foydalanayotganliklaridan dalolatdir.

Mamlakat fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok qilish huquqlaridan to'liq foydalanmoqdalar. Mamlakatmmiz aholisining hukuq va erkinliklarini himoya etuvchi jamoat tashkilotlaridan biri kasaba uyushmalaridir. Ular bir qator tashkiliy va amaliy ishlarni xalq bilan davlat o'rtasidagi munosabatni muvofiqlashtirish vazifasini amalga oshirmoqdalar. Bugungi kunda O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik qaror topdi. Ko'ppartiyaviylik tizimimng muvaffaqiyati jamiyatda mavjud partiyalar soni bilan emas, balki siyosiy hokimiyatni amalga oshirishdagi ishtiroki bilan belgilanadi.

Siyosiy partiyalar fuqarolik jamiyatining muxim unsuri hisoblanadi. Ayni fuqarolik jamiyati negizida, xalqning siyosiy irodasi shakllanadi. Siyosiy partiyaning diqqat

markazida demokratik saylovlar orqali davlat hokimiyatini egallash maqsadi turadi. U xalqning muayyan qismini uyushtiradi va undan ma'lum muddatga, davlatni idora etishga vakolat oladi. Davlat hokimiyatini egallash esa, o'z navbatida, siyosiy partiyaning dasturiy maqsadlari, xalqqa bergan saylov oldi va'dalarini bajarish uchun rasmiy muruvvat bo'lib hizmat qiladi.

O'smirlik davridagi bolalar diqqatining psixologik xususiyatlari

Andijon davlat universiteti
Umumiy psixologiya kafedrası dotsenti: **S.G. Xasanova**

Andijon davlat universiteti
Amaliy matematika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich
talabasi: **Oxunova Gulsanam Zuxriddin qizi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'smir yoshdagi bolalar psixikasi, ularning hayotida diqqat qay darajada muhimligi, diqqatning buzilish sabablari, diqqatning bolalarning ta'limdagi o'rni, diqqatni to'g'ri yo'naltirish va to'plash, diqqatning xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'smirlik, diqqat, parishonxotirlik, ong, krizis davr, bola, holat

O'smirlik davri asosan 11-15 yoshdagi bolalarni o'z ichiga qamrab oladi, ya'ni 5-8 sinf o'quvchilarini. Bu yoshda o'smirning rivojlanish xususiyatlari keskin ortib boradi, o'ziga xos qiziqishlar va mustaqillik hissi shakllana boshlaydi, shuningdek, ko'p xollarda o'zligini anglash va mustaqil qaror qabul qilishga intilish kuchayadi. Bu davrda bolalar baxtli bolalik hayoti bilan xayrlashib, kattalar hayotida o'z o'rni bo'lmagan hayotga qadam qo'yishadi. O'smirlik davri "o'tish davri", "krizis davr", "qiyin davr" kabi nomlarni olgan psixologik ko'rinishlari bilan xarakterlanadi.

Bundan ko'rinib turibdiki, o'smirlarning psixologik holatlarida uning aynan o'tish davridagi o'zgarishlaridagi salbiy holatlari, yangi sharoitda o'z o'rnini topa olmaslik holatlari kuzatilib turadi. O'smirlik davridagi bolalar ko'pincha o'jarlik, tajanglik, urushqoqlik, so'zga kirmaslik va o'z kamchiliklarini tan olmaslik kabi xususiyatlarga ega. Chunki bu yoshdagi bolalarning harakati muqobil holatda bo'ladi. Demak, o'smirlik davrida bolalarda kuzatiladigan salbiy o'zgarishlar ularning diqqat buzilishi holatlariga sabab bo'ladi.

Diqqat ongimizning shunday bir eshigidirki, u orqali barcha jarayonlar va holatlarni ongimizda jamlab olamiz. Ongimizni muayyan bir obyektga yo'naltirishimiz va unda to'planishidan iborat psixologik xususiyat diqqat deb ataladi. Diqqatsiz hatto oddiy ishlarni ham bajara olish mumkin emas. O'smir yoshdagi bolalarda ko'pincha, diqqatning

salbiy turi ya'ni parishonxotirlik holatlari kuzatiladi. Parishonxotir bolalar o'ychanlik, xayolparastlik kabi xususiyatlarga ega bo'ladi. Ular diqqatini uzoq vaqt bir narsaga jamlashga qiynaladi. Chunki ularda chalg'ish xususiyati ham kuzatiladi. Lekin o'smir o'z diqqatini o'zi uchun ahamiyatli narsalarga qarata oladi. Aslini olganda o'zi uchun foydali bo'lgan narsalarga diqqatni to'play oladi ya'ni diqqatini ixtiyorsiz diqqat turidan ixtiyoriy diqqat turiga o'tkiza oladi. Agar o'smir bola diqqatini qaratgan narsaga qiziqib qoladigan bo'lsa uning diqqati ixtiyordan keying diqqat turiga aylanadi. Diqqat har qanday ongli faoliyat samaradorligining zarur shartidir. Diqqat asosan uch turga, ya'ni ixtiyorsiz, ixtiyoriy va ixtiyoriydan keyingi diqqat turiga ajratiladi. Ongning oldindan belgilanmagan maqsadsiz ravishda muayyan obyektga yo'naltirilishi va ongga to'planishidan iborat diqqat turi ixtiyorsiz diqqat, ongning oldindan belgilangan maqsadga muvofiq irodaviy va asabiy faollik ko'rsatgan holda muayyan obyektga yo'nalishi va ongga to'planishdan iborat diqqat turi ixtiyoriy diqqat deyiladi. Ongning muayyan obyektga avvalo ixtiyoriy ravishda qaratib, so'ngra uning ahamiyati tushunilgan sari o'z-o'zidan ixtiyoriy diqqatdan ixtiyordan so'nggi diqqat turiga o'tadi. Ota-ona farzandini kitob o'qishini xohlaydi farzandi esa buni xohlamadi deylik. Ota-ona kitobni o'zlari o'qib berish orqali bolani diqqatini o'ziga tortadi ya'ni bolani diqqati ixtiyorsiz diqqatdan ixtiyoriy diqqat turiga aylandi. Keyinchalik bola kitobni o'z xohishi va qiziqishi bilan o'qiy boshlasa uning diqqati ixtiyordan so'nggi diqqat turiga mansub bo'ladi. Demak, o'smir yoshdagi bolalarning diqqat turi ixtiyoriy yoki ixtiyordan so'nggi diqqat bo'lishi lozim. Shu bilan birga diqqatning ayrim sifatlari ko'chuvchanligi, bo'linishi, ko'lami, kuchi va barqarorligi o'qish jarayonlarini o'sishiga yordam beradi.

Diqqatning bir qancha xususiyatlari bor bo'lib, ulardan asosiylari diqqatning ko'chuvchanligi, diqqatning bo'linishi, ko'lami, kuchi va barqarorligidir. Diqqatning ko'chishi deganda bir narsadan ikkinchi boshqa bir narsaga yoki faoliyatning bir turidan boshqa turiga o'tishiga aytiladi. Misol uchun o'quvchilar o'z diqqatini bir fandan boshqa fanga ko'chirishadilar. Ko'p hollarda diqqatning ko'chirilishi qiyin bo'ladi. Diqqatning ko'chirilishining oson yoki qiyinligini o'ziga xos sabablari bor bo'lib, bu sabablardan biri ketma-ket qilinadigan ish mazmunlari o'rtasida bog'liqlik bor yoki yo'qligidadir. Agar o'smir yoshdagi bolalarning diqqati bir narsadan ikkinchi boshqa narsaga tez ko'cha olsa, bu ularning diqqat faoliyati yaxshi rivojlanganidan ishoradir. Diqqatning tez ko'chuvchanligi o'smirlarning o'quv faoliyatini ham tezlashtiradi. Diqqatning bo'linishi psixik faoliyatning shunday tashkil qilinishi-ki, bunda aynan bir vaqtning o'zida diqqatimiz ikki va uch narsaga qaratilgan va faoliyatning turli usullari bilan bog'liq bo'ladi.

Diqqatning kuchi va barqarorligi uning muhim xossasidir. Diqqat kuchli va kuchsiz bo'lishi mumkin. Diqqat qanchalik kuchli bo'lsa, u biror bir obyektga tez to'planadi, keraksiz narsalarga esa kam chalg'iydi. Kuchsiz diqqat esa parishon diqqat yoki parishonlik deb yuritiladi. Kuchli diqqatga ega bo'lgan o'smir yoshlarda o'rganish

jarayonlari samarali bo'ladi. Aksincha, kuchsiz diqqatga ega bo'lsalar o'rganish jarayonlarda qiyinchiliklarga uchrashlari mumkin. Diqqatning barqarorligi deb diqqatning uzoq vaqtgacha ma'lum obyektga qaratilib, uning ustida to'planib turishiga aytiladi. Diqqat ma'lum darajada barqaror yoki beqaror bo'lishi mumkin.

Agar diqqat ma'lum bir faoliyat jarayonida keraksiz narsalarga chalg'iyversa yoki tez sustlashib va so'nib qolsa bunday diqqat beqaror diqqat deyiladi. Masalan, o'quvchi dars boshidan to oxirigacha diqqatini o'qituvchi tushuntirayotgan narsalarga qaratib boshqa narsalarga chalg'imasdan tinglasa, uning diqqati barqaror diqqat deyiladi. Aksincha, 10-15 minut tinglab keyin boshqa narsalar bilan shug'ullansa yoki xayol surib o'tirsa, biz uning diqqatini beqaror diqqat deb ataymiz. O'smir yoshdagi bolalarda diqqatning xususiyatlari ularning rivojlanishi va o'z-o'zini anglash jarayoni muhim ahamiyatga egadir.

O'smir rivojida keskin o'zgarishlar davrini L.S.Vigotskiy psixik rivojlanishdagi "krizis davri" deb nomlagan. L.S.Vigotskiy – eng mashhur rus psixolog va faylasuf olimdir. Bu davrda psixologik o'zgarishlardan biri bo'y o'sishi kuzatiladi. Qiz bolalar 5-7 sm, o'g'il bolalar esa 5-10 sm ga o'sadi. L. S. Vigotskiy psixik funksiyalar rivojlanishini o'rgana borib, ular ichiga ixtiyoriy diqqatni ham kiritadi. Uning fikricha, bola diqqatining tarixi – bu bola xulqining paydo bo'lishi tarixidir. Bu fikrdan shuni tushunishimiz mumkin-ki, bolalarning xulq-atvori va aqliy faoliyati o'zaro bog'liq ya'ni bolalar diqqatini yo'naltirish, diqqatini biron narsaga qarata olish qobiliyati uning emotsional va intellektual jihatlariga o'zaro bog'langan. L.S.Vigotskiy ishlarining xarakterli tomoni kishi psixikasini tushunishda tarixiy va genetik yondashishdir. Diqqatni boshqarish holatini aslini olganda qobiliyat deb bilgan va bolaning diqqatini boshqara olish jarayonini biologik rivojlanish va ijtimoiy aloqalariga bog'liq deb o'ylagan. Olim diqqatni o'rgangan va diqqat rivojlanishiga o'z hissasini qo'shgan. O'smir yoshdagi bolalarda diqqat tez bo'lindi. **Diqqatni rivojlantirish uchun bolalarda mashg'ulotlar o'tkazish kerak. Bolalar diqqatini rivojlantiruvchi uch asosiy qoida:**

1. O'yin shaklida o'rgatish – qiziqarli o'yinlar va mashqlar tanlang;
2. Aniq vazifalarni tushuntirish – bolaga tushunarli va izchil ko'rsatmalar bering;
3. Chalg'ituvchi omillarning yo'qligi - televizorni o'chiring va gadjetlarni olib qo'ying.

Xulosa qilib aytganda, o'smir yoshdagi bolalar uchun diqqatning o'rni juda ham muhimdir. Ularning ta'limi, ijtimoiy hayoti va emotsional rivojlanishi uchun diqqatni rivojlantirish va boshqarish zarur. O'smir yoshdagi bolalarning diqqati yaxshi rivojlangan bo'lsa o'rganish jarayonlarini osonlashadi. Diqqat ta'lim-tarbiya sohasida juda katta ahamiyatga ega. Chunki fikr yuritish, xotirada saqlash, idrok etish kabi jarayonlarning barchasi diqqat tufayli sodir bo'ladi. O'smir yoshdagi bolalar ayni o'qib o'rganadigan yoshda bo'ladi va ular shu davrida o'rgangan bilimlari toshga o'yilgan naqsh kabi

xotirasida saqlanib qoladi. Demak, ota-onalar va o'qituvchilar o'smir yoshdagi bolalarni o'qishga qiziqtirishi va diqqatini jamlashiga yordam berishi kerak.

Tavsiyalarimiz, o'smirlardagi diqqat buzilishlarini oldini olish uchun ularga yoshlikdan to'g'ri tarbiya berish va qiziqishlarini inobatga olish kerak. O'smir yoshdagi bolalarda diqqatni jamlash qiyin, lekin ota-onalar va o'qituvchilar birgalikda harakat qilsalar, ularning muvaffaqiyatli kelajagi uchun katta hissa qo'shgan bo'ladilar. Shuning uchun farzandingizni diqqatini chalg'itayotgan yoki o'ziga jalb qilayotgan narsalardan xabardor bo'ling!

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. E. G'. G'oziyev. Umumiy psixologiya. Toshkent: "O'qituvchi", 2008 y.
2. N. Boymurodov. Amaliy psixologiya. Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2008 y.
3. Z. T. Nishonova Rivojlanish psixologiyasi. Toshkent: "PRINT 25", 2019 y
4. P. I. Ivanov, M. E. Zufarova. Umumiy psixologiya. Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati", 2008 y.

O'zbekiston Konstitutsiyasida ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish omillarining asoslanishi

Andijon davlat pedagogika insitituti

Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 3- bosqich talabasi:

Qosimova Nodira Jo'rabek qizi

"Ma'rifat – millatning quyoshi, ma'naviyat esa uning ruhi. Mustaqil davlatning kelajagi faqat ta'lim va ma'naviyat orqali yuksaladi."

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishning huquqiy asoslari yoritilgan. Unda ta'limning majburiyligi, milliy qadriyatlarni saqlash, yosh avlod tarbiyasi va ma'naviy kamolot masalalarining davlat siyosatidagi o'rni keng tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish, milliy madaniyatni rivojlantirish va global axborot xurujlariga qarshi kurashish omillari ham ko'rib chiqilgan. Maqola ta'lim va ma'naviyat sohasidagi konstitutsiyaviy me'yorlarning dolzarbligini va ularni amaliyotga tatbiq etish yo'nalishlarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston Konstitutsiyasi, ta'lim-tarbiya, ma'naviyat, ma'rifat, davlat siyosati, yoshlar tarbiyasi, milliy qadriyatlar, huquqiy asoslar, ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish, ta'lim islohotlari, madaniy meros, global axborot xavfsizligi.

Аннотация: В данной статье освещены правовые основы образования, воспитания и духовно-просветительского развития, закреплённые в новой

редакции Конституции Республики Узбекистан. Рассмотрены вопросы обязательности образования, сохранения национальных ценностей, воспитания молодёжи и роли духовного совершенствования в государственной политике. Также анализируются факторы реформирования системы образования, развития национальной культуры и противодействия глобальным информационным угрозам. Статья подчёркивает актуальность конституционных норм в области образования и духовности, а также направления их практической реализации.

Ключевые слова: Конституция Узбекистана, образование и воспитание, духовность, просвещение, государственная политика, воспитание молодёжи, национальные ценности, правовые основы, духовно-просветительское развитие, реформы образования, культурное наследие, глобальная информационная безопасность.

Annotation: This article highlights the legal foundations of education, upbringing, and spiritual-enlightenment development enshrined in the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. It examines the issues of compulsory education, the preservation of national values, the upbringing of youth, and the role of spiritual development in state policy. Additionally, it analyzes factors such as reforms in the education system, the development of national culture, and countering global informational threats. The article emphasizes the relevance of constitutional norms in the field of education and spirituality, as well as directions for their practical implementation.

Keywords: Uzbekistan Constitution, education and upbringing, spirituality, enlightenment, state policy, youth upbringing, national values, legal foundations, spiritual-enlightenment development, education reforms, cultural heritage, global information security.

Kirish: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tartibga soluvchi bosh huquqiy hujjat sifatida xalqimizning milliy manfaatlari, qadriyatlari va demokratik prinsiplarini o'zida mujassamlashtiradi. 2023-yil 30-aprel kuni qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyada ta'lim-tarbiya, ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish masalalari yanada kengroq va chuqurroq yoritilib, bu masalalar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilandi. Ushbu maqolada Konstitutsiyadagi mazkur sohalarning asoslanishi, dolzarbligi va amaliy ahamiyati keng tahlil qilinadi.

1. Ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishning konstitutsiyaviy asoslari

Ta'lim va tarbiya bo'yicha asosiy moddalar

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida ta'limning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi va uning majburiyligi masalalari belgilangan. Unda ta'lim olish huquqi inson huquqlari va erkinliklarining ajralmas qismi sifatida e'tirof etilib, quyidagilar kafolatlangan:

Har bir shaxs bepul umumiy o'rta ta'lim olish huquqiga ega;

Maktabgacha ta'limni rivojlantirish davlatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan;

Oliy va professional ta'lim sohasida imkoniyatlarni tenglashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlar ko'zda tutilgan.

Ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishning konstitutsiyaviy jihatlari

Konstitutsiyaning 61-moddasida milliy madaniyatni rivojlantirish, tarixiy merosni asrash va targ'ib qilish davlatning muhim vazifalari sifatida e'lon qilingan. Shuningdek, 81-moddada fuqarolarning ma'naviy kamolotiga xizmat qiluvchi ommaviy axborot vositalarining ahamiyati ta'kidlanadi.

Oila va tarbiyaning ahamiyati

Oilaning jamiyatdagi rolini mustahkamlashga qaratilgan 77-moddada bolalarning tarbiyasi va ta'limini ta'minlash ota-onalarning asosiy burchi ekanligi belgilab qo'yilgan. Ushbu norma ta'lim-tarbiyaning nafaqat davlat, balki jamiyat va oilaning hammas'uliyati ekanligini ko'rsatadi.

2. Ta'lim va ma'naviyatga oid Konstitutsiya moddalari va ularning dolzarbligi

Milliy ta'lim tizimini mustahkamlash

Yangi Konstitutsiya ta'lim-tarbiya sohasida milliy o'zlikni saqlash va global rivojlanishga moslashishni uyg'unlashtirish masalasiga katta e'tibor qaratadi. Bu jihat 50-moddada ta'lim tizimining inson huquqlarini himoya qilish va uning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilganligi bilan bog'liq. O'zbekistonning globallashtirish sharoitida mustaqil rivojlanishida ta'limning strategik ahamiyati ortib bormoqda.

Qadriyatlarni asrash va yosh avlod tarbiyasi

Konstitutsiyaning 52-moddasi tarbiya masalalarini oila darajasida muhim deb belgilash orqali, o'qituvchilarni mahrami orqali, yosh avlodning ma'naviy jihatdan yetuk bo'lib shakllanishini ta'minlashni asosiy vazifa sifatida ko'rsatadi. Ma'naviy tarbiya, ayniqsa, yoshlar orasida milliy g'urur, vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Davlatning madaniyat va ma'rifiy rivojlanishdagi roli

Milliy madaniyatni rivojlantirishni davlat siyosatining ajralmas qismi sifatida belgilaydi. Bu norma tarixiy xotira, madaniy an'analar va san'atni rivojlantirishni davlat siyosatida ustuvor vazifa qilib qo'yadi. Shu orqali xalqning ma'naviy birligi va madaniy merosning kelajak avlodlarga yetkazilishi ta'minlanadi.

3. Ta'lim-tarbiya va ma'naviyatni rivojlantirish omillari

Ta'lim tizimi islohotlari

Ta'limni rivojlantirish davlat tomonidan belgilangan ustuvor vazifalar qatoriga kiradi. Ta'lim muassasalarini moddiy-texnik jihozlash, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va kadrlar malakasini oshirish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan dasturlar Konstitutsiyada o'z aksini topgan.

Milliy g'oyani targ'ib qilish

Milliy g'oyani yoshlar ongiga singdirish davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishni ta'minlash uchun ta'lim dasturlariga milliy tarix va madaniyat bo'yicha maxsus kurslar kiritilmoqda.

Axborot xurujlariga qarshi kurash

Zamonaviy dunyoda axborot xavfsizligi masalalari dolzarb bo'lib bormoqda. Konstitutsiyaning ma'naviyat va madaniyatga oid moddalarida fuqarolar ongini yot g'oyalardan himoya qilishga alohida urg'u berilgan. Bu esa axborot maydonida milliy qadriyatlarni targ'ib qilishni kuchaytirish zaruratini ko'rsatadi.

4. Ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishni ta'minlashda davlat siyosati

Qonunchilik va davlat dasturlari

Konstitutsiyada belgilangan normalarni amalga oshirish uchun bir qator qonunchilik hujjatlari va davlat dasturlari ishlab chiqilgan. Xususan:

Ta'limni rivojlantirishga oid "Ta'lim to'g'risida"gi qonun;

Yoshlar siyosati bo'yicha davlat dasturlari;

Milliy madaniyat va merosni asrashga qaratilgan qonunchilik hujjatlari.

Ijtimoiy hamkorlik

Davlat va jamiyat o'rtasida ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish orqali ma'naviy-ma'rifiy ishlarni ommalashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Nodavlat tashkilotlar, mahallalar va ta'lim muassasalari bu jarayonda faol ishtirok etmoqda.

Xalqaro hamkorlik

O'zbekiston xalqaro ta'lim dasturlarida ishtirok etib, zamonaviy texnologiyalar va metodologiyalarni milliy ta'lim tizimiga integratsiya qilishga katta ahamiyat bermoqda.

5. Xulosa

O'zbekiston Konstitutsiyasida ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish omillari har tomonlama asoslangan bo'lib, ular davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Ushbu normalar ta'lim va tarbiyani milliy o'zlikni saqlash, ma'naviy kamolot va ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlash vositasi sifatida ko'rsatadi. Bu esa jamiyatning har bir a'zosi uchun katta mas'uliyat yuklaydi. Shu sababli, Konstitutsiyada belgilangan maqsadlarni amalga oshirishda davlat va jamiyat o'zaro hamkorlikda faol ishlashi zarur.

O'zbekistonning ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish yo'lidagi sa'y-harakatlari mamlakatning barqaror taraqqiyotini ta'minlash va xalq farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2023.

2. Qarshiyev, I. (2022). Ta'lim tizimining rivojlanishi va o'zgarishlar. Toshkent: Fan va texnologiyalar.
3. Rasulov, R. (2021). Ma'naviyat va uning jamiyatdagi o'rni. Toshkent: Ma'naviyat va ma'rifat.
4. Mavlonov, A. (2020). O'zbekiston ta'lim tizimining yangi rivojlanish bosqichlari. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.
5. Ismailov, M. (2023). Milliy qadriyatlar va ta'lim. Toshkent: O'zbekiston akademik nashriyoti.
6. Karimov, I. (2019). Yoshlar tarbiyasi va ma'naviyat. Toshkent: Ma'naviyat.
7. UNESCO. (2020). The role of education in shaping national identity and cultural heritage. Paris: UNESCO Publishing.
8. Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2021). Yoshlar siyosati va ta'lim sohasidagi yangi islohotlar. Toshkent: Vazirliklar nashriyoti.
9. Rakhmatov, A. (2022). Global axborot xavfsizligi va uning ta'lim tizimidagi ahamiyati. Toshkent: Yangi avlod.
10. R. A. Shamsiev (2021). Ta'limda innovatsiyalar va metodologiya. Toshkent: O'zbekiston ta'lim akademiyasi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda sodda psixik jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari

Andijon davlat universiteti Umumiy psixologiya
kafedrası dotsenti **S.G.Xasanova**

Andijon davlat universiteti
Amaliy matematika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi: **G.Sharofova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda sodda psixik jarayonlarning rivojlanishi borasida so'z borilgan. Jumladan, maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning maktabga tayyorgarlik jarayonida sodir bo'ladigan psixologik o'zgarishlar, haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: bola, diqqat, sezgi, kichik maktab yoshi, shaxsiy, intellektual, o'quv faoliyati, psixik faollik, g'oya, rivojlanish, ta'lim-tarbiya.

Kichik maktab yoshidagi bolalarning diqqat va sezgi jarayonlarini o'rganish bugungi kunda psixologiya, pedagogika va ta'lim sohasida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonining samaradorligi, bolalarning o'qishga qiziqishi, bilim olishdagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan diqqatni to'g'ri yo'naltira olish va sezgi qobiliyatlariga bog'liq. Shu sababli, diqqat va sezgining o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq etish, bu

jarayonlarni rivojlantirish va yaxshilash bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish zarurdir.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda sodda psixik jarayonlar diqqatni bir joyga jamlash, xotira orqali ma'lumotlarni eslab qolish, fikrlash orqali muammolarni hal qilish kabi asosiy faoliyatlarda namoyon bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar diqqatini uzoq vaqt davomida bir narsaga qaratishda qiynalishi mumkin, shuning uchun ta'lim jarayonida ularning diqqatini jalb qiladigan rang-barang usullarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Xotira qobiliyatining rivojlanishi esa ularning yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishini va uzoq muddat eslab qolishini ta'minlaydi. Fikrlash jarayoni ham bu davrda shakllanib boradi, bunda bolalar turli mashqlar va o'yinlar orqali mantiqiy bog'liqliklarni o'rganadi.

Shuningdek, sodda psixik jarayonlarni rivojlantirish bolalarning qiziqish va kuzatuvchanlik darajasini oshiradi. Bu qobiliyatlar orqali ular atrofdagi voqea va hodisalarga nisbatan mustaqil fikrlashni o'rganib, o'z fikrlarini ifoda etishga harakat qiladi. Natijada, ta'lim-tarbiya jarayonida sodda psixik jarayonlarni rivojlantirish bolalarning keyingi sinflarda muvaffaqiyatli bo'lishiga va shaxsiy rivojlanishiga asos yaratadi.

Bundan ko'rinib turibdiki, Vatanimiz ta'limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish, uning insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosida o'quv tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Yangilangan ta'lim to'la ma'noda yangicha tafakkur, sog'lom fikr demakdir. Hozirgi davrda ta'limning qadr-qimmati, obro' va nufuziga teng darajada uning ijrochilarida tashabbuskorlik, fidoyilik va ishbilarmonlik ham bo'lmog'i zarur.

Maktab yoshidagi bolalarda diqqatning tez chalg'ishi va sezgi jarayonlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi ularning bilim olish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Diqqatni bir joyga jamlay olish va sezgi qobiliyatini to'g'ri shakllantirishda ko'pgina psixologik va pedagogik muammolar kuzatiladi. Ushbu muammoning dolzarbligi shundan iboratki, ta'lim jarayonida bolalarning diqqat va sezgi imkoniyatlarini rivojlantirish uchun maxsus usullar va metodikalarni qo'llash zarur.

Demak, biz bolalarda kichik yoshda, kompleks rivojlanishga, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning adabiy, badiiy va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish tavsiya etiladi. Ijodkorlik ko'plab fazilatlarining birlashuvidir. Psixologlar ijodkorlikning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat.

1. Muammoni boshqalar ko'rmaydigan joyda ko'rish qobiliyati.

2. Aqliy operatsiyalarni yiqitish, bir nechta tushunchalarni bitta bilan almashtirish va axborot nuqtai nazaridan tobora ko'proq sig'imga ega bo'lgan belgilarni qo'llash qobiliyati.

3. Bir masalani yechishda olingan ko'nikmalarni boshqa masalani yechishda qo'llash qobiliyati.

4. Voqelikni qismlarga ajratmasdan, yaxlit holda idrok etish qobiliyati.

5. Uzoq tushunchalarni osongina bog'lash qobiliyati.

6. Xotiraning kerakli vaqtda kerakli ma'lumotni berish qobiliyati.

7. Fikrlashning moslashuvchanligini ko'rsating.

8. G'oyalarni yaratish qulayligi.

9. Yangi nostandart g'oyalarni yaratish qobiliyati, ijodiy fikrlashni rivojlantirish.

Maktabgacha ta'lim yoshida bilimlar tez sur'atlar bilan boyib boradi, nutq shakllanadi, bilish jarayonlari takomillashadi, bola eng oddiy aqliy faoliyat usullarini egallab oladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishini ta'minlash ularning kelajakdagi butun faoliyatlari uchun katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bola ijtimoiy muhit ta'sirida aqliy tomondan rivojlanib boradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – maktab yoshidagi bolalarda diqqat va sezgi jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, ularning rivojlanish bosqichlarini belgilash va samarali ta'lim uslublarini ishlab chiqishdan iborat. Shu maqsadga erishish uchun tadqiqotda turli yosh guruhidagi bolalarda diqqat va sezgi qobiliyatlarini aniqlash usullari qo'llanildi.

1. Diqqatning rivojlanish darajalari: Maktab yoshidagi bolalarda diqqatni uzoq vaqt davomida bir nuqtaga jamlash qobiliyati yoshga bog'liq holda rivojlanishi kuzatildi. Kichik yoshdagi bolalarda diqqatning davomiyligi qisqa bo'lsa, katta yoshdagi o'quvchilarda diqqatni nazorat qilish qobiliyati ancha yaxshilangan.

2. Sezgi qobiliyatining o'ziga xos xususiyatlari: Tadqiqot davomida maktab yoshidagi bolalarda sezgi jarayonlari ranglarni farqlash, ob'ektlarni aniqlash, tovushlarni eshitish kabi qobiliyatlar asosida tekshirildi. Ular orasida rang va shakl sezgi qobiliyatlarining rivojlanishi aniq o'zgarishlar ko'rsatdi. Yosh kattalashgani sari sezgi qobiliyatlarining aniqroq va farqlash qobiliyatining rivojlanishi kuzatildi.

3. Diqqat va sezgi o'rtasidagi bog'liqlik: Tadqiqot natijalari diqqat va sezgi jarayonlari o'rtasida yaqin bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Diqqat qanchalik rivojlangan bo'lsa, sezgi qobiliyatlari ham shuncha yuqori bo'ladi. Bu esa bolalarda bilim olish jarayonida diqqatni mustahkamlashning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda sodda psixik jarayonlarni rivojlantirish ularning umumiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonlar, masalan, diqqat, xotira, qiziqish va kuzatuvchanlik kabi qobiliyatlarni shakllantiradi. Ushbu jihatlarni rivojlantirish bolalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi va yangi bilimlarni osonroq o'zlashtirishiga yordam beradi. Shu bilan birga, bolalar o'z hissiy va ijtimoiy qobiliyatlarini ham rivojlantirib, o'zlarini yaxshiroq boshqarishga o'rganadilar. Bu esa, kelajakda murakkab vaziyatlarda ham

to'g'ri qaror qabul qilish va atrofdagilar bilan samarali muloqot o'rnatish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Xulosa qilganimizda, maktab yoshidagi bolalarda diqqat va sezgi qobiliyatlarining rivojlanishi ta'lim jarayonida alohida e'tibor talab qiladi. Diqqat va sezgi qobiliyatlarini rivojlantirish orqali bolalarning bilim olish jarayoni samaradorligini oshirish mumkin. Shu sababli, ta'limda diqqatni mustahkamlashga va sezgi jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlarni ishlab chiqish va ulardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda sodda psixik jarayonlar, ya'ni idrok, xotira, e'tibor va fikrlash kabi asosiy psixik funksiyalar tez rivojlanadi. Bu yoshda bolalar atrofdagi olamni bilishga qiziqib, faol kuzatish va o'rganishga intilishadi, abstrakt fikrlash qobiliyatini hali to'liq rivojlantirmagan bo'lib, ularning o'ziga xos dunyoqarashi va muammolarni hal etish usullari sodda va ko'pincha bevosita bo'ladi. Ularning xotirasi ko'proq tasviriy va hissiy yo'nalgan bo'lib, bu esa ta'lim jarayonida rasm va o'yin kabi vositalardan foydalanishni samarali qiladi. E'tibor esa qisqa muddatli, oson chalg'uvchi bo'lganligi sababli, o'qituvchilar diqqatni bir joyga to'plashda yordam beruvchi metodlardan foydalanishi muhimdir. Shu bilan birga, kichik maktab yoshi davrida bolalar analitik va mantiqiy fikrlashni boshlaydi, bu esa kelajakda murakkab bilimlarni egallash uchun zamin yaratadi. Ular o'z tajribalari asosida qarorlar qabul qiladilar va emotsional jihatdan ko'proq tasirchan bo'lishadi. Psixik jarayonlar o'zgaruvchan, lekin barqaror rivojlanishga moyildir, bu esa ularda mustahkam ruhiy va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish uchun muhim omildir. Shuning uchun kichik maktab yoshidagi bolalarda psixik rivojlanishning to'g'ri yo'naltirilishi, ularning emosional va intellektual salohiyatlarini samarali rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomov A.X., Psixologik asoslar. – T.: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2020.
2. Usmonov Z.S., Pedagogik psixologiya. – T.: Ilm-fan, 2018.
3. Karimova S.T., Diqqat va sezgi rivojlanishining yoshga oid xususiyatlari. – Samarqand: Universitet nashriyoti, 2019.

Yangi Konstitutsiyada oila, bolalarga doir normalar

Namangan to'qimachilik sanoati instituti: Ne'matov Ilyosbek Ravshan o'g'li,
Namangan to'qimachilik sanoati instituti: **Mamatxonov Isroilxon Abdulloxon o'g'li**,
Namangan to'qimachilik sanoati instituti: **Nurmuhammadov Farrux Furqat o'g'li**,
Namangan to'qimachilik sanoati instituti: **Sayidaliyev Behruzbek Bahodir o'g'li**,

“Farzandlarimiz Yangi O‘zbekiston bunyodkorlari sifatida maydonga chiqayotgan bugungi kunda Konstitutsiyamizda yoshlarning huquq va manfaatlarini to‘la ta‘minlash maqsadida yoshlar sohasidagi davlat siyosati, o‘g‘il-qizlarimizni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash masalasi, ularning huquq va burchlari konstitutsiyaviy darajada o‘z aksini topishi kerak”.

Bu fikrlar – xalqimizning amri va xohish-istaklariga, tez sur‘atga ega demokratik o‘zgarishlar ehtiyojlariga asoslangan holda, O‘zbekiston Prezidenti konstitutsiyaviy islohotlarning boshidayoq belgilab bergan ayni sohadagi o‘zgarishlarning 9 ta ustuvor yo‘nalishidan biriga taalluqli.

O‘z navbatida, “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” kitobida: “Amaldagi Konstitutsiyamizda yoshlar huquqlari va yoshlar siyosati haqida birorta ham so‘z yo‘qligi albatta adolatdan emas. Kelajak avlod haqida g‘amxo‘rlik dunyoning bir qator davlatlarining konstitutsiyalari va xalqaro shartnomalarda asosiy huquqiy norma sifatida mustahkamlangan. Bir so‘z bilan aytganda, mamlakatimiz Konstitutsiyasiga kelajak avlod haqida alohida bob kiritish zarur”, degan fikrlar ta‘kidlangan hamda bu boradagi hayotiy talablar kun tartibiga qo‘yildi.

Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga qaraganda, 2023 -yil 1 yanvar holatiga ko‘ra, O‘zbekistonda 14-30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar soni 9 million 654 ming 351 kishini tashkil etib, jami aholining 26,8 foiziga teng kelmoqda.

Ya‘ni, mamlakatimiz boshqa sohalar qatori nufus jihatidan ham katta davlatga aylanmoqda. Yurtimiz aholisi 2040-yilga borib 50 millionga yetishi, jamiyatning yarmidan ko‘pini yoshlar tashkil qilishi kutilmoqda.

Yoshlarimizga munosib hayot sharoiti yaratish uchun esa barqaror iqtisodiyot, xavfsiz davlat, samarali boshqaruv, ijtimoiy kafolatlar bo‘lishi lozim. Shu ma’noda, ayni masalaning yechimi ham mustahkam huquqiy poydevor – O‘zbekistonning yangi tahrirdagi Konstitutsiyasini qabul qilishni taqozo etdi.

Umumxalq referendumida yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyamizda bu g‘oya, tamoyil va talablar qay darajada o‘z aksini topdi?

Ushbu savolga javob berishda, avvalo, Asosiy qonunimizning alohida bobi – XIV bob “Oila, bolalar va yoshlar” deb nomlanganiga hamda undan yoshlarga oid qator normalar o‘rin olganiga e‘tibor qaratish darkor. Bunday yangicha yondashuv, shubhasiz, Yangi O‘zbekistonda yoshlar siyosati ustuvor ekanligidan yaqqol dalolatdir.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada davlat tomonidan yoshlar huquqlari himoyalaniishi va ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtiroki rag‘batlantirilishi kafolatlab qo‘yildi. Konstitutsiyamizning 79-moddasi birinchi bandida qayd etilganidek: “Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy ekologik huquqlari himoya qilinishini ta‘minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag‘batlantiradi”.

Bosh qomusimizda, shuningdek, davlat yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, xalqning boy madaniy merosidan faxrlanish, vatanparvarlik tuyg‘ulari shakllanishiga g‘amxo‘rlik qilishi belgilandi. Bu haqda Konstitutsiyaning 78-moddasi to‘rtinchi bandida shunday deyilgan: “Davlat va jamiyat bolalarda hamda yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, mamlakatidan hamda xalqning boy madaniy merosidan faxrlanishni, vatanparvarlik va Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbat tuyg‘ularini shakllantirish to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qiladi”.

Yana bir muhim yangilik: yoshlarning ta‘lim olishi, ijtimoiy va tibbiy himoyasi, uy-joyli bo‘lishi, bandligi uchun shart-sharoitlar yaratish – davlatning konstitutsiyaviy majburiyati sifatida Asosiy qonunga kiritildi. Konstitutsiyaning 79-moddasi ikkinchi bandiga ko‘ra: “Davlat yoshlarning intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi hamda rivojlanishi uchun, ularning ta‘lim olishga, sog‘lig‘ini saqlashga, uy-joyga, ishga joylashishga, bandlik va dam olishga bo‘lgan huquqlarini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratadi”.

Shu o‘rinda yangi tahrirdagi Konstitutsiyadan ilk marotaba uzluksiz ta‘lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta‘lim tashkilotlari rivojini ta‘minlash davlatning vazifasi etib belgilanganini ta‘kidlash maqsadga muvofiqdir. Ta‘limga oid normalar 50,51 va 52-moddalarda o‘z aksini topdi.

Bundan tashqari, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 53-moddasi birinchi bandida: “Har kimga ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Intellektual mulk qonun bilan muhofaza qilinadi”, deb ta‘kidlangan. Zero, intellektual salohiyatini yuqori, dunyoqarashi keng, mustaqil fikrlaydigan avlodni voyaga yetkazish va tarbiyalash davlatimiz siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridandir.

Bosh qomusimizning 63-moddasida bu o‘z ifodasini topgan. Unda oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini ekanligi, jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga egaligi mustahkamlab qo‘yilgan. Shuningdek, nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqlilikka asoslanishi belgilangan. Oilalardagi barqarorlikni muhofaza qilishda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi “Oila” ilmiy-amaliy tadqiqot markazining ham o‘rni tobora mustahkamlanib bormoqda. Shu bois, Konstitutsiyamizda belgilangan oila huquqini muhofaza qilish borasida markaz tomonidan olib borilayotgan ishlar bilan qiziqdik.– Bugungi kunda mamlakatimizda 8 milliondan ortiq oila bor. Ularning 2 milliondan ortig‘i yosh oila hisoblanadi, – deydi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi “Oila” ilmiy-amaliy tadqiqot markazi direktorining o‘rinbosari Dilbar Alimjonova. – Binobarin, jamiyatdagi har qanday qusur va kamchiliklarning tub ildizi aksar hollarda oilalardagi ijtimoiy-ma‘naviy muhitdan kelib chiqadi. Shunday ekan, barqaror va farovon mamlakat negizini, avvalo, mustahkam oilalar tashkil etadi. Konstitutsiyamizning alohida bir bobi oilaga bag‘ishlanib, uning ijtimoiy maqomi aniq-ravshan belgilab qo‘yilgani esa dunyo davlatlarining bosh

qonunlarida uchraydigan kamyob voqelikdir. Shu bilan birga, oilaning davlat tomonidan himoya qilinishi O'zbekiston Respublikasining Oila, Fuqarolik, Uy-joy, Mehnat kodekslarida, "Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida"gi, "Xotin-qizlarga qo'shimcha imtiyozlar to'g'risida"gi qator qonunlar bilan tartibga solinadi. Bu boradagi huquqiy mexanizmlarni yanada takomillashtirish, mavjud qonunchilikni bugungi shiddatkor zamon talablariga uyg'unlashtirish oila institutini mustahkamlash borasida muhim ahamiyat kasb etadi.

– Oila huquqi buzilganda birinchi navbatda mahallaga, xotin-qizlar qo'mitasiga yoki fuqarolik sudiga murojaat qilinadi. Bu borada "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi qanday vazifalarni bajarmoqda?

– Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning joriy yil 2-fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoniga asosan Vazirlar Mahkamasi huzuridagi "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi va hududiy boshqarmalari, tuman, shahar bo'limlari tashkil etildi. Bu oilalar huquqlari buzilganda markazimizga murojaat qilish imkoniyatini yaratdi.

Bugunga qadar "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazining hududiy boshqarmalari, tuman va shahar bo'limlari tomonidan 21 ming 200 dan ziyod jismoniy va yuridik shaxslarning murojaati qabul qilinib, ular muammolariga ijobiy yechim topildi. Jumladan, tashkilotimiz tomonidan oilaviy muammolar, ish bilan ta'minlash, moddiy yordam, huquqiy maslahat va tibbiy yordam ko'rsatish yuzasidan qilingan murojaatlar bo'yicha fuqarolarga tegishli ko'mak berildi.

– Mamlakatimizda oila mustahkamligiga erishish, erta nikohning oldini olish, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash borasida qanday chora-tadbirlar ko'rilmogda? Bu yo'lda qaysi tashkilotlar bilan hamkorlik o'rnatilgan?

– Oila mustahkamligiga erishish, erta nikohning oldini olish borasida "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi bilan O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi, O'zbekiston "Mahalla" xayriya jamoat fondi, "Nuroni" jamg'armasi, Yoshlar ittifoqi, O'zbekiston musulmonlari idorasi vakilliklari, tibbiyot birlashmalari hamda ta'lim muassasalari tomonidan hamkorlik tizimli yo'lga qo'yilgan. Xususan, respublikamizda barcha oilaviy poliklinikalar va qishloq vrachlik punktlarida xotin-qizlar uchun ayollar maslahatxonalari tashkil etildi. Yoshlarimizni hayotga tayyorlash maqsadida joriy yil iyun oyida tajriba tariqasida Toshkent viloyatining Parkent tumanidagi FHDYO organiga nikohdan o'tishga ariza bergan bo'lg'usi kelin-kuyovlar uchun maxsus o'quv kursi tashkil etildi. Bir oy mobaynida o'tiladigan o'quv kursida shu kunga qadar 90 nafar yoshlarning bilim va ko'nikmalari oshirildi. Kelgusida bu kabi o'quv kurslar faoliyatini respublikamizning barcha tumanlarida yo'lga qo'yish ko'zda tutilgan. Shuningdek, yaqinda "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi va Yoshlar ittifoqi hamkorligida Toshkent shahrining Shayxontohur tumani FHDYO idorasi binosida "Bo'lg'usi kelin-kuyovlar innovatsion

maktabi” ochildi. Prezidentimiz g‘oyasi asosida tashkil etilgan ushbu innovatsion maktabda oila qurish arafasida turgan yoshlarga oilaviy munosabatlarning huquqiy-ijtimoiy, psixologik, ma’naviy-axloqiy asoslari, oilada erkak va ayolning vazifalari, oila iqtisodiyoti hamda budgetini yuritish, reproduktiv salomatlik borasida zamonaviy innovatsion texnologiyalar asosida bilim va ko‘nikmalar berilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda davlat yoshlarga g‘amxo‘rlik masalaasida o‘z zimmasiga g‘oyat muhim majburiyatlarni olgani alohida diqqatni tortadi. Eng asosiysi, mazkur konstitutsiyaviy normalar nafaqat O‘zbekiston yoshlari manfaati, balki butun jamiyatimiz va mamlakatimizning kelgusi taqdiri uchun nihoyatda ahamiyatlidir.

Shunday ekan, navqiron avlodimiz vakillari tomonidan yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz «Yoshlar Konstitutsiyasi» deya e’tirof etilayotgani bejiz emas.

Oddiy hayotiy haqiqat shuki, jamiyat taraqqiyotida, ma’nan barkamol va jismonan sog‘lom avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni beqiyos. Mamlakatimizda oila mustahkamligini ta’minlash, nikoh muqaddasligini yosh avlod ongiga singdirish, ularning huquqiy savodxonligini oshirish borasida samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Oddiy hayotiy haqiqat shuki, jamiyat taraqqiyotida, ma’nan barkamol va jismonan sog‘lom avlodni tarbiyalashda oilaning o‘rni beqiyos. Oila tushunchasi Konstitutsiyamizga kiritilib, uning jamiyat boshqaruvidagi maqomi qat’iy belgilab qo‘yildi.

Yangilangan konstitutsiyada fuqarolar manfaati

Namangan to‘qimachilik sanoati instituti: **Ilyosbek Ne‘matov Ravshan o‘g‘li**,
Namangan to‘qimachilik sanoati instituti: **Islom Karimov Mamatxoliq o‘g‘li**,
Namangan to‘qimachilik sanoati instituti: **Ahadjon To‘xtaraliyev Shavkat o‘g‘li**
Namangan to‘qimachilik sanoati instituti: **Nurmuhammadov Farrux Furqat o‘g‘li**

Barchamizga ma’lumki O‘zbekiston respublikasi konstitutsiyasi mamlakatimizning butun hududida oliy yuridik kuchga egadir. Davlat va jamiyat faoliyati uchun ularni tizimli ravshida belgilab beruvchi har qanday qonun yoki qonunosti hujjatlar konstutsiya moddalari bilan hamohang bo‘lmog‘i talab etiladi.

Bilamizki, Inson huquq va erkinliklari har kimga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘lishi uning sha’ni va qadr-qimmati daxlsizligi qolaversa hech bir shaxs uning rozilgisiz qonunchilikda belgilanmagan majburiyat yuklatilishi mumkin emas. Shuningdek davlat va jamiyat uchun o‘rnatilgan har qanday qonun fuqarolar manfaati uchun xizmat qilishi lozim bo‘ladi. Bu bilan inson qadr-qimmati eng oliy o‘rinda turishini anglashimiz kerak.

1992-yil 8-dekabrda O‘zbekiston respublikasi konstitutsiyasi qabul qilingan bo‘lsa, 32 yil mobaynida foydalanib kelindi. 6 bo‘lim, 26 bob, 128 moddadan iborat ushbu konstitutsiyamizning yangilangan tahiriri 2023-yil 1-maydan e‘tiboran kuchga kirdi.

Ushbu yangilangan konstitutsiyamiz 6 bo‘lim 27 bob 155 moddalardan iborat bo‘lib, asosan 26 bobdan 27 bobga qo‘shilishi, 128 moddan 155 moddaga ko‘payishi ya‘ni qo‘shilgan 23 moddalarda ta‘lim-tarbiya, inson salomatligi, davlat va jamiyat boshqaruvi, prezident vakolati, saylov tizimini islohoti bo‘yicha o‘zgartirishlar kiritilgan. Qolaversa diniy erkinlik va xotin-qizlar masalasiga alohida e‘tibor va ustivorliklar berilgan.

Yangilangan Konstitutsiyada “inson-jamiyat-davlat” tamoyiliga asoslanadi, sababi unda barcha toifalar - ayollar, yoshlar, nogironlar, o‘qituvchilar va hatto jinoyatchilar “adashgan fuqarolar”ning huquq va manfaatlari haqida alohida qayg‘urilganligi alohida ahamiyatga egadir.

Fuqarolarni ustivorligini ta‘minlash uchun yana bir qadam Yangilangan konstitutsiyani IX bobi Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlariga qo‘shimcha afzalliklar berilishi bo‘ldi. Ya‘ni:

- Xotin-qizlar manfaatlarini himoyqa qilish maqsadida homiladorligi yoki bolasi borligi sababli ayollarni ishga qabul qilishni rad etish, ishdan bo‘shatish va ularning ish haqini kamaytirish taqiqlanadi. 42-modda;

- Ishsizlikni bartaraf etish maqsadida joylarda sayyor qabullar manzilli tashkillanib borilmoqda qolaversa alohida, tegishli moddalar bilan mustahkamlandi. Davlat fuqarolarning bandligini ta‘minlash, ularni ishsizlikdan himoya qilish, shuningdek kambag‘allikni qisqartirish choralari ko‘radi. Davlat fuqarolarning kasbiy tayyorgarligini va qayta tayyorlanishini tashkil etadi hamda rag‘batlantiradi. 43-modda;

Aholini ehtiyojmand qatlamini uy-joy bilan ta‘minlash, ularga ko‘mak berish qolaversa har kim uy-joyli bo‘lish huquqiga ega ekanligini yangi qomusimizning 47-moddasida belgilandi;

Fuqarolarni tabiatga bo‘lgan munosabatini yanada yaxshilash va uni himoya qilish uchun davlat fuqarolarning ekologik huquqlarini ta‘minlash va atrof-muhitga zararli ta’sir ko‘rsatilishiga yo‘l qo‘ymaslik maqsadida shaharsozlik faoliyati sohasida jamoatchilik nazoratini amalga oshirishni 49-moddasida belgilandi;

Avvalgi tahrirdagi konstitutsiyada farzandlar uchun bepul ta‘lim olish alohida belgilangan bo‘lsa, amaldagi tartibida ziyoliy qatlamni oshirish maqsadida fuqarolar davlat ta‘lim tashkilotlarida tanlov asosida davlat hisobidan oliy ma‘lumot olishga haqli bo‘ldi. 49-modda.

Shunday qilib, avvalgi tahrir IX bobning 7 moddadan iborat bo‘lgan amalda 13 moddaga o‘zgartirilib, qo‘shimcha imtiyozlar berildi. Shu kabi o‘zgarishlarni yangilangan konstitutsiyamizning 27 bobida va tegishli moddalarda ko‘rishimiz mumkin. Bu albatta fuqarolar manfaati va ustivorligi uchun xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston respublikasi konstitutsiyasi, 2023-yil, 1-may.
2. <https://lex.uz/docs/6445145>
3. B.Turdiyev, Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi O'quv qo'llanma. – T.: "Impress media nashriyoti, 2023-y. – 150 b.
4. <https://daryo.uz/2023/03/12/yangilangan-ozbekistonga-yangilangan-konstitutsiya>.

Vizual uyg'otuvchi potentsiallar (vup/vep): tahlil va tibbiyotdagi ahamiyati

Namangan davlat universiteti, b.f.n. dotsent

Mavlanova Sadbarxon Abdukarimovna

Namangan davlat universiteti tayanch

doktoranti, Impuls tibbiyot instituti o'qituvchisi:

Shertoyeva Risliqoy Sirojiddin qizi

Annotatsiya: Vizual uyg'otuvchi potentsiallar (VUP yoki VEP) – bu ko'z va bosh miya orasidagi vizual yo'llar faoliyatini baholash uchun ishlatiladigan elektroensefalografik usuldir. Ushbu usul vizual stimullarga miya reaksiyasini o'lchashga asoslanadi va neyrofiziologiya, oftalmologiya hamda nevrologiyada keng qo'llaniladi. Umuman olganda, VUP/VEP – diagnostika va ilmiy tadqiqotlar uchun muhim vosita bo'lib, ko'rish tizimi va miyaning o'zaro bog'liqligini aniqlashda katta ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar. Vizual uyg'otuvchi potentsiallar (VUP), Visual Evoked Potentials (VEP), Neyrofiziologik o'lchov, Ko'rish tizimi, Oksipital korteks, Elektr signallar, Retina, Fotoretseptorlar, Tayoqchalar, Kolbachalar, Optik nerv, Optik xiazma, Lateral genikulyar yadro (LGY), Vizual korteks, Flash VEP, Pattern-Reversal VEP, P100 latensiyasi, Amplituda, Diagnostika, Multiple skleroz

Аннотация. Визуальные вызванные потенциалы (ВВП или VEP) — это электроэнцефалографический метод, используемый для оценки деятельности зрительных путей между глазом и головным мозгом. Этот метод основан на измерении реакции мозга на зрительные стимулы и широко применяется в нейрофизиологии, офтальмологии и неврологии. В целом, ВВП/VEP является важным инструментом для диагностики и научных исследований, поскольку он позволяет выявлять взаимосвязь между зрительной системой и мозгом.

Ключевые слова. Визуальные вызванные потенциалы (ВВП), Visual Evoked Potentials (VEP), нейрофизиологическое измерение, зрительная система, затылочная кора, электрические сигналы, сетчатка, фоторецепторы, палочки,

колбочки, зрительный нерв, зрительный перекрест, латеральное коленчатое тело (ЛКТ), зрительная кора, Flash VEP, Pattern-Reversal VEP, латентность P100, амплитуда, диагностика, рассеянный склероз.

Annotation: Visual Evoked Potentials (VEP) are an electroencephalographic method used to assess the activity of visual pathways between the eye and the brain. This method is based on measuring the brain's response to visual stimuli and is widely applied in neurophysiology, ophthalmology, and neurology. Overall, VEP is an important tool for diagnostics and scientific research, as it helps identify the connection between the visual system and the brain.

Keywords: Visual Evoked Potentials (VEP), neurophysiological measurement, visual system, occipital cortex, electrical signals, retina, photoreceptors, rods, cones, optic nerve, optic chiasm, lateral geniculate nucleus (LGN), visual cortex, Flash VEP, Pattern-Reversal VEP, P100 latency, amplitude, diagnostics, multiple sclerosis.

Kirish (Introduction)

Vizual uyg‘otuvchi potentsiallar (VUP), shuningdek, Visual Evoked Potentials (VEP) deb ataladi, neyrofiziologik o‘lchov usuli bo‘lib, ko‘rish tizimi orqali bosh miyaning oksipital korteksiga yetkaziladigan elektr signallarni o‘lchashga qaratilgan. VUP retinadan boshlab vizual yo‘llar va miya korteksigacha bo‘lgan nerv signallari faoliyatini tahlil qilishga imkon beradi.

Tibbiyotda VUPning ahamiyati katta bo‘lib, u ko‘rish tizimi holatini baholash va turli patologiyalarni aniqlashda yordam beradi. Jumladan, multiple skleroz, optik nevrit, glaukoma va boshqa ko‘rish yo‘llari kasalliklarida ushbu texnologiya diagnostik vosita sifatida keng qo‘llaniladi. Ushbu maqola VUPning fiziologik asoslari, texnik xususiyatlari, klinik qo‘llanilishi va cheklovlarini batafsil yoritadi.

Fiziologik Asoslari

Vizual Uyg‘otuvchi Potentsiallar (VUP): Fiziologik Asoslari

Vizual uyg‘otuvchi potentsiallar (VUP) asosan vizual tizimning elektromagnit javoblarini o‘lchashga asoslangan bo‘lib, bu javoblar retinadan boshlab miya oksipital korteksigacha bo‘lgan jarayonlarni qamrab oladi. Quyida VUPning fiziologik asoslari bosqichma-bosqich batafsil yoritiladi:

1. Vizual stimulyatsiya va retinaning roli

Vizual tizimda elektr signallarni hosil qilish jarayoni yorug‘likni qabul qilishdan boshlanadi:

Fotoretseptorlar (tayanch hujayralar): Retina ichida joylashgan tayoqcha va kolbachalar yorug‘lik fotonlarini elektromagnit signallarga aylantiradi.

Tayoqchalar: Kam yorug‘likda sezgirlikni ta'minlaydi, lekin rang sezgirligi yo‘q.

Kolbachalar: Yorqin yorug‘lik va ranglarni qabul qiladi.

Fotoretseptorlardan chiqqan signallar ikki turdagi neyronlarga uzatiladi:

Bipolyar hujayralar: Signalni fotoretseptorlardan ganglion hujayralarga o‘tkazadi.

Ganglion hujayralar: Retinaning chiqish qismidir va bu hujayralar aksonlari optik nervni hosil qiladi.

Stimulyatsiya turiga qarab, elektr signallarning ko'lam va kuchi o'zgaradi:

Flash VEP: Yorqin yorug'lik chaqnashi fotoretseptorlarni birdaniga faollashtiradi.

Pattern-Reversal VEP: Geometrik naqshlar vizual korteksni murakkabroq tahlil qilishga majbur qiladi.

2. Optik nerv orqali signalning uzatilishi

Retinaning ganglion hujayralaridan kelgan elektr signallar optik nerv orqali miya ichiga uzatiladi.

Optik xizma:

Bu yerda ikki ko'zdan kelgan optik nervlar kesishadi.

Nazariy jihatdan, har bir ko'zdan kelgan signal miya korteksining qarama-qarshi tomoniga uzatiladi.

Misol: Chap ko'zning o'ng maydoni o'ng yarim korteksiga uzatiladi.

Optik trakt: Optik xizmadan keyin nerv yo'llari lateral genikulyar yadrogacha davom etadi.

3. Lateral genikulyar yadroning roli

Lateral genikulyar yadro (LGY) talamusning bir qismi bo'lib, u signalni uzatish va birinchi navbatda filtrlash uchun mas'uldir.

Filtrlash:

Vizual tizimda ahamiyatsiz ma'lumotlar filtrlanadi, faqat muhim axborot oksipital korteksiga o'tadi.

Masalan, Pattern-Reversal VEP naqshni aniqlash uchun ko'proq resurslarni talab qiladi, shuning uchun bu jarayon LGYda boshlanadi.

Signalning hosil bo'lishi: LGY signallarni vizual korteksiga uzatadi, bu esa yakuniy javobni shakllantiradi.

4. Vizual korteksda signalning tahlili

Vizual korteks (V1 yoki oksipital korteks) bosh miyaning ko'rish markazi bo'lib, optik traktdan kelgan signallarni qabul qiladi va tahlil qiladi:

Funktsional zonalar:

Birlamchi vizual korteks (V1): Signalni birinchi marta qayta ishlaydi.

Yuqori darajadagi vizual korteks: Rasm, rang va shakllarni aniqlash uchun ma'lumotlarni murakkab qayta ishlashni amalga oshiradi.

Elektr javoblar:

Vizual korteksda yuzaga kelgan elektr signallar bosh terisida o'rnatilgan elektrodlar orqali qayd etiladi.

P100 latensiyasi: Vizual korteksda hosil bo'lgan asosiy javob (Pattern-Reversal VEP uchun).

Flash VEPda elektr javoblar kengroq bo'ladi, lekin batafsil tahlil qilish uchun mos kelmaydi.

5. VUPdagi markaziy fiziologik tushunchalar

1. Latensiya:

Bu vizual stimulyatsiya va miya elektr javobi o'rtasidagi vaqt farqini bildiradi.

Sog'lom shaxslar uchun P100 latensiyasi odatda 100 ± 5 ms.

2. Amplituda:

Bu vizual korteksning javob kuchini bildiradi va mkV bilan o'lchanadi.

Pasaygan amplituda optik yo'llardagi nerv tolalarining zararlanishini ko'rsatishi mumkin.

3. Plastiklik:

Vizual tizimning signallarga moslashuvchanligi, ayniqsa bolalarda va rivojlanayotgan ko'rish tizimida.

6. Stimul turiga qarab fiziologik javoblar

1. Flash VEP

Fotoretseptorlarning keng qamrovli javobini chaqiradi.

Diqqatni talab qilmaydi, shuning uchun chaqaloqlar va og'ir nevrologik holatlardagi bemorlar uchun qulay.

2. Pattern-Reversal VEP

Tizimli naqshlarni aniqlash va uzatish uchun yuqori darajadagi neyron faollikni talab qiladi.

Multiple skleroz va boshqa demiyelinizatsion kasalliklarda sezgir.

7. Umumlashma

Vizual uyg'otuvchi potentsiallar vizual tizimning elektr signalga javob berish qobiliyatini aniqlashga asoslangan. Bu jarayon retina, optik nerv, lateral genikulyar yadro va oksipital korteksning kompleks muvofiqlashgan faoliyati bilan amalga oshadi. P100 latensiyasi va amplituda kabi parametrlar ushbu javobni miqdoriy baholash imkonini beradi. Shu orqali neyrofiziologik diagnostikada VUPning yuqori sezgirligi va samaradorligi ta'minlanadi.

VUPning Turlari

1. Pattern-Reversal VEP

Vizual stimul sifatida qora-oq katakli naqsh ishlatiladi.

P100 latensiyasi va amplitudasi asosiy diagnostik ko'rsatkich hisoblanadi.

Multiple skleroz kabi kasalliklarni aniqlashda yuqori sezgirlikka ega.

2. Flash VEP

Yorqin chaqnashli yorug'lik ishlatiladi.

Murakkab diqqatni talab qilmaydi, shuning uchun chaqaloqlar, yosh bolalar yoki ko'rish darajasi past bemorlarda qo'llaniladi.

3. Steady-State VEP

Doimiy va takrorlanuvchi stimulyatsiyaga javoban hosil bo'ladigan elektr signallarni o'lchaydi.

Ko'rish qobiliyatining aniqligi va diqqatni baholash uchun ishlatiladi.

Tahlil qilish usullari

Texnik tayyorgarlik

1. Elektrodlar joylashuvi

Elektrodlar xalqaro 10-20 tizimi asosida bosh terisining oksipital sohasiga o'rnatiladi.

Oddiy joylashuv: O1, O2 (oksipital korteks) va Fz (frontal o'lchov uchun).

2. Signal parametrlarini baholash

Latensiya: Stimulyatsiya va elektr javob o'rtasidagi vaqt (ms). P100 latensiyasi asosiy ko'rsatkichdir.

Amplituda: Elektr javob kuchini bildiradi (mkv).

Natijalarni tahlil qilish

P100 latensiyasining kechikishi optik yo'llarda demiyelinizatsiya jarayonlarini ko'rsatadi (masalan, multiple skleroz).

Amplitudaning pasayishi retinaning yoki optik nervning shikastlanishiga ishora qiladi.

Klinik Qo'llanilishi

1. Nevrologik kasalliklar diagnostikasi

Multiple skleroz: Optik yo'llardagi demiyelinizatsiya P100 latensiyasining kechikishiga olib keladi.

Optik nevrit: Amplitudaning pasayishi va latensiyaning uzayishi kuzatiladi.

2. Oftalmologiyada qo'llanilishi

Glaukoma: Optik nerv atrofiya jarayonlari aniqlanadi.

Katarakta yoki retinopatiya: Retina va optik yo'l faoliyati baholanadi.

3. Pediatriyada

Chaqaloqlarda tug'ma ko'rish tizimi nuqsonlarini aniqlash (masalan, albinizm yoki tug'ma retinopatiya).

Yosh bolalarda rivojlanishning erta bosqichida vizual javoblarni baholash.

4. Neyroxirurgiya

Bosh miyaning oksipital sohasidagi jarrohlik amaliyotlaridan keyin vizual yo'llar holatini kuzatish.

Tibbiyotdagi Ahamiyati

1. Noninvaziv usul:

VUP bemor uchun hech qanday xavf tug'dirmaydi va diagnostika jarayonida minimal noqulaylik yaratadi.

2. Yuqori sezgirlik:

Turli darajadagi ko'rish tizimi buzilishlarini erta bosqichda aniqlashga yordam beradi.

3. Moslashuvchanlik:

Ko'zning holatidan qat'i nazar (masalan, diqqatni jamlash imkoniyati yo'q bo'lsa ham), Flash VEP usuli yordamida vizual yo'llarni baholash mumkin.

Cheklovlari

1. Past aniqlik:

Ba'zi hollarda (masalan, optik nerv atrofiya darajasi yuqori bo'lsa), VUP natijalari aniq bo'lmasligi mumkin.

2. Individuumga bog'liq farqlar:

Ko'z qorachig'i kengligi, yorug'lik sezgirligi va boshqa individual omillar natijalarni ta'sir qilishi mumkin.

3. Stimul tanlashdagi murakkablik:

Flash VEP va Pattern-Reversal VEP orasidagi farqlar ba'zi holatlarda noto'g'ri tahlilga olib kelishi mumkin.

Xulosa (Conclusion)

Vizual uyg'otuvchi potentsiallar ko'rish tizimi faoliyatini baholashda muhim diagnostik vosita hisoblanadi. U retinadan boshlab oksipital korteksgacha bo'lgan vizual yo'llar faoliyatini tahlil qilish va patologiyalarni aniqlash imkonini beradi. Multiple skleroz, optik nevrit va glaukoma kabi kasalliklarni erta bosqichda aniqlashda VUPning ahamiyati katta. Buning bilan birga, ushbu usul pediatriya, oftalmologiya va neyroxirurgiya sohalarida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar (References):

1. Odom J.V., Bach M., Brigell M. va boshq., ISCEV Standard for Clinical Visual Evoked Potentials (2016 update), Documenta Ophthalmologica, 2016.
2. Guyton A.C., Hall J.E., Textbook of Medical Physiology, 13th Edition, Elsevier, 2016.
3. Celesia G.G., Visual Evoked Potentials and Their Clinical Applications, Neurology Clinics, 1998.
4. Holder G.E., Electrophysiological Assessment of Optic Nerve Disease, Eye (Lond), 2004.
5. Purves D., Augustine G.J., Fitzpatrick D., Neuroscience, 6th Edition, Oxford University Press, 2018.

Konstitutsiyaviy huquqlar va ularning tadbirkorlik faoliyatidagi ahamiyati

TDYU huzuridagi Namangan viloyat akademik
litseyi hodimi Yetakchi mutaxasisi 3-darajali yurist:

Annotatsiya: Korxona, muassasa va tashkilotlar to‘g‘risida ma’lumotlar, sog‘liqni saqlash va xavfsizlik qoidalari, mehnat shartnomalari, jamoa shartnomalari hamda mehnat qonunchiligi va lokal hujjatlarni o‘ziga xos xususiyatlari, shuningdek, mehnat huquqlarining tengligi, mehnat va mashg‘ulot sohasida kamsitishlarni taqiqlash, mehnat erkinligi va majburiy mehnatni taqiqlash, mehnat sohasidagi ijtimoiy sheriklik, mehnat huquqlarini kafolatlash va mehnat majburiyatlarini bajarish, xodimning huquqiy holati yomonlashishiga yo‘l qo‘yilmasligi hamda mehnatga haq to‘lash to‘g‘risidagi lokal hujjatlar to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar; Korxona, muassasa, tashkilot, xavfsizlik qoida, mehnat shartnomalari, jamoa shartnomalari, mehnat qonunchiligi, mehnat erkinligi, huquqlarini kafolatlash, hujjat.

Abstract: Information about enterprises, institutions and organizations, specific features of health and safety rules, labor contracts, collective agreements and labor legislation and local documents, as well as equality of labor rights, labor and training local documents on prohibition of discrimination in the field, prohibition of labor freedom and forced labor, social partnership in the field of labor, guarantee of labor rights and fulfillment of labor obligations, non-allowance of deterioration of the legal status of the employee and payment of wages is carried out.

Key words; Enterprise, institution, organization, security rule, labor contracts, collective agreements, labor legislation, labor freedom, guarantee of rights, document.

Аннотация: Сведения о предприятиях, учреждениях и организациях, правилах охраны труда, трудовых договорах, коллективных договорах и особенностях трудового законодательства и местного законодательства, а также равенстве трудовых прав, труда и занятости В сфере дискриминации, свободы труда обсуждаются принудительный труд, социальное партнерство в сфере труда, гарантирование трудовых прав и выполнение трудовых обязанностей, предотвращение ухудшения правового статуса работника, локальные документы по выплате заработной платы.

Ключевые слова; Предприятие, учреждение, организация, кодекс безопасности, трудовой договор, общественный договор, трудовое право, свобода труда, гарантия прав, худжат. Mamlakatimizda keyingi yillarda barcha sohalar qatori iqtisodiy jabhada ham izchil islohotlar amalga oshirildi. Bu sa'y-harakatlar natijasida iqtisodiyot erkinlashib, xususiy mulk egalari ko'payib bormoqda. Xususan, valyutaning erkin aylanmasi joriy qilingani, bank tizimi va pul muomalasining erkinlashtirilgani, soliq

yuki keskin kamaytirilib, xususiy biznesning qonun himoyasida bo‘lishidek ishonchli tizim yaratilgani bozor iqtisodiyotining rivojiga keng yo‘l ochib berdi.

Mamlakatda iqtisodiy makon birligi hududlararo ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va o‘zaro integratsiyani faollashtirib, barcha iqtisodiy resurslardan iqtisodiy qonunlarga muvofiq optimal foydalanilishini ta‘minlaydi. Eng muhimi, tadbirkor olgan foydasini erkin tasarruf etish, sarmoyasini istagan hududda yangi bozorlarni o‘zlashtirish, istiqbolli loyihalarga yo‘naltirish imkoniyatiga ega bo‘ldi¹¹⁰.

Mamlakatni modernizatsiya qilish va yangilanishining ishonchli tayanchi bo‘lgan mulkdorlar sinfini shakllantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining o‘rni kattadir. Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish bugungi kunda davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Jamiyatni iqtisodiy rivojlantirishning tarkibiy qismlaridan biri – infratuzilma bo‘lib, uning ko‘rsatadigan ko‘p qirrali xizmatlari tufayli xalq xo‘jaligining barcha tarmoq va korxonalarining ichki iqtisodiy huquqiy faoliyatini tashkil etishda asos bo‘lib xizmat qiladi. Infratuzilma nima? Infratuzilma (lotincha infra – quyi, struktura - joylashuv, tuzilish) turli tuman xizmat ko‘rsatuvchi tarmoqlar kompleksi: transport, aloqa, savdo, moddiy texnik ta‘minoti, suv bilan ta‘minlash, xizmat ko‘rsatish, fan, maorif, sog‘liqni saqlash va boshqalarni o‘z ichiga qamrab oladi. Bir so‘z bilan aytganda infratuzilma-iqtisodiy va ijtimoiy ishlab chiqarish uchun me‘yoriy shart-sharoitlarni ta‘minlovchi majmuadir. Odamlar o‘z turmushlarini yaxshi yo‘lga qo‘yish va farovon hayot kechirmog‘i uchun albatda biror kasb turi yoki mutaxassislikni egallashi lozim. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 36 moddasida “Har bir shaxs mulddor bo‘lishga haqli. Bankka qo‘yilgan omonatlar sir tutilishi va meros huquqi qonun bilan kafolatlanadi”, deb belgilab berilgan. Mulkchilik munosabatlarining shakllanishi va qaror topishi birinchi o‘rinda insonlarni iqtisodiy qaramlikdan olib chiqadi natijada jamiyatimizda mulk egalari soni ortib boradi. Asosiy Qomusimizning 37-moddasida esa “Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash va qonunda ko‘rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalaniish huquqiga egadir.” Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bugungi kunda nafaqat iqtisodiyotni yuksaltirishda, balki mamlakatimiz uchun nihoyatda muxim bo‘lgan bandlik va axoli daromadlarini oshirishda katta ahamiyatga ega. Mazkur soha yangi bosqichga ko‘tarilib ta‘lim olish bilan birgalikda kichik biznes va tadbirkorlik bilan shug‘ullanish imkoniyati berilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6-sentyabrdagi “Professional ta‘lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 5812-sonli Prezident Farmonining asosiy maqsadi boshlang‘ich professional ta‘limda ya‘ni kasb-hunar maktablarida ishchi kasblarga tayorlab chiqarish orqali axolini kambag‘allikdan qutqarishga xizmat qiladi¹¹¹. Shuningdek kasbhunar maktabi

¹¹⁰ <https://parliament.gov.uz/articles/1473>

¹¹¹ <https://lex.uz/docs/-4500926>

o'quvchilari nomlariga bankdan hisob raqami ochilib, plastik kartalariga ega bo'ladi, ular o'qish davomida ish bilan ta'minlanib o'z daromadlariga ega bo'ladi. Bu yoshlarga juda ko'p narsa beradi, ular umumta'lim maktabining 9-sinfini bitirib vaqt ketkizmasdan o'zlari hohlagan kasblarini tanlaydi va bir vaqtda mehnat qilib o'z mablag'lariga ega bo'ladi, natijada iqtisodiy erkinlikka erishib boradi. Inson bolasi harakatda bo'lar ekan doimo o'z maqsadiga erishadi, Ibn Sino (980-1037) fikricha: "Hayvon tabiat ne'matlariga qanoat qiladi, odamlarga esa tabiat ne'matlari kamlik qiladi, u ovqat, kiyimkechak va uy –joyga ehtiyoj sezadi. Xayvon tabiat ne'matlarini o'zlashtirib oladi, odam esa o'z mehnati bilan o'ziga ovqat, kiyim, joy yaratadi. Shu maqsadda inson dehqonchilik va hunarmandchilik bilan shug'ullanishi kerak". Bugun davlatimiz tomonidan olib borilayotgan islohatlarning negizida kelajak yoshlarimizni dunyodagi eng global masalalishsizlikdan va aholini kambag'allikdan asrashdir. Mehnat to'g'risidagi qonun hujjatlari korxona va tashkilotlarning barqaror rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu xodimlarga adolatli va axloqiy munosabatda bo'lish, ularning huquqlari va farovonligini ta'minlash uchun asoslarni belgilaydi. Kuchli mehnat qonunlari qulay va uyg'un ish muhitini yaratib, xodimlarning qoniqish va majburiyatlarini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, mehnat qonunlari ish joyidagi xavfsizlik va sog'liqni saqlashni targ'ib qiladi, baxtsiz hodisalar va jarohatlarni kamaytiradi. Bu nafaqat xodimlarni himoya qiladi, balki kompensatsiya talablari va huquqiy nizolar tufayli tashkilot uchun moliyaviy yo'qotishlarni kamaytiradi.

Shuningdek, mehnat qonunchiligi ish beruvchi va xodim o'rtasidagi yaxshi munosabatlarni saqlashga, ijobiy tashkiliy madaniyatni rivojlantirishga va kompaniyaning umumiy obro'sini oshirishga yordam beradi. Bu yuqori iste'dodlarni jalb qilishi, mijozlar ishonchini oshirishi va bozorda raqobatbardoshlikni oshirishi mumkin.

Korxona muassasa va tashkilotlarning barqaror rivojlanishida mehnat qonunchiligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, tashkilotni xavfli va qonunlar bilan muvofiqlashtirish kerak. Mehnat qonunchiliklari, ish jo'natish va kuchdorlik sharoitlarini belgilash, ishchilarning huquqlarini himoya qilish, ularning maoshlarini va shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishni o'z ichiga oladi.

Mehnat qonunchiliklari ishlab chiqarish jarayonida qonun va tartibni ta'minlashda ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, ishlab chiqarish va xizmatlarni sifatini ta'minlash uchun kerakli standartlarni belgilashda yordam beradi. Shuningdek, mehnat qonunchiliklari yuridik jarayonlarni chuqurlashtiradi va tashkilot faoliyatlarini qonuniylashtiradi.

Mehnat qonunchiliklari tashkilotlarning huquq va majburiyatlari, shu jumladan ishchi hisobiga to'lov va sog'liqni himoya, ish jo'natish sharoitlari va xavfiyatni ta'minlash uchun kerakli qaror va tartiblarni aniqlaydi. Bu bilan birgalikda, tashkilotlarning xavfsiz va tushlikli ish faoliyatini ta'minlash, biznes yuridik

muammolarini oldini olish va faol korxona iqtisodiy faoliyatini ta'minlashga yordam beradi¹¹².

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 42-moddasida mehnat qilish to'g'risida quyidagicha belgilab qo'yilgan:

Har kim munosib mehnat qilish, kasb va faoliyat turini erkin tanlash, xavfsizlik va gigiyena talablariga javob beradigan qulay mehnat sharoitlarida ishlash, mehnati uchun hech qanday kamsitishlarsiz hamda mehnatga haq to'lashning belgilangan eng kam miqdoridan kam bo'lmagan tarzda adolatli haq olish, shuningdek ishsizlikdan qonunda belgilangan tartibda himoyalaniş huquqiga ega.

Umuman olganda, Konstitutsiyada o'z aksini topayotgan normalar shu vaqtgacha tadbirkorlarni qiynab kelayotgan talay muammolar hal qilinishiga, yaratilayotgan yangi imkoniyatlar orqali mamlakatimizda tadbirkorlikni yangi bosqichga olib chiqilishiga xizmat qiladi. Aholi keng qatlamlarining tadbirkorlikka bo'lgan intilishlarini rag'batlantiradi, ishbilarmonlikka oid g'oya va tashabbuslarning mamlakat bo'ylab keng yoyilishiga turki bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. https://www.norma.uz/oz/bizning_sharhlar/korhonaning_lokal_hujjatlari_tugri_rasmi_ylashtiramiz
2. <https://lex.uz/uz/docs/-6257288>
3. <https://lex.uz/uz/docs/-6445145>
4. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi <https://lex.uz/uz/docs/-6257288>
5. <https://library-tsul.uz/ru/category/mehnat-munosabatlarida-lokal-normativ-hujjatlar/>
6. <https://lex.uz/docs/-4500926>

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya mamlakatimizdagi islohotlarning huquqiy poydevori

Andijon davlat universiteti falsafa kafedrası o'qituvchisi
Muhammadjon Mamirov.

Annotatsiya: O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, davlatning asosiy huquqiy hujjati bo'lib, jamiyatda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar va o'zgarishlarning huquqiy poydevori sifatida muhim ahamiyatga ega. Konstitutsiyaning yangilanishi — bu nafaqat huquqiy normativlarning takomillashuvi, balki mamlakatdagi siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda zarur bo'lgan asosiy huquqiy vositadir. Mazkur maqolada yangilangan Konstitutsiyaning mamlakatimizdagi

---

¹¹² O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi <https://lex.uz/uz/docs/-6257288>

islohotlarga qanday ta'sir qilganini va ularning huquqiy poydevori sifatidagi ahamiyatini tahlil qilamiz.

Kalit soʻzlar: Islohot, konstitutsiya, qomus, jamiyat, til, munosabat, davlat, normative, tartib, talab.

Kirish: Konstitutsiyadagi yangilanishlar: islohotlarning asosiy yoʻnalishlari
Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlat va jamiyat munosabatlarining yangi tartiblarini ishlab chiqilishi kun tartibida boʻlgan zamonaviy talablar, oʻzgarishlar bilan uygʻun holda yangilandi. Ushbu oʻzgarishlar, ayniqsa, davlat tuzilishini, inson huquqlarini va demokratik jarayonlarni rivojlantirishga qaratilgan boʻlib, buning natijasida, Konstitutsiya mamlakatdagi islohotlarning huquqiy poydevori sifatida yangi imkoniyatlar yaratdi. Konstitutsiyadagi asosiy yangilanishlardan biri — inson huquqlarini yanada kengaytirish va ularni himoya qilishga doir qoʻshimcha kafolatlarning joriy etilishi boʻldi. Endilikda, Oʻzbekiston fuqarolarining huquqlari nafaqat davlat tomonidan ta'minlanishi, balki jamiyat tomonidan ham hurmat qilinishi zarurligi huquqiy mustahkamlandi. Ayollar, bolalar, nogironlar va boshqa ijtimoiy guruhlarining huquqlari alohida himoya qilindi. Oʻzgarishlarga munosabat bildirilar ekan prezident Sh. Mirziyoyev shunday deydi – “Bugungi shiddatli davr bizdan zamonga mos harakat va oʻzgarishlarni talab etmoqda. Ana shunday talabga javob beradigan mukammal Konstitutsiyaga ega boʻlish uchun Asosiy qonunimizning yangi loyihasini tayyorlashimiz, uni umumxalq muhokamasiga qoʻyib, bildirilgan takliflar asosida takomillashtirish, ushbu muhim siyosiy hujjatni 2022 yil Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 30 yillik bayrami nishonlanadigan kunlarda qabul qilish, oʻylaymanki, milliy davlatchilik anʼanalarimizga, xalqimiz manfaatlariga munosib ish boʻladi”.¹¹³ Amaldagi konstitutsiyamizda bir qator oʻzgarishlar va yangilanishlar jamiyat hayotini yanada yaxshilashga qaratilgan islohotlarga poydevor boʻlib xizmat qilmoqda. Asosiy qonunimizning konseptual xaritasidan bir nechtasini eʼtiboringizga havola etamiz.

- ilgari amal qilib kelgan «davlat — jamiyat — inson» tamoyilini «inson — jamiyat — davlat» deb oʻzgartirish, uni milliy qonunchilik va huquqiy amaliyotda mustahkamlash;
- iqtisodiy islohotlar jarayonida inson manfaatlarini taʼminlash;
- «Jamiyat — islohotlar tashabbuskori» degan ezgu gʻoya doirasida Asosiy qonunda fuqarolik jamiyati institutlarining oʻrni va maqomini konstitutsiyaviy jihatdan mustahkamlash;
- Bosh qomusda oila institutini rivojlantirish, ezgu insoniy qadriyatlarni kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish, millatlararo totuvlikni yanada mustahkamlash boʻyicha konstitutsiyaviy asoslarni belgilash;

---

¹¹³ Shavkat Mirziyoyev Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 29 yilligi bayram tadbiridagi nutqi 07.12.2021. Gazeta.uz

- yoshlarning huquq va manfaatlarini to'la ta'minlash maqsadida yoshlar sohasidagi davlat siyosati, yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash masalasi, ularning huquq va burchlarini konstitutsiyaviy darajada aks ettirish;

- «Yangi O'zbekiston — ijtimoiy davlat» tamoyilini konstitutsiyaviy qoida sifatida muhrlash;

- inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha amaldagi tizimning samarasini oshirish maqsadida Konstitutsiyada bolalar mehnatiga yo'l qo'ymaslik, nogironlar, keksa avlod vakillarining huquqlarini ishonchli himoya qilish masalalarini aks ettirish;

- Konstitutsiyaga ekologiyaga oid maxsus boblar kiritilishi;

- Uchinchi Renessansning to'rt uzviy halqasi bo'lmish bog'cha, maktab, oliy ta'lim va ilm-fan sohalarini rivojlantirish masalalarini konstitutsiyaviy darajada mustahkamlab qo'yish kabi tamoyillar bunyodkor xalqimizning kelajakdagi farovonligini taminlashga bo'lgan sa'y-harakatlari debochasi deb qarasak bo'ladi.

Zero katta o'zgarishlar ham kichik- kichik o'zgarishlarning mantiqiy davomi sifatida ko'zga tashlanadi. Islohotlarning inson manfaatlariga zid bo'lmagan holda amalga oshirilishi bevosida mamlakatimizda "Ijtimoiy davlat" tamoyilining ustuvor ekanligini anglatadi. Konstitutsiyadagi islohotlar sud tizimining mustaqilligini kuchaytirishga, qonun ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan. Sudlar va prokuratura organlarining faoliyati mustaqil va adolatli bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi. Shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashish, sud tizimining shaffofligini ta'minlashga doir yangilanishlar kiritildi. Sudlarning faoliyatini konstitutsion muhofaza etilishi hamda tartibga solinishi bevosita aholining odil sudlov prinsipiga va sudlarga bo'lgan ishonchning ortishiga sabab bo'ladi.

"O'zbekiston Respublikasida odil sudlov faqat sud tomonidan amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasida sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatdan, siyosiy partiyalardan, fuqarolik jamiyatining boshqa institutlaridan mustaqil holda ish yuritadi.

O'zbekiston Respublikasida sud tizimi va sudlar faoliyatining tartibi qonun bilan belgilanadi. Favqulodda sudlar tuzishga yo'l qo'yilmaydi."¹¹⁴ Konstitutsiyada amalga oshirilgan o'zgarishlardan yana biri siyosiy pluralizmni kengaytirish, ko'p partiyaviy tizimni rivojlantirish va saylov tizimini takomillashtirishga yo'naltirilgan. Saylovlar va siyosiy partiyalar faoliyatining shaffofligi hamda adolatliligi haqida qo'shimcha kafolatlar ta'minlanishi bu boradagi davlatimizning xalqaro maydondagi imidjini yanada yaxshilanganligidan dalolat beradi. Konstitutsiya yangilanishlari orqali mamlakatda ijtimoiy himoya va farovonlikka alohida e'tibor berildi. Fuqarolarning ijtimoiy ehtiyojlari, pensiya va nafaqa tizimi, ta'lim va sog'liqni saqlash sohasidagi islohotlar hamda kam

---

¹¹⁴ O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASI. 130-131- modda. Toshkent – 2023

ta'minlangan qatlamlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan o'zgarishlar amalga oshirildi. Yangilangan Konstitutsiya mamlakatda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning huquqiy poydevorini tashkil etdi. U davlat boshqaruvining barcha jabhalarida huquqiy normativlarning aniq belgilanishini ta'minlab, islohotlarning qonuniy va adolatli bo'lishini kafolatlaydi. Jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, korrupsiyani bartaraf etish va siyosiy erkinliklarni oshirishga yo'naltirilgan islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi Konstitutsiya normalariga asoslanadi.

Yangilangan Konstitutsiya siyosiy erkinliklar va demokratik qadriyatlarni rivojlantirish uchun mustahkam huquqiy asos yaratdi. Saylovlar, siyosiy partiyalar faoliyati, fuqarolik jamiyatining roli kabi masalalarda yangi huquqiy kafolatlar taqdim etildi. Bu o'zgarishlar jamiyatda demokratik jarayonlarning rivojlanishini tezlashtirdi va siyosiy tizimni yanada ochiq va shaffof qilishga yordam berdi. Konstitutsiyadagi o'zgarishlar fuqarolarning huquqlarini va erkinliklarini yanada kengaytirishga xizmat qildi. Inson huquqlarining kengayishi, huquqiy himoyaning mustahkamlanishi, ijtimoiy yordam va nafaqa tizimlarining yaxshilanishi fuqarolarni qo'llab-quvvatlashga va ular uchun adolatli va teng imkoniyatlar yaratishga xizmat qilmoqda. Yangilangan Konstitutsiya orqali sud tizimining mustaqilligi va adolatli ishlashiga doir yangi normalar kiritildi. Sud mustaqilligini ta'minlash, qonunlar asosida faqat adolatga erishish maqsadida davlat organlarining harakatlarini qonuniylashtirish islohotlarning samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Xulosa: Yangilangan Konstitutsiya, mamlakatimizdagi islohotlarning huquqiy poydevori sifatida katta ahamiyat kasb etmoqda. U siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda mustahkam asos yaratdi va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga xizmat qilmoqda. Konstitutsiyaviy islohotlar davomida kelajakda kiritiladigan yangi o'zgarishlar, O'zbekistonni yanada demokratik va huquqiy davlat sifatida rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2023.
2. Shavkat Mirziyoev O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 29 yilligi bayram tadbiridagi nutqi 07.12.2021. Gazeta.uz
3. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 28-aprelda kuchga kirgan "Konstitutsiyaviy sud to'grisida"gi konstitutsiyaviy qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 28.04.2021-y., 03/21/687/0380-son)
4. Erdogan Tezic. Anayasa hukuku.–Istanbul: Fatih Genclik Vakfi, 1986
5. Marchenko, M.N. Yevropeyskiy soyuz i yego sudebnaya sistema: monografiya [Elektronnyy resurs] / M.N. Marchenko. – M.: Prospekt, 2015
6. Sovremennoye konstitusionnoye pravo [Elektronnyy resurs] / pod red. Ye.V. Alferova. – M.: RAN INION, 2010. – 210 s.

Ўзбекистон ташқи сиёсатининг ҳуқуқий асослари ва халқаро ҳуқуқ принципларидаги ўзаро боғлиқлик

ЖДПУ катта ўқитувчиси: **З.Ғозиев**

Бугун ҳеч кимга сир эмаски, Янги Ўзбекистоннинг минтақавий ва халқаро жараёнлардаги иштироки йилдан-йилга сезиларли даражада ошиб бормоқда. Мамлакатимиз ўз миллий манфаатларига асосланган ҳолда очиқ, ўзаро ишончга асосланган, конструктив ва фаол ташқи сиёсат олиб бориш йўлини танлаган. Бу кўп томонлама ташқи сиёсат ўзининг прогрессив характери ва тинчликпарварлиги билан халқаро майдонда ҳақли эътироф ва олқишга сазовор бўлиши билан бир қаторда, жаҳон ҳамжамияти олдида Ўзбекистон Республикасининг обрў-эътибори ошиб бораётганлигидан далолат бермоқда.

Янгиланган Конституцияда “Ташқи сиёсат” боби иккита моддадан иборат бўлиб, мана шу иккита модданинг ўзида давлатнинг ички функцияларидан келиб чиқиб ташқи функцияларни амалга оширишнинг конституциявий асослари, яъни ташқи сиёсатимизнинг асосий тамойиллари мустаҳкамланган.

Мазкур боб киритилишининг зарурлиги Ўзбекистон Республикасининг мустақилликни қўлга киритганидан сўнг халқаро ҳуқуқнинг тўла ҳуқуқли субъектига айланишидир. Ўзбекистон суверен демократик давлат сифатида ўзининг ички сиёсатидан келиб чиққан ҳолда ташқи сиёсатини мустақил равишда ташкил этиш ва амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлди. Бу эса шундан далолат берадики, мустақил Ўзбекистон Республикаси халқаро ҳуқуқнинг субъекти сифатида халқаро ҳуқуқнинг ҳар қандай субъекти билан турли соҳаларда халқаро муносабатларга киришиш, халқаро ташкилотларга аъзо бўлиш ҳамда уларнинг ишида фаол иштирок этиш ва халқаро шартномалар тузиш ҳуқуқларини қўлга киритди. Уларни амалга ошириш учун ташқи сиёсатнинг конституциявий асослари яратилди. Ушбу конституциявий асослар эса халқаро ҳамжамият томонидан тан олинган халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган тамойил ва меъёрларига таянади.

Ташқи сиёсат асосий тамойилларининг ушбу бобда белгиланиши Ўзбекистон Республикасининг ташқи сиёсати, халқаро муносабатларни амалга оширишда ва халқаро ҳамжамиятда ўзининг муносиб ўрнини эгаллашда ҳуқуқий пойдевор сифатида хизмат қилади.

Ўзбекистон БМТ нинг ҳамда ЕХХТнинг принциплари ва мақсадларига, Ўзбекистоннинг халқаро шартномаларидан келиб чиқадиган мажбуриятларига асосланади.

Дипломатия ташқи сиёсатни амалга оширишнинг ўта муҳим воситаси ҳисобланади. Айнан ташқи сиёсат дипломатиянинг мақсад ва вазифалари, яъни

ташқи сиёсатни амалга оширишда фойдаланиладиган шакллар, воситалар ва усуллар, амалий тадбирлар мажмуини намоён этади ҳамда белгилаб беради. Дипломатия билан бир қаторда давлатнинг ташқи сиёсати воситалари сифатида унинг иқтисодий, маданий ва бошқа муҳим алоқалари ҳисобланади¹¹⁵.

Ўзбекистон ташқи сиёсатининг асосий мақсади давлат суверенитетини ҳимоя қилиш, ижтимоий йўналтирилган иқтисодиётни шакллантиришга қўмаклашувчи халқаро шароитларни яратиш, дунёда тинчлик, халқаро ва минтақавий хавфсизликни таъминлаш мақсадида ўзаро манфаатли ҳамкорликни ўрнатишдир.

Халқаро муносабатларда суверен тенглик принципи ҳар бир давлатни бошқа давлатлар билан мустақил равишда ва ўз хоҳишига кўра алоқаларга киришишини билдиради, яъни муайян давлат халқаро ҳуқуқ талабларига биноан халқаро ташкилотларга аъзо бўлиши, кўптомонлама, хусусан, иттифокдошлик шартномаларида қатнашиш, бетарафлик ҳуқуқига эга бўлиши демакдир. Ушбу принципдан келиб чиқиб, Ўзбекистон халқаро муносабатларнинг кўпгина муаммоларини ҳал этишда ўзаро тенг равишда иштирок этади.

Куч ишлатмаслик ва куч билан таҳдид солмаслик конституциявий принципи бошқа давлатга нисбатан бевосита ёки билвосита равишда куч ишлатишга қаратилган турли ҳаракатлардан ўзларини тийишларини билдиради. БМТ Низомида (2-модданинг 4-банди) «Куч» тушунчаси фақат қуроли кучларни эмас, балки мажбур этишнинг бошқа шакллари ҳам англатади¹¹⁶.

Ўзбекистон ташқи сиёсатининг бошқа давлатлар ва халқларнинг ички ишларига аралашмаслик тўғрисидаги конституциявий принципи халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принципига асосланади. У, авваламбор, БМТ Низомида (2-модда, 7-банд) ва Бош Ассамблеянинг 1965 йилги давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик ва уларнинг мустақиллиги ҳамда суверенитетини ҳимоя қилиш тўғрисидаги декларациясида қайд этилган. Кўрсатилган қоидалар, агар халқаро тинчлик ва хавфсизликка таҳдид туғдирадиган бўлса, бу таҳдид қайси давлат ёки халқаро ташкилотдан келиб чиқишидан қатъи назар, ҳар бир халқнинг ўз ривожланиш масалаларини ўзи ҳал қилиши ҳуқуқи билан боғлиқдир. Бу принципнинг умумтан олинishi давлатлар ўзаро муносабатларидан қатъи назар бошқа аъзо-давлатнинг ички ваколатига кирадиган ички ва ташқи ишларига ҳар қандай аралашидан (хоҳ у бевосита ёки билвосита бўлсин, якка ёки жамоа тарзида бўлсин) ўзларини тийиб туриш тўғрисида келишиб олганлигини англатади. Таъкидлаш зарурки, халқаро ҳуқуқда аралашмаслик принципи-бошқа давлатнинг тузумини куч билан ағдариб ташлашга қаратилган террористик, қўпоровчилик ёки

¹¹⁵ Ўразаев Ш.З. Мустақил Ўзбекистон Конституцияси. Т.: «Адолат», 1993. 54-б.

¹¹⁶ Қаюмов Р.Қ. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи. Т., 1997. 61-б.

бошқа фаолиятга бевосита ёхуд билвосита ёрдамдан ўзини тийиб туришни билдиради¹¹⁷.

Ўзбекистон ўзининг ташқи сиёсатини амалга оширишда қуйидаги устувор ҳолатлардан келиб чиқади:

биринчидан, халқаро муносабатларда ўз миллий давлатчилик манфаатлари устуворлигини тўлиқ ҳисобга олиш;

иккитидан, инсонлар ва давлатлар орасидаги ўзаро муносабатларда умуминсоний қадриятлар устуворлигини тан олган ҳолда Ўзбекистон халқаро алоқаларда тинчлик ва хавфсизликни мустаҳкамлаш, низоларни тинч йўл билан ҳал этишни ёқлаб чиқди. Ўзбекистон ядро қуролидан озод ҳудуд бўлиб қолади, агрессив табиатдаги ҳарбий блоклар ва иттифоқларга аъзо бўлмайди, инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро стандартларни тан олади ва уларга содиқликни муттасил исботлайди;

учинчидан, Ўзбекистон Республикасининг ташқи сиёсати ўзаро тинчлик, ўзаро фойда, ички ишларга аралашмаслик принципларига, мустақилликни ва суверенитетни чегаралашга ҳамда давлатлараро муносабатларни мафкуралаштиришга қаратилган ҳаракатларга йўл қўйилмайдиган принципларга таянади («Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида»ги қонуннинг 3-моддаси);

тўртинчидан, Ўзбекистон ташқи сиёсатда очиклик принципини турли хил мафкуравий қарашлардан холи равишда амалга ошириб, барча тинчликсевар давлатлар билан кенг ҳамкорликни ўрнатади;

бешинчидан, Ўзбекистон халқаро ҳуқуқ нормаларининг миллий қонунчиликдан устунлигини тан олади, халқаро ҳуқуқий стандартларни ҳурмат қилади.

Ушбу принципларнинг Конституцияда мустаҳкамланганлиги бу принципларнинг Ўзбекистон ҳудудида ички қонун сифатида қабул қилинишини ҳамда ички қонунчиликни тўлиқ халқаро қонунчиликка мослаштирилишини, уларнинг давлат ҳокимияти органлари, мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан тўлиқ ҳурмат қилинишини билдиради.

Жумладан, Республикамизда БМТнинг 2015 йилда қабул қилинган, 2030 йилга қадар инсониятни раванқ топтиришнинг 17 та йўналишини ўз ичига олган **Барқарор ривожланиш мақсадларини** амалга оширишда бир қатор ютуқларни қўлга киритилмоқда.

БМТ Бош Ассамблея сессияларида мамлакатимиз раҳбари дунё ҳамжамиятини кун тартибида турган энг долзарб муаммоларга қаратиб, ушбу масалалар юзасидан муҳим таклиф ва ташаббусларни билдириб келмоқда.

---

¹¹⁷ Қаюмов Р.Қ. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи. Т., 1997. 81-б.

Чунончи, мухтарам президентимиз Ш.М. Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқида (2017 йилнинг 20 сентябрь) Марказий Осиёда яхши қўшничилик, ўзаро ҳамжиҳатлик ва конструктив ҳамкорлик муҳитини барпо этиш масалаларига қаратилган бўлиб, минтақа мамлакатларининг ушбу йўналишдаги саъй-ҳаракатларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга даъват қилинган эди. БМТ Бош Ассамблеяси томонидан Ўзбекистоннинг ташаббуслари асосида **“Марказий Осиё минтақасида тинчлик, барқарорлик ва изчил тараққиётни таъминлаш бўйича минтақавий ва халқаро ҳамкорликни мустаҳкамлаш”** деб номланган резолюциянинг қабул қилиниши, шубҳасиз, тарихий аҳамиятга молик воқеадир.

Бундан ташқари, Ўзбекистоннинг БМТ тузилмалари ва раҳбар органларига сайланиши илгаригидан ҳам кўра анча кўпроқ юз бермоқдаки, бу эса, сўзсиз, мамлакатимизнинг халқаро имижини юксалтиришда муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда. Жумладан, 2024 йилда мамлакатимиз БМТнинг 3 та муҳим тузилмавий ва бошқарув органлари аъзолигига сайланди:

биринчидан, 2024 йил 7 июнь куни Ўзбекистон ўз тарихида илк марта БМТ Иқтисодий ва ижтимоий кенгаши (ЭКОСОС)га;

иккинчидан, Ўзбекистон вакили 2025-2028 йиллар учун БМТ Инсон ҳуқуқлари қўмитасига;

учинчидан, 2024 йил 7 июнь куни Ўзбекистон Республикаси 2024-2027 йиллар учун Халқаро меҳнат ташкилотининг Маъмурий кенгашига¹¹⁸.

Маълумки, самарали ва ўзаро ишончга асосланган сиёсий, савдо-иқтисодий, маданий-гуманитар ёки бошқа соҳаларга оид халқаро ҳамкорликнинг муҳим шартларидан бири давлат ўз зиммасига олган мажбуриятларни виждонан бажаришидир. Ўзбекистон Республикаси янги таҳрирдаги Конституциясининг 15-моддасига қўшимча киритилиб, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принцип ва нормалари билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси миллий ҳуқуқ тизимининг ажралмас қисми эканлиги белгилаб қўйилди.

Мамлакатимизда олиб борилаётган конституциявий ислохотлар Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг конституциявий-ҳуқуқий асослари, Конституциянинг тегишли моддалари ва уларга киритилган сўнгги ўзгартиш ва қўшимчалар халқаро ҳуқуқ принциплари билан боғлангандир.

Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларининг миллий ҳуқуқ тизими тарткибий қисми сифатида конституциявий даражада белгиланиши, бир томондан, давлатимизнинг ўз зиммасига олган халқаро мажбуриятларига доимо содиқ қолишини билдириб, халқаро миқёсда ишончли ҳамкор сифатида намоён бўлишига

---

¹¹⁸ А.Саидов. Янги Ўзбекистон ташқи сиёсатида чизгилар. yangi-ozbekiston-tashqi-siyosatiga-chizgilar.htm.

хизмат қилса, иккинчи томондан, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари нафақат миллий қонунчилик, балки халқаро ҳуқуқ асосида ҳимояланишини таъминлайди.

Конституцияда ёшлар ҳуқуқ ва эркинликларининг ҳимоя этилиши

ЖДПУ катта ўқитувчиси: **З.Ғозиев**

ЖДПУ талабаси: **О.Шарипов**

Ҳар қандай давлатнинг тарихий тараққиёт йўлидан маълумки, юртнинг жадал ривожланиши, муайян ютуқларга эришиши, халқнинг фаровон бўлиши ўша давлатда ёшлар таълим-тарбияси ва келажагига бериладиган эътибор даражасига чамбарчас боғлиқ. Шу маънода, Ўзбекистонда ёшлар масаласи давлат сиёсатининг энг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

Мамлакатда ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларга зарур шарт-шароитлар ва имкониятларни яратиш бериш борасида мустаҳкам ҳуқуқий база яратилган ва бу тизим замон талабларига ҳамоҳанг равишда такомиллаштириб боришмоқда. Хусусан, бугунгача парламент томонидан ёшларга оид 40 дан зиёд қонун ҳужжатлари қабул қилинган бўлиб, 30 дан ортиқ халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар ратификация қилинган.

Давлат статистика қўмитаси маълумотларига қараганда, 2023 йил 1 январь ҳолатига кўра, Ўзбекистонда 14-30 ёшгача бўлган ёшлар сони 9 миллион 654 минг 351 кишини ташкил этиб, жами аҳолининг 26,8 фоизига тенг келмоқда.

Яъни, мамлакатимиз бошқа соҳалар қатори нуфус жиҳатидан ҳам катта давлатга айланмоқда. Юртимиз аҳолиси 2040 йилга бориб 50 миллионга етиши, жамиятнинг ярмидан кўпини ёшлар ташкил қилиши кутилмоқда.

Ёшларимизга муносиб ҳаёт шароити яратиш учун эса барқарор иқтисодиёт, хавфсиз давлат, самарали бошқарув, ижтимоий кафолатлар бўлиши лозим. Шу маънода, айни масаланинг ечими ҳам мустаҳкам ҳуқуқий пойдевор – Ўзбекистоннинг янги таҳрирдаги Конституциясини қабул қилишни тақозо этди.

Умумхалқ референдумида янги таҳрирда қабул қилинган Конституциямизда бу ғоя, тамойил ва талаблар қай даражада ўз аксини топди?

Ушбу саволга жавоб беришда, аввало, Асосий қонунимизнинг алоҳида боби – XIV боб “Оила, болалар ва ёшлар” деб номланганига ҳамда ундан ёшларга оид қатор нормалар ўрин олганига эътибор қаратиш даркор. Бундай янгича ёндашув, шубҳасиз, Янги Ўзбекистонда ёшлар сиёсати устувор эканлигидан яққол далолатдир.

Янги таҳрирдаги Конституцияда давлат томонидан ёшлар ҳуқуқлари ҳимояланиши ва уларнинг жамият ва давлат ҳаётида фаол иштироки рағбатлантирилиши кафолатлаб қўйилди. Конституциямизнинг 79-моддаси

биринчи бандида қайд этилганидек: “Давлат ёшларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий, экологик ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини таъминлайди, уларнинг жамият ва давлат ҳаётида фаол иштирок этишини рағбатлантиради”.

Бош қомусимизда, шунингдек, давлат ёшларда миллий ва умуминсоний кадриятларга содиқлик, халқнинг бой маданий меросидан фахрланиш, ватанпарварлик туйғулари шаклланишига ғамхўрлик қилиши белгиланди. Бу ҳақда Конституциянинг 78-моддаси тўртинчи бандида шундай дейилган: “Давлат ва жамият болаларда ҳамда ёшларда миллий ва умуминсоний кадриятларга содиқликни, мамлакатидан ҳамда халқнинг бой маданий меросидан фахрланишни, ватанпарварлик ва Ватанга бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини шакллантириш тўғрисида ғамхўрлик қилади”.

Яна бир муҳим янгилик: ёшларнинг таълим олиши, ижтимоий ва тиббий ҳимояси, уй-жойли бўлиши, бандлиги учун шарт-шароитлар яратиш – давлатнинг конституциявий мажбурияти сифатида Асосий қонунга киритилди. Конституциянинг 79-моддаси иккинчи бандига кўра: “Давлат ёшларнинг интеллектуал, ижодий, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан шаклланиши ҳамда ривожланиши учун, уларнинг таълим олишга, соғлиғини сақлашга, уй-жойга, ишга жойлашишга, бандлик ва дам олишга бўлган ҳуқуқларини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратади”.

Шу ўринда янги таҳрирдаги Конституциядан илк маротаба узлуксиз таълим тизими, унинг ҳар хил турлари ва шакллари, давлат ва нодавлат таълим ташкилотлари ривожини таъминлаш давлатнинг вазифаси этиб белгиланганини таъкидлаш мақсадга мувофиқдир. Таълимга оид нормалар 50,51 ва 52-моддаларда ўз аксини топди.

Бундан ташқари, янги таҳрирдаги Конституциянинг 53-моддаси биринчи бандида: “Ҳар кимга илмий, техникавий ва бадиий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқи кафолатланади. Интеллектуал мулк қонун билан муҳофаза қилинади”, деб таъкидланган. Зеро, интеллектуал салоҳиятини юқори, дунёқараши кенг, мустақил фикрлайдиган авлодни вояга етказиш ва тарбиялаш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидандир.

Ёшлар ҳуқуқлари ҳимояланиши ва уларнинг жамият ва давлат ҳаётида фаол иштирокини рағбатлантириш кафолатланди.

Жумладан,

– давлат ёшларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий, экологик ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини таъминлайди;

– давлат ёшларнинг жамият ва давлат ҳаётида фаол иштирок этишини рағбатлантиради;

– давлат ёшларнинг интеллектуал, ижодий, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан шаклланиши ҳамда ривожланиши учун шарт-шароитлар яратади;

– давлат ёшларнинг таълим олишга, соғлиғини сақлашга, уй-жойга, ишга жойлашишга, бандлик ва дам олишга бўлган ҳуқуқларини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратади;

– давлат ва жамият ёшларда миллий ва умуминсоний қадриятларга содиқликни, мамлакатидан ҳамда халқнинг бой маданий меросидан фахрланишни, ватанпарварлик ва Ватанга бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини шакллантириш тўғрисида ғамхўрлик қилади.

Шундай экан, навқирон авлодимиз вакиллари томонидан янги таҳрирдаги Конституциямиз «Ёшлар Конституцияси» дея эътироф этилаётгани бежиз эмас.

Хулоса қилиб айтганда, янги таҳрирдаги Конституциямизда давлат ёшларга ғамхўрлик масаласида ўз зиммасига ғоят муҳим мажбуриятларни олгани алоҳида диққатни тортади. Энг асосийси, мазкур конституциявий нормалар нафақат Ўзбекистон ёшлари манфаати, балки бутун жамиятимиз ва мамлакатимизнинг келгуси тақдири учун ниҳоятда аҳамиятлидир.

Ilk bolalik davrida o'yin faoliyatini psixik rivojlanishga ta'siri

Andijon davlat universiteti Amaliy
matematika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi:
Komilova Mashxura Oybek qizi

Annotatsiya: ushbu maqolada ilk bolalik davri va bu davrning bola hayotida muhim ahamiyatga ega ekanligi tahlil qilingan. Faoliyat- bu inson faolligini mujassamlashtiruvchi harakatlar jarayoni ekanligi yoritilgan. Shu jumladan, faoliyat turlari, ilk bolalik davrining yetakchi faoliyati, ya'ni o'yin faoliyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ilk bolalik, faoliyat, bola, o'yin, psixik jarayonlar, rollar, o'yin faoliyati, taqlidiy harakatlar.

Inson ontogenezida ilk bolalik davri alohida o'zining fiziologik hamda psixologik rivojlanishi bilan ajralib turadi. Bu davr go'daklik davridan 1 yoshga o'tishi bilan boshlanib, to 3 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi muhim davr hisoblanadi. Chunki bu davrda inson zotiga xos eng muhim sifatlar, xarakter hislati, atrof-muhitga, o'zgalarga bo'lgan munosabat, xulq-atvor, tafakkur, faoliyat, ong kabi psixik aks ettirishning turli ko'rinishlari shakllanadi. Ushbu davrda rivojlanish jarayoni faoliyatlar bilan uzviy bog'liq bo'ladi.

Faoliyat- bu inson ongi va tafakkuri bilan boshqariladigan, undagi turli-tuman ehtiyojlardan kelib chiqadigan hamda tashqi olamni va o'z-o'zini takomillashtirishga qaratilgan, o'ziga xos faollik shaklidir. Faoliyatning 4 ta asosiy turi mavjud:

1. O'yin
2. Ta'lim
3. Mehnat
4. Muloqot

Ilk bolalik davrida o'yin asosiy faoliyat bo'lib, bola o'z dunyosini kashf etadi va atrofdagi muhit bilan tanishadi. O'yin orqali bola jismoniy va psixik rivojlanadi, ijtimoiy qoidalar haqida tushunchalar hosil qiladi. Shuningdek, o'yin bolalar hayotida shunday ko'p qirrali faoliyatki, unda bolalarga mansub bo'lgan mehnat ham, narsalar haqida fikr yuritish ham, san'at, xayol qilish, dam olish va xushchaqchaqlik manbalari ham mujassamlangandir. Mana shu jarayonlarning barchasi o'yin faoliyatida namoyon bo'ladi hamda bolalar talab qilayotgan darajadagi to'laqonli hayotni ta'min eta oladi. O'yin faqat tashqi muhitdagi, narsa va hodisalarni bilish vositasi bo'libgina qolmay, balki qudratli tarbiya vositasi hamdir. Ijidiy va mazmunli o'yinlarda bolalarning barcha psixik jarayonlari bilan birgalikda ularning individual fazilatlari, aqliy ko'nikmalari shakllanadi.

O'yin- bu bolalar uchun faqat ko'ngil ochish vositasi emas, balki ular o'z psixologik va aqliy rivojlanishini shakllantiradigan asosiy faoliyatdir. Quyidagi jihatlar orqali o'yinning bolalarning psixik rivojlanishiga ta'siri ko'rinadi:

1. **Kognitiv rivojlanish:** O'yin faoliyati bolalarga atrof-muhitni o'rganishga, yangi bilimlarni va ko'nikmalarni egallashga yordam beradi.

2. **Emotsional rivojlanish:** O'yinlar orqali bolalar o'z hissiyotlarini anglashni va boshqarishni o'rganadilar. Boshqalar bilan o'ynash ijtimoiy ko'nikmalarni, masalan, kutish, navbat kutish, baham ko'rish kabi odatlarni rivojlantiradi.

3. **Ijtimoiy rivojlanish:** Ko'p hollarda bolalar birgalikda o'ynash orqali o'zaro aloqalarini rivojlantiradilar. Ular ijtimoiy ro'llarni o'ynash (masalan, onaxon yoki doktor bo'lish) orqali boshqa insonlarni tushunish va empatiya tuyg'usini shakllantiradilar.

4. **Motor rivojlanish:** Fizik o'yinlar (masalan, yugurish, sakrash) bolalar motor ko'nikmalarini yaxshilashga yordam beradi. Ular o'z tana harakatlarini va muvozanatini nazorat qilishni o'rganadilar.

O'yinlar orqali bolalar o'zlarining barcha psixik jihatlarini rivojlantiradilar, shu bilan birga o'yinlarning turli shakllari (yolg'iz o'ynash, guruh o'yinlari) ularning psixologik ehtiyojlariga javob beradi. Bu jarayon bolalar uchun nafaqat qiziqarli, balki o'ta muhim ta'limiy vosita hisoblanadi.

Shuningdek, bola ilk bolalik davridan boshlab o'yin faoliyati orqali tevarak-atrofdagi odamlarning insoniy sifat va fazilatlari, ya'ni mehnatsevarlik, halollik, sofdillik, rostgo'ylik, rahmdillik va bu sifatlarning aksi bo'lmish ishyoqmaslik, vijdotsizlik,

ishyoqmaslik, yolg'onchilik va shular kabilarni o'ziga singdirib boradi. Keyinchalik bunday sifat va xususiyatlar kundalik hayotda mustahkamlanib odamning shaxsiy sifatlariga aylanib qoladi.

Ilk bolalik davrida o'yin faoliyati yosh o'sishi bilan asta-sekin takomillashib boradi. Bir yoshga to'lgan bolaning o'yinlari hali juda oddiy bo'ladi. Aslida, ular tom ma'noda o'yin bo'lmay, balki chinakam o'yinga tayyorgarlikdir. Bu yoshdagi bolalarning sodda o'yinlarini mashq o'yinlari, harakat o'yinlari, manipulatsiya, ya'ni timirskilash o'yinlari deb atash mumkin. Bunday o'yinlarida bola o'yinchoqlarni bir joydan ikkinchi joyga olib borib qo'yadi, mashinachalarni, aravachalarni yurgizib ko'radi, kubiklarni ustma-ust qilib taxlaydi va shu kabi harakatlarni bajaradi. Bunday o'yinlarda hali bola hayolini boyitadigan mazmun to'laligicha yo'q bo'ladi.

Bir yoshli va undan sal oshgan bolaning har xil harakatli o'yinlarida muvaffaqiyatsizlikka uchrashi, ko'zlagan ishini bajarishdagi noxush kechinmalar uning ruhiy dunyosida dastlabki jazava, ya'ni affektiv his-tuyg'uni yuzaga keltiradi. Shuningdek o'z faoliyatida uchraydigan ko'ngilsiz voqealarga shaxsiy munosabatini aks ettirishning yangi shakli ta'sirlanish, ya'ni reaksiyaga kirishishni tarkib toptiradi.

Bola ikki yoshga to'lgach, uning o'yinlarida jiddiy o'zgarish ro'y beradi. Bolaning o'yinlariga endi taqlidiy harakatlar qo'shiladi. Bola kattalardan ko'rganlarini o'yinda taqlidan takrorlay boshlaydi. Bu davrda bola mashinasini u yoqdan bu yoqqa siljitibgina qolmay, haydovchilarning harakatlarini bajaradi.. Mashina ovozigacha taqlid qilib ovoz chiqaradi, mashinada yuk tashiydi va hokazo. Qiz bolalar esa bu yoshda qo'g'irchoqlarini yuvintiradi, ovqatlantiradi, uxlatadi, jazolaydi. Bolaning bunday o'yinlarida endi tiklovchi hayolning yuzaga kela boshlaganini ko'ramiz.

Bola uch yoshga to'lish oldidan rollarga bo'lib o'ynaladigan o'yinlar ham pado bo'la boshlaydi. Ular o'yinlarda rollarni taqsimlab oladilar va o'zlariga berilgan rollarni mahirlik bilan bajarishga intiladilar. Ana shunday rol o'yin faoliyatlari orqali bolada ijodiy hayol kurtaklari ham asta-sekin yuzaga kela boshlaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'yin faoliyati bolaning psixik rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'yin narsa va hodisalarning mazmunini bolaning o'z tajribasida bilib olishga, mazkur mazmunlarni ishlata bilishga mashq qildiradi. O'yin faoliyatida bola ijtimoiy voqelikni taqlid, rol orqali ijro etishga harakat qiladi va shu yo'sinda atrof-muhit to'g'risidagi ijtimoiy turmushdagi shaxslararo munosabatlarni o'zlashtirib boradi. Shu bilan birga, o'yin bolaning dunyoqarashini shakllantirish va jamiyatda muvaffaqiyatli o'rnatishida muhim vosita hisoblanadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib bolalarning o'yin faoliyatini samarali tashkil etish uchun ota-onalarga quyidagi tavsiyalarni berib o'tishni lozim deb topdik.

Tavsiyalarimiz, o'yin faoliyati ilk bolalik davridagi bolaning psixik rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega ekanligini e'tiborga olib, bolalarning o'yinlarini tashkil qilishga, ularga o'yinchoqlarni tanlab berishga katta ahamiyat bilan qarash kerak. Bu

yoshdagi bolalarning o'yinchoqlari anchagina yirik, rangdor, qimirlaydigan, ya'ni bolalarning e'tiborini o'ziga jalb qiladigan, shuningdek, sinmaydigan, yengil va oson yuviladigan bo'lishi kerak. Bunday o'yinchoqlar bolada katta qiziqish uyg'otadi va u o'yinni samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Z.Nishanova, G.Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. –T: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi “Adabiyot jamg'armasi” nashriyoti, 2006.
2. S.X.Jalilova, S.M.Aripova. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta ta'lim vazirligi; O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi. –Toshkent: “Faylasuflar” nashriyoti, 2017.
3. Xasanova S.G. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. O'quv qo'llanma. Andijon // 2022.

O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining yaratilishi tarixi

Namangan to'qimachi - sanoat instituti
Ijtimoiy-iqtisodiy va sport kafedrasida tarix fani asistenti:
Sultanova Maxfirat Akramjon qizi

Konstitutsiya (lotincha “Constitution” – tuzilish, to'z uk) – davlatning Asosiy qonuni. U davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirilish tartibi, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va shaxsning o'zaro munosabatlari, shuningdek, sud tizimini hamda davlat va jamiyatning o'zaro munosabatlarini belgilab beradi.

“Konstitutsiya” atamasi Qadimgi Rimdayoq ma'lum bo'lgan (imperator Konstitutsiyasi deb atalgan qonun). Amir Temur “TO'z uklar”i Sharq va Osiyo mamlakatlari sivilizatsiyasiga xos alohida shakldagi konstitutsiyaviy hujjat xususiyatiga ega bo'lgan. U shariat qonunlari bilan bir qatorda Markaziy Osiyo mintaqasi xalqlari taqdiriga kuchli ta'sir o'tkazgan.

Avvalambor, konstitutsiyaviy “bino”ni qurishda uch ming yillik milliy davlatchilik tajribasiga tayanilgan. Bugungi O'zbekiston qadimgi Xorazm va So'g'diyona, Qoraxoniylar, Xorazmshohlar, Amir Temur va Temuriylar, o'zbek xonliklari, ma'rifatparvar ajdodlarimiz, xalqimizning tarixiy an'analari va uning mustaqil davlat haqidagi ko'p asrli orzusini mujassam etgan.

Qolaversa, manfaatlarimiz va intilishlarimizdan kelib chiqqan holda, Asosiy Qonunimiz Sharq va G'arb, Janub va Shimolning 97 ta mamlakati to'plagan ilg'or konstitutsiyaviy tajribani hisobga olib yaratilgan.

Bunday xujjatlar jumlasiga 1215 yilda Angliyada qabul qilingan «Erkinliklarning buyuk Hartiyasi», 1679 yilgi «Xabeas korpus akt» («Habeas Corpus Act») va boshqa bir kator xujjatlar kiradi. Yuqorida sanab utilgan xujjatlar xozirgi kunda xam Buyuk Britaniyada amaldagi konstitusiyaviy xujjat xisoblanadi.

Shunday qilib, konstitusiyaviy huquq Uzoq tarixiy vaqt davomida vujudga kelgan.

Oliy Kengash qarori bilan 1990 yil 21 iyun kuni O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov raisligida davlat arboblari, deputatlar, mutaxassislardan iborat 64 nafar a'zoni o'zida jamlagan Konstitusiyaviy komissiya tuzildi va Konstitusiya loyihasi ana shu komissiya tomonidan 2 yildan ortiq vaqt mobaynida tayyorlandi. Konstitusiyaviy komissiya 1992 yil 8 sentyabrda Konstitusiya loyihasini umumxalq muhokamasi uchun e'lon qildi. Ushbu yig'ilishda loyihani oxiriga etkazish va tahrir qilish uchun ishchi guruh tuzildi. Yangi Konstitusiyaning birinchi loyihasi 1992 yil 26 sentyabr kuni tayyor bo'ldi va shu kuni matbuotda chop etildi.

Loyiha e'lon qilingach, uning umumxalq muhokamasi 1992 yilning sentyabr oyi oxiridan dekabr oyi boshlarigacha davom etib, Konstitusiyaviy komissiyaga fikr-mulohazalar bildirilgan 600 taga yaqin xat kelib tushdi. Respublika matbuotining o'zida Konstitusiya loyihasiga bag'ishlangan yuzdan ortiq materiallar e'lon qilindi. Fuqarolarimiz bildirgan takliflar soni 5 mingdan oshib ketdi.

Konstitusiya loyihasi o'tkazilgan muokamalar davomida kelib tushgan takliflar asosida ancha tuzatildi va qayta ishlandi.

So'ngra, 1992 yil 21 noyabrda umumxalq muhokamasini davom ettirish uchun Konstitusiya loyihasi ikkinchi marta gazetalarda chop etildi.

Konstitusiyaviy komissiya tomonidan 1992 yil 6 dekabrda Konstitusiya loyihasi oxirgi marta muhokama etildi.

Konstitusiya 97 ta mamlakatning ilg'or konstitusiyaviy tajribasini hisobga olib yaratildi. Bunda jahon konstitusiyaviy tajribasining bir qator ilg'or jihatlarini hisobga olindi. Konstitusiya loyihasi Birlashgan Millatlar tashkiloti, Evropada xavfsizlik va hamkorlik kengashi kabi nufuzli xalqaro tashkilotlar va AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya kabi demokratik davlatlar mutaxassislarining sinchkov ekspertizasidan o'tdi.

Ayniqsa, Konstitusiya loyihasining umumxalq muhokamasi O'zbekiston xalqining xohish-irodasini aniqlash hamda juda boy material to'plash imkonini berdi. Ushbu material chuqur va har tomonlama o'rganib chiqildi, umumlashtirildi va xalqning umumiy irodasi shaklida o'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o'n birinchi sessiyasi muhokamasiga kiritildi.

Oliy Kengash sessiyasiga muhokama qilish uchun kiritilgan Konstitusiya loyihasiga 80 ga yaqin o'zgarishlar, qo'shimchalar taklif etildi va aniqliklar kiritildi.

Deputatlar tomonidan loyiha moddama-modda muhokama qilinib, unga yana bir qator o'zgartishlar kiritilgach, 1992 yil 8 dekabr kuni Bosh Qomusimiz qabul qilindi. Shu kundan e'tiboran, 8 dekabr – umumxalq bayrami deb e'lon qilindi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi muqaddima, 6 bo'lim, 26 bob, 128 moddadan iborat bo'lgan.

Shunday qilib, O'zbekiston o'z mustaqilligini e'lon qilgan sanadan e'tiboran dunyo sahnida yangi, suveren davlat qaror topgan bo'lsa, birinchi Konstitusiyamiz qabul qilingan kuni davlatimiz yangidan tug'ildi, haqiqiy mustaqilligimizga mustahkam huquqiy poydevor qo'yildi.

"Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi davlatchilik, ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va sud-huquq sohalarini bundan keyin ham barqaror rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratdi". Ushbu haqqoniy e'tirof O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2023 yil 16 noyabrda imzolagan "O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi kuni bayramiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida"gi farmoyishda alohida ta'kidlandi.

Mamlakatimizda 2023 yil 30 aprel kuni o'tkazilgan referendumda ishtirok etgan fuqarolarning 90,21 foizi yangi tahrirdagi Konstitusiyamizni yoqlab ovoz bergani ham bu fikrni yaqqol tasdiqlaydi, shu bilan bir qatorda, Bosh qomusimizda xalqimizning yangi O'zbekistonni barpo etish bo'yicha orzu-umidlari va intilishlari o'z aksini topganini ifoda etadi.

O'zbekiston Respublikasining Yangi tahrirdagi Konstitusiyasi muqaddima, 6 bo'lim, 27 bob, 155 moddadan iborat bo'ldi.

Xalq — davlat hokimiyatining birdan-bir manbai

O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining avvalgi tahriri 1992 yil 8 dekabrda O'zbekiston xalqining vakolatli vakillari bo'lmish parlament a'zolari, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputatlari tomonidan qabul qilinganini bilamiz. Bundan farqli o'laroq, mamlakatimiz asosiy Qonunining yangi tahriri bevosita umumxalq referendumida — to'g'ridan-to'g'ri ovoz berish yo'li bilan qabul qilindi. Shu ma'noda, yangi tahrirdagi O'zbekiston Konstitusiyasining haqiqiy muallifi xalqning o'zidir. Fuqarolarning xohish-irodasi esa islohotlarning manbai va harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Yangi tahrirdagi Konstitusiya 7-moddasi birinchi bandida "Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbai", degan norma belgilab qo'yilgan. Bu norma timsolida O'zbekiston Respublikasida jahon miqyosida umume'tirof etilgan xalq hokimiyatchiligi printsiipi, ya'ni xalq suverenitetning tashuvchisi va davlat hokimiyatining yagona manbai ekanini anglatuvchi tamoyil mustahkamlab qo'yilgan.

Shundan kelib chiqib, keyingi yillarda mamlakatimizda yangi O'zbekiston — inson sha'ni va qadr-qimmati, huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari oliy qadriyat hisoblangan davlat bo'lishi; xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat

qilishi; "odamlar tashvishi bilan yashash", xalqimizning qonuniy talab-istaklari va xohish-irodasini ro'yobga chiqarish davlat organlari faoliyatini baholashning eng muhim mezoniga aylanishi; barcha muhim qarorlar aholi ishtirokida, fuqarolik jamiyati institutlari bilan maslahatlashuv asosida qabul qilinishi kabi printsiplarni va g'oyalarni hayotga tatbiq etishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Yangi tahrirdagi Konstitusiyamiz dunyoviy davlat, ochiq va adolatli jamiyat qurish, unda tenglik va teng huquqlilik printsiplarini hayotga tatbiq etish, fuqarolar, ayniqsa, ayollar va bolalar huquqlarini kamsitmaslik g'oyalariga asoslanadi. Bunda yurtimizda inson huquqlari madaniyati tobora yuksalayotgani, inson hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatiga hurmat ruhi shakllanayotgani alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Konstitusiyasining g'oya va normalarida xalqimizning ko'p asrlik tajriba va ma'naviy qadriyatlari, boy tarixiy-huquqiy merosi aks ettirilgani uning hayotiyligining kafolatidir.

Shu bilan birga, asosiy Qonunimiz ko'plab demokratik davlatlarda konstitusiyaviy qurilish sohasidagi ilg'or tajribaning eng yaxshi jihatlarini, inson huquqlari umumjahon deklarasiyasining umume'tirof etilgan normalari hamda mazkur sohadagi boshqa xalqaro hujjatlarga asoslangan inson huquq va manfaatlari, erkinligini ta'minlash va himoya qilish mexanizmini o'zida mujassam etgan.

Konstitusiyaning qabul qilinishi ijtimoiy va davlat qurilishining barcha jabhalaridagi munosabatlarni, milliy qonunchiligimizning barcha sohalarini tartibga soluvchi aniq huquqiy tizimni tashkil etdi.

Fizika fanini o'qitishning an'anaviy metodlari

Andijon davlat universiteti
Madumarov Shodon

Annotatsiya: Fizika fanini o'qitishda an'anaviy metodlarning o'rni va xususiyatlari yoritiladi. Ma'ruza (lektsiya) usuli, amaliy mashg'ulotlar va laboratoriya ishlari misolida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Muallif an'anaviy metodlarning uzoq tarixiy tajribaga ega ekanligi, izchillik va aniqlikni ta'minlashi, biroq bugungi kunda o'quvchilarning faol o'rganish, ijodkorlik va mustaqil kashf qilish imkoniyatlarini kengaytirish zaruriyati ortib borayotganini ta'kidlaydi. Ushbu metodlarni zamonaviy texnologiyalar va interfaol pedagogik yondashuvlar bilan integratsiya qilish fizika fanini yanada samarali o'qitishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: An'anaviy metodlar, ma'ruza (lektsiya), amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishi, nazariy va amaliy kompetensiyalar, Nyutonning ikkinchi qonuni, yorug'lik sinishi, Integratsiya, izchillik va aniqlik, ijodkorlik va mustaqil o'rganish.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и особенности традиционных методов преподавания физики. На примере лекционного метода, практических занятий и лабораторных работ показано, как наряду с

теоретическими знаниями формируются практические навыки. Автор отмечает, что хотя традиционные методы имеют богатую историческую базу и обеспечивают систематичность и точность, в современных условиях возрастает необходимость расширения возможностей учащихся для активного обучения, творчества и самостоятельных открытий. Интеграция данных методов с современными технологиями и интерактивными педагогическими подходами способствует более эффективному преподаванию физики.

Ключевые слова: Традиционные методы, лекция, практические занятия, лабораторная работа, теоретические и практические компетенции, второй закон Ньютона, преломление света, интеграция, систематичность и точность, творчество и самостоятельное обучение.

Abstract: The role and characteristics of traditional methods in teaching physics. Using lectures, practical classes, and laboratory work as examples, it highlights how practical skills are developed alongside theoretical knowledge. The author points out that while traditional methods have a long-standing history, ensuring systematicity and accuracy, today's educational environment increasingly requires active learning, creativity, and independent exploration. Integrating these approaches with modern technologies and interactive pedagogical methods can lead to more effective physics instruction.

Keywords: Traditional methods, Lecture, Practical classes, Laboratory work, Theoretical and practical competencies, Newton's second law, Refraction of light, Integration, Systematicity and accuracy, Creativity and independent learning

Fizika fanini o'qitish jarayoni uzoq yillar davomida an'anaviy metodlarga tayangan holda olib borildi. Ushbu metodlar o'quvchilarga mustahkam nazariy bilim berish, ilmiy tushunchalarni asoslab berish va muntazam amaliy misollar yechish orqali puxta tayyorgarlik ko'rish imkoniyatini yaratgan. An'anaviy metodlar, asosan, ustozning asosiy bilim beruvchi sifatidagi roliga, o'quvchi esa ma'lumotni qabul qiluvchi mavqeiga tayanadi. Bunday tizimda ta'lim jarayoni belgilangan reja, darslik va qo'llanmalar asosida izchillik bilan tashkil etiladi.

Ma'ruza (lektsiya) usuli: Fizika darslarida nazariy ma'ruza shakli o'qituvchining sinf oldida turib, mavzuga oid ilmiy tushunchalarni bayon qilishidan iborat. Masalan, o'qituvchi "Nyutonning ikkinchi qonuni" mavzusini tushuntirishda, avvalo kuch, massa, tezlanish kabi fizik kattaliklarning ta'rifini beradi, so'ngra matematik ifodalar yordamida kuch va tezlanish orasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Shundan keyin u real misollar keltiradi: "Agar 5 kg massaga ega jisqqa 10 N kuch ta'sir qilsa, bu jismning tezlanishi qanday bo'ladi?" degan savol atrofida ma'ruzada bayon etilgan formulasini qo'llab, o'quvchilarga misol yechib ko'rsatadi. Bu jarayon to'liq reja asosida, izchil tarzda o'tkaziladi va o'quvchilar belgilangan mavzuni bosqichma-bosqich o'zlashtirishadi. Shuningdek, ma'ruzachi ilmiy terminlarni – masalan, "Kuch", "Inersiya" yoki "Tortishish kuchi" – aniq va mantiqiy izohlar bilan tushuntiradi, fizik qonunlarning haqiqiy hayotdagi ko'rinishlarini keltiradi. Natijada, mavzu haqida yaxlit tasavvur shakllanadi.

Nyutonning ikkinchi qonuniga ko'ra, jismga ta'sir etuvchi kuch (F) uning massasi (m) va tezlanishining (a) ko'paytmasiga teng:

$$F=m \cdot a$$

Bu yerda F – kuch (Nyutonlarda ifodalanadi),

m – jismning massasi (kilogrammlarda ifodalanadi),

a – jismning tezlanishi (metr/sekund² da ifodalanadi).

O'qituvchi shu formula yordamida kuch, massa va tezlanish o'zaro qanday bog'liqligini ko'rsatib beradi. Shuningdek, kuchning yo'nalishi tezlanish yo'nalishi bilan bir xil bo'lishi, inersiya hodisasida esa jismga ta'sir etuvchi kuch bo'lmasa, tezlanish nolga tengligi tushuntiriladi.

Tortishish kuchi jismning massasi va Yerning erkin tushish tezlanishi ($g \approx 9,8 \text{ m/s}^2$) orqali aniqlanadi:

$$F_g = m \cdot g$$

Bu qonun real hayotda og'irlik, bosim kabi hodisalarga taalluqli ekani, jismlarning Yerga tortilishi, erkin tushish hodisalari misolida alohida izohlab beriladi.

Ma'ruza metodining afzalligi shundaki, o'quvchilar nazariya va masalalar yechimi haqida bir tizimda, reja asosida ma'lumot olishadi. Masalan, o'qituvchi darsni ikki qismga bo'lishi mumkin: avval nazariy tushuntirish, so'ngra misollar bilan ko'rsatma. Bunda murakkab masalalar qanday bosqichlarda yechilishi, qanday formula yoki teorema qayerda qo'llanishi kerakligi tartibli ravishda tushuntiriladi. Masalan, "Agar ikkita kuch o'zaro perpendikulyar yo'nalishda jismga ta'sir qilsa, uning umumiy tezlanishini qanday topamiz?" degan masala yechilishi davomida vektorlarni qo'shish metodlari, Pitagor teoremasi yoki kosinus teoremasidan foydalanish ketma-ketligi birma-bir ko'rsatiladi. Shu asnoda o'quvchilar nazariy qoidalarni aniq misollar orqali mustahkamlashadi.

Biroq ma'ruza jarayonida o'quvchilarning faol ishtiroki cheklanishi mumkin. Odatda, savol-javob yoki interfaol muhokama asosan dars oxirida o'tkaziladi, bu esa ko'pincha qisqa vaqt bilan cheklanadi. Ayrim o'quvchilar passiv tinglovchi bo'lib qolishi, zerikishi yoki o'zida paydo bo'lgan savollarni darhol berolmasligi kuzatilishi mumkin. Masalan, ustoz Nyuton qonunlarini tushuntirayotganda, bir nafar o'quvchi samolyotning parvozi, episkin kuchlar yoki aerodinamika haqidagi savollarni berishni xohlar, lekin mavzu rejasiga zid kelmasligi uchun yoki dars vaqti chegaralanganligi sababli shu zahoti savol berish imkoni bo'lmasligi ehtimoli mavjud. Bunda o'quvchi o'z qiziquvchanligini to'liq qondira olmay, passiv pozitsiyada qolib ketadi. Shu sababli, ma'ruza metodi aniq reja va izchillikni ta'minlagani holda, interfaol muloqot va ijodiy fikrlashni kamroq rag'batlantirishi uning asosiy cheklovlaridan biri sanaladi.

Amaliy mashg'ulotlar va laboratoriya ishi: An'anaviy metodlarda laboratoriya ishlarini o'tkazish, tajribalarni aniq ko'rsatish va standart vositalar yordamida o'lchovlar qilish fizika darslarining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonda o'quvchilar real uskunalar va moddiy vositalar bilan ishlash tajribasiga ega bo'ladi, tajribalar orqali qonuniyatlarni o'z ko'zlari bilan kuzatib, amaliy ravishda isbotlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Misol uchun, linzalar bilan ishlashda o'quvchilar linzaning turli masofalardagi holatlarini sinab ko'rish orqali tasvirning aniqligini kuzatib, fokus masofasini o'lchashadi. Bunda d, d' va f kabi kattaliklarni aniqlash. Ma'ruza va amaliy mashg'ulotni uyg'unlashtirish maqsadida

$\frac{1}{f} = \frac{1}{d} + \frac{1}{d'}$ formulasi qo'llanadi. Shu tariqa ular nazariyada bilgan qonuniyatlarini amalda sinab ko'rib, o'rtacha qiymatlarni jadvalga yozish orqali xulosa qilishadi.

Yorug'lik sinishi qonunini tekshirish laboratoriya ishlaridan yana biri bo'lib, masalan, o'quvchilar suv yoki shisha singari muhitlar yordamida sinish burchagini o'lchashadi. Transportir yoki burchak o'lchagich bilan kirish va sinish burchaklarini aniqlab, Snell qonuniga asoslanib $n_1 \sin(\alpha) = n_2 \sin(\beta)$ munosabatini tasdiqlaydilar.

Shunda ular turli muhitlarda yorug'lik tezligini qanday o'zgarishi, sinish burchagi turlicha bo'lishi va bu holatni nazariy jabhada qanday tushuntirish mumkinligini amaliy ravishda o'zlashtiradilar. Yoki Nyutonning ikkinchi qonunini sinab ko'rish jarayonida o'quvchilar turli massali jismlarga belgilangan kuchni ta'sir etib, uning tezlanishini o'lchab, $F = m \cdot a$ qonuniyatini tajriba orqali isbotlashadi. Shu tariqa ular kuch ortishi bilan tezlanish ham ortishini yoki massa oshgan sari tezlanish kamayishini o'z ko'zlari bilan kuzatishadi.

Mazkur laboratoriya ishlarining eng katta afzalligi shundaki, nazariy ma'lumotlar real jihozlar, real vaqt va haqiqiy o'lchovlar bilan sinab ko'riladi. Bunda o'quvchilar aniq masalalar yechish, asbob-uskunalar bilan ishlash, natijalarni qayd etish va tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Biroq moddiy-texnik baza yetarlicha rivojlanmagan bo'lsa yoki jihozlar soni cheklangan bo'lsa, barcha o'quvchilarni teng jalb qilish har doim ham oson bo'lmaydi. Yuqori kuchlanish bilan ishlash yoki xavfli moddalarni qo'llash talab etiladigan tajribalar xavfsizlik qoidalariga rioya qilish bilan bog'liq bo'lib, ba'zan tajriba to'liq amalga oshmasligi yoki shu sababli cheklanib qolishi mumkin.

Shunday bo'lsa-da, an'anaviy laboratoriya ishlarining o'quvchilarga beradigan foydasi katta. Ular ilmiy izlanish, kuzatuv, amaliy natijalarni o'lchash, hisob-kitob qilish va xulosa chiqarish jarayonlarini o'zlashtiradi. Aynan shu amaliy faoliyat orqali o'quvchilar ilm-fanni "jonli" ko'rib, nazariy qonuniyatlar hayotda qanday ko'rinishga ega ekanini yaxshi tushunib oladilar. Bu esa ularning mustaqil fikrlash, analitik xulosa qilish, nazariy bilimlarni ijodiy tatbiq etish kabi kompetensiyalarini rivojlantirish uchun samarali muhit yaratadi.

An'anaviy metodlar uzoq tarixga ega bo'lib, ulardan foydalanish samaradorligi ko'p marotaba tasdiqlangan. Ular o'quvchilarni izchil va reja asosida o'qitish, qat'iy tartibda nazariy bilimlarni berish hamda amaliy mashg'ulotlarni aniq ko'rsatmalar bilan o'tkazish imkoniyatini yaratadi. Biroq zamonaviy ta'limda shunchaki takrorlash va tinglashdan ziyodroq, o'quvchilarning faol ishtiroki, ijodiy izlanishi, muammoli vazifalar, jamoaviy projektlar va raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali yangi ko'nikmalar hosil qilish zarurati kuchayib borayapti. Shu sabab, an'anaviy metodlarni inkor etmasdan, balki ularni yangi texnologiya va pedagogik yondashuvlar bilan integratsiya qilish orqali har bir fanning, jumladan, fizika fanining o'qitilishi sifatini yana-da oshirish mumkin. Natijada o'quvchilar nafaqat nazariy bilimlarga, balki real hayotdagi murakkab masalalar yechimida qo'llashga yordam beradigan keng ko'lamlı kompetensiyalarga ega bo'ladilar.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdulkarimov I. N. (2019). Pedagogik texnologiyalar va innovatsion ta'lim metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.

2. Seymour E. (2002). The New Science Teacher: Using Best Practices and Teaching Strategies in the Physics Classroom. Princeton University Press.
3. Raimqulov N. (2020). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: “Fan va ta’lim” nashriyoti.
4. Mamatxunov, Y., & Abduvaliyev, Q. M. (2022). Prospects for the Use of SWOT Analysis in the Development of Creative Abilities of Students of Physics in Secondary Educational Institutions. ISSN: 2776-0979.
5. Hasanov A. A. (2021). Elektron ta’lim texnologiyalari va masofaviy o’qitish tizimlari. Pedagogika jurnali, 2(1), 35–42.
6. Polat E. S. (2014). Innovatsion pedagogik texnologiyalar va o’qitish metodlari. Pedagogik innovatsiyalar to’plami, 3(5), 12–27.
7. Mamatohunov, Y., & Rakhmatulina, R. (2019). Methodology for Organizing Educational and Methodological Activities of Students in the Process of Forming Students' Independence in Physics Lessons. European Journal of Research and Reflection in Education Sciences, 7.
8. Bruner J. S. (1961). The Act of Discovery. Harvard Educational Review, 31(1), 21–32.
9. De Jong T., Linn M. C., & Zacharia Z. C. (2013). Physical and Virtual Laboratories in Science and Engineering Education. Science, 340(6130), 305–308.

Pedagogik yondashuvning proaktiv mohiyati

Andijon davlat universiteti
 “Umumiy fizika” mustaqil izlanuvchi
Qodirova Nazokat Zokirjonovna

Annotatsiya: Ushbu maqola proaktiv yondashuvning nazariy asoslari va pedagogik tamoyillariga bag‘ishlangan. Mualliflar ta’lim jarayonida tanqidiy, ijodiy va mas’uliyatli fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun proaktiv yondashuvning ahamiyatini tahlil qiladi. Kognitiv rivojlanish nazariyasi, reflektiv pedagogika va kompetensiyaga asoslangan yondashuv maqolaning asosiy tamoyillari sifatida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: proaktiv yondashuv, reflektiv pedagogika, kognitiv rivojlanish, tanqidiy fikrlash, gamifikatsiya, loyiha asosidagi o’qitish.

Zamonaviy ta’lim jarayoni o’quvchilarning tanqidiy, ijodiy va mas’uliyatli fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishni ta’minlashga qaratilgan. Bunda innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Proaktiv yondashuv shunday usullardan biri bo‘lib, u ta’lim jarayonida oldindan vaziyatlarni tahlil qilish va muammolarga yechim topish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan. Proaktiv yondashuvning mohiyati shundaki, u ta’lim jarayonida o’quvchilarning bilim olishga bo‘lgan faolligini oshirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv orqali o’quvchilar real hayotiy vaziyatlarni oldindan tahlil qilish va ularga javob berish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu yondashuv o’quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi, chunki u muammolarni hal qilish jarayonida yangi g‘oyalarni ishlab chiqishga qaratilgan. Proaktiv metodika faqat o’qituvchining

tashabbusi bilan cheklanmay, balki o'quvchilarni ham faol o'yinchi sifatida ta'lim jarayoniga jalb qiladi.

Nazariy asoslar: Proaktiv yondashuv zamonaviy pedagogikaning dolzarb tamoyillaridan biri bo'lib, u ta'lim jarayonida o'quvchilarning faolligini oshirish va ularni amaliy muammolarni hal qilishga tayyorlashni ta'minlaydi. Ushbu yondashuv bir qator ilmiy nazariyalar va tamoyillar asosida rivojlangan.

Reflektiv pedagogika va uning ta'lim jarayonidagi o'rni bo'yicha katta hissa qo'shgan. V.A. Slastenin reflektivlikni ta'lim jarayonining ajralmas qismi deb hisoblaydi. Uning fikricha, reflektiv yondashuv yordamida o'quvchilar o'z bilish faoliyatlarini nazorat qiladi va rivojlantiradi, bu esa o'z-o'zini tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Proaktiv yondashuv reflektiv pedagogikaning asoslariga tayanib, o'quvchilarning bilim olish jarayonida faolligini oshiradi. Ushbu yondashuv o'quvchilarda nafaqat o'z bilimlarini tahlil qilish, balki ta'lim jarayonidagi kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Bu jarayonda o'quvchilar o'z bilimlarini chuqurroq anglaydilar va ularni amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini rivojlantiradilar.

Reflektiv pedagogika yordamida proaktiv yondashuv o'quvchilarni o'z bilimlarini faqat nazariy darajada emas, balki amaliyotda qo'llashga o'rgatadi. Bu esa o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va samarali yechimlar ishlab chiqish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu sababli, reflektiv pedagogika va proaktiv yondashuv o'zaro bir-birini to'ldiruvchi tamoyillar sifatida ta'lim tizimida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv esa proaktiv metodikaning eng muhim jihatlaridan biridir. Bu yondashuv o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishni va ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashni ta'minlaydi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv proaktiv metodikaning asosiy maqsadi hisoblanadi, chunki u o'quvchilarda ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish va mas'uliyatli qaror qabul qilish kabi qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Amaliy qo'llanilishi: Proaktiv yondashuvni amalda qo'llashda samarali metodik usullar keng qo'llaniladi. Ushbu yondashuvning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ta'lim jarayonini oldindan rejalashtirish va o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan vaziyatlarni tayyorlashga bog'liq.

Loyiha asosidagi o'qitish proaktiv yondashuvning yana bir samarali metodidir. Ushbu usul o'quvchilarning real hayotiy muammolarni hal qilish bo'yicha tadqiqot loyihalarini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Masalan, ekologik muammolarni o'rganish, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish yoki mahalliy jamiyat muammolarini hal qilish kabi loyihalar orqali o'quvchilar amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi. Loyiha asosidagi o'qitish o'quvchilarga mustaqil ishni tashkil qilish, ma'lumot yig'ish va tahlil qilish hamda ijodiy yechimlar ishlab chiqish imkonini beradi.

Case-study esa o'quvchilarning real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish va ularga yechim topishga yo'naltirilgan metoddir. Ushbu usul yordamida o'quvchilar real hayotdagi muammolarni o'rganadi va ularga samarali yechimlarni topish ustida ishlaydi. Case-study nafaqat o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi, balki ularni jamoaviy ishlashga ham o'rgatadi. Misol sifatida o'quvchilarni ekologik muammolarni

hal qilish bo'yicha amaliy mashg'ulotlarga jalb qilish yoki ijtimoiy masalalarni muhokama qilish keltirilishi mumkin.

Proaktiv yondashuv ekologik ta'lim jarayonida katta ahamiyat kasb etadi. U o'quvchilarda ekologik mas'uliyatni shakllantirish va ularni barqaror rivojlanish masalalariga jalb qilish uchun samarali vositadir. Bu metodika orqali o'quvchilar ekologik muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradilar va atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantiradilar. Raqamli texnologiyalar yordamida ekologik ta'lim jarayonini takomillashtirish proaktiv metodikaning yanada samaradorligini oshiradi. Virtual laboratoriyalar va ekologik simulyatsiyalar yordamida o'quvchilar atrof-muhit bilan bog'liq masalalarni o'rganib, ularga amaliy yechimlar topishni o'rganadilar.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Джон Дьюи "Опыт и образование" — М.: Педагогика, 1986.
2. Сластенин, В.А. "Педагогика: инновационные подходы" — М.: Академия, 2004.
3. Бондаревская, Е.В. "Личностно-ориентированное образование: концепции и технологии" — Ростов-на-Дону: Феникс, 1997.
4. Кузьмина, Н.В. "Методы педагогического исследования" — М.: Просвещение, 1989.

Ekologik ta'limning zamonaviy innavatsion yondashuvlari

Andijon davlat universiteti
"Umumiy fizika" mustaqil izlanuvchi
Qodirova Nazokat Zokirjonovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada ekologik ta'limning mazmuni va vazifalari proaktiv yondashuv asosida tahlil qilinadi. Ekologik bilimlar, ko'nikmalar va qadriyatlarni shakllantirish orqali o'quvchilarning ekologik ongini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: ekologik ta'lim, proaktiv yondashuv, gamifikatsiya, loyiha asosidagi o'qitish, case-study, ekologik ong.

Ekologik ta'limning mazmuni ekologik bilimlar, ko'nikmalar, qadriyatlar va madaniyatni shakllantirishdan iborat. Ekologik bilimlar o'quvchilarga atrof-muhitning murakkab tizimlari, global ekologik muammolar va barqaror rivojlanish tamoyillari haqida bilim berishga qaratilgan. Masalan, o'quvchilar o'rmonlarning kesilishi, iqlim o'zgarishi yoki suv resurslarining ifloslanishi kabi masalalarni o'rganadilar. Ekologik ko'nikmalar esa amaliy harakatlarga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarni chiqindilarni qayta ishlash, energiyani tejash yoki suvni tejamkorlik bilan ishlatish kabi faoliyatlarga jalb qiladi. Ekologik qadriyatlar orqali o'quvchilarda tabiatga mas'uliyatli munosabat shakllantiriladi va ularni tabiatni himoya qilishga undovchi faoliyatlarga jalb etadi.

Ekologik ta'limning asosiy vazifalari o'quvchilarda ekologik ongni shakllantirish, ekologik muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish, amaliy faoliyatni rag'batlantirish va barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan dunyoqarashni

yaratishdan iborat. Ushbu vazifalarni amalga oshirish orqali o'quvchilar ekologik masalalarga chuqurroq kirib boradilar va ularni hal qilish bo'yicha mas'uliyatni o'z zimmlariga olishga tayyorlanadilar. Masalan, o'quvchilar mahalliy ekologik muammolarni aniqlash va ularga innovatsion yechimlar taklif qilish kabi loyihalarda qatnashishlari mumkin.

Proaktiv yondashuv ekologik ta'limning samaradorligini oshirishda asosiy vositalardan biridir. Ushbu yondashuv o'quvchilarning ekologik masalalarga faol munosabatini shakllantiradi va ularni oldindan tahlil qilish va yechim topishga yo'naltiradi. Proaktiv yondashuvning asosiy tamoyillari orasida darslarni oldindan rejalashtirish, o'quvchilarning faolligini oshirish, ijodkorlikni rag'batlantirish va refleksiya orqali o'z-o'zini baholash kabi yondashuvlar mavjud 1-jadvalda keltirilgan. Masalan, o'quvchilar gamifikatsiya orqali chiqindilarni ajratish yoki suvni tejashni o'yin shaklida o'rganishlari mumkin. Loyiha asosidagi o'qitishda esa o'quvchilar o'z hududlaridagi ekologik muammolarni aniqlash va ularni hal qilish bo'yicha loyiha ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Case-study orqali o'quvchilar real hayotdagi ekologik muammolarni o'rganib, ularga samarali yechim topishni o'rganadilar.

Tabiiy ekskursiyalar ekologik ta'limning yana bir samarali usuli bo'lib, o'quvchilarga atrof-muhitni bevosita kuzatish va amaliy faoliyat bilan shug'ullanish imkonini beradi. Masalan, o'quvchilar suv resurslarini kuzatib, ularning holatini baholash va ifloslanishning oldini olish bo'yicha tavsiyalar berishlari mumkin. Ushbu jarayon orqali o'quvchilar ekologik masalalarga nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham chuqur kirib boradilar.

Ekologik ta'limni proaktiv yondashuv asosida tashkil qilish o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini oshiradi, ularni ekologik muammolarni hal qilishga yo'naltiradi va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ushbu metodika nafaqat ekologik bilimlarni chuqurlashtirish, balki o'quvchilarda barqaror rivojlanishga hissa qo'shish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Proaktiv yondashuvning ta'lim jarayoniga kiritilishi nafaqat ta'limning samaradorligini oshiradi, balki kelajak avlodni ekologik muammolarga nisbatan mas'uliyatli yondashadigan shaxslar sifatida tarbiyalaydi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press.
2. Zimnyaya, I.A. (2004). *Klyuchevyye kompetentsii kak tselye osnovy kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii*. Moskva: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov..
3. Bondarevskaya, E.V. (1997). *Lichnostno-oriyentirovannoye obrazovaniye: kontseptsii i tekhnologii*. Rostov-na-Donu: Feniks.
4. Slastenin, V.A. (2004). *Pedagogika: Innovatsionnyye podkhody*. Moskva: Akademiya..
5. Bruner, J. (1960). *The Process of Education*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bygotsky, L.S. (1956). *Myshleniye i rech*. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR.

Ushbu asarda o'quvchilarning kognitiv rivojlanishi va ekologik masalalarga yondashuvi tahlil qilinadi.

6. Mamatohunov, Y., & Rakhmatulina, R. (2019). *Methodology for Organizing Educational and Methodological Activities of Students in the Process of Forming Students' Independence in Physics Lessons. European Journal of Research and Reflection in Education Sciences*, 7.

Fizika darslarida ekologik muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan ta'lim usullari haqida tadqiqot.

7. Ёўлдошев Ж.Ф., Усмонов С.А. (2004). *Педагогик технология асослари*. Тошкент: Ўқитувчи.

Mazkur asar pedagogik texnologiyalarni ekologik ta'lim jarayoniga tatbiq qilish bo'yicha qo'llanmani o'z ichiga oladi.

8. Хуторской, А.В. (2001). *Методология педагогической инноватики*. Москва: Педагогическое общество России.
Ekologik ta'limda innovatsion metodlarni qo'llash bo'yicha tavsiyalar.

Talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini oshirishdagi zamonaviy texnologiyalar: yangi o'zbekistondagi istiqbollar

“University Of Business And Science” nodavlat
oliy ta'lim muassasasi o'qituvchisi
Abdullayeva Asila Abdulxodiyevna

Annotatsiya: maqolada zamonaviy O'zbekiston kontekstida talabalar hamjamiyatining ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirish uchun qo'llaniladigan dolzarb texnika va innovatsiyalar o'rganiladi. Mualliflar zamonaviy texnologiyalarning talabalar o'rtasida ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish va mustahkamlashga ta'sirini, shuningdek, bu jarayonda virtual platformalar va onlayn ta'lim resurslarining rolini ko'rib chiqadilar. Maqolada boshqa mamlakatlarda qo'llanilayotgan muvaffaqiyatli amaliyotlar tahlil qilinib, ushbu yondashuvlarni yangi O'zbekiston ta'lim muhitiga samarali tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirish uchun ta'limda innovatsion usullardan foydalanish istiqbollarini tushunishni ta'minlaydi va zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida jamiyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: talabalarning ijtimoiy javobgarligi, ta'limning zamonaviy texnologiyalari, oliy ta'limdagi innovatsiyalar, yangi O'zbekiston, ta'lim amaliyoti va usullari, talabalarning jamiyat bilan o'zaro munosabatlari, ta'limni raqamlashtirish, talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirish strategiyalari, ta'lim platformalari va resurslari, ta'limda barqaror rivojlanish.

Kirish. Zamonaviy dunyoda texnologiyaning jadal rivojlanishi fonida talabalarning ijtimoiy javobgarligi tobora dolzarb mavzuga aylanib bormoqda. Innovatsion rivojlanish va modernizatsiyaga intilayotgan yangi O'zbekiston kontekstida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish mas'uliyatli va faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi[1]. Ushbu maqolada zamonaviy O'zbekiston sharoitida talabalarning

ijtimoiy mas'uliyatini oshirish uchun qanday texnologiyalardan foydalanish mumkinligini ko'rib chiqamiz. Onlayn platformalar talabalarga ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyatini beradi, bu ularga ijtimoiy muammolar va ularni hal qilishda faol ishtirok etishning ahamiyati haqidagi bilimlarini kengaytirishga imkon beradi[2]. Onlayn rejimda mavjud bo'lgan ijtimoiy javobgarlik kurslari talabalarga jamiyatdagi rolini tushunishga va ijtimoiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ijtimoiy medianing mashhurligi talabalarining e'tiborini ijtimoiy masalalarga jalb qilish uchun noyob imkoniyat yaratadi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshiriladigan ijtimoiy mas'uliyatni qo'llab-quvvatlash kampaniyalari talabalar auditoriyasini xayriya va ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etishga undash orqali samarali ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ko'ngillilarga bag'ishlangan mobil ilovalarni ishlab chiqish talabalarni ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishga undash uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin. Bunday ilovalar yaqin atrofdagi tadbirlar haqida ma'lumot berishi, ko'ngillilar guruhlarini muvofiqlashtirishi va ishtirokchilarning individual hissalarini kuzatishi mumkin. Ta'limda virtual haqiqatlarni qo'llash o'quvchilarga hissiy reaksiyalarni keltirib chiqaradigan immersiv stsenariylarni yaratish orqali ijtimoiy muammolarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Bu empatiyani rivojlantiradi va talabalarni jamiyatni yaxshilash bo'yicha turli tashabbuslarda faolroq ishtirok etishga undaydi.

Talabalarining ijtimoiy yutuqlarini kuzatish uchun elektron platformalarni joriy etish ularning ijtimoiy hayotga qo'shgan hissasini rag'batlantirish va tan olishning samarali usuli bo'lishi mumkin[3]. Nishonlar, sertifikatlar va reyting tizimlari ijtimoiy mas'uliyat sohasida sog'lom raqobatni yaratishga yordam beradi.

Zamonaviy jamiyat barcha a'zolarining e'tiborini va faol ishtirokini talab qiladigan bir qator ijtimoiy va ekologik muammolarga duch kelmoqda. Talaba yoshlar, millatning kelajagi, jamiyatning kelajagini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Texnologiyalarning jadal rivojlanishi sharoitida yangi O'zbekiston talabalari o'zlarining ijtimoiy mas'uliyatini oshirish uchun innovatsion yondashuvlardan foydalanish imkoniyatiga ega. Ushbu maqolada talabalarining ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirish uchun O'zbekiston universitetlarida zamonaviy texnologiyalarni qanday qilib samarali joriy etish mumkinligini ko'rib chiqamiz.

Talabalarining ijtimoiy mas'uliyatini targ'ib qilishning bir usuli bu tajriba va g'oyalarni almashish uchun elektron platformalarni yaratishdir. Forumlar, bloglar va ijtimoiy tarmoqlar ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan masalalarni muhokama qilish uchun ajoyib vosita bo'lib xizmat qiladi. Talabalar atrof-muhit, qashshoqlikka qarshi kurash, ta'lim va ijtimoiy mas'uliyatning boshqa jihatlari bo'yicha o'z fikrlarini bildirishlari mumkin. Ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha onlayn kurslar va ta'lim platformalarini yaratish talabalarga kerakli bilim va ko'nikmalarni egallashga yordam beradi[4]. Ular ijtimoiy muammolarni hal qilish usullarini o'rganishlari, barqarorlik masalalarini chuqur o'rganishlari, aloqa va etakchilik ko'nikmalarini o'rganishlari mumkin. Bunday ta'lim tashabbuslari talabalar uchun ijtimoiy jarayonlarga faolroq qo'shilish uchun turtki bo'lishi mumkin.

Mobil ilovalar ko'ngillilar faoliyatini tashkil qilishning qulay usulini taqdim etadi. Talabalar turli xil xayriya loyihalarida ishtirok etishlari, ijtimoiy mas'uliyat yangiliklarini kuzatib borishlari va elektron platformalar orqali boshqa ko'ngillilar bilan

muvoqilashtirishlari mumkin. Bunday ilovalar talabalarga jamoat tashabbuslarida o'z vaqtlari va kuchlaridan unumli foydalanishga yordam beradi. Virtual haqiqatlardan foydalanib, talabalarga muhtoj va muhtojlarning muammolarini yaxshiroq tushunishga yordam beradigan vaziyatlarni yaratish mumkin. Bu empatiya darajasini oshiradi va ijtimoiy muammolar haqida chuqurroq tushuncha hosil qiladi. Bunday texnologiyalar madaniyatlararo hamkorlik ko'nikmalarini o'rgatish va turli jamoalar talabalarini bir-biriga yaqinlashtirish uchun ham ishlatilishi mumkin.

Zamonaviy texnologiyalar yangi O'zbekistonda talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish uchun noyob imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron platformalar, ta'lim va ko'ngillilar ilovalari va virtual haqiqatlar talabalar hamjamiyatining fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda kuchli vosita bo'lishi mumkin. Ushbu texnologiyalarning o'quv jarayoniga qo'shilishi kelajak muammolarini hal qilishga tayyor bo'lgan ijtimoiy mas'uliyatli rahbarlarni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi.

Xulosa. Zamonaviy texnologiyalar yangi O'zbekistonda talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish uchun noyob imkoniyatlar yaratmoqda. Ular nafaqat ta'limni yanada qulayroq qilish, balki talabalarni ijtimoiy va xayriya loyihalariga faol jalb qilish, faol va mas'uliyatli fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu texnologiyalarni joriy etish talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini barqaror va maqsadli rivojlantirishni ta'minlash uchun ta'lim muassasalari, hukumat va biznes sektorining birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Maratovna, Ermağanbetova Gúlpārshın. "Tilewbergen jumamuratov poeziyasında polisindetonnıń xızmeti." *Scientific Impulse* 1.5 (2022): 1126-1132.
2. Бараблина, Светлана Васильевна, and Ламара Ленгизовна Мехришвили. "Социальная ответственность: роль высших учебных заведений." *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика* 7.1 (2012): 203-218.
3. Бурчакова, Марина Анатольевна, and Валерий Владимирович Хожемпо. "Волонтерство как форма проявления социальной ответственности государства, общества и бизнеса." *Современные технологии управления* 4 (52) (2015): 15-20.
4. Патраков, Эдуард Викторович, Людмила Валерьевна Токарская, and Олег Васильевич Гуцин. "Доступная образовательная среда как фактор социальной ответственности вуза." (2015).

Ganchkorlik san'ati va uning tarixi

ART pedagogika kafedrası professori
Abdullayev O'ktamjon Ergashevich

Namangan davlat pedagogika instituti
Tasviriy san'at va amaliy bezak san'ati
2- kurs magistir: **Odilov Baxtiyor G'anijon o'g'li**

Ganchkorlik siymosi ravoqi,
Nechunkim, qosh ichinda ko'zning oqi.

Alisher Navoiy

Ganchkorlik qadimiy san'at turlaridan biri bo'lib, o'z aksini dunyo me'morchiligida, jumladan Markaziy Osiyo, Eron, Turkiya, Arabiston va boshqa Sharq me'morchiligida namoyon etib kelmoqda. Ayniqsa, Markaziy Osiyoda yaratilgan asarlar o'ziga xos badiiyligi, kompozitsiyasi va ishlanish uslubi bilan farq qiladi. Xozirgi kunda ganch serquyosh O'zbekistonimizda ardoqlanib, avaylab muhofaza qilinayotgan ko'pgina yodgorlik obidalariga kurkamlik, go'zallik baxsh etib turibdi. U Samarqand, Buxoro, Toshkent, Qo'qon, Xiva, Shaxrisabz va boshqa shaharlardagi tarixiy obidalarni qurish va bezatishda ishlatilgan.

Ganch o'ymakorligi san'ati asrlar davomida o'ziga xos uslub bilan rivojlanib keldi. Bu san'atning eng qadimgi, o'rta asrlardagi va XX asrdagi rivojlanishini o'rganish bu davrlardagi ganch o'ymakorligi bir-biridan ancha farq qilganligini ko'rsatadi. Qadimgi ganch o'ymakorligi hajmli bo'lib, realistik tasvirlar asosida ishlangan. Ularda ko'pincha odamlar, xayvonlar, qushlar tasviri ishlatilgan. Eramizning birinchi asrlaridayoq kishilar ganchni ajoyib xususiyatga ega ekanligini bilib, qal'alar, karvonsaroy va boshqa joylarni bezay boshlaganlar. Biroq asrlar davomida bo'lib o'tgan janglar oqibatida ular vayronaga aylanib, faqat qoldiqlari saqlanib qolgan.

Jumladan, III asrda Tuproqqal'aning serxasham saroy mehmonxonalari o'yma ganch bilan bezatilgan. Varaxshadagi topilmalardan VII-VIII asrlardagi Buxoro saroyi qoldiqlaridan namunalar topilgan. Bu topilmalarda qushlar, hayvonlar, baliqlarni, o'simliksimon va geometrik shakllarning o'yma namunalarini qurish mumkin.

X-XI asrlardagi naqqoshlik, yog'och, tosh va ganch o'ymakorligi yanada rivojlandi. Murakkab abstrakt tasvirni aks ettiradigan naqshlar paydo bo'ldi. Ganch o'ymakorligi ishlari uyni ichki va namgarchilik tegmaydigan tashqi qismida ham qo'llanildi.

Termiz maqbaralaridagi ganch o'ymakorlik san'atini o'sha davrning yuqori chuqqisi desa bo'ladi. XII asrda muqarnaslar hosil bo'ldi va ular ko'pgina binolarda qo'llanila boshlandi.

XIII asrda ganchkorlik san'ati yanada yuksaldi. Bunga Afrosiyobda topilgan ajoyib ganch o'ymakorligi ishlari misol bo'la oladi. XIV-XVIII asrlarda ham binolarning ichki qismlarini bezatishda ganchkorlik san'atidan foydalanilgan. Ganchkorlikning gullab-yashnagan davri XVIII asrning oxiri XIX asrning boshlari bo'ldi. XIX asrning boshlarida buyuk ganch o'ymakorlaridan Abdurahim Hayotov, Usta Murod, Usta Fuzayl, Usta

Nosir, Usta Hayot Nosirov, Usta hoji Hafiz, Usta Nasrulloboy, Usta Abdujalil, Usta Azim, Usta Omonullo, Usta G'ofir, Usta Ibrohim, Usta Sarvi, Usta Abdufattoh va boshqalar faoliyat ko'rsatdilar.

XX asr boshlaridagi ishlarda o'yma relefli mayin uslub texnikasi paydo bo'ldi. Rangli ganchlar, buyoklar, naqsh va tasvirlar qo'llanila boshladi.

1913-1914 yillarda Buxorada Amir Axadxon tomonidan Sitorai Moxi Xosa qurildi va ganch o'ymakorligi bilan bezatildi. Ayniqsa oq uy (mehmonxona)ni o'sha davrdagi ganch o'ymakorligining ajoyib namunasi desa bo'ladi. Bunda oyna zaminida ganch o'ymakorligi bajarilgan. U o'zining nozikligi, jimjimador qilib bezatilishi bilan ajralib turadi. Mazkur saroyning bezak ishlarini Usta Shirin bajargan. U o'sha davrda eng ko'zga ko'ringan ganchkor ustalaridan edi.

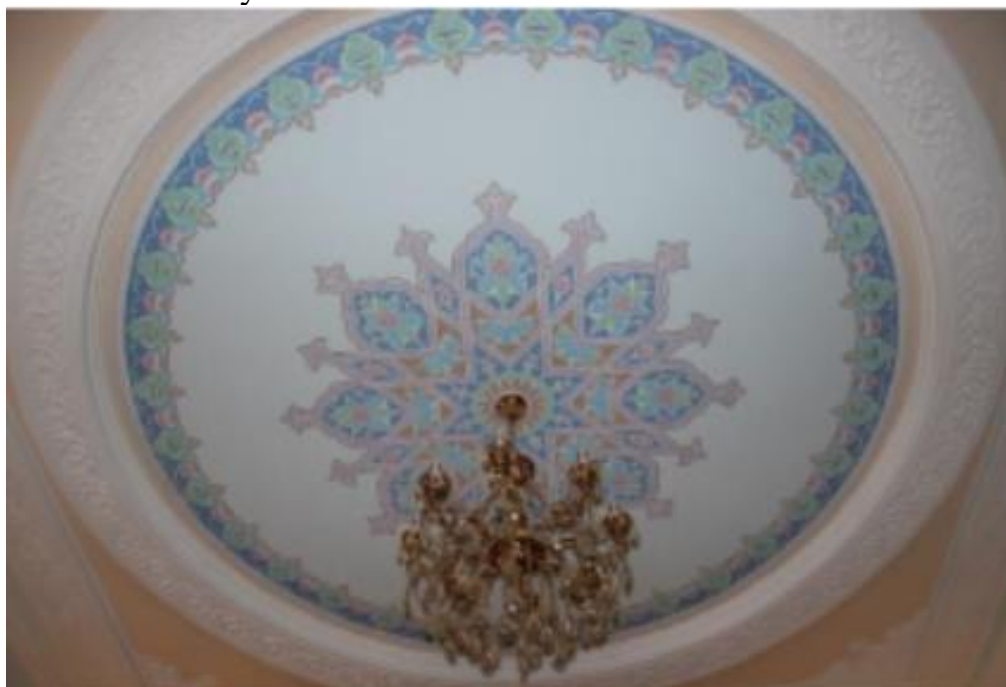
1918-1920 yillarda hunarmandlar komiteti Toshkentda o'lkashunoslik hunarmandlar tashkiloti, o'quv namunaviy ustaxonalar va hunarmandlik ishlari bo'yicha muzey tashkil etdi. O'zbekiston hunarmandlari o'z ishlari bilan 1937-yilda Parijda "San'at va texnika hozirgi kunda" degan ko'rgazmalarda ikkita "Gran-pri", ikkita kumush medal va bitta oltin medal bilan mukofotlandilar.

1947-yili Toshkentda me'mor A. Muxamedshin boshchiligida Kurant binosi qurildi. Bu binoni bezashda Usta Shirin Murodov qatnashdi.

O'zbekiston me'morchiligiga katta xazina bo'lib qo'shilgan O'zbekiston Davlat opera va balet katta teatri 1947-yili akademik arxitektori Aleksey Shutsevning loyihasi va rahbarligi ostida qurib bitkazildi. Shutsev O'zbekistondagi ganchkor ustalarni bir joyga yig'ib, ular oldiga ikki muhim masalani: teatr zallarini har bir viloyatning o'ziga xos milliy uslubi asosida bezash, ikkinchisi: bezalgan xona teatrning me'moriy mazmuniga mos tushishi kerakligi xaqidagi masalani qo'ydi. Buning natijasida teatrning Xiva, Termiz zallari qadimda ishlatiladigan ganchkorlik uslubida ishlandi. Buxoro, Toshkent, Farg'ona va Samarqand zallari esa zamonaviy xalq an'anasiga mos bo'lgan ganch o'ymakorligi bilan bezatildi.

O'zbekistonda o'ziga xos ganchkorlik maktablari mavjud. Shulardan biri Xorazm ganchkorlik maktabidir. Xorazm me'morchiligida geometrik naqshlarga keng o'rin berilgan bo'lib, ular boshqa viloyatlarga qaraganda o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, o'simliksimon naqshlar spiral shaklida aylanma harakatchanligi, dinamikligi bilan farq qiladi. Islomiy naqshlar ko'pincha yaxlit-yaxlit turunj, madoxil, qalampir, bodomga o'xshash tanob shakllarining takrorlanishidan hosil bo'ladi. Ba'zi hollarda turunj, madoxili tanoblari o'rniga yulduzsimon girihlar ham ishlatiladi. Islomiy naqshlarda novda juda ko'p ishlatilib, marg'ula, barg (uch barg), shukufta, oygul, nahot gul, kurtak va g'unchalar ko'p qo'llaniladi. Xiva ganchkorligidagi eng harakterli tomonlaridan yana biri naqshlarning erkin va harakatchanligi, jo'shqinligidir. Bu maktab naqqosh ustalari ko'p hollarda ko'k va yashil rang bilan ishlaganlar. Ro'zimat Masharipov, Karimbergan Rahimov, Karimbergan Polvonov, Yusuf Xudoyberganov, Bekjon Yoqubov, Odamboy Bobojonov, Odamboy Yoqubov kabilar Xorazm ganchkorlik maktab namoyondalaridandir.

Buxoro ganchkorlik maktabi ganchkorlik san'atining eng rivojlangan joyi va o'chog'i hisoblanadi. Zero, bu san'at o'yma ganchlarning yirik hamda o'ziga xos mayinligi, jozibadorligi va boshqa tomonlari bilan ajralib turadi. Buxoro ganchkorlik

maktabining eng yirik namoyandalardan biri akademik Usta Shirin Murodovdir. Buxoro ganchkorlik maktabi namoyondalari Usta Safar, Usta Adis, Usta Savri, Usta Isom, Usta Ikrom, Usta Jo'ra, Usta Qurbon Yuldoshev, Usta Ibrohim Hafizov, Usta Nazrullo Yodgorov, Usta Hayot Nosirov va boshqalardir.

Toshkent ganchkorlik maktabi ham o'ziga xosdir. Bu maktabga xos naqshlar nozikligi, aniq simmetrik taqsimga egaligi, jozibadorligi bilan ajralib turadi. Toshkent ganchkorlik maktabi namoyandalari Safida Usmon Ikromov, Toshpo'lat Arslonqulov, Mahmud Usmonov, Anvar Po'latov, Mirmahmud Rahmatov, aka-uka Abdurahmon va Mo'min Sultonovlar, Hayot Abdullayev, Ziyodulla Yusupov, Umar Tohirov, Mirvohid Usmonov kabi qator yetuk ustalar bor.

Samarqand butun dunyoga mashhur eng qadimiy shaharlardan biri bo'lib, u yerda ishlangan naqshlarning har biri o'ziga xos maktabga ega. Boshqa ganchkorlik maktablarining naqshlari ham o'zining tuzilishi jihatidan Toshkent naqshlariga o'xshab ketadi. Samarqand ganchkorlar maktabi namoyandalari Usta Anvar Quliyev, Usta Tursunboy Ismoilov, Shamsiddin G'ofurov, Quli Jalilov va boshqalarning ishlari shunga misoldir.

Ganch o'ymakorligi turlari har qanday binoni bezashda avval uning tuzilishiga mos ganch o'ymakorligi turini tanlash, qo'llash muhim ahamiyatga ega. Kichik xonaga mayda tekis o'yma va unga mos bo'lgan pardoz turi katta mehmonxonalarga esa yirik yoyma va o'ziga xos ganch o'ymakorligi qo'llaniladi. Ganch o'ymakorligi, yirik o'yma, chuqur o'yma, yassi o'yma, qirma, zamini ko'zguli o'yma, zamini rangli o'yma, chizma pardoz, panjarasimon o'yma, zanjira, hajmli o'yma turlaridan iborat. Bundan tashqari, ganch o'ymakorligi turlari zaminli va zaminsiz o'ymalarga bo'linadi.

Eng ko'p qo'llaniladigan o'yma yassi o'ymadir. U intererda ko'p qo'llaniladi. Albatta katta bo'lmagan xonalarda o'ymaning chuqurligi 1-1,5 sm bo'lib ularga har xil pardoz turlari beriladi. O'yma naqshning zamini umumiy yuzaning 30-60 foizini egallaydi. Unga joyiga moslab pax pardoz, choka pardoz, lo'la yoki tabaqa pardoz beriladi. Qirma o'yilgan joylarni rangli ganch qorishmasi bilan to'ldirish kabi amallar bajariladi. Umuman olganda, o'zbek me'morchiligi o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, keyinchalik tarixiy darvlar o'tishi bilan mehnat an'alariga hayotda hali ham ko'proq ehtiyoj sezilmoqda. Asrlar mobaynida shakllangan, ajdoddan-avlodga bebaho meros sifatida sayqallanib kelayotgan an'alarimizning jamiyatni birlashtiruvchi xususiyatlaridan yanada to'laroq foydalanish lozimligini hozirgi mustaqillik davri taqazo qilmoqda. O'zbekistonning mustaqilligi milliy madaniyatimiz, ayniqsa xalq amaliy san'ati va hunarmandchiligi taraqqiyotiga keng yo'l ochib berdi. Qadimdan rivoj topib kelayotgan naqqoshlik, ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, badiiy kulolchilik, misgarlik, kashtachilik turlari gurkirab o'sa boshladi. Uning milliy badiiy an'analari yanada rivojlanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. - Toshkent: "O'zbekiston", 2016. -56 b.
2. Qarshi 2700-yil Toshkent-2006.
3. O'zbekiston Respublikasi PF-60-son farmoni: Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. 28.01.2022.

4. Shavkat Mirziyoyev. Asarlar. 1-jild. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qatiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. - Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017.
5. S.Bulatov O‘zbek xalq amaliy san’ati. T., 1991
6. I.Jabborov O‘zbek xalqi etnografiyasi. T., 1994
7. I.Jabborov O‘zbeklar T., 2003 y.
8. N.A.Avedova. Toshkent o‘ymakorligi. T., 1961.
9. O‘zRF Akademisi san’atshunoslik instituti. O‘zbekistonda yo‘rmado‘zchilik T., 1960
10. S.Davlotova .Qashqadaryo milliy kiyimlari: an’anaviylik va zamonaviylik. T., “Yangi asr avlodi”- 2006.
11. Q.Jumayev. XIX-XX asr boshlarida Buxoro ipak kashtachiligi // Buxoro madaniy merosi tarixidan materiallar.-Buxoro, 1995
12. Suxareva O.A. Istoriya sredneaziatskogo kostyuma.... –S.102-103
13. Almeyeva D.YE. Buxoro Zargarlik san’ati // Buxoro madaniy merosi tarixidan. – Buxoro, 1995
14. O.Usmonov Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi. T., “Fan nashriyoti”. 1977.
15. I.Azimov O‘zbekiston naqshu nigoralari. T., G‘.G‘ulom nom. Adabiyot va san’at nashriyoti. 1987
16. O‘E.Abdullayev Amaliy bezak san’ati. O‘quv qo‘llanma-T. 2023. 198 b.

Ganchkorlikda ishlatiladigan asboblarning mohiyati va ahamiyati

ART pedagogika kafedrası professori
Abdullayev O‘ktamjon Ergashevich

Namangan davlat pedagogika instituti
Tasviriy san’at va amaliy bezak san’ati
2- kurs magistir: **Odilov Baxtiyor G‘anijon o‘g‘li**

O‘tmishda xalq ustalari ustachilik asboblarni muqaddas deb bilganlar hamda o‘z asbob-uskunalarini iste’dodli shogirdlariga meros qilib qoldirganlar. Bu milliy an’ana zamirida chuqur insoniy ma’no va mazmun yotibdi. Ana shunday baxtga muyassar bo‘lgan ustalardan biri Buxorolik ganch o‘ymakor ustasi akademik Usta Shirin Murodovdir. Uning ustozi Usta Hayot kunlardan bir kun Shirinni oldiga chaqirib, men sendan xursandman, endi mustaqil ishlayversang ham bo‘ladi deydi. Milliy an’ana bo‘yicha, 10-15 ta ustalar, shogirdlar yig‘ilishib, e’tiborga loyiq bo‘lgan shogirdga usta nomini berishadi. Bunda uni o‘rtaga chaqirib, belidagi eng yaxshi ganch o‘ymakorlik asbobi shuturgardanni qiyiqchasiga qistirib qo‘yishadi va fотиha berishadi. Shundan so‘ng u xalq o‘rtasida usta degan sharaflı nomga ega bo‘ladi.

Dono xalqimizda “ Ish quroling soz bo‘lsa, mashaqqating oz bo‘lar” degan maqol bor. Shu boisdan har usta yoki shogird muayyan ishni bitirganidan so‘ng og‘irini yengil, mushkulini oson qiladigan ish qurollarini hamisha shay qilib ko‘yishi, biror ishni qilib bo‘lgandan so‘ng ularni tozalamasdan bir chekkaga uloqtirib, zang bostirib qo‘ymasligi, o‘tmas bo‘lib qolsa charxlab, o‘tkir qilib qo‘yishi, buzilsa tuzatishi, ularni maxsus joyda saqlashi kerak.

Ganchkorlikda ham o‘ziga xos asboblari ishlatiladi. Naqsh kompozitsiyalar chizish uchun chizg‘ichlar, parkor, yumshoq va qattik qora qalamlar, daftar, albom, o‘chirg‘ichlar, shaffof qog‘ozlar kerak bo‘ladi. Ganch qorish uchun sirli tog‘ora, elaklar, katta va kichik chelaklar, ruletka, andava, ganch yuzasini ishqalash uchun mayin latta, shovun, o‘lchov asboblari, maxsus qo‘lqopcha, qum qog‘ozlar, simlar va boshqalar zarur. Asboblarni charxlash uchun qayroq tosh, ganch taxta tayyorlash uchun to‘rtta reykali ramka va boshqalar ishlatiladi. Ganch o‘yish va pardozlash uchun jarohlik pichog‘i, iskana, shuturgardan (tuya-bo‘yin), qalamtok (qalami shkufta), minqor, morpech qalamlar, qalampux, patak bindi, iskana, lolaqush, zamin qalam, navo qalam, pilta qalam, dudmal qalam va boshqa asboblari ishlatiladi. Ganchkorlar qadimda 20 ga yaqin ganchkorlik asbob turlarini tayyorlaydigan temirchi ustalarimiz juda oz qolganligi va bu asboblari rastalarda sotilmasligi natijasida hozirgi ustalarimiz asosan jarrohlik pichog‘i (skalpel), minqor, iskana va shuturgarlardan foydalanmoqdalar. Maktabda dastlabki ganchkorlik sirlarini o‘rganish uchun asosan jarrohlik pichog‘i va iskana kerak bo‘ladi.

Ganch o‘yish va pardozlash uchun ishlatiladigan asboblari bilan yaqindan tanishib chiqamiz.

Jarohlik pichog‘i po‘latdan yasaladi va har xil o‘lchamli bo‘ladi. Undan hozir ganch o‘ymakorligida keng foydalanilyapti. O‘ymani katta yoki kichikligiga qarab ustalar har xil o‘lchamdagi pichoqni ishlatadilar. Undan foydalanishdan avval uni charxlab, dastasini qo‘lga botmaydigan qilish uchun ikki tomoniga yupqa faner qo‘yib, izolenta o‘rab olinadi. Bu pichoq o‘yilayotgan gulni chizishda, kesishda, o‘yishda va pardoz berishda ishlatiladi. Umuman bu asbob o‘ymakorlikdagi turli ishlarni bajarishda qo‘l keladi.

Iskana duradgorlikda ishlatiladigan oddiy asbob, uning uchi og‘ma holatda kesik bo‘lishi ham mumkin. Iskanalar har xil kattalikda bo‘ladi, kichigi mayda o‘ymalarda, kattasi yirik o‘ymalarda ishlatiladi. Iskana tanasining uzunligi 7 sm dan ustaxonasida ham yasab olish mumkin.

Shuturgardan ganch o‘ymakorligidagi asosiy o‘yma asbob, bel qismi tuya bo‘yniga o‘xshash 90% burchak ostida qayrilgan bo‘lgani uchun u shuturgardan, ya’ni tuyabo‘yin deb ham yuritiladi. Yassi po‘latdan yasalgan keskich qismining tig‘i bo‘lib teng yonli uchburchakka o‘xshaydi. Shuturgardan naqshlarning kontur chiziqlarini kesishda va o‘ymali relefga pardoz berishda ishlatiladi. O‘ymaga qarab shuturgardanning katta-kichigi tanlanadi. Chunonchi, katta shuturgardan naqshlarining konturlarini o‘yishda va chuqur zaminli o‘ymalarda o‘rtanchasi o‘ymaga pardoz berishda, kichik shuturgardan esa mayda o‘yma ishlarni bajarishda ishlatiladi.

Pux qalam xanjarga o‘xshagan ikki tomoniga qiyalab ketgan o‘tkir uchli (uchi yoy shaklidagi ilmoqqa o‘xshash qayrilgan bo‘ladi) asbob. Keskich qismining uzunligi 10 sm

dan 18 sm gacha bo'lishi mumkin. Pux qalam egri sirtlarni tekislashda, pardozda navo ochishda va xokozalarda ishlatiladi. Bu asbob ham har xil kattalikda bo'ladi.

Minkor uzun o'qli uch qismiga uchburchak kurakchali 90⁰ burchak ostida o'rnatilgan bo'lib, o'yma zaminini tozalashda, tekislashda va chuqurlashda ishlatiladi.

Qalamtok tuzilishi xuddi xanjar ko'rinishida bo'lib, keskich qismi ikki tomonga qiyalab o'tkirlangan hamda u tirnab chiziq chizishda, o'yishda va ganchni teshishda ishlatiladi.

Morpech qalam o'yilgan naqshlarning chetlariga yarim doira, burtik hosil qilish, urovlarni qirqish hamda relefga lola pardoz berishda, o'yilgan naqshlarning chetlariga zanjira, xoshiya atroflarida turli ko'rinishdagi naqshlar chizish, yarim doiralar, nuqtalar chiqarishda ishlatiladigan ganch o'ymakorlik asbobi. Morpech qalam tuzilishi jihatidan yumaloq bo'lib, sirt kesish uchun ishlatiladi va u po'lat andazali tanadan va yog'och banddan iborat.

Lux yarim silindr sirtlarini tayyorlashda ishlatiladigan ganch o'ymakorlik asbobi. Keskich qismi yapaloq yassi shaklda bo'lib, uchi 90⁰ burchak ostida buklangan bo'ladi.

Qalam hanjar shaklidagi asbob. Ba'zilarining uchi qayrilgan bo'ladi, taxta yordamida tushirilgan naqshlarning o'chib ketmasligi uchun tirnab chizib chiqishda ishlatiladi.

Pilta qalam ganch o'ymakorlik asbobining bir turi, uning uchi qayrilgan bo'ladi. U yarim aylana shaklidagi releflar hosil qilishda ishlatiladi.

Patak binni shuturgardanning bir turi, raxlarni uchli qilib kesishda va o'yishda ishlatiladi.

Nova iskana ko'rinishida bo'lib, uchi egri, ichki uchi ilmoq singari buklangan, o'tkir uchli ganchkorlik asbobi. Releflarni yumaloq qilib kesishda ishlatiladi. Qalam shukufta – aylantirib teshik ochishda va chiziq chizishda ishlatiladi.

Lulakash umumiy ko'rinishi yarim yumaloq shaklda buklangan, uchi yarim doira shaklida, asosan lula pardozda ishlatiladi. Bu asbob o'ymaning yirik yoki maydaligiga qarab har xil o'lchamda bo'ladi.

Sharafa qalam uchi qayrilgan iskana, mayda mukarnaslarni o'yishda ishlatiladigan ganch o'ymakorlik asbobi.

Qadimiy obidalarining va undagi bezaklarning umr boqiyiligi shundaki, ota-bobolarimiz qadimdan yuqori sifatli, g'oyat chidamli hamda davr sinovlaridan o'tgan qurilish materiallaridan keng foydalanganlar. Yog'och, ganch, tuproq va boshqalar shunday mahalliy materiallarni qayerda va qanday qo'llash sir-asrorlarini juda yaxshi bilganlar. Shuning uchun ham ota-bobolarimiz qurgan muhtasham binolar, o'yma ganch, yog'och naqshlari hozirgi kungacha o'z jilvasini yo'qotmay turibdi. Shunday materiallardan biri ganchdir.

Ganch mahalliy qurilish materiallaridan biri bo'lib, uning rangi ko'kish, sarg'ish va oq tusda bo'ladi. Ganch turi joylarda turlicha nomlar bilan ataladi. Kavkazda "gaja", forsha "gaj", tojikcha "ganch", turkcha "urunaj", o'zbekcha "ganch" deb yuritiladi. Ganch gips bilan tuproqning tabiiy aralashmasi bo'lib, uning tarkibida 40 foizdan 70 foizgacha gips bo'ladi. Ganchning tabiiy va sun'iy turlari mavjud. Tabiiy ganchlar katta xarsangtosh holida bo'lib, undan to'g'ridan-to'g'ri o'yib, yo'nib, tirnab qurilishda ustun, haykal va bezak sifatida foydalaniladi. Sun'iy ganchlar esa maxsus pechlarda qizdirilib,

keyin maydalab tayyorlaydigan ustalar bo'lib, ularni ganchkoplar deb yuritganlar. Ganchkoplar olib kelingan tabiiy ganch toshlarni yuqori issiqlik quvvati beradigan xumdonda 120-150 daraja xaroratda kunduz kuni 6-7 soat qizdirib, ertalabgacha asta-sekin sovitib qo'yganlar. Erta bilan ganch toshlarni maxsus to'qmoqlar bilan maydalashgan, ularni g'alvir va elakdan o'tkazishgan. Bu ganchlar sortlarga ajratilgan va eng mayin ganchlar gulganch deb, ya'ni o'yish uchun ishlatiladigan ganch deb yuritiladi. Bu ganch qanchalik mayin bo'lsa, o'yma shunchalik nafis, badiiy chiqqan. Mayin ganchlar nafis o'ymakorlikda, pardoza berishda ishlatiladi. Yirik ganchlar har xil suvoq, qora suvoq va g'isht terishda ishlatiladi. Yuqori haroratda qizdirish natijasida ganch tarkibidagi nam juda kamayib, uning quvvati oshadi.

Ganch o'rnida alebaster ham ishlatiladi. U suvok ishlarida, xisht terishda, ayrim xollarda esa gulganch xam kullaniladi.

Ganch uymakorligi bilan shuxullangan ustalar ganchkorlar deb ataladi. Ular ganchning kanchalik tez yoki sekin kotishiga karab kuvvatini aniklay biladilar. Katta tajribali ustalar esa ganchni kulga olib kismलगanining uzidayok uning eski yoki yangiligini, kuvvatini aytib bera oladilar. Odatda, ustalar ganchning kuvvatini aniklashda ozgina korib uyib kuradilar. Agar kuvvati juda kuchli bulsa, xattoki ming martabagacha suvda aylantirishni talab kilishi mumkin. Ganchning juda kup sirli xususiyatlari bor. Shuning uchun xam ganch korish texnologiyasi uncha murakkab bulmasa-da, uning uziga xos nozik tomonlarini bilish lozim. kadingi ustalar ganchni sirli idishlarda korganlar, xozir esa yangi plastmassa idishlardan foydalaniladi. Ganch korishning tez ganch, soxta ganch, duxob, xovonda usullari bulib, ular uziga xos nozik yoki murakkab buladi.

Tezganch- tez kotuvchi ganch korishmasi bulib, ganchkorlikda, ravok boxlashda, suvok va xar xil ishlarda ishlatiladi. Bu korishmani tayyorlash uchun idishga suv solinib ustidan ganch solinadi.(albatta, ganch elangan bulishi kerak) va tezlik bilan koriladi,ganchni kup aylantirilmaydi. Tezganch korishmasi tezlik bilan ishlatilmasa, u kotib koladi.

Soxta ganch - korilgandan keyin 30 dakika atrofida kotmasdan turadi. Soxta ganch korishmasinini tayyorlash uchun idishga suv solinib, ustidan elangan ganch suv yuzasiga sepib solinadi. Bu suv yuzasi ganch bilan berguncha kadar takrorlanadi. Bunda ganch suvga tuyib boradi. Usta idishdagi shu soxta ganch korishmasini bir chekkadan olib, kerakli joyga ishlatiladi.

Duxob usuli- biroz yuza yoki narsani tuldirish yoki berkitish uchun ishlatiladigan suyuk korishma. Idishga suv solinib, yuzi berkitilguncha ganch sepiladi. Bu usulda

tayyorlangan korishma soxta ganchga karaganda biroz suyukrok bulishi kerak. Bu ganch korishma narsalarni berkitish yoki tuldirish uchun ishlatiladi.

Xovonda usuli. Bu usulda gul uyishga muljallab ma'lum darajada kuchi kamaytirilgan ganch koriladi. Uni tayyorlashning uziga xos tomonlari bor. Buning uchun sirli yoki plastmassa toxoraga suv solinadi. Unga elangan, mayda ganchni oxista, shoshilmay sepib turiladi. Ganch suv yuziga chikib ketmasligi uchun idish osti kafti bilan davra shaklida aralashtiriladi. Tayyorlangan korishma biroz kota boshlaganda uni ishlatish mumkin. Ganch kanchalik kuchli bulsa, shuncha marta kup koriladi. Shuning uchun kadimgi ustalar yukori kuvvatli ganchlarni ishlatganlar. Ular xovondani moxirlik bilan tayyorlashgani uchun ishlari bejirim, nafis va guzal chikkan. Ustalar yukori kuvvatli ganchlarni juda kup korganlar, shuning uchun xam ganch korishma shuncha nafislashgan, mayinlashgan. Sekin va yumshok xolatda kotgan xovondagi ustalar shirach kushganlar. Shirach ganchning kuvvatini oshirgan.

Ganch urniga gips xam ishlatiladi. Gips- ok, rangsiz shaffof, kizil, koramtir yoki kora rangdagi mineral. U juda murt bulib, suvda eriydi. 80-90 gradus xaroratda kizdirilganda tarkibidagi suv buxlanib ketadi. Agar 120- 140 gradusda kizdirilsa alebastrga aylanadi. U kurilish materiali, undan koxoz, sement sanoatida, tibbiyot, xaykaltaroshlikda, uymakorlikda va buyok ishlashda xam foydalaniladi.

Ganch ishlarini bajarishda ustalar maxsus tayyorlangan shirachni ganchga kushib ishlatganlar. Shirach ganch uymakorligida va xisht bilan terishda kadimdan foydalanib kelingan. Shirachni ganchga kushishdan maksad ganchni sekin kotishini va kotgandan sung toshga uxshash kattik bulib kolishini ta'minlashdir.

Bino detallari, ustunlari, xaykalchalar, sharafa, mukarnas, xajmli nakshlar va boshka narsalarni kuyma usulida tayyorlashda ustalar ganchga sut, kazein shirachi va boshkalarni kushganlar. Bular esa ganchning kuvvatini yanada oshirgan, umrini uzaytirgan.

Bulardan tashkari, ganchkorlikda doir ayrim ishlarda tuprok, kum, xar xil pigmentlar, sim va boshka narsalar xam ishlatiladi. Ganchkorlik ajdodlarimizning shonli yo'llariga va ma'naviy merosiga yangicha xolisona nazar tashlashga o'ziga xos asos bo'ladi. Chunki utmishdan to hozirgacha ko'p asrlar osha sayqalanib kelgan azaliy milliy qadriyatlar-boqiy udum va an'analarda ham ganchkorlik san'ati orqali ajdodlarimiz tomonidan tamal toshlari qo'yilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. S.Bulatov O'zbek xalq amaliy san'ati. T., 1991
2. I.Jabborov O'zbek xalqi etnografiyasi. T., 1994
3. I.Jabborov O'zbeklar T., 2003 y.
4. N.A. Avedova. Toshkent o'ymakorligi. T., 1961.
5. O'zRFAkademisi san'atshunoslik instituti. O'zbekistonda yo'rmado'zchilik T., 1960
6. S.Davlotova .Qashqadaryo milliy kiyimlari: an'anaviylik va zamonaviylik. T., "Yangi asr avlodi"- 2006.

Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning xorijiy tajribasi va uni O'zbekistonda qo'llash bo'yicha imkoniyatlar

Farg'ona viloyati, Farg'ona shahrida joylashgan
"Fayz baraka sari" xususiy korxonasi rahbari
Xomidov Xojiakbar Adxamovich

O'zining boy madaniy merosi va strategik geografik joylashuviga ega bo'lgan O'zbekiston biznesni rivojlantirishning istiqbolli manziliga aylanib bormoqda. So'nggi yillarda mamlakatimiz iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va xorijiy sarmoyalarni jalb etish borasida faol izlanishlar olib bormoqda. Ushbu tashabbusga sezilarli hissa qo'shishi mumkin bo'lgan asosiy jihatlaridan biri bu boshqa mamlakatlarda amalga oshirilgan muvaffaqiyatli biznesni rivojlantirish strategiyalari tajribasidan foydalanishdir.

Global biznesni rivojlantirish tendentsiyalari:

Tez rivojlanayotgan global iqtisodiyotda biznesning muvaffaqiyatli rivojlanishi ko'pincha moslashuvchanlik, innovatsiyalar va ilg'or xalqaro tajribalardan foydalanish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Bir qancha davlatlar bu borada ajoyib muvaffaqiyatlarga erishib, iqtisodiy o'sishni oshirishni maqsad qilgan O'zbekiston kabi davlatlar uchun qimmatli saboqlar berdi.

1. Singapurning innovatsiyalar va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish modeli:

Kichkina orol davlati bo'lgan Singapur o'zini rivojlanayotgan davlatdan global iqtisodiy qudratli davlatga aylantirdi. Uning muvaffaqiyatining kaliti innovatsiyalar, texnologiya va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishga tinimsiz e'tibor qaratishdadir.¹¹⁹ O'zbekiston innovatsion markazlar, ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar tashabbuslarini ilgari surish va o'zining iqtisodiy bazasini an'anaviy tarmoqlardan tashqari diversifikatsiya qilish uchun o'xshash strategiyalarni qabul qilishdan foyda ko'rishi mumkin.

2. Germaniyaning Mittelstand yondashuvi:

Germaniyaning Mittelstand, ya'ni o'rta korxonalarga ishora qiluvchi atama, barqarorligi va chidamliligi bilan mashhur. Bu korxonalar nemis iqtisodiyotining asosini tashkil etib, tez o'sishdan ko'ra uzoq muddatli barqarorlikni ta'kidlaydi.

O'zbekiston o'rta korxonalarning mustahkam tarmog'ini rivojlantirish, ularni qulay siyosat va moliyadan foydalanish bilan qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratishni ko'rib chiqishi mumkin.

3. Dubayning erkin zonalari va savdo kelishuvlari:

Dubayning global biznes markazi sifatidagi muvaffaqiyatini uning strategik joylashuvi, jahon darajasidagi infratuzilmasi va erkin zonalar orqali yaratilgan biznes uchun qulay muhit bilan izohlash mumkin.¹²⁰

Osiyo chorrahasida joylashgan o'ziga xos mavqeiga ega O'zbekiston to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, xalqaro savdoni osonlashtirish va iqtisodiy

¹¹⁹ Shirokova, G. va Bogatyreva, K. (2018). Rivojlanayotgan bozorlarda xalqaro tadbirkorlik: tizimli adabiyot sharhi. Xalqaro tadbirkorlik va menejment jurnali, 14(3), 597–619.

¹²⁰ Naude, V. va Amoros, J. E. (2013). Tadbirkorlik va iqtisodiy rivojlanish: nazariya, dalillar va siyosat. Kichik biznes iqtisodiyoti, 40(2), 249–266.

rivojlanishni rag'batlantirish uchun shu kabi erkin hududlarni tashkil etishni o'rganishi mumkin.

4. Janubiy Koreyaning ta'lim va tadqiqotga e'tibori:

Janubiy Koreyaning iqtisodiy qudratli davlatga aylanishida ta'lim va tadqiqotga katta e'tibor qaratilganining o'zni katta. O'zbekiston ta'lim va kasb-hunar ta'limiga sarmoya kiritish, innovatsiyalar va texnologik yutuqlarni qo'llab-quvvatlashga qodir malakali ishchi kuchini ta'minlashdan yuqori natijalar ko'rishi mumkin.

O'zbekistonda sarmoya qilish imkoniyatlari:

1. Infratuzilmaga sarmoya kiritish:

Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, mustahkam infratuzilma iqtisodiy rivojlanish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'zbekiston xorijiy kompaniyalar bilan transport tarmoqlari, energiya tarmoqlari va raqamli infratuzilmani yangilash va shu orqali biznes rivojlanishi uchun qulay muhit yaratish uchun hamkorlikni o'rganishi mumkin.

2. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TDI):

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning muvaffaqiyatli modellariga ega bo'lgan mamlakatlardan o'rgangan O'zbekiston byurokratik jarayonlarni soddalashtirishi, rag'batlantirilishi va xorijiy investorlarni jalb qilish uchun shaffof me'yoriy-huquqiy bazani o'rnatishi mumkin. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimini rag'batlantirish uchun maxsus iqtisodiy zonalar, soliq imtiyozlari va soddalashtirilgan tartiblarni amalga oshirish mumkin.

3. Innovatsiyalar va texnologiyalar transferini rag'batlantirish:

Texnologik jihatdan rivojlangan davlatlar bilan hamkorlik bilim va tajriba almashinuvini osonlashtirishi mumkin.¹²¹ O'zbekiston mahalliy va xalqaro biznes o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish, innovatsiyalar va texnologik yutuqlarni rag'batlantirish uchun innovatsion markazlar, tadqiqot markazlari va texnoparklarni tashkil qilishi mumkin.

4. Malakali ishchi kuchini rivojlantirish:

Ta'lim va kasb-hunar ta'limi dasturlariga alohida e'tibor qaratish O'zbekistonda zamonaviy iqtisodiyot talablariga javob bera oladigan malakali kadrlar tayyorlashga yordam beradi. Xorijiy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik ta'lim sifatini oshirish va uni sanoat ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.

Muvaffaqiyatli biznesni rivojlantirish strategiyalari bo'yicha xorijiy tajribadan foydalanish O'zbekistonga qimmatli tushunchalar va barqaror iqtisodiy o'sish bo'yicha yo'l xaritasini taqdim etishi mumkin. O'zbekiston innovatsion yondashuvlarni qo'llash, xorijiy sarmoyalarni jalb qilish, ta'lim va infratuzilmani rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish orqali o'zini jahon iqtisodiyotida raqobatbardosh o'yinchi sifatida ko'rsatishi mumkin. Mamlakat iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish yo'lidagi sayohatini davom ettirar ekan, ilg'or xalqaro tajribalardan foydalanish yangi imkoniyatlarni ochish va uzoq muddatli muvaffaqiyatlarni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Pul resurslarining mavjudligi va ulardan foydalanish imkoniyatlari, kiritilgan kapitaldan olinayotgan daromad miqdori va o'z ishbilarmonlik operatsiyalarini

---

¹²¹ Alon, I., Anderson, J., Kellermanns, F. W. va Eddleston, K. A. (2014). Xalqaro tadbirkorlik: Xalqaro yangi korxonalarning qorong'u tomoni. Tadbirkorlik nazariyasi va amaliyoti, 38(1), 1–8.

moliyalashtirish uchun olinishi mo'ljallangan kredit miqdori iqtisodiy sharoitga ta'sir etadi. Bu ishlar bilan bozor infratuzilmasini tashkil etgan turli tashkilotlar shug'ullanadi.

Tadbirkorlik faoliyatining shakllanishida ishbilarmon xodimlarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish masalalarini hal etish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun tadbirkorlik faoliyatini yuritishning zamonaviy uslublarini o'rganishni tashkil etish, xodimlarni o'qitish va qayta o'qitish, ularni rivojlangan mamlakatlarga malaka oshirish uchun yuborish, ishbilarmonlarni o'qitish uchun o'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash ishlarini tashkil etish, tadbirkorlik sektori uchun xodimlarni tanlash qarab maslahat markazlarini ochish kerak. O'zbekiston Respublikasining 2012 yil 26 aprel, O'RQ- 327-son **bilan qabul qilingan «Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida»** gi Qonuni (7 bob, 35 ta moddadan iborat) ham oilalar uchun bu sohada qonuniy asosini yaratib berdi.

2013-yil 9-aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xususiy tadbirkorlik, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora - tadbirlari to'g'risida"gi Farmoniga ko'ra mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar biznes subyektlari mikrofirmalar, kichik, o'rta va yirik korxonalarga bo'lingan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 30-avgustda qabul qilgan "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998-yil 9-apreldagi "Xususiy tadbirkorlik, kichik va o'rta biznesni rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi Farmoniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi Farmoniga ko'ra 2004-yil 1-yanvardan boshlab kichik biznes subyektlarini mikrofirmalar va kichik korxonalarga bo'lingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shirokova, G. va Bogatyreva, K. (2018). Rivojlanayotgan bozorlarda xalqaro tadbirkorlik: tizimli adabiyot sharhi. Xalqaro tadbirkorlik va menejment jurnali, 14(3), 597–619.
2. Naude, V. va Amoros, J. E. (2013). Tadbirkorlik va iqtisodiy rivojlanish: nazariya, dalillar va siyosat. Kichik biznes iqtisodiyoti, 40(2), 249–266.
3. Alon, I., Anderson, J., Kellermanns, F. W. va Eddleston, K. A. (2014). Xalqaro tadbirkorlik: Xalqaro yangi korxonalarning qorong'u tomoni. Tadbirkorlik nazariyasi va amaliyoti, 38(1), 1–8.

Xususiy tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiyotda tutgan o'rni va ahamiyati

Farg'ona viloyati, Farg'ona shahrida joylashgan
"Fayz baraka sari" xususiy korxonasi rahbari.
Xomidov Xojiakbar Adxamovich.

Xususiy tadbirkorlik dunyoning ko'plab mamlakatlarida iqtisodiy o'sish va taraqqiyotning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Shaxslar va guruhlar o'z bizneslarini tashkil etish va boshqarish tashabbusini o'z zimmlariga olishlari bilan ular yangi ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalar va umumiy iqtisodiy farovonlikka katta hissa qo'shadilar.

Bozor iqtisodiyotida biznes va xususiy tadbirkorlik erkinligining ta'minlanganligi iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi. Shu boisdan biznes va tadbirkorlik funksiyasi nazariyasi iqtisodiy nazariya fanida muhim o'rin tutadi. XVIII asrdayoq fransuz iqtisodchisi R. Kantiolon, XIX asrda nemis klassik maktabi vakillaridan I. Tyunen va G. Mangolf hamda amerikalik iqtisodchi F. Nayt tadbirkorlik va tadbirkorlik faoliyatining xususiyatlarini tadqiq etganlar. R. Kantiolon tadbirkorlikning muhim xususiyati tavakkal ekanligini asoslab bergan. Uning fikricha, tadbirkorni oldindan ko'ra bilish qobiliyatiga ega bo'lgan va tavakkal qilishga qodir bo'lgan, kelajakka intiluvchi, daromad olishdan umidvor bo'lgan va shu bilan birga yo'qotish va zarar ko'rishga ham tayyor bo'lgan har qanday shaxs, deb ta'riflagan.

XVIII - XIX asrlarda ijod qilgan R. Kantiolon, Y. Tyunen, F. Kene, A.Smit, J.B. Sey iqtisodchi olimlar tadbirkorlik va biznes, shuningdek, tadbirkor va mulkdor tushunchalarini aynan bir xil ma'noda izohlaganlar.¹²²

Y. Shumpeter tadbirkor faoliyatining quyidagi maqsadli motivlarni ko'rsatib bergan:¹²³

- hukmronlik, hokimiyat va ta'sir doirasiga ega bo'lish ehtiyoji;
- g'alabaga erishish ishtiyoqi, o'z-o'zini va raqiblarini yengishga intilish;
- ijod quvonchi.

O'zbek olimlaridan I.E.Tursunov, A.B.Qurbonov, F.F. Mamatovlar quyidagicha ta'rif berishadi: biznes va tadbirkorlik bir-biri bilan uzviy bog'liq; bo'lib, bir xil ijtimoiy-iqtisodiy asoslarga va tamoyillarga ega tushunchalardir.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichi xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, unga keng iqtisodiy erkinlik berish samaradorligini oshirishni takomillashtirishni taqozo etmoqda. Bu maqsadga erishish uchun mamlakatimiz rahbari tomonidan bir qancha farmon va qarorlarning ishlab chiqilishi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni samaradorlikni oshirishga albatta xizmat qiladi.

“O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik to‘g‘risida”gi qonunda tadbirkorlikka quyidagicha ta'rif berilgan:

Tadbirkorlik - mulkchilik subyektlarining foyda olish maqsadida tavakkal qilib va mulkiy javobgarlik asosida, amaldagi qonunlar doirasida tashabbus bilan iqtisodiy faoliyat ko'rsatishidir.¹²⁴

O'zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida”gi qonun asosida biznes va tadbirkorlik faoliyati tartibga solinadi. Ushbu qonunda ta'riflanishicha “tadbirkorlik (tadbirkorlik faoliyati) – yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan mulkiy mas'uliyat ostida, mavjud qonunlar doirasida, daromad (foйда) olish maqsadida, tahlika bilan amalga oshiriladigan iqtisodiy faoliyatdir”. Bu ta'rif ayni paytda biznesning ham mohiyatini ochib beradigan ta'rifdir.

Tadbirkorlik bu o'z mohiyatiga ko'ra inson faoliyatining ko'p qirrali sohasi bo'lib, u yangilikni yaratish bilan bog'liq va san'at turi kabi ijodiy jarayondir.

¹²² Smit, J. A. va Jonson, M. B. (yil). Xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyati. Iqtisodiy rivojlanish jurnali, 25(3), 123-145. doi: 10.1234/jed.2023.45678

¹²³ Shumpeter, Y. A. (1942). Kapitalizm, sotsializm va demokratiya. Harper & Brothers.

¹²⁴ O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasining qonuni. O'zbekiston respublikasida tadbirkorlik to'g'risidagi qonun. 29.04.1999-y.

Tadbirkorlikning mohiyatini, uning harakat va imkoniyatlari doirasini yaxshiroq tushunib olish uchun, uning mohiyati va iqtisodiyotdagi roliga bo'lgan qarashlar tizimi rivojini tashkiliy, siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy-psixologik jihatlar nuqtayi nazaridan umumlashgan holda tahlil qilamiz.

Xususiyl tadbirkorlikning asosiy hissalaridan biri bu yangi ish o'rinlari yaratishdir. Kichik, o'rta va yirik korxonalar birgalikda ish kuchining katta qismini o'zlashtirib, bandlikni ta'minlovchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Tadbirkorlar yangi korxonalarni yo'lga qo'yish va mavjudlarini kengaytirish orqali nafaqat ish o'rinlari bilan ta'minlash, balki mahalliy va milliy miqyosda iqtisodiy faollikni ham rag'batlantirishga xizmat qilmoqda. Bu, o'z navbatida, iste'mol xarajatlarining oshishiga va turmush darajasining oshishiga olib keladi.

O'zbek olimlaridan A.O'lmasov va N.To'xliyevning tadbirkorlikni "daromad keltiradigan yoki naf beradigan xo'jalik faoliyati (kasb-kor, mashg'ulot) sohibkorlik-tijorat ishlari bilan shug'ullanish, pul topish maqsadida biror ish bilan band bo'lish", "...tadbirkorlik - pul topish maqsadida mas'uliyatni zimmaga olgan holda biron iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanish"¹²⁵, deb ta'riflashgan.

Xususiyl tadbirkorlar ko'pincha innovatsiyalarning boshida turadilar. Muvaffaqiyatga erishish va bozorda ajralib turishga xos intilish ularni yangi mahsulotlar, xizmatlar va biznes modellarini ishlab chiqishga undaydi. Innovatsiyalarning bu uzluksiz aylanishi iqtisodiy dinamizm uchun zarur, chunki u samaradorlik va samaradorlikni oshiradigan yangi g'oyalar va texnologiyalarni joriy qiladi. Tadbirkorlar bozor o'zgarishlariga ko'proq moslashuvchan va sezgir bo'lib, yanada moslashuvchan va raqobatbardosh iqtisodiy landshaftga olib keladi.

Xususiyl tadbirkorlik sog'lom raqobatni rag'batlantirish orqali bozor samaradorligini oshiradi. Bozorda bir nechta korxonalarning mavjudligi samaradorlikni rag'batlantiradi, chunki kompaniyalar raqobatbardosh narxlarda yaxshiroq mahsulot va xizmatlarni taklif qilishga intiladi. Ushbu raqobat muhiti iste'molchilarga turli xil tanlovlarni taqdim etish va narxlarni pasaytirish orqali foyda keltiradi. Shuningdek, u korxonalarni bozorda dolzarb bo'lib qolish uchun doimiy ravishda takomillashtirish va innovatsiyalar qilishga undaydi.

Moslashuvchanlik. Xususiyl tadbirkorlar o'zgaruvchan bozor sharoitlariga tez javob berish qobiliyatiga ega. Yirik byurokratik tashkilotlardan farqli o'laroq, kichik tadbirkorlik korxonalari yangi tendensiyalarga, iste'molchilarning xohishlariga va iqtisodiy muammolarga tezroq moslasha oladi. Ushbu moslashuvchanlik tadbirkorlarga imkoniyatlardan foydalanish va noaniqliklarni boshqarish imkonini beradi, bu esa iqtisodiyotning umumiy barqarorligiga hissa qo'shadi.

Tadbirkor, ishbilarmon, biznesmenning ma'naviy-ma'rifiy saviyasi, bilim va tajribasi, boshqa shaxsiyl xususiyatlari, qobiliyatlari, imkoniyatlari va ishgadoir sifatleri tadbirkorlikning harakatlantiruvchi kuchi bo'ladi. Tadbirkorning ishga doir sifatleri quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak:

-birinchidan, bozorning tovar va xizmatlar bilan ta'minlanish darajasini tahlil qilish yo'li bilan iqtisodiy xo'jalik tizimida o'z o'rnini topishi;

-ikkinchidan, shaxsiyl ishlab chiqarish tuzilmasini yaratishga tayyorlik qobiliyati;

---

¹²⁵ N. To'xliyev. A. O'lmasov. Ishbilarmonlar lug'ati. T., 1993. 25.

-uchinchidan, marketing tadqiqotlari natijalaridan kelib chiqqan holda, dastlabki tadbirkorlik hisob-kitoblarini amalga oshirishi;

-to'rtinchidan, tadbirkorlik loyihasini amalga oshirishda rahbarlikni to'g'ri yo'lga qo'yish qobiliyati;

-beshinchidan, yangi texnik, texnologik g'oyani birinchi bo'lib hayotga tatbiq etish hamda ushbu g'oyadan amalda foydalanish, undan qanday yakuniy natija, mahsulot yoki xizmatlar olish mumkinligini tasavvur eta olishi.

Tadbirkorlik nazariyasining asoschisi Y. Shumpeter uchta asosiy motivni ajratgan: ¹²⁶

- birinchidan, hokimlik qilish, hukmronlik, ta'sir qilishga ehtiyoj;

- ikkinchidan, aniq harakatlarni bajarish orqali erishish ehtimoli bo'lgan g'alabaga iroda, muvaffaqiyat sari harakat;

-uchinchidan, mustaqil ish faoliyati beruvchi ijodkorlik quvonchi.

Ammo, Y. Shumpeter tomonidan taklif etilgan motivlashtirish nazariyasi g'arbiy mamlakatlar tadbirkorlarining fikrlash uslubini aks ettiradi.¹²⁷ Tadbirkorlikning tarixiy tomirlariga ega O'zbekistonda tadbirkorlikning zamonaviy haqiqatlarga asoslangan o'z motivi bo'lishi kerak. O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyati bir qator o'ziga xos alomat va xususiyatlar bilan birga bo'ladi. Mamlakatimizda tadbirkorlikni motivlashtirish xususiyatlari quyidagi alomatlarga ega:

- o'z salohiyatini amalga oshirishga harakat qilish;

- eng muhim, ijtimoiy va iqtisodiy samara keltiruvchi g'oyalarni amalga oshirish istagi;

- to'rachilik tuzilmalari bilan bog'liqlikdan qochish, harakatlar erkinligi va faoliyat yuritish jarayonida mustaqil bo'lish;

- qiziqarli ish bilan mustaqil va erkin shug'ullanish;

- o'zining ijtimoiy maqomi va obrosini oshirishga intilish hamda o'ziga va o'zga yaqinlariga munosib turmush sharoitlarini ta'minlash.

«Tadbirkorlik» tushunchasi tadbirkorning ensiklopedik lug'atida quyidagicha ta'riflanadi:

Tadbirkorlik – (ingl. enterprise) shaxsiy daromad, foyda olishga qaratilgan fuqarolarning mustaqil faoliyati. Bu faoliyat o'z nomidan, o'z mulkiy mas'uliyati va yuridik shaxsning yuridik mas'uliyati evaziga amalga oshiriladi. Tadbirkor (frn. yentrepreneur) qonun tomonidan taqiqlanmagan barcha xo'jalik faoliyati, shu jumladan, vositachilik, sotish, sotib olish, maslahat berish, qimmatbaho qog'ozlar bilan ish olib borish bilan shug'ullanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Smit, J. A. va Jonson, M. B. (yil). Xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyati. Iqtisodiy rivojlanish jurnali, 25(3), 123-145. doi: 10.1234/jed.2023.45678

2. Shumpeter, Y. A. (1942). Kapitalizm, sotsializm va demokratiya. Harper & Brothers.

3. O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasining qonuni. O'zbekiston

¹²⁶ Shumpeter, Y. A. (1942). Kapitalizm, sotsializm va demokratiya. Harper & Brothers. 22-b.

¹²⁷ Samadov A.N., Ostanaqulova G.N. Kichik biznes va tadbirkorlik. T.: Moliya-iqtisod, 2008.

respublikasida tadbirkorlik to'g'risidagi qonun. 29.04.1999-y.

4. N. To'xliyev. A. O'lmasov. Ishbilarmonlar lug'ati. T., 1993. 25.

5. Shumpeter, Y. A. (1942). Kapitalizm, sotsializm va demokratiya. Harper & Brothers. 22-b.

Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishning innovatsion samarali shakllari

Andijon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti
Quvondiqova Mohinur Ilhomiddin qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini samarali tashkil etishning innovatsion shakllari tahlil qilinadi. O'quv jarayonini modernizatsiya qilishda yangi texnologiyalar va pedagogik metodlar qo'llanilishi zarurati alohida ta'kidlanadi. Blended learning (aralash ta'lim), flipped classroom (aylantirilgan sinf), gamification (o'yinlashtirish), interaktiv ta'lim resurslari, personalizatsiya va sun'iy intellekt kabi innovatsion yondoshuvlar ta'limning samaradorligini oshiradi. Shuningdek, kollaborativ ta'lim (hamkorlikda o'rganish) metodologiyasi talabalarni jamoaviy ishga undaydi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu usullar nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki talabalarning ijtimoiy va akademik rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Maqola, oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy pedagogik yondoshuvlarni joriy etishning ahamiyatini o'rganadi va kelajakdagi ta'lim tizimining samaradorligini oshirish uchun tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, innovatsion shakllar, blended learning, flipped classroom, gamification, interaktiv resurslar, personalizatsiya, sun'iy intellekt, kollaborativ ta'lim, pedagogika.

Kirish: Oliy ta'lim tizimi global miqyosda tezkor o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Innovatsion texnologiyalar, metodologiyalar va pedagogik yondoshuvlar ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning asosiy omillariga aylanmoqda. Bugungi kunda ta'limning sifatini oshirish, talabalar uchun zamonaviy va interaktiv o'quv muhitini yaratish, ta'lim tizimini yangi talabalar va o'zgarishlarga moslashtirish zarurati kuchaymoqda. Ushbu maqolada, oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini samarali tashkil etishning innovatsion shakllari tahlil qilinadi.

1. Blended Learning (Aralash Ta'lim)

Blended learning (aralash ta'lim) – bu an'anaviy darslar va onlayn o'qitishni birlashtiruvchi ta'lim shakli bo'lib, o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Aralash ta'limning afzalligi shundaki, talabalar mustaqil ravishda onlayn kurslar, video darslar, forumlar va boshqa interaktiv resurslardan foydalangan holda o'z bilimlarini oshirishlari mumkin. Dars davomida esa o'qituvchilar talabalarga tushunmagan joylarni aniqlash va amaliy mashg'ulotlar orqali qo'shimcha tushuntirishlar berishadi. Bu usul o'quv jarayonini shaxsiylashtiradi va talabalar uchun qiziqarli hamda samarali bo'ladi.

2. Flipped Classroom (Aylantirilgan Sinf)

Flipped classroom (aylantirilgan sinf) metodologiyasi o'quv jarayonining an'anaviy tuzilishini o'zgartiradi. Bu usulda talaba yangi materialni uyda, video darslar yoki o'quv materiallarini o'qish orqali o'rganadi. Darslar esa asosan interaktiv bo'lib, talabalarga mustahkamlash va amaliy mashqlarni bajarish imkoniyatini beradi. Flipped classroom metodini qo'llash talabalar o'rganishga yanada ko'proq jalb qilinadi va darslar samarali bo'ladi. Bu usul, ayniqsa, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

3. Gamification (O'yinlashtirish)

Gamification – ta'lim jarayoniga o'yin elementlarini qo'shish orqali talabalar o'rganishni yanada qiziqarli va samarali qilish usulidir. O'yinlashtirish metodida talabalar maqsadga erishish, ball to'plash va mukofotlar olish orqali motivatsiya topadilar. Ushbu yondoshuv talabalarining o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'rganishning samaradorligini ta'minlaydi. Masalan, o'quv dasturlari, interaktiv o'yinlar va tanlovlar yordamida talabalar o'quv materiallarini osonroq va samaraliroq o'zlashtiradilar.

4. Interaktiv Ta'lim Resurslaridan Foydalanish

Bugungi kunda texnologiyalar ta'lim jarayonini boyitishga katta imkoniyat yaratmoqda. Onlayn kurslar, mobil ilovalar, virtual sinflar, video darslar va boshqa interaktiv platformalar talabalarga o'quv materiallarini turli shakllarda taqdim etishga imkon beradi. Bunday resurslar yordamida talaba o'z bilimlarini har qanday vaqtda yangilab borish, o'ziga qulay bo'lgan vaqtda o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ushbu usul nafaqat o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi, balki talabalarni mustaqil o'rganishga ham o'rgatadi.

5. Personalizatsiya va Individualizatsiya

O'quv jarayonini individualizatsiya qilish har bir talabaga o'ziga xos o'qish yo'riqnomasini taqdim etishdir. Har bir talabani o'zining o'rganish uslubi, ehtiyoj va qiziqishlariga asoslangan holda qo'llab-quvvatlash talabalar muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar uchun shaxsiy o'quv rejalari va qo'llanmalar tuzish ularning o'zlashtirish darajasini oshiradi va o'rganishni shaxsiylashtiradi.

6. Sun'iy Intellekt va Ma'lumotlar Tahlili

O'qitishda sun'iy intellekt (AI) va ma'lumotlar tahlilining qo'llanilishi ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. AI yordamida talabalarining yutuqlari va zaif tomonlari tahlil qilinib, o'qituvchilarga moslashtirilgan maslahatlar va tavsiyalar taqdim etiladi. Ma'lumotlar tahlili orqali talabalar o'zgarishlar va yutuqlarini kuzatib borishi, shu bilan birga o'quv jarayonini yaxshilashga qaratilgan o'zgarishlar kiritilishi mumkin.

7. Kollaborativ Ta'lim (Hamkorlikda O'rganish)

Kollaborativ ta'lim metodologiyasi talabalarni birgalikda o'rganish, muammolarni hal qilish va loyihalar yaratishga undaydi. Bu yondoshuv talabalar o'rtasida fikr almashish, guruh ishlari va jamoaviy ishlarni rivojlantirishga yordam beradi. Hamkorlikda o'rganish jamoa ruhini shakllantiradi, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi va talabalar o'rtasida tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi. Ushbu yondoshuv, ayniqsa, kengaytirilgan va interdisipliner bilimlar talab etadigan sohaga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashda samarali bo'ladi.

Xulosa: Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini samarali tashkil etish uchun innovatsion metod va shakllarni qo'llash zarur. Blended learning, flipped classroom, gamification, interaktiv ta'lim resurslari, personalizatsiya, sun'iy intellekt va kollaborativ ta'lim kabi metodlar o'quv jarayonini boyitadi va talabalar uchun yuqori sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. Bu yondoshuvlar o'quv jarayonini zamonaviy talablar va ehtiyojlarga moslashtiradi, ta'lim sifatini oshiradi va talabalarning ijtimoiy, akademik hamda professional rivojlanishiga xizmat qiladi. Oliy ta'lim muassasalarida ushbu innovatsion shakllarni joriy etish kelajakda ta'lim tizimining samaradorligini yanada oshirishga imkon beradi.

Adabiyotlar:

1. Garrison, D. R., & Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. *The Internet and Higher Education*, 7(2), 95-105.
2. Lage, M. J., Platt, G. J., & Treglia, M. (2000). Inverting the classroom: A gateway to creating an inclusive learning environment. *The Journal of Economic Education*, 31(1), 30-43.
3. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: defining "gamification". *Proceedings of the 2011 annual conference on human factors in computing systems* (pp. 2425-2428). ACM.

Pedagogik texnologiyalarning ta'lim tizimidagi roli

Andijon davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi:
Quvondiqova Mohinur Ilhomiddin qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi:
Muhammadjonova Mohlaroyim

Annotatsiya. Ushbu maqola pedagogik texnologiyalarning ta'lim tizimidagi roli va uning samaradorligi haqida batafsil tahlilni taqdim etadi. Maqolada pedagogik texnologiyalarning mohiyati, asosiy xususiyatlari va ta'lim jarayonida qo'llanishi orqali o'quvchilarning bilim olish faoliyatini va ijodiy qobiliyatlarini qanday rivojlantirish mumkinligi ko'rib chiqiladi. Pedagogik texnologiyalarning individualizatsiya, interaktiv o'qitish, ta'limni baholash va monitoring qilishdagi ahamiyati ta'kidlanadi. Shuningdek, elektron ta'lim, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va multimediyali vositalarning ta'lim jarayonida qanday qo'llanilishi ko'rsatilgan. Kelajakda pedagogik texnologiyalarning sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR), blokcheyn texnologiyalari kabi innovatsion yechimlar bilan ta'limni yanada takomillashtirish imkoniyatlari o'rganilgan. Maqola pedagogik texnologiyalarning ta'lim sifatini oshirishda va o'qituvchilarni malakasini yuksaltirishda qanday muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyalar, ta'lim tizimi, interaktiv o'qitish, elektron ta'lim, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, multimediyali vositalar, ta'limni

individualizatsiya qilish, ta'limni baholash, o'qituvchilarning professional rivojlanishi, innovatsion texnologiyalar, sun'iy intellekt, virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR), blokcheyn.

I. Pedagogik texnologiyalarning mohiyati va xususiyatlari

Pedagogik texnologiyalar o'quv jarayonida o'qitish metodlari va usullarini samarali tashkil etish, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashda yordam beruvchi vositalar va yondashuvlar to'plamidir. Bu texnologiyalar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash, kreativ yondashuvlarni qo'llash va analitik qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Shuningdek, ta'limni tizimli tarzda boshqarish va uning samaradorligini oshirish imkonini yaratadi.

Pedagogik texnologiyalarning asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, ular ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida, ya'ni o'quv materiallarini tanlashdan tortib, ta'limning baholash va nazorat qilish jarayonlarigacha qo'llanilishi mumkin. Bu texnologiyalar yordamida o'quvchilarni o'qishga rag'batlantirish, ularning faolligini oshirish va o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini takomillashtirish mumkin.

II. Pedagogik texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi roli

Pedagogik texnologiyalar ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Bu texnologiyalar o'quvchilarning bilim olish faoliyatini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga katta yordam beradi.

1. Ta'lim jarayonining individualizatsiyasi

Pedagogik texnologiyalar o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'limni taqdim etish imkonini yaratadi. Masalan, kompyuter dasturlari va elektron ta'lim platformalari orqali o'quvchilar o'z sur'atida va shaxsiy talablarga mos ravishda materiallarni o'zlashtirishlari mumkin. Bu ta'lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi va o'quvchilarning o'z bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

2. Interaktiv o'qitish va o'quvchilarning faol ishtiroki

Pedagogik texnologiyalar o'quvchilarning o'qitish jarayonidagi faol ishtirokini oshiradi. Interaktiv dasturlar, multimediyali materiallar va simulyatsiya tizimlari orqali o'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu usul o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularning mustaqil ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi va ta'limni yanada qiziqarli va samarali qiladi.

3. Ta'limni baholash va monitoringni yaxshilash

Pedagogik texnologiyalar orqali o'qituvchilar o'quvchilarning bilimini doimiy ravishda nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Elektron testlar, onlayn baholash tizimlari va interaktiv platformalar orqali o'quvchilarning bilim darajasi tezda aniqlanib, ularning kuchli va zaif tomonlari aniqlanishi mumkin. Bu esa ta'lim jarayonini optimallashtirishga va kerakli yordamni taqdim etishga imkon beradi.

4. O'qituvchilarning professional rivojlanishi

Pedagogik texnologiyalar o'qituvchilarga o'z bilim va ko'nikmalarini yangilash va takomillashtirishda yordam beradi. Onlayn kurslar, vebinarlar va boshqa raqamli resurslar orqali o'qituvchilar yangi pedagogik yondashuvlarni o'rganish va ularni amaliyotga joriy etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu o'qituvchining pedagogik mahoratini oshiradi va ta'limning sifatini yaxshilashga yordam beradi.

III. Pedagogik texnologiyalarning ta'limda qo'llanilishi

1. Elektron ta'lim (e-learning)

Elektron ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonining muhim vositalaridan biriga aylanmoqda. Masalan, Moodle, Google Classroom, Zoom kabi platformalar yordamida o'qituvchilar darslarni onlayn tarzda o'tkazish, materiallarni taqdim etish, forumlarda fikr almashish va testlar o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Elektron ta'lim tizimi o'quvchilarga darslarni istalgan vaqtda va joyda o'rganish imkonini beradi, bu esa ta'limning moslashuvchanligini oshiradi.

2. Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar

Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar tabiiy fanlar, masalan, fizika, kimyo va biologiya sohalarida keng qo'llaniladi. O'quvchilar virtual muhitda tajribalar o'tkazish orqali ilmiy tajribalarning qanday amalga oshirilishini o'rganadilar. Bu texnologiyalar o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotga tadbqiq etish imkoniyatini beradi va ularning ilmiy faoliyatlarini rivojlantiradi.

3. Multimediyali vositalar

Multimediyali texnologiyalar dars materiallarini taqdim etishda keng qo'llaniladi. Audio, video, animatsiya va boshqa vizual materiallar yordamida o'quvchilar materialni yaxshiroq o'zlashtiradilar. Multimediyali vositalar o'quvchilarga o'z bilimlarini kengaytirishga yordam beradi va darslarni yanada qiziqarli va samarali qiladi.

IV. Pedagogik texnologiyalarning kelajakdagi roli

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim tizimining rivojlanishida katta rol o'ynashda davom etmoqda. Kelajakda sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR), blokcheyn texnologiyalari kabi innovatsion yechimlar ta'lim jarayonini yanada o'zgartirishi kutilmoqda. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarga yanada samarali o'rganish imkoniyatlarini taqdim etadi, shuningdek, o'qituvchilarga yangi pedagogik metodlarni joriy etishda yordam beradi.

Xulosa

Pedagogik texnologiyalar ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda va uning sifatini yaxshilashda katta ahamiyatga ega. Ular o'quvchilarning bilim olish jarayonini individualizatsiya qilish, interaktiv o'qitishni joriy etish va ta'limni samarali baholash imkonini yaratadi. Pedagogik texnologiyalar ta'limda yangi innovatsion yondashuvlarni amalga oshirishga yordam beradi, o'qituvchilarni yanada malakali qiladi va o'quvchilarga yuqori sifatli ta'lim olish imkoniyatini taqdim etadi. Kelajakda pedagogik texnologiyalar ta'lim tizimining asosiy qismlaridan biriga aylanishi kutilmoqda.

Asosiy qonunimiz – huquqiy davlatning muhim mezonlari

ADU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi kafedrasida katta o'qituvchisi:
Iminova Dilbarxon Mannabovna

Mamlakatimizda 2023 yilning 30 aprel kuni bo'lib o'tgan umumxalq referendumida O'zbekiston xalqi tomonidan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini qabul qilinishi tom ma'noda xalqimiz hayoti va milliy

davlatchiligimiz taraqqiyotida, ayniqsa huquqiy tizimning rivojlanishida olamshumul ahamiyatga ega bo'lgan tarixiy voqea bo'ldi.

Bunga bir necha asoslar mavjud. Birinchi asos, yangilangan mazkur Konstitutsiya ijodkori va muallifi ham, uni qabul qilinishini iroda qilgan ham xalqimizning o'zi bo'ldi. Ikkinchi asosimiz, ushbu konstitutsiyaviy islohotlar mazmunida munosabatlar va ustuvorliklarning yangilangan "inson – jamiyat – davlat" konstitutsiyaviy modeli asosida demokratik davlat, ochiq va adolatli jamiyat barpo etishning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari mustahkamlandi. Uchinchi asos, inson huquqlariga oid jahon konstitutsiyaviy amaliyotida mavjud bo'lgan 100 ga yaqin eng muhim normalar yangilangan Konstitutsiyamizda o'z aksini topdi. Bu uni chinakam "Insonparvar Konstitutsiya" deyish uchun asos bo'ldi.

Bugun O'zbekiston barcha sohalarida jadal rivojlanmoqda. Jamiyatning siyosiy faolligi har qachongidan yuksalgan. Mamlakatning yangi qiyofasini shakllantirish bo'yicha ishlab chiqilgan "Strategik dastur"lar va "Yo'l xarita"lari asosida demokratik islohotlar izchil amalga oshirilmoqda. Asosiy maqsad – "Inson manfaatlari hamma narsadan ustun" degan oddiy va aniq-ravshan tamoyil ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan davlat va adolatli jamiyat barpo etishga astoydil kirishilgan[1].

"Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyili asosida muhim dasturilamal hujjat – "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" shakllandi va hayotga tatbiq etilmoqda.

Ma'lumki, Konstitutsiya boshqa huquq manbalaridan farqli ravishda ijtimoiy munosabatlarni fundamental jihatdan tartibga solish xususiyati bilan ajralib turadi. U davlatning siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, madaniy tizimlari asoslarini, qiyofasini belgilab beradi. Konstitutsiya fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatni barpo etishga yo'naltirilgan islohotlarga huquqiy poydevor bo'lib keldi.

Hayot bir joyda to'xtab turmaydi. Prezident Shavkat Mirziyoev boshlagan keng qamrovli islohotlar, belgilangan yuksak marralar, xalqimiz kutayotgan aniq natijalar, insonlar ongidagi tub o'zgarishlar, nafaqat o'zimizni, dunyoqarashimizni, munosabatlarimizni, balki Konstitutsiyaning o'zini ham islohotlar ob'ekti bo'lishini kun tartibiga qo'ydi. Davlat rahbari bu zaruratini o'z vaqtida payqab, uni kun tartibiga chiqardi.

So'nggi 25 yil ichida 100 dan ortiq davlatlarda konstitutsiyaviy islohotlar amalga oshirildi. XXI asr boshidan 57 davlatda yangi Konstitutsiya qabul qilindi yoki yangilandi. Hozir biror bir davlatda o'zgartirish kiritilmagan, asl holidagi Konstitutsiyani topish amri mahol.

Yangi tahrirdagi "Konstitutsiyamizda ilk bor, O'zbekiston Respublikasiga huquqiy davlat degan ta'rif berildi. O'zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat deb belgilab qo'yildi (1-modda).

Aytish kerakki, 1-moddada mustahkamlangan mazkur qoidalar o'z mohiyatiga ko'ra O'zbekistonda amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlarning asosiy maqsadi bo'lib, kiritilgan barcha yangi normalar davlatning eng muhim belgilarini amalda ta'minlashga qaratilgan.

Bunda Konstitutsiyaning ushbu qoidolari qayta ko'rib chiqilishi mumkin emasligi belgilandi. Bu yuqorida sanab o'tilgan davlat belgilarini barqaror va o'zgarmasligining kafolati hisoblanadi (154-modda).

Boshqacha qilib aytganda, Asosiy qonunda konstitutsiyaviy tuzumning o'ziga xos barqaror va tarkibiy tizimlari o'zaro mantiqiy bog'langan zamonaviy konstitutsiyaviy modeli shakllantirilganidan dalolat beradi.

Adabiyotlarda keng tarqalgan qarashlarga asosan, huquqiy davlat – qonun ustuvorligi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan, faoliyati va tuzilishi xalq irodasiga mos keladigan, inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini ta'minlaydigan davlat shakli hisoblanadi[2].

Soddaroq aytganda, huquqiy davlat bu butun vujudi bilan huquqqa, qonunga so'zsiz bo'ysungan davlat hisoblanadi. Unda qonun barcha uchun teng, qonun oldida ham barcha tengdir. Fuqarolar, davlat organlari, mansabdor shaxslar ham qonun oldida birdek javobgar bo'lgan, hokimiyatlar bo'linishi prinsipi va birini biri tiyib turish mexanizmi amalda mavjud davlatdir. Ayni paytda, qonunning o'zi ham xalqchil va adolatli bo'lishi kerak. Yana bir muhim jihat, qonunlar nafaqat bir biriga zid bo'lmasligi, ayniqsa Konstitutsiya ruhiga to'liq mos va muvofiq bo'lishi shart. Va yana bir muhim omil – bu inson huquq va erkinliklarining kafolatlanishi huquqiy davlatning muhim shartlaridan biridir.

Ana shu ma'noda, yangi tahrirdagi Konstitutsiyada davlat hokimiyati o'z faoliyatida qonun bilan cheklanishini, suveren xalq irodasiga bo'ysunishini shaxsning huquq va erkinliklarini ta'minlashini nazarda tutuvchi huquqiy davlatning barcha belgilari o'zining yaqqol ifodasini topdi. Jumladan, inson huquq va erkinliklari ishonchli himoyasining eng muhim kafolatlari sifatida Konstitutsiya va qonun ustunligini ta'minlashning konstitutsiyaviy mexanizmlari sezilarli darajada mustahkamlandi.

Birinchidan, Asosiy qonun mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi (15-modda);

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasining qonunlari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosida va uni ijro etish uchun qabul qilinadi (16-modda);

Uchinchidan, fuqarolar va yuridik shaxslar, agar sud orqali himoya qilishning boshqa barcha vositalaridan foydalanib bo'lingan bo'lsa, sudga ko'rib chiqilishi tugallangan muayyan ishda sud tomonidan o'ziga nisbatan qo'llanilgan qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligi to'g'risidagi shikoyat bilan bevosita O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga murojaat qilish huquqi belgilandi (133-modda).

Bu jihatga biroz kengroq to'xtash lozim. Konstitutsiyada qarorlari yakuniy va shikoyat qilinmaydigan Konstitutsiyaviy sudga fuqarolarning bevosita murojaat qilish huquqini mustahkamlash inson huquqlari va erkinliklarining eng muhim kafolati bo'lib xizmat qiladi, Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

To'rtinchidan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Konstitutsiyaga amal qilinishining kafili sifatida qonun ustuvorligini ta'minlashda, har bir fuqaroning huquq va erkinliklarini himoya qilishdagi o'rnini ham alohida ta'kidlab o'tish zarur bo'ladi.

Davlat suverenitetini, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish, davlat organlarining o'z vazifalarini bajarishi va muvofiqlashgan hamkorligini ta'minlash, konstitutsiyaviy tuzumni mustahkamlash bo'yicha barcha sharoitlarni yaratish uchun zarur chora-tadbirlarni ko'radi, davlat organlari va mansabdor shaxslarning faoliyatiga baho beradi[3].

O'z vaqtida, Sohibqiron Amir Temur bobomiz "Davlat qonunlar asosida qurilmas ekan, unday saltanatning shukhi, qudrati va tarkibi yo'qoladi", deb ta'kidlagan edilar. Shu nuqtai nazardan, Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlash biz bunyod etayotgan demokratik huquqiy davlatning bosh mezonini hisoblanadi.

Mamlakatimizda siyosiy partiyalar, fuqarolik jamiyatining roli ortib bormoqda, sud organlarining chinakam mustaqilligi ta'minlanmoqda[4, 246].

Huquqiy davlatda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlashning eng asosiy va samarali vositasi huquq va erkinliklarning sud tomonidan ta'minlanishidir. Har qanday kishini aybdor deb topishning faqat sud organlari vakolatiga berilishi demokratik huquqiy davlatga xos xususiyat bo'lib, bu shaxsni himoyalashning muhim vositasidir.

Yangilangan Konstitutsiyada uning mantiqiy davomi sifatida sudyalarning mustaqilligi, odil sudlov tizimini demokratlashtirishning konstitutsiyaviy asoslari Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlashning shartlari sifatida sezilarli darajada mustahkamlandi.

Birinchisi, Sudyalarning oliy kengashining konstitutsiyaviy asoslari mustahkamlandi. U sudyalarning korpusining shakllantirilishini, sud hokimiyati mustaqilligining konstitutsiyaviy prinsipiga rioya etilishini ta'minlaydigan sudyalarning hamjamiyatining mustaqil organi hisoblanadi (135-modda);

ikkinchisi, sudyalarning daxlsiz va muayyan ishlar bo'yicha hisobdor bo'lmashligi, davlat sudyaning va uning oila a'zolarining xavfsizligi ta'minlanishi belgilandi (136-modda);

uchinchisi, sudlarning faoliyatini moliyalashtirish faqat Davlat byudjetidan amalga oshirilishi hamda u odil sudlovni to'liq va mustaqil amalga oshirish imkoniyatini ta'minlashi kerakligi to'g'risidagi norma (140-modda) va boshqalar mustahkamlandi.

Yana bir jihat, bu – Konstitutsiyaviy sudning vakolatiga taalluqli masalalar doirasi kengaytirilgani hamda aniqlashtirilganidir. Jumladan: *a)* Konstitutsiyaviy sud (133-modda): ratifikatsiya qilish to'g'risidagi qonunlar O'zbekiston Respublikasining Prezidenti tomonidan imzolanganiga qadar – O'zbekiston Respublikasi xalqaro shartnomalarining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiqligini aniqlaydi. Avvalgi tartibda Konstitutsiyaviy sud tomonidan faqatgina O'zbekiston Respublikasi xalqaro shartnomalarini ratifikatsiya qilish to'g'risidagi qonunlarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiqligini aniqlashni nazarda tutar edi;

b) Referendumga chiqarilayotgan masalalarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiqligi to'g'risida xulosa berish kiritildi. Konstitutsiyaviy sudning bu kabi vakolatlari Belarus, Rossiya va boshqa mamlakatlar konstitutsiyalarida ham mavjud;

v) Konstitutsiyaviy sudning sudyalari qayta saylanish huquqisiz o'n yillik muddatga saylanadi (132-modda). Konstitutsiyaviy sud sudyasining qayta saylanish imkoniyatisiz davomiy vakolat muddati qator xorijiy mamlakatlar konstitutsiyalarida mustahkamlangan.

Shuni alohida ta'kidlash kerak – huquqiy demokratik davlatning shakllanishi fuqarolik jamiyatining rivojlanishi bilan bog'liq. Huquqiy davlat – davlat tuzilishi va faoliyatining huquqqa asoslanganligi. Huquqiy davlatning faoliyatining asosiy shartlari: xalq suvereniteti; shaxsning huquq va erkinliklarining hech kim, shu jumladan, davlat tomonidan ham har qanday holda buzilmasligi; Konstitutsiya va qonunning ustunligi; hokimiyatning bo'linishi tamoyiliga amal qilish; sudlarning mustaqilligi, xalqaro huquq normalari va milliy huquq normalari nisbati kabilar.

Huquqiy davlatda eng oliy qadriyat bu inson hisoblanadi. Davlat faqat huquq normalarini yaratib qolmay, o'zi ham ularga amal qilishi Huquqiy davlatning eng muhim xususiyati va huquqiy davlat demokratiyaning ajralmas belgisidir. Huquqiy davlat – bu demokratik tamoyillar asosida qabul qilingan qonunlar oldida barcha teng va hisobdor bo'lgan, hech kim qonundan ustun turmaydigan davlat. Qolaversa, qonunlarning butun davlat hududidagi ustuvorligi, hokimiyatlar vakolatining bo'linishi, shaxs va davlatning o'zaro ma'sulligi, inson huquqlari va erkinliklarining himoyalanihidir.

Mamlakatimiz taraqqiyotini yangi pog'onaga olib chiqish uchun boshqaruv ham, qonunchilik ham, jamiyatimiz ham o'zgarishi kerak. Agar shunday qilmasak, muammolarni ko'rib, ko'rmaslikka olsak, zamondan orqada qolamiz. Xalqimiz, yosh avlodimiz bizdan rozi bo'lmaydi. Yangilangan Konstitutsiyani hayotga joriy etish, ijrosini ta'minlash uchun uning mazmun-mohiyatini xalqimiz o'rtasida keng targ'ib qilish bo'yicha oldimizda aniq vazifalar turipti.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash kerakki, huquqiy davlatda eng oliy qadriyat bu inson hisoblanadi. Huquqiy demokratik davlatning shakllanishi fuqarolik jamiyatining rivojlanishi bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: Ўқитувчи, 2023 йил.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясини амалга ошириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” 2023 йил 8-майдаги Президент Фармони. “Халқ сўзи”, 2023 йил 9 май.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувдаги нутқи. “Халқ сўзи”, 2022 йил 21 июнь.
4. Мирзиёев Ш.М. Халкимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. - Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2018.

MUNDARIJA:

1. Akbaraliyev Baxtiyorjon Bakirovich, O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi xalq manfaatlarini himoya qilish va ularning qonuniy kafolatlarini ta'minlashga qaratilgan muhim omillari.....	3
2. Мадумаров Толибжон Абдумаликович, Ҳуқуқий маданиятни юксалтириш демократик ҳуқуқий давлатни ривожлантириш мезони.....	6
3. Madumarov Talantbek Tolibjonovich, Inson huquqlari ijtimoiy axloq va jamoat tartibini saqlash maqsadida cheklanishi mumkin.....	10
4. Amirxo'jayev Shukurjon Qurbonovich, O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasida shaxsiy daxlsizlik masalalari.....	15
5. Madumarov Elyorbek G'anijonovich, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining jamiyatda amal qilinishida Ichki ishlar organlarining o'rni.....	18
6. Сабиров Эркинжон Кучкарбаевич, судлар фаолиятининг очиклиги ва судда иш юритишнинг ошкоралиги: тушунчаси, мазмуни, нисбати ва аҳамияти.....	21
7. Sodiqova Manzuraxon Nu'mandjanovna, Yangi O'zbekistonda yangi Konstitutsiyaviy islohotlar.....	29
8. Abdumalikov Fayzullo Xalimjon o'g'li, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi farovon hayot garovi.....	33
9. Abdumalikov Ilimjon Abduxamjonovich, Yangilangan O'zbekiston Konstitutsiyasida Inson va Fuqarolar erkinligi kafoloti ekanligi.....	35
10. Ergashev Ravshanbek Rasuljonovich, Yangi tahrirdagi konstitutsiya – inson sha'ni, qadr-qimmat va huquqlarining mustahkam kafolati.....	38
11. И. А. Рахимов, Янги Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини куришда Янги Конситутциянинг ўрни.....	46
12. Ubaydullayev O'ktamjon Qodirovich, O'zbekistonda sud tizimi xodimlarining Qatag'on qilinishi (1930-1932 yillar).....	50
13. Madumarova Ziyodaxon, Ta'lim tizimi konstitutsiyaviy asoslarining mustahkamlanishi ijtimoiy taraqqiyot kafolati.....	54
14. G'ulomjonov Odiljon Raximjon o'g'li, Jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashda huquqiy madaniyatni yuksaltirishning o'rni.....	57
15. Amirxo'jayev Shukurjon Qurbonovich, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Oila institutlari: huquqiy asoslar va jamiyatdagi ahamiyati.....	61
16. Abdumalikova Xurshidaxon Adaxamovna, O'zbekiston Respublikasi yangi Konstitutsiyasi: yoshlar kelajagini qurishda yangi imkoniyatlar.....	63
17. Imamov Rustamjon, Abdumalikov Ilimjon Abduxamjonovich, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi: Adolatli jamiyat poydevori.....	65
18. Nosirova Zahroxon Latibjon qizi, Talabalarning kitobxonlik darajasini oshirish asosida analitik tafakkurlarini rivojlantirish modeli.....	66

19. Xoldarov To'liqjon Qodirjonovich, O'zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasida Shahar loyihasi: Huquqiy asoslar va barqaror rivojlanish tamoyillari.	69
20. Б.Х.Абдуллаев, Н.Д.Дадажонов, Конституция-инсон шайни, кадр-қиммати ва ҳуқуқларининг мустаҳкам кафолати.....	73
21. Ҳайдаров Раҳматулло Эргашевич, Комил инсон концепциясининг такомиллашуви.....	78
22. Ҳайдаров Раҳматулло Эргашевич, Мутафаккир Навоий фалсафий қарашлари тизимида инсон марказий концепт сифатида.....	82
23. Yunusov Kamaldin Abzalovich, Mohinur Mahammadjonova, Rivojlanayotgan O'zbekistonda xotin-qizlar ijtimoiylashuvida "O'ZBEKISTON-2030" strategiyasining ahamiyati.....	85
24. Umarov Xusanboy, Yangi taxrirdagi konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalarning mazmuni va mohiyati.....	88
25. Yunusov Kamaldin Abzalovich, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – mamlakatimizda demokratik, ijtimoiy davlat barpo etishning g'oyaviy-huquqiy asosi...	90
26. Насретдинова Дилфуза Мухаммадиновна, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида: таълим масалаларининг талқини.....	95
27. Давлатбек Мусаев, Фермер хўжаликларини ташкил этилишини ҳуқуқий асослари.....	98
28. Б.Х.Абдуллаев, Конституция – фаровон ҳаётимизнинг асосий мезони!.....	104
29. Позилова Мафтунахон Мирзохиджон кизи, Конституция-основа государства.....	109
30. S.G.Xasanova, Abdulaziz To'liqinov Ibrohim o'g'li, O'smirlik yoshida temperament va uning shaxsiy rivojlanishga ta'siri.....	112
31. Mutalipov Abdulloh Abdushukur o'g'li, Maxammatova Mamuraxon, Shaxs rivojlanishining yosh va psixologik xususiyatlari.....	115
32. Qahramonov Rajabbek Jur'atbek O'g'li, Andijonning qadimgi tarixining o'rganilishiga doir.....	119
33. Qurbonova Feruzaxon Adahamjon qizi, Yangilangan Konstitutsiya – Farovon hayotimiz kafoloti.....	123
34. Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – talabalar ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning muhim omili sifatida.....	125
35. S.G.Xasanova, Jo'rayeva Irodaxon Xusanboy qizi, Ilk bolalik davridagi bolalarda temperamentning o'ziga xos xususiyatlar.....	128
36. Zokirov Zohidjon Toxirjon o'g'li, Soliyev Solihon Ma'ruf o'g'li, Turdaliyev Dilmurod Muzaffar o'g'li, Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida Ota-ona va farzandning o'zaro huquq va majburiyatlari.....	132
37. Sultanova Maxfirat Akramjon qizi, Nabiyeva Dilnoza Dilshod qizi, "Konstitutsiya-erkin va faravon hayot garovi".....	134

38. Abdumuxtorov Muslimbek Abdullajon o'g'li, Abduqaxxarov Islomjon Ikromjon o'g'li, Ahatov Alisher Anvarjon o'g'li, Konstitutsion islohotlar yangi O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.....	137
39. G'ulomjonova Guliruxsor Nasriddin qizi, G'ulomjonov Davronbek, Ismoilova Shahnoza Abdumalik qizi, Yangi O'zbekiston taraqqiyotini ta'minlashda iqtisodiy va mulkiy munosabatlarning konstitutsion kafolati.....	140
40. Toshaliyeva Mexribonu Xasanboy qizi, Konstitutsiya xalq erkinligi hamda huquqlari kafolatidir.....	143
41. Mamatqulov Abdurasul, O'zbekistonda migratsiya huquqlarini himoya qilishning me'yoriy-huquqiy asoslari.....	145
42. Madumarov Talantbek Tolibjonovich, Abdumalikov Ilimjon Abduxamjonovich, Konstitutsiyaning yoshlarni huquqiy va madaniy jihatdan rivojlantirishdagi o'rni.....	147
43. Abdumalikov Ilimjon Abduxamjonovich, Yangilangan Konstitutsiyada ijtimoiy adolat va tenglik: huquqiy, ijtimoiy va siyosiy asoslari.....	149
44. Qo'chqarova Muxtasar Baxtiyor qizi, Yangilangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta'lim tizimiga oid o'zgarishlar.....	152
45. Usmonova Mavludaxon Soyibjon qizi, O'zbekiston Respublikasi Yangi Konstitutsiyasida Axborotlashtirishning huquqiy asoslar va rivojlanish yo'nalishlari...	158
46. Mahmudova Bibizaynab Rustam qizi, Konstitutsiyaviy huquqlarning himoya qilinishida sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning roli.....	160
47. Kurbanov Ravshan Raimjonovich, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta'lim tarbiya va yoshlar siyosatining huquqiy asoslari.....	164
48. Xaydarov Zaxriddinbobir, Akramjonov Maqsudbek, 1918-1935-yillardagi qarshilik ko'rsatish harakatining maqsadi va yuzaga kelish sabablari.....	168
49. No'monjonov Xudoberdi Abdubakir o'g'li, Konstitutsiya yoshlarimizning huquqiy ongi rivojining asosi.....	175
50. No'monjonov Xudoberdi Abdubakir o'g'li, Yoshlarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish muammolarining ijtimoiy tahlili.....	177
51. Tojiboyeva Gulxumor Raxmonjonovna, Toshpulatov Akmal A'zamjon o'g'li, Psixik holatlar va ularning namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari.....	180
52. Dumarov Mashxurbek, Toshpulatov Akmal A'zamjon o'g'li, Talabalarda psixologik muammolarining yuzaga kelish sabablari.....	182
53. Mirzaev Avazbek Tolibjonovich, Konstitutsiyaviy huquqlarning himoya qilinishida huquqni muhofaza qiluvchi organlarning roli.....	184
54. Muxtarov O'tkirjon Mutallibjonovich, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida Yoshlar ta'limi: yangilanish va muhim ahamiyati.....	188
55. Toxirov Shohjaxon Komiljon o'g'li, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurish masalalarining namoyon bo'lishi.....	191

56. S.G. Xasanova, Oxunova Gulsanam Zuxriddin qizi, O'smirlik davridagi bolalar diqqatining psixologik xususiyatlari.....	193
57. Qosimova Nodira Jo'rabek qizi, O'zbekiston Konstitutsiyasida ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish omillarining asoslanishi.....	196
58. S.G.Xasanova, G.Sharofova, Kichik maktab yoshidagi bolalarda sodda psixik jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari.....	200
59. Ne'matov Ilyosbek Ravshan o'g'li, Sayidaliyev Behruzbek Bahodir o'g'li, Yangi Konstitutsiyada oila, bolalarga doir normalar.....	203
60. Ilyosbek Ne'matov Ravshan o'g'li, Nurmuhammadov Farrux Furqat o'g'li, Yangilangan konstitutsiyada fuqarolar manfaati.....	207
61. Mavlanova Sadbarxon Abdukarimovna, Shertoyeva Risliqoy Sirojiddin qizi, Vizual uyg'otuvchi potentsiallar (vup/vep): tahlil va tibbiyotdagi ahamiyati.....	209
62. Ortiqboyev Jamshidbek Jo'rabek o'g'li, Olimjonova Shoxsanam Chimberdi qizi, Konstitutsiyaviy huquqlar va ularning tadbirkorlik faoliyatidagi ahamiyati.....	214
63. Muhammadjon Mamirov, Yangi tahrirdagi Konstitutsiya mamlakatimizdagi islohotlarning huquqiy poydevori.....	218
64. 3.Ғозиев, Ўзбекистон ташқи сиёсатининг ҳуқуқий асослари ва халқаро ҳуқуқ принципларидаги ўзаро боғлиқлик.....	222
65. 3.Ғозиев, О.Шарипов, Конституцияда ёшлар ҳуқуқ ва эркинликларининг ҳимоя этилиши.....	226
66. Komilova Mashxura Oybek qizi, Ilk bolalik davrida o'yin faoliyatini psixik rivojlanishga ta'siri.....	228
67. Sultanova Maxfirat Akramjon qizi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yaratilishi tarixi.....	231
68. Madumarov Shodon, Fizika fanini o'qitishning an'anaviy metodlari.....	234
69. Qodirova Nazokat Zokirjonovna, Pedagogik yondashuvning proaktiv mohiyati.....	238
70. Qodirova Nazokat Zokirjonovna, Ekologik ta'limning zamonaviy innavatsion yondashuvlari.....	240
71. Abdullayeva Asila Abdulxodiyevna, Talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini oshirishdagi zamonaviy texnologiyalar: yangi o'zbekistondagi istiqbollar.....	242
72. Abdullayev O'ktamjon Ergashevich, Odilov Baxtiyor G'anijon o'g'li, Ganchkorlik san'ati va uning tarixi.....	245
73. Abdullayev O'ktamjon Ergashevich, Odilov Baxtiyor G'anijon o'g'li, Ganchkorlikda ishlatiladigan asboblarning mohiyati va ahamiyati.....	249
74. Xomidov Xojiakbar Adxamovich, Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning xorijiy tajribasi va uni O'zbekistonda qo'llash bo'yicha imkoniyatlar.....	254
75. Xomidov Xojiakbar Adxamovich, Xususiy tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiyotda tutgan o'rni va ahamiyati.....	256

76. Quvondiqova Mohinur Ilhomiddin qizi, Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishning innovatsion samarali shakllari.....	260
77. Quvondiqova Mohinur Ilhomiddin qizi, Muhammadjonova Mohlaroyim., Pedagogik texnologiyalarning ta'lim tizimidagi roli.....	262
78. Iminova Dilbarxon Mannabovna, Asosiy qonunimiz – huquqiy davlatning muhim mezonlari.....	264